

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

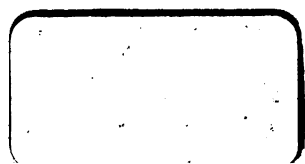
Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på <http://books.google.com>

5-6
4

ANNALER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

2058
UDGIVNE

AF

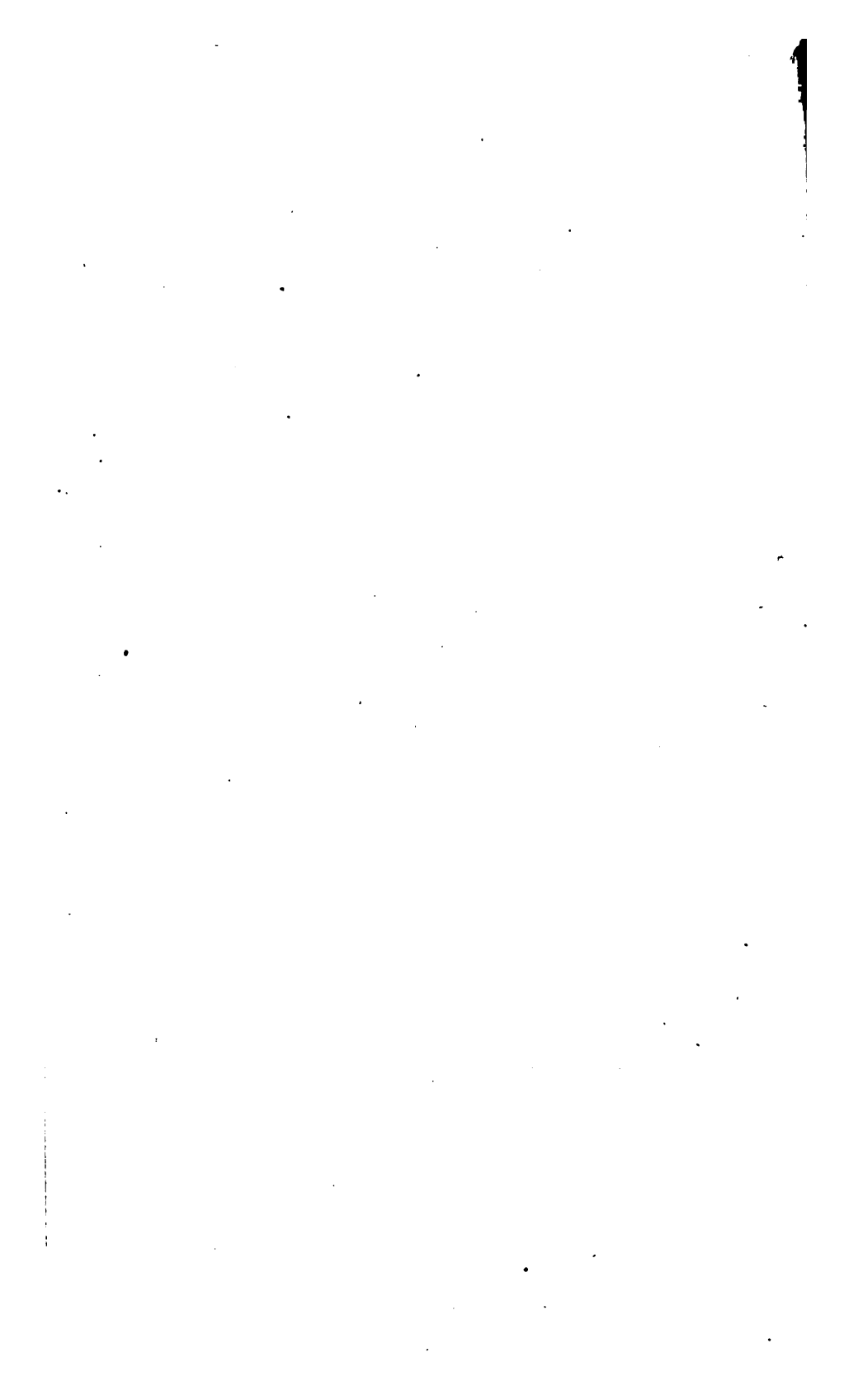
DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1853.

KJÖBENHAVN.

TRYKT HOS J. D. QVIST, BOG- OG NODETRYKKER.

**SAGA JÁTVARÐAR KONÚNGS HINS HELGA, UD-
GIVEN EFTUR ÍSLANDSKK OLDBÖKKR I GRUNDTÆXTEN
MED DANSK ÖVERSÆTTTELSE AF C. C. RAÞN OG JON
SIGURÐSSON.**

To af de engelske Konger af Navnet Edvard ere op-
höiede i Helgenes Tal; den ene, som almindelig kaldes
Edvardus martyr, og hvis Dödsaar angives at være 978,
er i Helgen-Registrene hemsat til 18de Marts; den anden,
sædvanlig benævnt EDVARDUS CONFESSOR, har i Helgen-
Registrene to Fæst dage, den ene 5te Januar, den anden
(translatio) 13de October; endogsaa til 19de Januar og
18de Februar erindres hans Navn, og de lærde Munke
have været i Tvivl om, hvilken af disse tre sidstnævnte
Dage der skulde gives Fortrinnet, da de alle knytte Er-
indringen til Optagelsen eller Forflytningen af det hellige
Legeme og de dermed forbundne Undergjæringer. Det
er den sidste Kong EDVARD DEN HELLIGE, hvis Levnet
berettes i den følgende islandske Saga.

Det er gaaet den hellige Edvard saaledes som de
fleste andre kronede Helgene, at Dommene om deres
Charakter og Færd i Livet have lydt ganske forskjelligt
fra Politikernes og fra de Geistliges Mund. Men „Kund-
skab er Magt“, og derfor har de Geistliges Stemme oftere
og i den længste Tid beholdt Overvægten. Man har og-
saa Beretninger om enten 4 eller 5 forskjellige Behandlinger
af hans Levnetsbeskrivelse fra geistligt Stædpunkt, som
de lærde Benediktinere have kjendt, muligen, ja sand-
synligen, have der været endnu flere. De, som omtales,
ere følgende: 1) af Osbertus Clarentius, Prior i West-
minster, som til Belønning for sit Arbejde blev befriet for

en Fjerdedags-Feber; 2) en Samling af S. Edwards Mirakler (de miraculis S. Edvardi); 3) en vita Sancti Edvardi, skreven paa Vers af den hellige Ealred til Laurentius, Abbed i Westminster; 4) en vita S. Edvardi af samme Forfatter i Prosa, i 2 Böger, og 5) den af Capgrave, Surius og siden i Bollandisternes store Samling af Acta Sanctorum udgivne Vita S. Edvardi, som af Udgiverne ogsaa tilegnes den hellige Ealred som Forfatter, men dog med nogen Tvivl, og kan ialtsald næppe være den næst foran anførte. — De engelske og normanniske Krønikeskrivere omtale ligeledes Kong Edvard mere eller mindre vidtløftig, og især er den ærværdige Wilhelm af Malmesburys Charakteristik af ham interessant. „Den Mand var”, siger han, „paa Grund af sine simple Sæder kun lidet skikket til at regjere, men han var hengiven til Gud, og derfor styrede Gud ham. I hans Tid var alt roligt, baade ude og hjemme, alt stille; noget der var saa meget mere forbausende, som han var selv saa fredsom, at han ikke engang kunde med eet haardt Ord støde den usleste Stodder¹⁾”. En fattig Almuesmand forstyrrede engang hans Jagtfornøielse — hans kjæreste og daglige Tidsfordriv — Kongen blev vred paa ham og sagde: „Ved Gud og den hellige Jomfru! jeg skal nok en anden Gang gjøre dig ligesaa megen Fortrød, hvis jeg kan”. — Den ærværdige Munk finder dette Træk saa mærkeligt, at han udraaber: „Hvilken Mand! som saaledes kunde glemme sin kongelige Magt, at han kunde drage i Tvivl, om han kunde gjøre en simpel Bonde nogen Fortrød!” — Men desuagtet, siger han, var han

¹⁾ (Edvardus) Vir propter morum simplicitatem parum imperio idoneus, sed Deo devotus, ideoque ab eo directus. . . . Omnia domi, forisque quæta, omnia tranquilla; quod eo magis stupendum, quia ita se mansuete ageret ut nec viles homunculos verbo lædere posset. *Wilhelm af Malmesbury de gestis regum Anglorum*, hos Savile fol. 44b.

dybt agtet blandt Undersaatterne, og høiligen frygtet i Udlandet¹. — Vi tilføie Beskrivelsen af Kong Edwards Personlighed, som lyder saaledes: „Erat discretæ proceritatis, barba et capillis cygneus, facie roseus, toto corpore lacteus, membrorum habitudine commoda peridoneus“².

Forfatteren af den islandske Saga har ikke ligefrem fulgt nogen af de Kilder, vi nu kjende. Hans Bearbejdelse synes at være bygget paa Bekjendtskab med flere Kilder, hvoraf han efter Skjøn, maaskee efter Hukommelse tildeels, har opskrevet hvad der forekom ham det mærkværdigste. Dette synes ogsaa antydnet paa det Sted, hvor han omtaler sin Mangel paa nøiagtigt Kjendskab og Fjernheden fra Sagaens egentlige Hjem. Dog findes flere Træk at stemme i Hovedsagen, tildeels endog temmelig nøiagtig med den trykte vita S. Edvardi, som tilegnes den hellige Ealred, nogle med Beretningerne hos Wilhelmus Gemmeticensis og Ordericus Vitalis, og i Sagnet om de Syv Sovere (men ellers ikke) stemmer Sagaen paa en saa paafaldende Maade med Wilhelm af Malmesbury, at man maatte troe at dette Afsnit var ligefrem taget af ham.

Med Hensyn til Tiden og Stedet, hvor denne Saga er forfattet, da kunde man maaskee ved Paaberaabelsen af Gizur Hallsson († 1206) ledes til at antage, at Sagaen er skreven i det trettende Aarhundrede; men dette behøver dog derfor ikke at være Tilfældet, og selve Paaberaabelsen af Gizur, som en bekjendt Autoritet, kunde ligesaa let hidrøre fra 14de Aarhundrede; men senere end 1350 synes den dog ikke at være skreven, hvilket saavel dens Sprog som Haandskrifternes Beskaffenhed vise. — De Haandskrifter, hvori den findes, synes med temmelig

¹) Erat interea ejus apud domesticos reverentia vehemens, apud exteros metus ingens, *Wilk. Malmesb. paa anf. Sted.* —

²) *Wilhelm af Malmesb. paa anførte Sted fol. 51.*

Sikkerhed at pege paa Stedet, hvor den er bleven til. Det ene Haandskrift er Flatöbogen, hvis Tidsalder er vis (henved 1387) ligesom ogsaa at den er skreven for den i sin Tid mærkelige Mand og store Ven af Literatur og boglig Dannelse, Jón Hákonarson i Víðidalstunga, Húnavatns Syssel, i Island, Sönnnesön af den i sin Tid ogsaa i Norge bekjendte Gizur galli¹. Det andet Haandskrift er en Samling af de islandske hellige Biskoppers Sagaer (Jon, Gudmund og Thorlak), deriblandt den bellige Gudmunds, skreven, som man med Vished veed, af Broder Arngrim paa Thingeyrar-Kloster henved 1350. Vididaltungas Nærhed ved Thingeyrar gjør det høist sandsynligt, at Jón Hákonarson og hans afskrivende Klerke derfra have hentet det betydeligste af hvad de ønskede at opbevare, og vi see af andre Træk, at Munkene paa Thingeyrar-Kloster (hvoraf nogle, som Gunnlaug Leifsson, Odd Snorrason, Karl Abbed o. fl. vare udmærkede Mænd og Forfattere) have været i Besiddelse af engelsk Literatur. Vi nøies kun med til Exempel at anføre, at Merlin er oversat af Gunnlaug Leifsson i Begyndelsen af 13de Aarhundrede, og den hellige Dunstons Saga bearbejdet af Broder Arne Laurentiusson henved 1330. Disse Facta gjøre det efter vor Formening høist sandsynligt, at Sagaen er forfattet paa Thingeyrar-Kloster, næppe senere end 1350. P. E. Müller har i sit Sagabibliothek 3 D. 380-386 meddeelt et kort Uddrag af Sagaen, hvilken han betegner som „indeholdende en Blanding af Legender, uhjemlede Sagn og historiske Mindeer“.

Vi have ved denne Udgave kun benyttet de to nys-

¹) Af flere islandske Sagaer findes Exemplarer, hvori Slægtregistre føres til denne Jón Hákonarson; disse Exemplarer have nemlig hørt til hans Bogsamling. (see f. Ex. Flóamanna s. i Grönlands historiske Mindesmærker II, 175).

aaførte Haandskrifter, da de øvrige tydelig skjønnes at stamme derfra. Selv imellem disse to er der saa ubetydelige Afvigelser, at de tydeligen henpege paa een fælles Original.

1. Det Haandskrift, som her er lagt til Grund for Texten, er blandt „Islandica Nr. 5 i fol.“ i det Kongelige Bibliothek i Stockholm, som velvilligen er laant herhen til Afbenyttelse. Dette Haandskrift (her benævnt *S*), som er paa Pergament, bestaaer af 71 Blade i største Quart-format, med 2 Spalter Text paa Siden, 40-52 Linier i hver Spalte. Bogen indeholder, som bemærket, Gudmundar saga góða Hólabiskups, Jóns saga helga Hólabiskups, Þorláks saga helga biskups í Skálholti. Edwards Saga er den sidste i Bogen, og synes skreven med en Haand fra 14de Aarhundredes Slutning, de foregaaende Sagaer maaskee lidet før. Den optager her kun 2 Blade og omtrent en Spalte, og har Capitelinddeling med farvede Begyndelsesbogstaver men aaben Plads for Overskrifter. En nyere Haand har tilføiet Capiteltallene 1-10. Haandskriftets Skrivemaade er her i de fleste Henseender fulgt, kun er *ð* brugt her, som ikke findes i Codex, i og j, samt u og v adskilte og Accenter og Interpunction sat, for at lette Læsningen saameget som kan forenes med Haandskriftets nøiagtige Gjengivelse. I Codex findes enkelte Accepter anvendte, men uden nogen fast Regel; saaledes finder man vel lágu, men ogsaa Dánaher, framkvæmdán, hvor Accenten over a ingen Betydning kan have; ligeledes anvendes *ó* *baade for ó*: tók, móti, bót, skógi, dóm, dó, abóte, stólkonungr, Glócester, og for *o*: bórde, kóma; og for *ø*: ónguan, hóndina, hófðingia, sógn; *hyppigst forekommer* or, nockur, *men stundom ogsaa* ór, nøckur. Vi have derfor ikke taget i Betænkning at anvende de sædvanlig brugte Accenter og ligeledes forandret *o* til *ø*, hvor det er denne Lyd, som derved betegnes; derimod have vi beholdt *au* paa de en-

kelte Steder, hvor den samme Lyd betegnes saaledes: aull, aufundsamt, aufugr, Maurukura, Haurdaknut; á er meget ofte udtrykt ved a, et enkelt Sted finder man ogsaa ú betegnet ved to u: uut; æ skrives stundom med þ. Fremdeles ere enkelte andre fornødne Ændringer foretagne, f. Ex. naar herr og ger findes skrevne h"n og g"n, hvilke Ord altsaa, om man vilde opløse Abbreviaturen efter de sædvanlige Regler, maatte skrives med 3 r.

Før at oplyse Skriftens Beskaffenhed i denne Oldbog have vi tilføiet (tab. 1) et nøiagtigt Fascimile, taget af fol. 69a, første Spalte, Linie 1 til 32; begyndende i Cap. 1 med Ordene *Emma drottningh dóttir Ríkarðar hertoga af Normandí* og sluttende med: *hljóp hann síðan á hest sinn ok reip brott skyndiliga*. Sagaens Titel findes ikke i S.

De øvrige Haandskrifter, som kunne henføres til denne Classe, ere: a) Nr. 55 i folio blandt Papirshaandskrifterne i det Kongelige Bibliothek i Stockholm, skreven af Helge Olafsson (Præst til Stad i Hrútafjörður 1689 til sin Død 1706) i Aaret 1688; Sagaen er her deelt i 10 Capitler og har Titelen: „Þáttur af Vilhjálmí bastardði og Englakonúngum“. — b) Nr. 663a i den Arnamagnæanske Samling med lignende Overskrift (Þáttur af Vilhjálmí bastardði og nokkrum öðrum Englakonúngum), og fra omtrent samme Tidsalder, skreven med god og tydelig Haand (Hjótaskript) og indeelt ligeledes i 10 Capitler med Overskrifter; ðienasynlig dannede af Afskriveren. Ifølge Árne Magnússons egenhændige Vedtegning er den „af membraná eptir sögu Þorláks helga í Svíaríki“, altsaa uden Tvivl en Afskrift, som Helge Olafsson har medbragt fra Sverige og siden overladt Árne Magnússon. Afskriften er iøvrigt unøiagtig, og skjönt Árne Magnússon overalt har tilføiet afvigende Læsemaader mellem Linierne, har Texten kun lidet vundet derved, da disse Læsemaader kun ere tagne af Nr. 663b. — c) En latinsk Oversættelse af denne Bearbejdelse findes, endog in

duplo, i det Kongl. Bibliothek i Stockholm Nr. 26 i folio paa Papir, med Titelen: „Vilhelmi bastardi et quorundam aliorum in Anglia regum res gestæ“, inddeelt i 9 Capitler.

2. Den bekjendte saakaldte Flatöbog (Flateyjarbók) i det store Kongelige Bibliotheks Gamle Kongelige Samling Nr. 1005 i fol. (her benævnt *F*). Sagaen findes her paa Spalte 852-856, med Capitelinddeling, røde Overskrifter og farvede Initialer. Dette mærkelige Haandskrift er flere Gange saa nøie beskrevet, at vi her ikke finde Gjentagelse nødvendig; kun bemærkes, at dens afvigende Læsemaader her anføres fuldstændigen, for saavidt de ansaaes at være i en eller anden Henseende af Betydning. Da der kun meddeles Varianter af dette ene Haandskrift, var det ikke fornødent ved disse overalt at tilføie Mærket *F*. u. bemærker *udelader*; *t. tilføier*; *s. saaledes*.

Haandskrifterne i den Arnamagnæanske Samling Nr. 663c med Asgeir Jonssons Haand; i Rasks Samling Nr. 29 med Provst Magnus Snæbjörnssons († 1783) Haand; i den Nye Kongelige Samling Nr. 1148 i folio og 1733 i quarto, samt i Kallske Samling Nr. 249 i folio, ligesom ogsaa to Afskrifter i Oldskrift-Selskabets Haandskrift-Samling ere saa ligefrem tagne af Flatøbogen, at de ere uden al selvstændig Betydning; derimod har Afskriften i den Arnamagnæanske Samling Nr. 663b med Jon Gizurarsons Haand, altsaa fra omtrent 1630-40, endeel Afvigelser i det enkelte, som gjøre det ikke usandsynligt, at den kun middelbart stammer fra Flatøbogen, muligen gjennem en yngre Membran; men disse Afvigelser ere ligesaalidt som de øvrige af nogen Betydenhed for Texten.

Blandt Anmærkningerne ere de enkelte Parallelsteder i de engelske og normanniske Kildeskrifter efterviste.

SAGA JÁTVARÐAR KONUNGS HINS HELGA.

HINN HELGI JÁTVARÐAR konúgr í Englandi¹ var son Aðalráðs konúgs Etgeirssonar², [er fyrstr var einn konúgr yfir Englandi³. Af honum beyrði hinn helgi⁴ Dunstanus biskup eingla söng í lopte á hans burþartíma⁵ meðr þeim hætti, at á hans dögum mundi heilogh kristna fá frið ok framgáng í Englandi. Móþer [hins heilagha Játvarðar⁶ var Emma drottningh, dóttir Ríkarðar⁷ hertoga af Norðmandi; hon var syster Róþberts⁸, er kallaþr var *diabolus*⁹; hann lét hertogadóm ok gekk í heremítalíf. [Hinn helgi Játvarþr¹⁰ elskafi þegar á unga alldri helga kirkju ok tíþagerð, ¹¹klaustra at vitja, ok þá múnka at elska, er honum þóttu helgaster ok siþsamazster, [svá ok ágætar ölmuður at gjöra¹² þeim er voro fátæker ok þurftuger¹³; hann [hafði jafnan ákall til almáttigs guðs í sínum bænum, ok hans heilagra manna¹⁴; en þó tignafi hann framarat¹⁵ næst guþe vára frú, *sanctam Mariam*¹⁶, þar næst Petr¹⁷ postola sem sinn einkalegan¹⁸ fóstrofður, ok Johannem¹⁹ ewangelistam svá sem gæzlumano þess breina lífnaþar, er hann héllt alla sína æfvi, þviat svo segia sannfróþer menn, at þær þrjár meyjar, sem hann fékk sèr til eiginkvenna, hverja epter aðra, hélldu hreinlífvi af hans fortölum²⁰ alla sína daga. En epter²¹ Róþbert, móþurbróþur²²

¹) Edvarðr konúgr hinn helgi, *Begyndelsen i F.* — ²) Etgeirssonar, *F.* — ³) [fra u. *F.* — ⁴) heilagi, *F.* — ⁵) burþardegi, *Föðselsdag, F.* — *Det er en Misforstaaelse, naar P. E. Müller henfører dette til Edwards Föðselsstund, thi den hellige Dunstan var død nogle Aar før Edwards Föðsel; her maa menes ved Edgars Föðsel, under hvis Regjering Dunstan spillede en vigtig Rolle.* — ⁶) [Eðvarðar. — ⁷) Ríkardar. — ⁸) skrives róþb¹¹r i *S.*; Róðberts, *F.* — ⁹) d¹¹baul (*d. e. drabaul el. diabaul*), *F.* — ¹⁰) [heilagr Eðvarðr. — ¹¹) hann fór, *t.* — ¹²) [hann gerði

KONG EDVARD DEN HELLIGES SAGA.

DEN HELLIGE EDVARD, Konge i England, var Søn af Kong Edelfred Edgarsson, den første Enekonge over England. Det var om ham (Edgar), at den hellige Biskop Dunstan hørte Englens synge i Luften, i hans Fødselsstund, saaledes, at i hans Dage vilde den hellige Kristenhed nyde Fred og Fremgang i England. Den hellige Edwards Moder var Dronning Emma, Datter af Hertug Richard af Normandiet; hun var en Søster af Robert, som kaldtes Diabolus (Djævel); han nedlagde Hertugværdigheden og blev Eremit. — Den hellige Edvard elskede allerede i en ung Alder den hellige Kirke og Tids-Tjenesten; han holdt af at besøge Klostrene, og at elske de Munke, som forekom ham at være de helligste og sædeligste, samt at skjænke rigelige Almisser til de Fattige og Nødlidende. Ideligen paakaldte han i sine Bønner den almægtige Gud og hans hellige Mænd; men høiest, næst Gud, ærede han vor Frue, Sancta Maria, dernæst Apostelen Peter, som sin særegne Fosterfader, og Evangelisten Johannes, som Bevogter af det rene Levnet han overholdt saa længe han levede; thi paalidelige Mænd berette, at de tre Møer, som han tog til Ægtehustruer, den ene efter den anden, overholdt Kydskheden alle deres Dage, efter hans Tilskyndelse.

margar olmosur. — ¹²⁾ Frequentare ecclesiam dulces habuit, crebrius orationibus incumbere, sacris missarum interesse solemnibus, visitandis monasteriis operam dare, et quos sanctiores sciebat sibi monachos in amicitiam copulare, *Vita s. Edvardi confessoris, tilegnet St. Ealred i Bolland. Acta Sanct. (5te Januar) Vol. I. Tom. I. p. 298.* —

¹³⁾ [kallaði jafnan á almáttigan guð ok hans helga menn í bænum sínum. — ¹⁴⁾ umfram alla aðra. — ¹⁵⁾ guðs móður, t. —

¹⁷⁾ Petrum. — ¹⁸⁾ u. — ¹⁹⁾ postola ok, t. — ²⁰⁾ um, t. —

²¹⁾ þt er, t. S, u. F. — ²²⁾ s. F; móðurbróðir, S.

hans, er sik hafði frá skilit ríkino, tók hertogadóm í Norð-
mandi Viljálmr¹, son hans, er kallaðr *var* bastharð², en
hann var þó eiginkonuson, ok hèt móðer hans Gunnhilldr,
[dóttir Etgeirs konúngs, ok³ var syster Apalráðs konúngs;
en aller hertogar í Norðmandi *syri* hann voru frillusynir;
ok var hann því bastharðr kallaðr sem aller hans forellrar.
Þeir gjörðu frið sín í millum Viljálmr bastharðr ok Balldvin⁴
hinn⁵ millde, greifvi af Flandr, ok hèt greifvinn at gipta
honum dóttur sína Matthillde; ok sem⁶ hertoghin kom
til greifvans at sjá júng⁷frúna, ok hann talaðe til hennar
blíðliga ok kallaðe hann hana [sína amio⁸; þá svarar
júngfrúin: ærr ertu vallare⁹, er þú hyggir at ek, komin
af konúnga ætt, munu vilja giptaz einum bastharðe. Þá
reiddiz [þessi hinn úngi¹⁰ hertoghi, ok tók í hár henne,
ok felldi hana til jarðar, ok trað hana under sótum, [svá
mælandi¹¹: *eigi* er ek¹² bastharðr nema at auknefne;
hljóp hann síðan á hest sinn¹³, ok reið brott¹⁴ skyndiliga.
Greifvinn ok hans kona hugguðu júngfrúna ok hëto henne,
at þau skyldo gipta hana innan mánaðar hertoga af Saxon.
Júngfrú svarar: eingum skal ek giptaz á mínum lífdögum¹⁶
nema þeim er ek var heitin, þvíat eingi má at [mínum dómé¹⁶
vit hann jafnaz. Epter þetta [sendu þau¹⁷ greifvinn menn
epter hertoganum at kalla hann aptr. Hertoginn hugðe at
þeir mundu vilja taka hann aptr með forz, ok af því hjó
hann einn þeirra sundr í miðjo eino hauggi; en þeir
sögðu at greifvinn villdi honum [ekki nema gott¹⁸, [ok
festo honum þar til trú sína¹⁹. Snere hertoghin þá astr
með þeim [í borgina, ok fagnaðe greifvinn honum vel,
ok gerði hann í þeirre ferð Matthillde dóttur sína festar-

¹) Vilhjálmr, *stedse i F og senere i S.* — ²) bastarðr, *overalt i F.* — ³) [hon. — ⁴) Ballduini. — ⁵) u. — ⁶) er. — ⁷) jún- — ⁸) [unnastu sína. — ⁹) þinn, t. — ¹⁰) [u. — ¹¹) ok mælti svá. — ¹²) t. F. — ¹³) ok menn hans, t. — ¹⁴) síðan, t. S;

Men efter hans Morbrøder Robert, som frasagde sig Riget, tog hans Søn Vilhelm Hertugværdigheden over Normandiet; han kaldtes Bastard, skjønt han dog var en Ægtehustrues Søn, og hans Moder hed Gunnhild, Datter af Kong Edgar og Søster af Kong Edelred; men alle Normandiets Hertuger før ham vare Frillesønner, og derfor blev han kaldet Bastard, som alle hans Forfædre. Vilhelm Bastard og Baldvin den milde, Greve af Flandern, gjorde Fred imellem sig, og Greven lovede at gifte ham sin Datter Mathild, og da Hertugen besøgte Greven, for at see Jomfruen, og han talte blidt til hende og kaldte hende sin Elskede, da svarede Jomfruen: Tosset er du, din Stodder, at tro at jeg, som er udsprungen af Kongeslægt, vil gifte mig med en Bastard. Da blev den unge Hertug vred, og greb hende i Haaret og trak hende til Jorden og traadte hende under Fødder med disse Ord: Jeg er ikke Bastard uden af Tilnavn; derpaa sprang han paa sin Hest og red bort i en Hast. Greven og hans Frue trøstede Jomfruen, og lovede hende at ville gifte hende inden en Maaned med Hertugen af Saxen. Jomfruen svarede: Med ingen skal jeg gifte mig i mine Dage uden med den jeg var fæstet til, thi ingen kan efter min Dom lignedes med ham. Derpaa sendte Greven og Grevinden Sendebud efter Hertugen, for at kalde ham tilbage. Hertugen tænkte, at de monne ville tage ham igjen med Magt, og derfor bug han et af Sendebudene midt over med eet Hug; men de sagde, at Greven vilde ham ikke andet end godt, og gave ham derpaa deres Æresord. Hertugen vendte da om med dem, tilbage til Borgen, og Greven tog vel imod ham, og gjorde den samme Gang sin Datter Mathild til Hertugens Fæstemø,

u. F. — ¹⁵⁾ lifadögum. — ¹⁶⁾ [minni hugsan. — ¹⁷⁾ [sendi. — ¹⁸⁾ [gott eina. — ¹⁹⁾ [u.

kono hertogans¹, ok veitti brúðkaup þeirra með hinne mesto vegsemd², ok fór hertoginn³ síðan heim í Norðmandi⁴.

2^a. Nú er at [segja frá hinum helga Játvarðe konungi, at aull kristne í Einglandi gladdiz af því frelse, er þeir höfðu feingit⁶ efter Knút konung⁷ at taka Játvarð til konungs⁸, er koninn var af⁹ fornri [konungaætt í Einglandi¹⁰; [því at í hans kórónan¹¹ fékk heilögh kirkja frelse, ok höfðingjar framgáng, en alþýðan frið ok frelse¹², ¹³vikíngar ok ráns¹⁴-menn niðran ok refsing. Marger luter urðu merkiliger¹⁶ í hans lífnaðe¹⁶ um [jarteiknagerðer hans¹⁷ ok spádóm, [þótt vjer kunnom fátt frá at segja saker fáfræði¹⁸ ok sjarlægðar¹⁹. Þat [bar til²⁰ á einn hvítasunnodag, ²¹at Pétres kirkju í Vestmyst²², [er hinn helgi Játvarðr hlýddi þar hátíðligri messo²³, skryðdr öllum krúnuklæðum, [at þá er prestinn upphélt várs herra líkam²⁴, kom at honum²⁶ hlátr svá mykill, at aller undrþuz er hjá voro. Efter messuuna spurðu [hann menn²⁶, hvat er völdi þeim fáheyrða hlátri. Konúnger svarar: Daoakonúnger bjóz með útalligum her ok skipafjölda at herja á vart land, ok svo²⁷ sem hann skyllði

1) rettet; greifvans, S. — 2) [ok í þessi ferð gerði Vilhjálmr bastarðr brúðkaup til jómfrú Mathildar. — 3) tilföiet. — 4) Hermed fortjener at jevnføres følgende Sted hos Wilhelm Gemmet.: „Jam duce juvenili robore vigente, transcensis annis adolescentiæ coeperunt optimates ejus de successione prolis cum eo attentius tractare. Audiens autem Baldvinum Flandris comitem quandam habere filiam regali ex genere descendente, nomine Mathildem, corpore valde elegantem, animoque liberalem, hanc suorum consultu missis legatis, a patre petiit uxorem. Ex cujus proposito animi Balduinus satrapa admodum gavius, non modo petitam dari decrevit, verum etiam cum muneribus innumeris eam ad usque Quence castrum adduxit. Ubi dux militum stipatus catervis advenit, illamque sibi jure conjugali despondit, et cum maximo tripudio ac honore Rotomagi moenibus intulit”, *Wilh. Gemmet. Hist. Norm. VII, 21, Duchesne VI, 277-8*. — 5) Frá Eðvarði konungi, *Capitelloverskrift i F.* — 6) [vikja söghunni til ens heilaga Eðvarðar konungs, at þá glöddust allir höfðingjar með alöýðu í Englandi, er þeir

og holdt deres Bryllup med den største Pragt, hvorefter Hertugen drog hjem i Normandiet.

2. Nu er at fortælle om den hellige Kong Edvard, at hele Kristenheden i England glædede sig ved den Frihed de havde vundet efter Kong Knud: at vælge Edvard til Konge, som var af Englands gamle Kongeslægt; thi i hans Kroning fik den hellige Kirke Frihed og Høvdingerne Fremgang, men Almuens Fred og Lykke, Vikinger og Ræsmænd Nederlag og Straf. Mange mærkelige Tildragelser skete i hans Liv, med Hensyn til hans mange Mirakler og Spaadomme, skjønt vi kunne kun lidet berette derom, paa Grund af vor ringe Kundskab og Fjernhed. Det hændte engang en Pinsedag i Peterskirken i Vestminster, da den hellige Edvard hørte der en høitidelig Messe, iført fuldstændig Kroningsdragt, at da vor Herres Legeme blev opløstet, kom over Kongen en saa stærk Latter, at alle Nærværende undrede sig derefter. Efter Messen spurgte man ham, hvad Aarsagen var til denne sjældne Latter. Kongen svarede: Danekongen rustede sig med utallig Hær og Flaade til at hærge vort

höfðu þat frelsi. — 7) hinn ríka ok sonu hans, t. — 8) i Eng-
landi, t. — 9) rétti ok, t. — 10) [Englakonunga ætt. — 11) síðan
var hann kórónaðr, ok þar af. — 12) farsælu. — 13) útlendir, t. —
14) vondir. — 15) þeir. — 16) lífi. — 17) [hansjarteinir. — 18) rettet
efter F; frásæði, S. — 19) [at samfróðir menn hafa rita látið á
bókum, en fyrir frásæði vitum vér varla, hvat fyrr eða síðar hefir
verit á hans dögum, ok því segjum vér þat fyrst er oss þíkkir
mestrar frásagnar vert, son. sandkyndige Mænd have ladet forfatte
i Bøger, men af Mangel paa Kundskab vide vi neppe hvad der
i hans Dage har tildraget sig för eller senere, og derfor berette
vi först det som os forekommer mest værd at fortælle, F, som her
har Capitelskrifte med Overskrift: Frá synum Eðvarðar konúngs. —
20) [var. — 21) [á einum hvítasunnudegi, sem enn heilagi Jathvarðr
konúgr var staddr. — 22) Vestmsteri. — 23) [u. F. — 24) [ok
hlýddi messu, ok í þann tíma er upp var haldið líkam vors herra
Jesú Christi. — 25) konúnginum. — 26) [menn hans. — 27) s.

stíga upp í skip sitt af ¹ báte, þá féll hann á kaf ok druknaðe efter ² réttum guðs dóme. Þá voru [gerfver sendiboðar³ sem skjótaz til Danmerkr, ok prófvaðiz⁴ þetta allt satt, [efter því⁵ sem konúngr hafði sagt⁶. En með því at þesse Danakonúngr er eigi nefndr, þá þikkjaz fróðer menn í Noregs konúngs velldi⁷ eigi⁸ vita, hverr þesse konúngr hefver verit, nema þat er⁹ sagt frá orþum Gizurar Hallzsonar, [eins hins vitrazta mannz¹⁰ á Íslandi, at þesse konúngr hafvi verit Sveinn son Knútz konúngs hins ríka ok Alfífu. Svo bar til enn einn þriðja dag [í jólum¹¹ á hátíð Jóhannis ewangeliste, sem konúngriinn gekk í processione, skryðdr krúnuklæðum, þá sá hann hjá sér svo sem einn pílagrímr af Jórsölum kominn, í fögnum búninghi¹², ok sá pílagrímr það konúngiinn gefa sér nokkut; en konúngriinn kveðz þar ekki til hafva þat, sem hann mætti gefva honum. Pílagrímrinn mælti: gef mér nokkut saker¹³ þers heilags manns, sem þú ellskar mest; þá mintiz konúngriinn á Johannem ewangelistam¹⁴, er þá var hátíð af¹⁵ halldin, ok gaf pílagríminum krúnugull sitt, ok þá hvarf pílagrímrinn¹⁶. Næstu nótt efter birtiz hinn heilagi Jóhannes einum göfsum manni enskum herteknum, er þá¹⁷ hafði ix vetr¹⁸ verit hertekinn¹⁹ af Saracinum²⁰, ok bauð honum at segja Einglakonúngi, at seálfr Jóhannes ewangelista hafði vitraz honum á [sínum hátíðardegi²¹, ok það hann fá²² konúngi fingrgull sitt, at [þetta væri satt, ok hann skyldi því síðr ífva²³ er hann sagðe. Þá færði hinn helgi Jóhannes hann á einni [svipan ok skamre²⁴ stundu heim í Eingland [á sjálfs síns eign²⁵, ok hann

¹) einum, t. — ²) at. — ³) [menn sendir. — ⁴) reyndist. — ⁵) [u. — ⁶) *Denne Begivenhed berettes paa samme Maade i den Vita S. Edvardi som tilegnes den hellige Ealred, see Vita S. Edvardi c. 3 § 11 i Bolland. Acta Sanct. (5te Jan.) vol. 1, t. 1, p. 295.* — ⁷) ríki. — ⁸) víst, t. — ⁹) helst, t. — ¹⁰) [er vitrastr lögmadr var. — ¹¹) [jóna. — ¹²) slagníngi. — ¹³) fyrir skyld. —

Land, og som han skulde hestige sit Skib fra Baaden, faldt han i Söen og druknede efter retfærdig Guds Dom. Der bleve da i al Hast Sendebud afsendte til Danmark og alt dette viste sig at være sandt, saaledes som Kongen havde sagt det. Men fordi at denne Danekonge ikke nævnes, tykkes sagnkyndige Mænd i Norges Konges Rige ikke at vide, hvem denne Konge har været, kun at det berettes som Yttringer af Gizur Hallsson, en af de kyndigste Mænd i Island, at denne Konge har været Svend, Søn af Kong Knud den Mægtige og Alfifa. Det hændte sig en tredie Juledag, paa Evangelisten Johannes's Festdag, som Kongen gik i Procession, iført Kroningsdragt, da saae han hos sig som en Pilegrim fra Jerusalem, ankommen i en smuk Dragt, og denne Pilegrim bad Kongen give sig noget; men Kongen sagde at han havde der ikke noget ved Haanden, som han kunde give ham. Pilegrimen sagde: Giv mig noget for den Helgens Skyld, som du elsker høiest. Da erindrede Kongen sig Evangelisten Johannes, hvis Høitid dengang holdtes, og skjenkede Pilegrimen sin Kroningsring; og Pilegrimen forsvandt. Den paafølgende Nat aabenbarede sig den hellige Johannes for en engelsk Krigsfange af høi Byrd, som da havde været ni Vintre fangen hos Saracenerne, og befalede ham at sige til den engelske Konge, at selve Evangelisten Johannes havde aabenbaret sig for ham paa sin egen Høitidsdag, og bad ham give Kongen sin Fingerring, til Tegn paa Sandheden heraf, og for at han saa meget mindre skulde tvivle om, hvad han sagde. Derefter førte den hellige Johannes ham med Et og paa en kort Stund hjem til England paa hans egne Godser,

¹⁴⁾ postola. — ¹⁵⁾ u. — ¹⁶⁾ at sýn, t. — ¹⁷⁾ saaledes F; þar, S. — ¹⁸⁾ u. — ¹⁹⁾ i fánghelsi. — ²⁰⁾ Saracenis. — ²¹⁾ sinni hátíð. — ²²⁾ færa. — ²³⁾ [hann efaði ekki at þat væri satt. — ²⁴⁾ [u. — ²⁵⁾ [til sína eigna.

var skjótt kendr af sinne hústrú¹, börnum [ok frændum ok hyski², ok hvíldiz hann þann dag hjá þeim. En um morgunin eftir fór hann til³ konúngs, ok [tjáþe konúnginum⁴, svo aller menn máttu heyra, þeir er inne voru, þau orð er hion helgi Jóhannes hafðe boðit at hann skyldi konúnginum segja; hann sagðe ok iuniliga frá því, hversu hion helgi Jóhannes hafðe fært hann ok leyst hann á einne mómentu af grimmum Saracina⁵ þrældóme. Þetta undruþuz aller, er heyrdu, ok kveyktust einkaliga af þessum hinum fáheyrða atburð til lofs ok ástar vit [hinn helga⁶ Johannem postola ok guðspjallara⁷ ok til heilagrar⁸ hlýðne vit hion helga Játvarð konúng⁹.

3¹⁰. [Þat var enn tíma á einum páskadegi í Vestmust, þá er hinn helgi Játvarþr konúngr satt under borði¹¹ kórónaþr í mille margra höfðingja¹²; en þesser voro ágætaster, Haralldr jarl ok biskup einn ok ábóte einn völdugr. Konúngrinn¹³ hugsaðe meir um himneska lute enn jarðneska¹⁴, svá sem¹⁵ sæi í einn spegil þá undarliga lute, er hann fékk mykinn hlátr af; ok þá er borðin voru í brott tekin, spurðu höfðingjarver, at hverju hann hefði hlegit; ok svá sem þeir höfðu leingi at¹⁶ spurt, þá svarar hann: sjö sofvendr, er hvíla í fjallinu Celio¹⁷, ok nú hafa legit .cc. ára¹⁸ á hægri¹⁹ hlið, en er ek tók at hlæja²⁰, snèruzt²¹ þeir á vinstri²² hlið, ok svá munu þeir þar²³ liggja [fjögur ár ok lxxx^{úgi} ára²⁴, ok hefver þetta at merkja mikla úhamíngo dauþlighum mönnum, þvíat á þessum [lxxx^{úgi} ok iiij²⁵ árum munu þeir luter²⁶ fram

¹) hústrú, F; ok, t. F. — ²) [u. — ³) Jathvarðar, t. — ⁴) [náði at tala við hann. — ⁵) Saracinis. — ⁶) [sælan. — ⁷) evangelistam. — ⁸) sannrar. — ⁹) Denne Beretning om Ringen og om Eoangelisten Johannes's Aabenbaring stauer ogsaa, men noget anderledes, i Vita S. Edvardi, som tilegnes S. Ealred cap. IX § 31 i Bollandisternes Acta Sanct. (5te Januar) vol. I, tom. I p. 300. — ¹⁰) Fyrirburðir, Capiteloverskrift i F; i S er intet Capitelskifte. — ¹¹) [Jathvarðr konúngr var einn tíma

og blev han snart kjendt af sin Hustru, Børn, Slægtninge og Folk, og han tog den Dag Hvile hos dem. Men den følgende Morgen gik han til Kongen, og fortalte ham, saa alle kunde høre som der vare inde, de Ord som den hellige Johannes havde befalet at han skulde sige Kongen; han berettede fremdeles omstændeligen, hvorledes den hellige Johannes havde ført ham og løst ham i eet Øieblik af Saraceners grusomme Trældom. Over dette forundrede sig alle, som hørte det, og opmuntredes især af denne sjeldne Tildragelse til at lovprise og elske den hellige Apostel og Evangelist Johannes, og til en sand Lydighed mod den hellige Kong Edvard.

3. Engang paa en Paaskedag i Vestminster, da den hellige Kong Edvard sad tilbords med Kronen paa, imellem mange Høvdinger, hvoraf disse vare de ypperste: Jarlen Harald og en Biskop og en mægtig Abbed, tænkte Kongen mere paa de himmelske Ting end paa de jordiske, og det var som han saae i et Speil slige underlige Ting, som fik ham til at lee stærkt; og da Bordene vare borttagne, spurgte Høvdingerne, hvoraf han havde leet, og da de havde længe spurgt derom, da svarede han: Syv Sovere, som hvile i Bjerget Celius, have nu ligget to Hundrede Aar paa høire Side, men da jeg begyndte at lee, dreiede de sig paa venstre Side, og saaledes ville de ligge der i fire og firesindstyve Aar; men dette betyder en stor Ulykke for de dødelige Mennesker, thi i disse fire og firesindstyve Aar ville saadanne Ting hænde, som Gud

i Vestmyst ok sat yfir borð. — ¹²) þat var á páschadag, t. her F. — ¹³) Jathvarðr konúgr. — ¹⁴) jarðlega. — ¹⁵) hann, t. — ¹⁶) eftir. — ¹⁷) Chelio, F; Coelio, Wilh. Malmesb. — ¹⁸) saaledes ogsaa Wilh. af Malmesb.; Vita S. Edvardi siger kun „multos annos“. — ¹⁹) u. — ²⁰) s. F; hlea, S. — ²¹) snæruzt. — ²²) s. F; hæg, S. — ²³) u. — ²⁴) [lxx ok iiij ár, F; saaledes ogsaa Wilh. af Malmesbury. — ²⁵) [u. — ²⁶) allir, t.

koma, er guð hefver fyrir sagt, at verða munu vit heims enda, at þjóð man upp rísa í móte þjóð¹, ok ríki í móti ríki, ok verða stórer landskjálptar ok drepsóttar, hallæri ok himneskar ógner, þvíat nú verðr úfriðr ok orrostor [með² heiðnum möðum ok kristnum mönnum³; en kristner menn skulu vinna stundum sigr á heiðnum mönnum. Marga lute sagði [hinn helgi Játvarðr⁴ þeim, þá þeir undrþuz, hversu hann mätte vita bæði af þínu .vij. sofenda⁵ ok álitum þeirra, ok flest þat sem í öngum bókum stendr áþr⁶ af þeim ritað, ok sagði [þeim frá⁷ svá inniliga, sem [hefði oftliga hjá seu⁸ sofvindum verit staddr⁹. En þrír höfðingjar, er þetta heyrðu ok fyrr var getið, Haralldr ok biskup ok ábóte, gjörðu¹⁰ sína sendiboða, jarlinn¹¹ riddara, biskup klerk, ábóte múnk til keisarans í Miklagarðe; þeir höfðu með sér bréf ok presentur Játvarðar¹² konúngs [til keisarans í Miklagarðe. Miklagarðz¹³ keisare tók sæmiliga við þeim, ok sendi¹⁴ til biskups¹⁵ af Effeso¹⁶ með [sínu bræfvi¹⁷, er Girker kalla sakram¹⁸, at hann sýndi sendiboðum¹⁹ Eingla-konúngs líkame [hinna helgu²⁰ .vij. sofara²¹. Ok biskup gerði svá, ok prófazist sendiboðum²² allt [efter því²³ sem hinn helgi Játvarðr konúngr hafði þeim sagt. Þat kvóðuz ok Grikker sverja mega, at þeirra forellrar höfðu svá sagt, at .vij. sofvarar²⁴ lægi á hina hægri hlið; en nú sem [prófvaþiz fyrir saker þessa enskra höfðingja sendiboða²⁵ lágu þeir á vinstri hlið²⁶. Efter þetta kom þat fram skjótt, sem hinn helgi Játvarðr konúngr²⁷ hafði fyrir sagt um ófrið²⁸ ok önnur veralldar áfelle, þvíat Agarene,

¹) þjóðu. — ²) s. — ³) [af heiðnum mönnum á kristna menn, som Hedningerne paaføre de Kristne, F. — ⁴) [konúngr. — ⁵) sofendra. — ⁶) u. — ⁷) [frá þeim. — ⁸) saaledes. — ⁹) [hann hefði oftliga seet þá. — ¹⁰) [er þessir þrír höfðingjar höfðu þetta heyrð, gerðu þeir. — ¹¹) skrevet jallrlin i S. — ¹²) Engla, t. — ¹³) [u. — ¹⁴) þá, t. — ¹⁵) erchibiskups. —

har forudsagt at ville komme henimod Verdens Undergang, at Folk vil staae op imod Folk, Rige imod Rige, og der blive store Jordskjælv og Pestsygdomme, Uaar og himmelske Rædsler, thi nu kommer der Ufred og Krige mellem Hedningerne og mellem de Kristne. Mange Ting sagde den hellige Edvard dem, da de forundrede sig over, hvorledes han kunde vide saa vel om de syv Soveres Pine og deres Udseende, og for største Delen hvad ikke forhen staaer skrevet i nogen Bog om dem, og fortalte dem det saa omstændelig, som om han havde ofte været hos de syv Sover. Men de tre fornævnte Høvdinge, som hørte dette, Harald og Biskoppen og Abbeden, afsendte deres Sendebud: Jarlen en Ridder, Biskoppen en Klerk, Abbeden en Munk, til Keiseren i Miklagard. De førte med sig Breve og Foræringer fra Kong Edvard til Keiseren i Miklagard. Keiseren i Miklagard modtog dem hæderlig og sendte dem til Biskoppen af Ephesus med sit Brev, som Grækerne kalde „sacram“, at han skulde vise den engelske Konges Sendebud de hellige syv Soveres Legemer. Biskoppen gjorde saa, og det viste sig for Sendebudene alt saaledes som den hellige Kong Edvard havde sagt dem. Grækerne bevidnede ogsaa, at de kunde sværge paa, at deres Forfædre havde sagt at de syv Sovere laae paa den høire Side; men nu laae de paa den venstre, saaledes som det viste sig for disse Sendebud fra de engelske Høvdinge. Derefter indtraf snart hvad den hellige Kong Edvard havde forudsagt om Ufred og andre Verdens-Ulykker, thi Agarener,

¹⁶) s. F; Efresu, S. — ¹⁷) sin bréf. — ¹⁸) sacram. — ¹⁹) sendimönnum. — ²⁰) [u. — ²¹) sofenda. — ²²) u. — ²³) [u. — ²⁴) sofendr. — ²⁵) [prófot var fyrir þá ensku menn, þá. — ²⁶) Beretningen om de syv Sover fortælles omtrent som her i *Vita S. Edvardi*, som tilegnes S. Ealred cap. IX § 30 i *Bolland. Acta Sanct.* (5te Jan.) vol. I, tom. I p. 300. — ²⁷) u. — ²⁸) þann, t.

Arabes ok Tyrker gerðu mykinn úfrið í Siría¹, Licia ok minni Asia ok eyddu þar² margar borger, Efſesum, Jerúsalem³ [vij. ár, ok efter þat næst á öðrum vij. árum andapizt páfar⁴: Victor, Stefanus, ⁵Nicholaus⁶.

4⁷. Þat [var einum tíma á miklum⁸ hátíðar *degi*, ok⁹ Eðvarþr¹⁰ konúgr heyrði¹¹ *messu*, ok stóð nær¹² einn biskup, ok þá er upp var halldet likama várs herra, sýndiz konúnginum sem¹³ veri einn¹⁴ úngr sveinn harla ſagr; [hann bendi þetta biskupi, þá sem konúgi sýndiz honum ok svá, en eingum fleirum þeim sem nær voro¹⁵. [Þat var ok annan tíma¹⁶, at Játvarðr konúgr sat í há-sæti sínu, at einn kryppill¹⁷ lá fyrer herbergissdyrum hans ok sagðe svá, at Petr *postole* hefði hann þángat sent¹⁸ ok kveþit á at sjálfr konúgr skyldi bera hann til Petrs kirkju, ok hann mundi þá¹⁹ heill verþa. En er þetta var sagt Eðvarþi²⁰ konúgi, gekk hann til hans, ok heyrði seálfr af [hans munne²¹ þessi hans²² orð. Ok fyrer saker trúfesti ok lítilætis [þá tók hann²³ krypplinginn í faðm²⁴ sèr, ok [bar hann²⁵ til Petrs kirkju í Lundúnum, ok setti hann²⁶ þar niðr; [kryppillinn var þá heill ok rætt sem laukr²⁷. Aller lofuðu guð, [er sá²⁸ þessa jarteikn²⁹. [Svá bar at ok³⁰ einn hátípar *dag*, þá er Játvarþr konúgr sat yfver borði, at í herbergit komu þrír menn, ok voru ij blinder, en einn hafði eitt auga, ok sá þó lítið [með því³¹; þeir

1) Syria. — 2) u. — 3) *saaledes F*; Erúsalem, d. e. Èrúsalem, S. — 4) [ok vij ár eftir þetta anduðust iij, á öðrum vij árum. — 5) ok, t. — 6) „Agareni, Arabes et Turci, alienæ a Christo gentes, Syriam et Liciam et minorem Asiam . . . multas urbes, inter quas et Ephesum, ipsam etiam Hierosolymam depopulati”, o. s. v. *Wilh. Malmesb. hos Savile fol. 52*; *strax efter omtaler han ogsaa de tre Pavers Død: Victor, Stephanus, Nicolaus. Af disse Paver døde Victor II i 1055, Stephanus X 1057 og Nicolaus II i 1061.* — 7) Frá Eðvarði konúgi, *Capitel-overskrift i F.* — 8) [bar at á nokkurum. — 9) er. — 10) Jath-

Araber og Tyrker gjorde megen Ufred i Syrien, Lycien og Lille-Asien og ødelagde der mange Stæder, Ephesus, Jerusalem, i syv Aar, og der næst efter i andre syv Aar døde Paverne: Victor, Stephanus og Nicolaus.

4. Det var en Tid paa en stor Høitidsdag at Kong Edvard hørte Messen, og der nær ved stod en Biskop; og da vor Herres Legeme blev opløftet, syntes Kongen som der var en ung Dreng, overordentlig skjøn. Han gjorde Biskoppen opmærksom derpaa ved at pege derhen, og saae han da det samme som Kongen, men ingen flere af de Nærværende saae det. Det var og en anden Gang, som Kong Edvard sad i sit Høisæde, at en Krøbling laa udenfor hans Kammerdør, og sagde at Apostelen Peter havde sendt ham derhen, og erklæret, at Kongen selv skulde bære ham til Peterskirken, og da vilde han blive helbredet. Men da dette blev sagt til Kong Edvard, gik han til Krøblingen, og hørte selv disse hans Ord af hans Mund. Og formedelst den stærke Tro og Nedladdenhed, tog han Krøblingen i sin Favn og bar ham til Peterskirken i London og satte ham der ned; Krøblingen var da sund og saa rank som en Løgstængel. Alle priste Gud, da de saae dette Jertegn. Det skete og en Høitidsdag, da Kong Edvard sad tilbords, at ind i Salen kom tre Mænd, hvoraf to vare blinde, men den ene havde eet Øie, og saae, dog

varðr. — ¹¹⁾ hlýddi. — ¹²⁾ honum, t. — ¹³⁾ þat, t. — ¹⁴⁾ u. — ¹⁵⁾ [konúgr vísaði biskupi til þessa stórtákns; sýndiz honum þá svá sem konúgi, en eingir sá fleiri þessa jarteikn. — ¹⁶⁾ [sá atburðr varð. — ¹⁷⁾ kryplíng. — ¹⁸⁾ sendan. — ¹⁹⁾ t. F. — ²⁰⁾ Játvarð. — ²¹⁾ [honum. — ²²⁾ u. — ²³⁾ [tekr konúgr. — ²⁴⁾ fáng. — ²⁵⁾ [berr. — ²⁶⁾ u. — ²⁷⁾ [þá varð hann þegar alréttr. — ²⁸⁾ [þeir er sá ok heyrðu. — ²⁹⁾ Denne Beretning om Krøblingen staaer ogsaa, men noget anderledes, hos S. Ealred cap. VII § 24. Acta Sancti. anførte Sted S. 298. — ³⁰⁾ [þat var. — ³¹⁾ u.]

báðu konúng miskuna sér, ok sögðu honum vanheilsu sína¹. Eodvarþr² konúgr bað fá sér³ handlaugina⁴, er hann hafðe tekit epter mat, ok bað þá strykja um augu sér; ok er þeir höfðu þetta gjört, urðu þeir skjótt heiler, ok fóro segnet íbrott, ok höfðu af⁵ heilagleik konúngsins feingit .v. augu. Jafnan⁶ feingu menn heillsubót af handlaugh hans, ok af því er hann fór höndum um [þá, er sjúker voro⁷.

5. ⁸ Í þann tíma er andaþar voro .ij. eigin⁹ konur Játvarðar konúgs, [þær er¹⁰ báðar höfðu halldet [sínun meydómi¹¹ at hans fortölum, [hann fèkk¹² hinnar þriðjo ok var sú dóttir Guðina jarls Úlfnáðar¹³ sonar, syster þeirra Haralldz¹⁴ ok Tosta¹⁴ ok annara Guþina¹⁵ suna. Tóku þeir¹⁶ feðgar þá virðingar miklar í Einglandi¹⁷ ok höfðu aller hinu bezto jarlldóma [í Einglandi¹⁸. Svá segja einsker¹⁹ menn, at Haralldr²⁰ Guðinason hafe fræknazstr maðr fæz²¹ í Einglandi ok bezstr riddare [hafi verit²² þęði at fornu ok nýjo²³. Játvarþr konúgr átte²⁴ bróður sammæðra, en vër kunnum eigi at nefna fōður sveinsins²⁵, en hann var þó ágætr²⁶ höfðingi; en þesse sveinn²⁷ var kallaþr²⁸ næst konúgdómi í Einglandi efter Játvarð²⁹, ef hann dæi³⁰ sonlaus. En er Guðine jarll varð þess varr³¹ af dóttur sinne, at hon hœllt brein-

¹) t. F. — ²) eller Eddvarþr, S.; u. F. — ³) þeim. — ⁴) handlaug sína. — ⁵) fyrir. — ⁶) opt. — ⁷) [sjúka menn. *Helbredelser med Vadskevandet fortælles hos S. Ealred c. VII § 27, Acta Sanct. anf. St. S. 298; ligeledes, men mindre omstændelig, i Wilh. af Malmesburys Gesta regg. Angll. hos Savile fol. 51 verso.* — ⁸) Capitelskifte i F med Overskrift: Lífiát Guðina jarls. — ⁹) u. — ¹⁰) [ok. — ¹¹) [skirlífi. — ¹²) [þá fèkk hann. — ¹³) Úlfnáðrs. — ¹⁴) jarls, t. — ¹⁵) s. F; guþin t, S. — ¹⁶) þá, t. S.; u. F. — ¹⁷) Englandi. — ¹⁸) [u. — ¹⁹) enskir, F. — ²⁰) jarl, t. — ²¹) verit. — ²²) [u. — ²³) „Erat enim multum audax et probus, toto corpore pulcherrimus, eloquentia lepidus et

kun lidet dermed. De bade Kongen om Hjelp, og sagde ham deres Sygdom. Kong Edvard bad række sig Skaalen med Vadskevandet, hvori han havde vadsket sig efter Maaltidet, og bad dem stryge deres Øine dermed; og da de havde gjort dette, bleve de snart helbredede, og gik glade bort, og havde for Kongens Helligheds Skyld faaet fem Øine. Tit fik man Helbredelse af hans Vadskevand, og deraf, at han med Hænderne befølede de Syge.

5. Den Tid da Kong Edwards to Ægtehustruer vare døde, som begge efter hans Tilskyndelse havde bevaret deres Kydskhed, giftede han sig med den tredie, som var Datter af Jarlen Godvin Ulfnadsson, Søster til Harald og Toste og de andre Godvins Sønner. Faderen og Sønnerne fik da store Værdigheder i England og havde alle de største Jarledømmer i Landet. Engelske Mænd berette, at Harald Godvinssøn har været den mest fuldendte Krigsmand som nogensinde er født i England, og den bedste Ridder saavel i ældre som nyere Tid. Kong Edvard havde en Broder af samme Moder, men Ynglingens Fader vide vi ei at nævne, skjønt denne var dog en udmærket Høvding. Men denne Yngling blev anseet for at staae nærmest til Kongedømmet i England efter Edvard, hvis denne døde uden Sønner. Men da Jarlen Godvin fik at vide af sin Datter, at hun bevarede sin Kydskhed formedelst Kong Edwards Tilskyndelse, og at de ikke monne avle nogen Søn, som kunde arve Riget

affabilis omnibus". *Wil. Gemmet. VII, 35; Duch. VI, 287; Order. Vital. l. III, Duch. VI, 500.* — *Erat enim idem Anglus magnitudine et elegantia viribusque corporis, animique audacia et linguæ facundia, multisque facetiis et probitatibus admirabilis". Order. Vital. L. III, Duch. VI, 492.* — ²⁶⁾ úngan, t. — ²⁶⁾ hana. ²⁶⁾ mikill. — ²⁷⁾ maðr. — ²⁸⁾ u. — ²⁹⁾ bróður sinn, t. — ³⁰⁾ andaðiz. — ³¹⁾ viss.

lífi af fortölum *Játvarðar*¹ *konúngs*², ok þau mundu öngvan son eiga³ til *ríkis* efter hann⁴, þá villde hann⁵ þar til ráðum ráða, at Haralldr son hans yrði konúngr, er þá þótte mestr atburðar⁶maðr af öllum enskum höfðingjum. Ok í þann tíma fékk konúngs bróðer brápasótt ok dó, ok var hær um margtalat⁷, hvat [*sveininum* yrði at skapa⁸. Þat var einn hátíðardagh, at *Játvarðr konúngr* sat yfver borði, ok sat Guðine jarll [á áþra hönd honum⁹, en á áþra hönd honum sat einn¹⁰ biskup; ok er maðr¹¹ bar inn vist¹² fyrir konúng, drap hann sæti ok rasaðe¹³ til fallz, ok þá stakk hann niðr öðrum sætinum hart ok studdi sik svá. Guðine jarll [tók til orða ok¹⁴ mælti: hlífðe þar nú bróðer bróður; *konúngr* svarar: eigi hlífir minn bróðer mér svá, segir hann. [Guðini svarar¹⁵: svá láte guð mik njóta þessa morsels¹⁶, er nú [et ek¹⁷, sem ek reð eigi dauða bróður þíns¹⁸, þóttú gruner mik [þar um¹⁹ jafnan; [tók hann síðan morselit²⁰ af diskinum ok ætlaðe at eta, en konúngr tók [höndina hans²¹ um úlfliðinn, ok rætti til biskups ok mælti: ²²lávarþr biskup, blezaðu²³! biskup gjörði svá. Síðan lagði Guðine jarll bitann í munn sèr ok át; ok er hann villdi svelgja, stóð bitinn²⁴ í hálse honum, svá hvorki gekk upp nè ofan²⁵, ok þar af²⁶ dó hann²⁷ þegar

1) u. — 2) „Ferox dolique commentor Godvinus eo tempore comes in Anglia potentissimus erat, et magnam regni Anglorum partem fortiter tenebat, quam ex parentum nobilitate, seu vi vel fraudulentia vindicaverat. Edvardus itaque, metuens tanti viri potentia lædi, dolove solito, Normannorum consultu, quorum fido vigeat solatio, indignam Aluredi fratris sui perniciem ei benigniter indulsit. Ac ut inter eos firmus amor jugiter maneret, Editham filiam ejus uxorem nomine tenuit. Nam revera, ut dicunt, ambo perpetuam virginitatem conservaverunt. Edvardus nempe vir bonus erat, mitis et humilis, jocundus et longanimis, clemens, pauperum tutor, et Anglicarum legum legitimus restitutor. Multoties divina mysteria vidit, et vaticinia quæ rerum eventa post-

efter ham, da vilde han oplægge Raad til, at hans Søn Harald maatte blive Konge, da han ansaaes for den mest udmærkede Mand af alle engelske Høvdinger. Og ved samme Tid fik Kongens Broder en pludselig Sygdom og døde, og herom blev der talt meget, hvad den unge Mand var død af. Det var en Høitidsdag at Kong Edvard sad til Bords, og Jarlen Godvin paa hans ene Haand, men en Biskop paa den anden; da nu en Mand bragde Maden ind for Kougen, stødte han an med Foden og styrtede fremad og var nær falden, han satte da den anden Fod fast til Jorden og støttede sig saaledes. Da talte Jarlen Godvin og sagde: „Nu hjalp da den ene Broder den anden“. Kongen svarede: „Ikke hjælper min Broder mig saaledes“, sagde han. Godvin svarede: „Saa lade Gud mig nyde denne Bidling jeg spiser nu, som jeg raadede ikke din Broders Død, skjönt du stedse har mig mistænkt derfor“; derpaa tog han Bidlingen af Disken og vilde spise, men Kongen greb hans Haand ved HaandleDET og rakte til Biskoppen, og sagde: (Herr) Lord Biskop, vel-sign!“ Biskoppen gjorde saa. Derpaa lagde Jarlen Godvin Bidlingen i sin Mund og spiste; og da han vilde svælge den, stod den ham fast i Halsen, saa den gik hverken op eller ned, og deraf døde han strax paa Stedet, og

modum comprobata sunt, deprompsit, regnumque Anglorum fere
XXIII annis feliciter rexit. *Wilh. Gemm. a. St. VII, 9.*
Duschesne. VI, 271. — 5) t. F. — 6) sik. — 7) Guðini jarl. —
8) ágætis. — 9) margrætt. — 10) [aveini þessum mundi at bana
hafa vordit. — 11) til annarar handar konungi. — 12) u. —
13) skutilsveinn, *Bordsvend.* — 14) disk. — 15) nálíga, t. —
16) [u. — 17) [þá svarar jarl. — 18) morsel-it, er uden *Tviöl*
ligefrem taget efter det latinske morsellum, dimin. af morsum,
en Bid, = bitlingr. — 19) [ætla ek at eta. — 20) þinum. —
21) [um-þat. — 22) [síðan tók jarl morsel. — 23) [hönd jarls. —
24) herra, t. — 25) sagði konungur, t. — 26) hann. — 27) niðr. —
28) u. — 29) jarl.

í stað, ok var dreginn [uut¹ or hásetino aufugr² fyrer hræfugla; en þó var hann grafinn síþan til kirkju at bæn frænda sinna ok vina³.

6. ⁴*Játvarðr konúngr* hugsæpe svá epter, at honum þótte hertogi Viljálmr⁵ bastharð⁶ næst konúngdómi í Einglandi efter sik, þeði fyrer þess⁷ saker, at hann var kominn frá Einglakonúngum⁸ ok náinnar frændsemi, er var í mille þeirra. Þat var [einn tíma⁹, er Játvarðr átte samtál¹⁰ við alla [hina stærstu¹¹ höfðingja¹², lét hann alla¹³ sverja sér[, fyrst Guðina sonu ok alla þar með¹⁴ aþra, at þeir skyldu öngvan konúng taka epter hann¹⁵ nema Viljálmr bastharð. En þat var nokuru síþar, er Haralldr¹⁶ Guðínason fór at erendum sínum suþr um sjó, ok gaf¹⁷ eigi aftr¹⁸ fyrer andviðrum¹⁹, þá kom hann [á fund²⁰ Vilhjálms hertoga²¹, ok dvaldiz með honum um hríð; þá veitti [hann ok²² Vilhjálmi swardaga til þess, at hallda eigi ríki móte honum²³, þá er Játvarðar konúngs miste við. Þat er ok sumra²⁴ manna sögn, at þá festi hann²⁵ dóttur hertogans²⁶, ok rauf [sjálfr þau²⁷ festarmál. Þá er Játvarðr konúngr hafði ráðit Einglandi [.iij. ár ok .xx. hann var staddr í Lundúnum, þá tók hann sótt²⁸ á jólum, ok kallar þá til sín marga höfðingja, ok lýsti þá enn því, at Vilhjálmr skyldi konúngr vera efter hann í Englandi²⁹; en er sóttin tók at þreyngja³⁰

¹) s. — ²) [öfugr or háseti ok út. — ³) *Godvins Död af Mundbiden berettes paa en meget lignende Maade i Ealreds vita S. Edvardi c. VIII, § 29, Acta Sanct. anf. St. S. 299. Henrik af Huntindon Hist. libr. VI hos Savile fol. 210 omtaler ligeledes denne Begivenhed i Kong Edwards 12te Aar. — Richard af Hovedens beretter kun at Godvin er død under Maaltidet. Andre Krønikeskrivere bruge dunkle Udtryk, kun Ingulphus siger ligefrem: „Anno dom. MLIII cum Godwinus comes in mensa regis de nece sui fratris impeteretur, ille post multa sacramenta tandem per buccellam deglutiendam abjuravit; et buccella gustata continuo suffocatus interiit”. Ingulphus Hist. Croyland. i Rerr. Anglice.*

blev dragen ud fra Høisædet baglænge til Rovfuglene; men dog blev han siden begravet i Kirke efter hans Frænders og Venners Bøn.

6. Kong Edvard var af den Tanke, at han ansaae Hertug Vilhelm Bastard for den nærmeste Arving til Kongedømmet i England efter sig, baade paa Grund af at han nedstammede fra de engelske Konger, og paa Grund af det nære Slægtskab, som var inellem dem. Det var engang, som Edvard havde Samtale med alle de ypperste Høvdinger, da lod han alle sværge, først Gudines Sønner og dermed alle andre, at de skulde ingen tage efter ham til Konge uden Vilhelm Bastard. Men noget senere skete det, at Harald Godvinsøn reiste i Forretninger syd over Havet, og kunde ikke komme tilbage for Modvind; da besøgte han Hertug Vilhelm og opholdt sig hos ham en tidlang; da aflagde han og til Vilhelm den Ed, ikke at ville holde Riget imod ham, naar Kong Edvard faldt fra. Det berettes og af nogle, at han forlovede sig da med Hertugens Datter, og slog selv op dette Giftermaal. Da Kong Edvard havde raadet for England i tre og tyve Aar, opholdt han sig i London; han faldt da i en Sygdom i Julen, og kaldte til sig mange Høvdinger, og erklærede da fremdeles, at Vilhelm skulde være Konge efter ham i England. Men da Sygdommen havde grebet ham saa

Scriptores, ed. Fell. Oxon. 1684 fol. S. 66. — ⁴⁾ Enn heilagi, t. — ⁵⁾ Vilhjálmr, *stedse*. — ⁶⁾ bastarðr. — ⁷⁾ þær. — ⁸⁾ eitt Englakonunga. — ⁹⁾ eitt sinn. — ¹⁰⁾ tal. — ¹¹⁾ [u. — ¹²⁾ i Englandi, t. — ¹³⁾ þá. — ¹⁴⁾ [eíða syni Guðina jarls ok þar með alla. — ¹⁵⁾ i Englandi, t. — ¹⁶⁾ jarl, t. — ¹⁷⁾ honum, t. — ¹⁸⁾ til Englands, t. — ¹⁹⁾ mótvipri. — ²⁰⁾ [t. — ²¹⁾ bastarðar. — ²²⁾ [Haraldr. — ²³⁾ i Englandi, t. — ²⁴⁾ nokkura. — ²⁵⁾ sér jómfrúna. — ²⁶⁾ Vilhjálms. — ²⁷⁾ s. F; [þau sjálfr, S. — ²⁸⁾ [xx ok v aar tók hann sótt i Lundúnum. — **28 Aar, 6 Maaneder, 27 Dage ifølge vita Edv. c. XI, § 36, Acta SS. S. 301.** — ²⁹⁾ saaledes skrevet her og flere Steder. — ³⁰⁾ þröngva.

síðar baurðuz þeir [vit Stafnsurðu bryggjur vit *Haralld konúng Guðínason*¹, ok féllu þeir þar báðer², sem [sagt er³ í æfvi⁴ Noregs *konúnga*⁵.

8. Þá er Vilhjálmr⁶ spurði ándlát Játvarðar *konúnga*⁷ ok þat er *Haralldr*⁸ hafðe látið *taka sig til konúnga* [í Einglandi⁹, líkaðe honum stórilla, ok þótti *Haralldr* hafa rofit særi sín ok einkamál við sigh; samnaðe hann þá þegar¹⁰ öllum höfðingjum þeim er hann fæck ok¹¹ miklum öðrum her; bjó hann [lið þat¹² út í England[; kom hann þar¹³ þann tíma, er þeir höfðu bariz *Haralldarner*; tók hann þegar at herja, er hann [var landfastr¹⁴, ok lagði under sik landit¹⁵, hvar sem hann fór¹⁶. En er *Haralldr Guðínason* spurði þetta, fór hann í mót honum, ok varð sundr þeirra suðr við Helsíngjaport, ok höfðu hvorirtveggju¹⁷ allmykinn her. Þá talaðe Gyrðr jarll [til *Harallds* bróður síns¹⁸:¹⁹ uggir mik at þèr takizt eigi at hallda [orrosto við hertoga Vilhjálms²⁰, því at þú ert eiðsvare hans, ok [hefir þú²¹ svarit honum²² at hallda *eigi Englands*²³ fyrer honum. *Haralldr konúngr* svarar: vera kann svá²⁴, bróðer²⁵, at þèr²⁶ sè betr hent at berjaz við Vilhjálms²⁷, en [*eigi* vil ek láta²⁸ þat spyrja, at ek þore eigi at seá hann. Epter þat lét

¹) [*Haralldr konúngr Guðínason* ok *Haraldr Sigurðarson* ok með honum *Tosti* jarl við *Stafnsurubryggjur*. — ²) *Haralldr* ok *Tosti*, *t.* — ³) [*segir*. — ⁴) *æfisögum*. — ⁵) *Jufr. Fornmanna Sögur* 6 B. S. 410-428; *Fagrskinna* S. 137-142. *Pugna utrinque acerrima commissa est, in qua nimius sanguis ex utraque parte effusus est, et innumerabilis hominum bestiali rabie furentium multitudo trucidata est. Denique instantibus Anglia victoria cessit, et Heraldrus Noricorum rex cum Tostico et omnibus copiis suis occubuit. Locus etiam belli pertranseuntibus evidenter patet, ubi magna congeries ossium mortuorum usque hodie jacet, et indicium ruinæ multiplicis utriusque gentis exhibet.* *Ord. Vit. Hist. Eccl. III, Duch. VI, 500.* cfr. 492-494, ed. Prevost II, 119-121, 123-124; Will.

Men faa Nætter senere sloges de ved Stamfordbrygge med Kong Harald Godvinsøn, og der faldt de begge, saaledes som berettes i de norske Kongers Levnet.

8. Da Vilhelm hørte om Kong Edwards Afgang, og at Harald havde ladet sig vælge til Konge i England, blev han meget misfornøiet, og ansaae Harald for at have svigtet sine Eder og høitidelige Løfter til ham; han samlede da strax alle de Høvdinger han fik og en stor Hær desuden; denne Hær rustede han til England, og kom der til samme Tid som de to Haralder havde kæmpet; han begyndte da strax at hærge, som han satte Fod i Land, og underkastede sig Landet, hvor han drog hen. Men da Harald Godvinsøn fik dette at vide, drog han imod ham, og mødtes de ved Helsingeport, og havde begge en betydelig Hær. Da sagde Gyrð Jarl til sin Broder Harald: „Jeg frygter det vil ikke lykkes dig at gaae i Kamp mod Hertug Vilhelm, thi du er edsvoren til ham, og har svoret ham ikke at holde England for ham“. Kong Harald svarede: „Det kan være, Broder, at det var bedre, om du gik i Kamp mod Vilhelm, men jeg vil ikke at det skal spørges, at jeg ikke vover at see ham“. Derefter lod Kong Harald reise sin Fane for sig, og red til

Gemm., St. VII, 32-35, Duchesne VI, 285-287. — *) bastardr hertugi, t. — 7) frænda sína, t. — 8) Guðinason, t. — 9) [u. — 10) til sín, t. — 11) stór, t. — 12) her þann allan. — 13) [t. — 14) [varð landfastr vorðinn. — 15) land. — 16) kom. — 17) hvártveggi. — 18) [við Haralld konúng, bróður sinn. — 19) þat, t. — 20) [bardaga móti Vilhjálmi bastardr. — 21) [t. F.; u. S. — 22) þat, t. — 23) England. — 24) þat. — 25) sagði hann, t. — 26) s. F.; þat, S. — 27) enn mër, t. — 28) [ekki hefir ek vanr verið at liggja í hreysum, þá er aðrir menn hafa barist; ok eeki skal Vilhjálmr bastardr; jeg har ikke været vant til at ligge inde i Hytter, naar andre Mænd have gaaet i Kamp, og ikke skal Vilhelm Bastard. o. s. v.

Haralldr konúgr setja upp merki sitt [fyrir sik¹, ok reið² til orrosto í móte Vilhjálme, ok var³ þar [hinn mesti⁴ bardagi, ok þótti þat⁵ ósýnt [lánga stund⁶, hvorr sigriinn⁷ mundi fá⁸; en er⁹ á leið orrostuna, snæri¹⁰ mannsfallinu á hendr enskum mönnum, ok fæll þar mykill her, ok¹¹ aller flýðo, þeir er lifit þágo; þar fæll Haralldr konúgr¹² ok Gyrðr¹³ bróðer hans¹⁴; en Valþjófr¹⁵, bróðer þeirra, flýðe or orrosto. Vilhjálmr bastharðr¹⁶ lét brenna hann síðan í skógi einum ok með honum .c. manna. Þat er sögn enskra manna¹⁷, at [um nóttina efter orrosto þeirra Vilhjálms ok Harallds¹⁸ hafe nockurer viner Harallds konúgs farit til valsins ok leitað efter líke hans, ok fundu hann lifanda, ok fluttu til lækn-ingar [; var hann¹⁹ græddr á laun. [Ok er hann²⁰ var heill [villdi hann eigi stríða með Vilhjálme til ríkis²¹ ok er þat margra manna sögn, at hann²² hafe lifat allt²³ á daga fram Heinnreiks²⁴ hins²⁵ gamla²⁶.

927. Vilhjálmr bastharðr²⁸ lagði under sik allt Eingland, ok lét taka sik til konúgs ok vígja²⁹ under kórönu [; gerðiz hann hinn mesti³⁰ höfðingi³¹, en hans ríki var þó mjög auðungsamt af mörgum mönnum ok höfðingjum í Einglandi; ok gjörðu [þeir hiner ensku höfðingjar, ³²er

1) [u. — 2) reð síðan, beredte sig derpaa. — 3) varð. — 4) [allmikill. — 5) u. — 6) [lengi. — 7) sigr. — 8) hafa. — 9) t. F.; u. S. — 10) þá tók at snúa. — 11) en. — 12) af mæði ok af frábærri sókn, t. — 13) jarl, t. — 14) u. — 15) jarl, t. — 16) u. — 17) sannorðra, t. — 18) [á næstu nótt eptir bardagan. — 19) [ok var síðan. — 20) [En er Haralldr konúgr. — 21) [vörðinn, þá var honum boðit af sínum vinum at atriða á Vilhjálme ok fá landit, hvar er kostaði; en Haralldr konúgr villdi þat ekki ok kvaðet undirstanda at guð í himinríki anti honum ekki ríkisins: enda má vera at svá se betr; tók konúgr þá upp æskiligt ráð. at fyrirláta þessa heims metnat ok geck í stein ok var einsetumaðr, meðan hann lifði, þjónandi svá almáttigum guði uafstílga bæði nátt ok dag, bleven (kelbredet), blev der tilbudi ham af hans

Slag mod Vilhelm, og der blev den stærkeste Kamp, og en lang Tid syntes det tvivlsomt, hvem der vilde seire; men da Slaget havde staart en tidlang, blev Mandefaldet større paa den engelske Side, og der faldt en stor Mængde, og alle flygtede som reddede Livet; Kong Harald faldt der og Gyrd hans Broder, men Yalthiof, deres Broder, flygtede af Slaget. Vilhelm Bastard lod ham siden brænde i en Skov og med ham et Hundrede Mand. Det er Sagn hos engelske Mænd, at om Natten efter Slaget mellem Vilhelm og Harald ere nogle af Kong Haralds Venner gaaede til Valen, og have søgt efter hans Lig, og fundet ham levende og ført ham til en Læge, og at han er bleven hemmelig helbredet. Og efter at han var helbredet, vilde han ikke kæmpe med Vilhelm om Riget, og mange sige at han har levet lige til i Henrik den Gamles Dage.

9. Vilhelm Bastard underkastede sig hele England, og lod sig vælge til Konge og krone; han blev en mægtig Fyrste, men dog var hans Herredømme forhadet af mange Mænd og Høvdinge i England, og de engelske Høvdinge,

*Venner at bekrige Vilhelm og vinde Landet, hvad det end kostede, men Kong Harald vilde det ikke og sagde, at han forstod at Gud i Himmerige undte ham ikke Riget: kan og være at det er bedre saaledes; Kongen fattede da en ønskelig Beslutning, at forlade denne Verdens Tant, og gik i Kloster og var Eremit, saa længe han levede, tjenende saaledes den almægtige Gnd uafstadeligen baade Nat og Dag. — ²²) Haraldr konúngr. — ²³) s. F.: at, S. — ²⁴) Heinriks. — ²⁵) u. — ²⁶) Order. Vital. (l. III, Duch. VI, 502) beretter omstændelig om Haralds Fald og Begravelse: „Heraldus quibusdam signis est, non facie recognitus et in castra Ducis delatus: ac ad tutelandum propè litus maris, quod diu cum armis servaverat, Guillelmo agnomine Maleto, victoris jussu traditus”. — ²⁷) Vilhjálmr varð konúgr, *Capitelsoverskrift i F.* — ²⁸) bastarðr. — ²⁹) lét vírja sik. — ³⁰) [ok var. — ³¹) allmikill, t. — ³²) [enskir menn, þeir.*

eigi villdu þjóna Vilhjálmi¹, orðsendingar [Sveini Úlfssyne, Danakonungi², at hann [skyllde koma³ til Einglands með Danaher, ok þeir [mundo berjaz⁴ í móte Vilhjálmi⁵, ok ganga under Svein konúng. En er Vilhjálmr [spurði þessar orðsendingar, ⁶sendi hann þá⁷ til Danmerkr Guðina únga⁸ Guðinason⁹, ok með honum einn ágætan biskup; þeir fóro með [stórum gjöfum til ¹⁰Danakonúgs, ok bað [sik undan, at hann¹¹ skyllde eigi herja í ríki hans, ok fyrer þetta [sama settiz Sveinn konúngr aftr¹², at fara með her í Eingland, ok [gekk því¹³ nœckur ár, at Vilhjálmr¹⁴ sendi Dana¹⁵ konúngi gjafir, ok frelsti svá ríki sitt; ok þat hafa Daner til þess¹⁶ er þeir segja¹⁷ at Sveim¹⁸ konúngr hafi rápit Einglandi epter Haurðaknútt ok ¹⁹Játvarð²⁰ hinn góða²¹.

10. Þá²² er höfðingjar eusker urðu víser²³, at [Daner villdu²⁴ ekki liðsinna²⁵ þeim móte Vilhjálmi, en þeir voro ráðner til²⁶, at þeir villdo eigi under hans ríki búa, þá létu þeir óþull²⁷ sin ok flýðu brott af lande²⁸ með mykinn her; þar voro fyrer²⁹ .iij. jarllar ok .viij. bárúnar, ³⁰var mest fyrir þeim Sigurðr jall af Glócestr³¹ en þeir höfðu hálfst fjórða .c. skipa ok þar á bæði mikitt lið ok frítt. Þeir fóro fyrst suþr um sjó, ok síþan vestr fyrer Mattheus³²nes, ok svá út fyrer Galizuland³³, en þápan fóro þeir til Norfasundz³⁴ ok út yfer sundin til höfútborgar þeirrar, er Septem³⁵ heitir; þeir veittu [atgaungu borginne³⁶; þeir drápu³⁷ fjölda manna heiðinna,

1) bastarði, t. — 2) [til Sveins konúgs Úlfssonar Danakonúgs. — 3) [kæmi. — 4) mundu þá ganga til handa honum ok berjazst með honum. — 5) bastarði. — 6) [vissi þessa orðsending, þá. — 7) u. — 8) júnga. — 9) Baldvinason jarls. — 10) [störgjöfum af Vilhjálmi til Sveins. — 11) [at Sveinn konúngr. 12) [lattizst Sveinn konúngr. — 13) [fór svá. — 14) konúngr, t. — 15) Sveini. — 16) u. — 17) kalla. — 18) Úlfsson Dana—. — 19) optir. — 20) Játvarð konúgr. — 21) helga. — 22) En. —

som ikke vilde tjene Vilhelm, sendte Bud til Danekongen Svend Ulfssøn, at han skulde komme til England med en dansk Hær, og at de vilde kæmpe mod Vilhelm og underkaste sig Kong Svend. Men da Vilhelm hørte om disse Sendelser, sendte han Godvin den unge Godvinsøn, Søn af Baldvin Jarl, til Danmark, og med ham en udmærket Biskop. De reiste med store Foræringer til Danekongen, og bad Vilhelm om, at han ikke skulde paaføre Riget Krig, og just for det samme lod Kong Svend det Forsæt fare, at drage med Hær ind i England, og saaledes gik det nogle Aar, at Vilhelm sendte Danekongen Foræringer og frelsede saaledes sit Rige; denne Sandhed ligger til Grund, naar Danske sige at Kong Svend har raadet over England efter Harde-Knud og Edvard den Gode.

10. Da de engelske Høvdinger erfarede, at de Danske ikke vilde understøtte dem imod Vilhelm, men de vare fast bestemte paa, at de ikke vilde være under hans Regjering, da forlode de deres Gods og flygtede ud af Landet med en talrig Hær; Anførerne vare tre Jarler og otte Baroner, og den fornemste blandt dem Jarlen Sigurd af Gloucester; de havde halft fjerde Hundrede Skibe, og paa disse en talrig og tapper Hær. De seilede først syd over Havet, derpaa vest forbi Matheusnæs, derpaa ud forbi Galizialand, derpaa til Norvasund, og ud over Sundene til den Hovedstad, som hedder Septem; de gjorde Angreb paa Staden, og dræbte der en Mængde bedenske Folk, og

²⁵) vissir þess. — ²⁶) Danakonúgr villdi. — ²⁷) lið veita. —

²⁸) i því. — ²⁹) óðul. — ³⁰) Englandi. — ³¹) formenn. — ³²) ok,

t. — ³³) Gloucestr. — ³⁴) Mhts. — ³⁵) Galiziam. — ³⁶) Niorfa-

sunda, F. — ³⁷) Septē, S; Septen, F; her menes Byen Septum,

Septa, senere benævnt Ceuta, opkaldt efter Septem fratres

Ἑπταδελφοί, Bjerge i den nordligste Deel af Mauritania Tingi-

tana, ved hvilke Strædet ved Gibraltar er smallest. — ³⁸) [þar

atsókn mikla ok fengu unnit borgina. — ³⁹) þar, t.

[en tóku ¹ svá mikít sê í gulle ok silfri, at þat var [allt meira enn þeir höfðu brott or *Eínglandi*². Þá þan hallda³ þeir austr efter Norfvasundum, ok komo til eyjanna, ok unnu hváratveggju ⁴ Majork ok Minork. Epter þat fóro þeir til Sikileyjar, ok er þeir voro þar komner ⁵, þá spurðu þeir úfrið mikinn or Miklagarðe, ok sat um staðinn heiðit sólk bæði á skipum ok á landi; þá var stólkonúngr Kirialax ⁶ hinn mikle, ok hafðe nýtekit við *ríki*; þetta var nockurum [.xv.] ⁷ vetrum efter fall Harallds *koníngs Guðínasonar*. ⁸ En er ensker menn spurðu úfrið ⁹ or Miklagarðe, ventu ¹⁰ þeir sêr framkvæmdar mikillar, því at lángrán tíma áþr höfðu Norðmenn þar [stórmiklar semder¹¹, þeir er málamenn gerðuz. ¹² Hælfðu þeir þá þan¹³ austr efter hafeno ¹⁴ ok svá norðr til Miklagarðz, ok kvomo til staðarins um nátt, ok var á túngls ljós nockut¹⁵, lögðu þeir þegar til orrosto [vit þá er á skipunum lágu, ok var þar¹⁶ hinn mesti¹⁷ hardage, ok höfðu þeir miklu meira her ¹⁸ er fyrer lágu ¹⁹, en ensker menn lögðu at svá dreingilega²⁰, at þeir náðu²¹ uppgaugu á þau skipin, er yz ²² lágu [ok first lágu landinu ok borgarveggjum; en ruðu þeir hvert, svá sem þeir gengu á, en ²³ sólkit var ²⁴ drepit, en sumt hljóp á kaf; [sumer hljópu ²⁵ á önnur skip, ok geck svá skip af skipe flóttinn, [þar til er²⁶ þeir höfðu unnit öll skipin, þau eigi flýðe undan²⁷. Þat sólk, er á land komz²⁸, hljóp í herbúðernar ok sögðu at óflýjande herr var kominn, sá er ecki vetta [mátte rönd vit reisa²⁹; hljópu³⁰ þá upp aller þeir, er í her³¹.

¹) [þeir fengu. — ²) [meira sê enn allt þat er þeir höfðu áðr, ok var þat stórfé af því at þeir höfðu í lausa sê varit öllum eignum þeim er þeir höfðu í Englandi, mere *Gods end alt hvad de havde før*, skjönt dette var særdeles meget, da de havde solgt for *Lösöre alle de Eiendomme de havde i England*. — ³) hældu. — ⁴) báðar. — ⁵) u. — ⁶) Κυριος 'Αλεξιος, d. e. Alexius Comnenus. — ⁷) s. t. S. — ⁸) Frá Engilsmönnum, Capitel-

fik et stort Bytte i Guld og Sølv, saa at det endog var mere, end hvad de førte bort fra England. Derfra holdt de øster efter Norvasundene, og kom til Øerne Majork og Minork og indtog dem begge. Derefter gik de til Sicilien, og da de vare komne der, hørte de en stor Ufred fra Miklagard, og at Hedninger beleirede Staden baade til Søs og Lands; dengang var Kyrjalax den Store Stolkonge, og havde nylig overtaget Regjeringen; Dette var nogle (semten) Vintre efter Kong Harald Godvinssøns Fald. Men da de Eugelske hørte om Ufred fra Miklagard, ventede de sig en stor Fremgang, thi Nordboerne havde i lang Tid søt nydt der stor Ære, de som gave sig der i Sold. De holdt da derfra øster over Havet og derpaa nord til Miklagard, og kom til Staden om Natten; da var det maanelyst, og begyndte de strax Angreb paa dem der laa paa Skibene, og der blev den heftigste Kamp, da de, som laae der forud, havde en meget større Hær, men Englænderne gjorde et saa skarpt Angreb, at de kom op paa de Skibe, der laae yderst og fjernest fra Landet og Borgmuren; de ryddede da hvert som de kom paa, men Besætningen blev dræbt og endeel sprang i Søen; nogle sprang paa andre Skibe, og gik Flugten saaledes fra Skib paa Skib, indtil de havde taget alle de Skibe, som ikke toge Flugten. Det Folk, som kom i Land, løb ind i Leiren, og sagde at en umaadelig Hær var ankommen, som ingen Skabning kunde staae sig imod; da sprang op alle de som vare i Leiren, og der blev da ikke noget andet Raad for, end at enhver

overskrift i F. — ⁹) mikinn, t. — ¹⁰) væntu. — ¹¹) [stóresæmdir fengit. — ¹²) Síðan, t. — ¹³) u. — ¹⁴) hafð. — ¹⁵) mikit ok. — ¹⁶) [þar varð. — ¹⁷) hardast. — ¹⁸) lið. — ¹⁹) voru. — ²⁰) fast. — ²¹) þegar, t. — ²²) yst. — ²³) [; þeir ruddu skipin, svá sem komuz upp. — ²⁴) sumt, t. — ²⁵) [sumt. — ²⁶) [ann. — ²⁷) u. — ²⁸) hafði komist. — ²⁹) stóð við. — ³⁰) lupu. — ³¹) u.

búðnum voro, ok [var ekki ráðit tekít annat eun hver flýðe sem kominn var, með slikt sem hann fæck munum á komit ¹. En um morguninn er ljóst var [orðit, sá fólkít af borginne ², at herinn var ³ á brottu allr, sá er setið hafðe um staðinn, en þar voru komin skip mörgh ⁴ ok ger á [annan vegh allt ⁵ enn þau [hinu fyrre höfðu ⁶ verit. Gerðu ⁷ borgarmenn þá menn ⁸ til skipamanna, ok [hér efter ⁹ fundu þeir konúnginn, ok tók hann [þá forkunnar ¹⁰ vel við ¹¹ þeim, ok þakkaðe þeim sigr þann hinn myckla, er þeir höfðu unnit honum ¹² til friðar ok frelsis. Þeir dvölduz um rið í Miklagarðe, ok frelstu ¹³ ríki Gríckjakonúnga [af úfriðe ¹⁴. Kírialax konúngr bauð þeim þar at staðfestaz, ok gæta ¹⁵ lífs síns, svá sem [siðvenja Veríngja var til, þeirra sem á mála geingu ¹⁶. En Sigurðe jarlle ok ¹⁷ öðrum höfðingjum ¹⁸ þótte þau ¹⁹ oflítit forlaugh sín at elldaz þar með því móte, at þeir hefði ecke ríki til forráða, ok beiddu konúng fá sér borgnockura eðr stað ²⁰, þann er þeir mætte eiga eðr ²¹ þeirra erfvingjar; en konúngr þóttiz eigi mega taka aðra menn af óðulum sínum; ok er þeir átto þetta at tala, segir Kírialax konúngr þeim, at hann visse land eitt liggja til norðrs ²² í hafvit ²³, þat er legit hafðe ²⁴ at fornu under Miklagarðs-keisara, en síðan [höfðu heiðingjar unnit under ok bygt ²⁵. Ok er þetta [heyrðu ensker menn, tóko þeir heimilld af Kírialax konúnge, at þetta land skyllde þeirra vera, ef þeir feingi unnit, skatta laust ok skyllda; en

¹) [varð ekki annat ráða tekit, enn herinn flýði þaðan sem hann var, hværr er mátti, snerandi með slikt er hann gat með komiz, blev ikke taget andet Raad, end at Hæren flygtede fra det Sted den nu var, hvem der aarkede, førend med sig det meste han kunde. — ²) [fengu borgarmenn sæt. — ³) af, t. S feilagtig, — ⁴) ok stór, t. — ⁵) allan annan hátt. — ⁶) [er

flygtede som han stod, med alt hvad han kunde overkomme at føre med sig. Men om Morgen, da det var blevet lyst, saae Folk fra Staden at hele den Hær var borte, som havde beleiret dem, men at der vare komne mange Skibe, af heel forskjellig Form fra de andre, som havde været der før. Stadens Indbyggere sendte da Bud til dem paa Skibene, og derefter fandt de Kongen, og han tog særdeles godt imod dem, og takkede dem for den store Seier, som de havde vundet, ham til Fred og Frelse. De opholdt sig en tidlang i Miklagard, og frelste den græske Konges Rige fra Ufred. Kong Kyrjalax indbød dem til at nedsætte sig der og blive hans Livvagt, som der var Sædvane for de Væringer, som gik i Sold. Men Sigurd Jarl og andre Høvdinger syntes det for ringe en Skjæbne for sig at ældes der paa en saadan Maade, at de ikke havde et Rige til at raade over, og bad Kongen overlade dem en Borg eller en Stad, som de eller deres Arvinger kunde beholde som Eiendom; men Kongen sagde at han kunde ikke jage andre Mænd bort af deres Odel. Og da de samtalte herom, siger Kong Kyrjalax dem, at han vidste et Land, som laa mod nord i Havet, og tilforn havde ligget under Keiseren i Miklagard men siden var erobret og bebygget af Hedninger. Og da Englænderne hørte dette, toge de Hjemmel af Kong Kyrjalax, at dette Land skulde være deres, hvis de fik det vundet, frit for Skatter og Afgifter; og det tilstod Kongen dem. Derefter droge Englænderne

þar höfðu áðr. — 7) sendu. — 8) u. — 9) [síðan. — 10) [harðla. — 11) s. F.; með, S. — 12) ok hans liði, t. — 13) friðaðu. — 14) [u. — 15) vel, t. — 16) [síðr er til þeirra manna er á mála gangu. — 17) mörgum, t. — 18) enskum mönnum. — 19) u. — 20) nockurn, t. — 21) ok. — 22) landnorðra, *nordost*. — 23) haf — 24) hefir. — 25) [unnu heiðingjar þetta land ok bygðu.

konúgr játaðe þeim því¹. [Hér eftir² fóro ensker³ menn brott or⁴ Miklagarðe ok⁵ norðr í hafit, en eftir dvölduz [í Miklagarðe⁶ nockurir höfðingjar⁷, ok geingu þar á mála. Þeir Sigurðr jarll komo til landz þessa, ok átto margar orrostur þar, ok feingu unnit landit, en ráko á brott allt fólk þat er [áðr bygðe⁸. Síðan bygðu þeir [þat land⁹, ok gáfo nöfn, ok kölluðu *Eingland*¹⁰; borgum þeim er¹¹ í landinu voro ok¹² þeim er þeir reistu¹³ gáfu þeir nöfn staðanna af¹⁴ *Einglandi*,¹⁵ kölluðu [hæði Lundunam¹⁶ ok Jork ok annara höfuðborga¹⁷ í *Einglandi*. Þeir villdu ekki hafa Pálzbók, sem gengr¹⁸ í Miklagarðe, ok sóttu¹⁹ *biskupa* í *Úngaría*²⁰ ok aðra kennimenn; landit²¹ liggir sex dægra haf²² í ætt austrs²³ ok landnorþrs frá *Miklagarðe*, ok er [þat hinn bezsti landkostr, ok²⁴ hefer þetta fólk [þar jafnan síðan hyght²⁵; explicit²⁶.

¹) [vissu enskir höfðingjar, báðu þeir keisaranna heimildir á þessu landi, at þat skal vera eiga þeirra ok þeirra erfingja skatta laust ok ökyllða í alla staði, ef þeir fengi landit unnit undir sik af heiðnum mönnum; þessa játtar keisariinn þeim, *engelske Hövdinge* sk dette at vide, udbade de sig af Keiseren Hjemmel for dette Land, at det skulde være deres og deres Arvingers Kie uden alle Skatter og Afgifter, hvis de kunde vinde Landet under sig af Hedningerne; dette tilstod Keiseren dem. — ²) [Efter þetta. — ³) enir ensku. — ⁴) af. — ⁵) höldu, t. — ⁶) [þar. — ⁷) af liði þeirra, t. — ⁸) [þar bygði áðr. — ⁹) [land þetta. — ¹⁰) *England*. — ¹¹) þar, t. — ¹²) svá, t. — ¹³) gerðu. — ¹⁴) or. — ¹⁵) þeir, t. — ¹⁶) [þar Lundún. — ¹⁷) nöfnum, t. — ¹⁸) geck. — ¹⁹) þeir, t. — ²⁰) *Úngariam*. — ²¹) þetta land. — ²²) sigling í hafit. — ²³) beggja austr. — ²⁴) [þar hinir bezstu landzkostir. — ²⁵) *Hermed fortjener at jevnføres* Order. Vital. Eccl. Hist. libr. IV. (Duchesse VI, 508, ed. Prevost II, 172–3): „*Amiassa itaque libertate Angli vehementer ingemiscunt, et vicissim qualiter intolerabile jugum sibi que hactenus insolitum exortant subtiliter inquirunt. Igitur ad Svenum regem Danorum dirigunt, atque ut regnum Anglie, quod Svenus et Canutus avi ejus armis obtinuerunt, reposeat, expetunt. Ultro in exilium aliqui profugiant, quo extorres-*

bort af Miklagard og nord over Havet, men nogle Høvdinge bleve tilbage i Miklagard og gave sig der i Sold. Sigurd Jarl og hans Følge kom til dette Land, og kæmpede der i mange Slag, og underkastede sig Landet, men fordreve alt det Folk, som der boede før. Derefter beboede de dette Land, og gave det Navn og kaldte det England; de Borge, som vare der i Landet, saa vel som dem, de byggede, gave de samme Navne som Stæderne i England havde, de kaldte dem baade London og York, og efter andre Hovedstæder i England. De vilde ikke have Pauls-Bog, som gjælder i Miklagard, og hentede Biskopper og andre Lærere fra Ungarn. Landet ligger sex Døgn Seilads i øst-nordost fra Miklagard, og er et fortræffeligt Land, og der har dette Folk stedse boet siden den Tid.

vel a potestate Normannorum sint liberi, vel opibus alienis anoti contra eos ad recidivum certamen revertantur. Quidam autem ex eis pulchræ juventutis flore vernantes longinquas regiones adierant, et militum Alexii imperatoris Constantinopolitani sese audacter obtulerunt. Erat enim multum sapiens, et miræ dapilitatis: contra quem Rodbertus Wiscardus Apulie dux cum suis omnibus armis levaverat in auxilium Michaelis, quem Danai de throno imperiali expulerant, indignatione Senatorie potestatis. Exules igitur Anglorum favorabiliter a Græcis suscepti sunt et Normannicis legionibus, quæ nimium Pelasgis adversabantur, oppositi sunt. Augustus Alexius urbem, quæ Chevetot dicitur, Anglis ultra Byzantium coepit condere, sed nimium infestantibus Normannis eos ad urbem regiam reduxit, et eisdem principale palatium cum regalibus thesauris tradidit. Hac itaque de causa Saxones Angli loniim expetierunt, et ipsi ac heredes eorum sacro imperio fideliter famulati sunt: et cum magno honore inter Thraces Cæsari et Senatu populoque cari usque nunc perstiterunt", cfr. Torfœi Hist. Norv. III, 386-7. Villehardouin kalder den ovennævnte By Chevetot, græsk Κιβωτός. Den skulde ifølge Villehardouin ligge ved Bugten ved Nicomedia i Nærheden af Nicea. — 26) [ok þeirra synir þar bygt síðan.

GEOGRAPHISKE OPLYSNINGER OM DE I SAGAERNE
FOREKOMMENDE SKOTSKE OG IRSKE STEDS-
NAVNE; VED P. A. MUNCH.

Nærværende geographiske Afhandling vil omfatte tre Hoved-afsnit: I, ORKNÖERNE med KATANES; II, HJALTLAND; III, SYDERÖERNE og MAN samt IRLAND og SKOTLAND. Ethvert af disse Afsnit agtes nøiere oplyst ved et historisk Kort, som optages i „Atlas for nordisk Oldkyndighed”. Det er Bestemmelsen i en anden Afhandling at lade følge historiske Undersøgelser betræffende Nordboernes Forbindelser med disse Lande.

I. ORKNÖERNE.

1. Orknöerne, i den oldnorske ¹ Form ORKNFYJAR, kaldes allerede hos Plinius *ORCADES* ², hvilket altsaa til-

¹) Forfatteren har, i sine forskjellige til nærværende „ANNALER” meddelte værdifulde Afhandlinger, for Nordens paa Island ligetil vor Tid temmelig uforandret bevarede fælles Oldsprog tidligere anvendt Benævnelsen OLDNORDISK, men her, „Oldnorsk”. Red. foretrækker at vedligeholde en fælles Benævnelse for vort fælles Oldsprog, og har dertil, i Overeensstemmelse med den store Sprogforsker Rask, valgt Benævnelsen OLDNORDISK som den udtryksfuldeste og tillige med Selskabets Stilling som en almeennordisk Stiftelse med et almeennordisk Formaal bedst stemmende. Det er Selskabets Opgave at fremme Samvirken til det fælles Maal og til dette Öiemed tjener den fælles Benævnelse for det for alle Nordboer fælles Oldsprog, der i den tidligste Periode ofte benævntes DÖNSK *túnga* (*dansk*), hyppig ogsaa NORRÖNA (*norsk*, oprindelig *nordisk*), senere ISLENKA (*islandsk*). De særskilte Benævnelser anvendes bedst passende paa Oldsprogets forskjellige Dialecter. — ²) Man skal læse *Orcades* (p. b.) ligesom *Strophædes*, *Pleïades*, o. s. v., ikke *Orcades*, hvilken feilagtige Udtale høres som oftest, uagtet *a* i Endelsen *ades* altid er kort. Derfor er *Orcades* ogsaa en Daktylus hos de romerske Digtere f. Ex. Juvenal:

- - - arma quidem ultra

litorea Juvernæ promovimus, et modo captas

Orcadas, ac minimâ contentos nocte Britannos.

strækkeligen viser, at Navnet ikke er opstaaet hos de norske Kolonister, der ankom over 700 Aar efter Plinius's Tid, men at det i sin norske Form kun er en Tillempning af den gamle keltiske Benævnelse, som Öerne vistnok bar fra den første Tid, de fik keltisk Befolkning. Det væsentlige, saavel i „*Orkneyjar*“, som i „*Orcades*“, er nemlig Stavelsen „*Ork*“. Endelsen *-ades* i den græsk-latinske Form, er kun en sædvanlig Afledningsendelse, ligesom i *Strophades*, *Symplegades*, og *-ides* i *Kassiterides*; *Orkn*, som bliver tilbage, naar man borttager Sammensætnings-Ordet *eyjar*, ɔ: Öer, er en Sammen dragging af *Orkan*, thi i Angelsaxisk kaldes Ögruppen *Orcan-ig*, og dette *-an* viser sig saaledes kun som en Afleds endelse, der endog hører til de sædvanlige i de oldgermaniske Sprog. I de bedste Haandskrifter af Nennius kaldes Ögruppen desuden *Orcania*, ikke *Orcadia* (cap. 2), og Fl. af *Ystoria Norwegie* antager endog at de have faaet Navn efter en *comes Orchanus* (fol. 4 a). Ogsaa Forbjerget Dunnethead, der strækker sig ud mod Orknøerne, kaldes hos Ptolemæos *Tarvedum* eller *Orcas*; i det første Navn gjenkjende vi det gaeliske *Tarbet*, der bruges aldeles paa samme Maade, som vort *Drag*, nemlig om et Eid, saa smalt at man kan drage Baade derover; det andet er kun *Orcades* i Enkelttal. Paa Irsk eller Gaelisk kaldes Öerne „*innsi h Orcc*“ ɔ: Öerne *Orc*¹. Undersøger man nu Betydningen af det gaeliske *Orc*, saa erfarer man, at det er „en Hval“, eller rettere et eget Slags Delphin, (*Delphinus orca*) der, rimeligviis efter dette gaeliske Ord, allerede af Plinius kaldtes *orca*, og ifølge Naturhistorikernes Vidnesbyrd især hører hjemme i Strøget mellem Skotland og Island. At Ögruppen har faaet Navn efter disse Cetaceer, der vistnok i den fjerneste Oldtid

¹) *Annales Ultonienses*, i O'Connors *Rerum Hibernicarum Scriptores*, IV, p. 303.

fandtes i Mængdeviis ved dens Kyster, kan derfor ikke betvivles. Man vil idetmindste erkjende Urigtigheden af at udlede Navnene af det oldnorske *erkn*, Sælhund, og af at skrive „Örkenöer“, der giver en aldeles falsk Forestilling om Navnets Etymologi.

Orknöernes nuværende Navne ere egentlig de samme som de, vore Forfædre gav dem, men forvanskede derved, at Skotterne, ubekjendte med deres Betydning, og vel ogsaa ude af Stand til ordentligt at kunne opfatte den norske Udtale, udtrykte Navnene baade i Skrift og Tale saaledes som det forekom dem nærmest at stemme med deres egen Udtale. Der herskede i denne Henseende ikke engang, og hersker ikke engang nu, nogen bestemt Regel. Det oldnorske *-ey*, der heftes i Enden af ethvert af Navnene, skrives undertiden *-a*, undertiden *-ay*; det udtales *æ* eller *e*, og man kunde for den Sags Skyld gjerne vedblive at skrive *ey*, da Udtalen deraf vilde blive den samme¹. Bogstavcombinationen *-alp* eller *olp*, *-alb* eller *-olb*, der, efter hvad der ogsaa paa flere Steder i Norge, navnlig i Setersdalen, finder Sted, udtales med udeladt *l*, skrives undertiden efter Etymologien, undertiden efter Udtalen; man finder saaledes det ældre Navn *Skálpeitö*, der nu udtales *Skape*, snart skrevet *Scalpa*, snart *Scapa*; Öen *Kolbeinsey* skrives *Colbansay*, *Cobesa*, *Copinsay*, og paa endnu flere Maader. *Hj*, der i den norske Udtale næsten klinger som *zhj* (hvorfor ogsaa Hallager i sin Ord-samling skriver *sjaa* istedetfor *hjaa*, oldn. *hjá*) gjængives med *sh*, hvorpaa endog *Shetland*, istedetfor den sædvanlige norske Udtale, *Hjetland*, giver et Exempel.

¹) Efter hvad vi erfare, ville ogsaa Öernes Navne paa de Søkartter over Orknö, det britiske Admiralitet nu lader udgive ved Lieutenant Thomas, blive anførte med *-ey*; jeg har derfor ikke taget i Betænkning, paa det Kart, der optages i Oldskrift-Selskabets „Atlas for nordisk Oldkyndighed“, at skrive dem paa samme Maade.

Denne Forvanskning er dog ikke først indtraadt efter Öernes Afhændelse til Skotland. Allerede i et latinak Diplom af 1ste April 1289 i Anledning af Underhandlingerne ved Thronarvingen Margretes Død kaldes den hjältlandske Magnat Hr. Thorvald Thoressön „*Thorvaldus de Shetland*“, hvilket viser at Brevet er skrevet af en Skotter¹ og at Udtalen af *hi* allerede da opfattedes saaledes. Baae fra Orknø og Hjältland har man fra det 14de og 15de Aarhundrede ikke faa, i den sædvanlige skotske Mundart forfattede, Breve, der ei alene vise, at Skotsken for en stor Deel havde fortrængt Norsken som offentlig Forretningsprog, men ogsaa, ved at nævne mange Personer med skotske Familienavne, lægge for Dagen at en stærk Indflytning fra Skotland havde fundet Sted, og at Denationaliseringen allerede for længe siden havde begyndt. Denne kan man vel og især regne fra den Tid, da den orknøiske Jarleværdighed ved Arv var kommen i skotske Adelsfamiliers, først Stratherne-Jarlernes, siden Clairernes, Hænder. Det gik da rimeligviis paa Orknø, som det gik i Slesvig, da det var kommet under tyske Hertuger; det var den umiddelbare Hersker, ikke Overlensherrens eller Moderlandets, Nationalitet som blev den herskende. De faa norske Breve, der findes fra denne Tid, bære ogsaa stærke Præg af Denationaliseringen. Mærkeligt er det ellers at Hjältland, der siden Kong Sverres Tid var skilt fra Orknø og stod umiddelbart under Norges Konge, ogsaa, hvorvel ei i den Grad som Orknø, paavirkedes af den skotske Sprog-Indflydelse. Men man maa erindre, at dets kirkelige Forbindelse med Orknø vedblev, og Biskoppernes saavel som de fornemste Geistliges Navne i det norske Herredømmes sidste Tid viser at ogsaa disse fordetmeste var Skotter, der vel og til Præste-Embeder

¹) Brevet findes i Bymers Føderas s. A. 1289.

rundt om i Stiftet især foretrak Landsmænd. De have vist ikke bidraget lidet til at fremhjælpe det skotske Sprog-Element. Da man dog veed, at det norske Sprog som Talesprog, om end kummerligt, vedligeholdt sig indtil forrige Aarhundrede, maa der i flere Aarhundreder have holdt sig for hvert Navn tvende Former, en skotsk og en norsk, ved Siden af hinanden; hvilket ogsaa Diplomerne synes at lægge for Dagen. Og saa længe den judicielle og commercielle Forbindelse med Norge vedblev, — hvilket idetmindste for Hjaltnlands Vedkommende, synes at have været Tilfældet indtil Slutningen af det 16de Aarhundrede, — maae de norske Navneformer idetmindste hos demed Øerne i Forbindelse staaende Nordmænd have vedligeholdt sig.

2. Man har ingen fuldstændig Fortegnelse over de enkelte Øer, af hvilke Orknø-Gruppen bestod, fra de Tider, da Sproget taltes i sin Reenhed. I sin Beskrivelse over Norge meddeler Peder Claussøn en Liste, men denne Liste er baade ufuldstændig og unøjagtig. Den lyder saaledes:

Rinarði, Sandaði, Papði, Strimsði, Eidði, Ferði, Vesterði, Egilsði, Hrosði, Grosði, Öien helga, Vigr, Gareksði, Damnisði, Gjalpandisði, Hinsði, Kolbeinsði, Borgarði, Grimsði, Kalfaði, Færði, Dimorði, Flarði, Ragnvaldsði, Dunði eller Dinði, hun ligger i Petlandsfyrd.

Man bemærker her ved første Øiekast store Feil som *Strimsði* istedetfor *Strjonsey*, *Damnisdði* istedetfor *Damins-ey*, *Flarði* istedetfor *Flatey* o. s. v. Da Listen imidlertid indeholder Navne, som tilfældigviis ikke forrekomme i Sagaerne, f. Ex. *Gjalpandisði*, *Kolbeinsði*, kan han ikke have bragt den istand ved at fremsøge Navnene af Orkn. Saga, men maa have fundet den særskilt optegnet, rimeligviis i een af de Membrancodices, som man veed eiedes og benyttedes af ham, men siden ere forsvundne. Denne Fortegnelse er saaledes, med alle sine Feil, ikke uden Værd.

I Orkneyínga Saga, de övriga Sagaer og alle hidtil opdagede norske Diplomer vedkommende Orknö forekomme disse Navne:

Rinansey, Sandey, Papey minni, Strjónsey, Papey meiri, Vestrey, Egilsey, Hrólfsey, Hrossey, Eyin helga, Vígr, Gáreksey, Daminsey, Hellisey, Borgarey, Grímsey, Háey med Vágar eller Vágaland, Rügenvaldsey, Sviney, Straums-ey, Petlandsker.

Den ældste skotske Fortegnelse over Öerne, hvor disse Navne endnu ikke ere saa forvanskede som senere, findes hos Fordun (Scotichronicon II, cap. 11), der skrev mod Slutningen af det 14de Aarhundrede. Den lyder saaledes:

Insula major earum Pomonia dicitur vel Orcadia, in qua est principalis civitas Kyrkwaw, ubi habetur nobile collegium et castrum. Insula Revaldisay. Papeay major. Papeay (hos Gale Papey) minor. Stromesay (efter Gale's Udgave Stromisay). Sanday. Ouskery. Etheay. Stromeholme. Werteray (hos Gale Westeray). Fareay (hos Gale Fereay). Eglisay. Rolusay (hos Gale Rollisay). Were. Inhelaw. Goresay (hos Gale Gorisay). Swynay. Scalpandisay. Heleneholme. Colbanysay. Lameholme. Glowmysholme (hos Gale Glonus-holm). Borowray. Ronaldisay. Flatay. Swynay minor. Grymsay. Rysay minor. Swytay. Waywis (hos Gale Wawis). Hoy. Fareay minor. Calfay. Claff (hos Gale Calf) de Flatay. Pentelandiskery. Sowliskery. Borch de Brysay. Borch de Dernes. Papeay tertia.

Ved at sammenligne de af disse Navnformer, hvis oprindelige Form kjendes, med de nuværende, vil man finde at de, skjönt de allerede have antaget den skotske Form, dog nærmere sig hiin langt mere. Ved Hjælp af denne og Peder Claussöns Fortegnelse kan man derfor restituere endeel af de i Sagaerne og Diplomerne ikke forekommende Navne. Den nuværende *Eda* eller *Eidey* bliver saaledes *Eiðey*, hvilket Navn passer særdeles vel paa Grund af

det Eid, der forbinder Øens begge Hoveddele. *Fara* eller *Farey* bliver *Færey* (3: Faare-Ö). *Shapinsa* eller *Shapensey*, der i den gamle Oversættelse af Sir David Sinclairs Testament (Bannatyne Miscellanies vol. III, S. 108) kaldes *Schalpandsaye*, svarer, efter hvad der forhen er viist angaaende Udeladelsen af *l* foran *p* og *b*, til Peder Claussöns *Gjalpandisði*, hvorved dog er at bemærke, at da det gamle Hj, som ovenfor viist, regelmæssigt i Skotsk-Engelsk er gaaet over til *Sh*, medens dette aldrig er Tilfældet med Gj; da man desuden oftere i Haandskrifter finder H (G) forvexlet med G¹, og da endelig „*Hjálpandi*“, der har en bestemt Betydning (hielpende), frembyder en bedre Etymologi, end det betydningsløse *Gjalpandi*; bliver det ej alene sandsynligt, men og saagodtsom vist, at den rette oldnorske Form af Navnet var *Hjálpandisey*. *Copensey* eller *Cobesa*, hos Fordun *Colbanysay*, bliver naturligviis, som ovenfor viist, *Kolbeinsey*, og har ikke, som flere have troet, og vel endnu troe, det mindste med „kaupmaðr“, „koopman“, at bestille². *Cavey* eller *Cava*, hos Fordun *Calfay*, bliver *Kálfey*; *Farey* eller *Fara*, hos Fordun *Fareay minor*, bliver *Færey* (*minni*), *Rysay* bliver *Hrísey*, *Flotay* eller *Flota*, hos Fordun *Flatay* og hos P. Claussön rigtigst *Flarði*, bliver *Flatey*. Ved P. Claussöns „*Dimorði*“ maa en Skrivfejl have indsnæget sig, da der ej findes en eneste, paa hvilken dette Navn kan passe. Da det i hans Fortegnelse ligeledes heder at

¹) saaledes i det hos Wallace, i Orkn. Saga og Barry's History aftrykte orknøiske genealogiske Diplom, hvor der læses Thurwyder *Gedelevor* istedetfor *Hedelevor*; der staaer nemlig i Manuskriftet virkelig *Hedelevor*, og saaledes er det ogsaa gjengivet i Aftrykket i Symbolø ad hist. ant. reg. Norv. S. 22. Ligeledes sees det, at P. Claussön i den foranførte Fortegnelse har skrevet *Hrosði* og *Grosfði* istedetfor *Hróði* (3: *Hrólsey*) og *Hrossði* (d. e. *Hrossey*). — ²) dette troer Barry, S. 49.

Dunði eller *Dinði* ligger i Petlandsfjorden, ved hvilket Navn man allene kan tænke paa *Swona*, hos Fordun *Swynay minor*, i Orkn. Saga *Svíney*, synes det som om der i det Haandskrift, P. Claussøn fulgte, maa have været saadan Lighed mellem *Sw* og *D*, at han stundom forvexlede dem; istedetfor „Dimorði” maatte man derfor læse et Navn, der begyndte med S, eller Sv. Da P. Claussøns Fortegnelse temmelig nøje følger Öernes Beliggenhed, ligger det her nærmest at tænke paa *Switha*, der findes strax söndenfor Flatey. Denne *Switha* skrives af Fordun *Swytay* og i en Jordebog fra 1515 *Swethay*, men i den Beskrivelse over Orknöerne, ved Joh. Ben, 1529, der er aftrykt i Barry's history of the Orkneys, kaldes den *Southay* quasi *the south Isle*. Her ere altsaa flere Gisinger om Navnets oprindelige Form mulige; den kan nemlig have været „*Suðrey*”, „*Sviðurey*”, „*Sveitey*”, det er umuligt at sige hvilket, hvis ikke uformodentlig et Diplom desangaaende skulde kunne findes. *Straumsey*, nu *Stroma*, regnes, og med rette, mere til Caithness end til Orknöerne, skjönt det rimeligviis er den, som fra først af fortrinsviis er kaldet *Orcas*.

Fordun lægger an paa den størstmulige Fuldstændighed, og giver derfor Navnene paa en Deel Smaaholme og Skjer. Af disse ere *Ouskery*, nu *Auskery*, enten *Austrsker* (det østligste Skjær) eller *Útsker* (Ud-Skær); *Stromeholme* mellem *Eiðey* og *Vestrey* maa være *Holm of Farey* og fordm have heddet *Straumshólmr*; *Swynay*, i Modsætning til hvilken han kalder Sagens *Svíney* „*Swynay minor*”, maa være *Swainholm* nærved *Gáreksey*; den har altsaa baade været kaldet *Svínhólmr* og *Svíney*. *Heleneholme*, ogsaa kaldet *Hellierholm* og *Ellerholm*, maa være Sagens saakaldte *Hellisey* (Hule-Öen), i hvis Huler Sven Aasleifssøn skjulte sig for Harald Jarls

Efterstræbelser ¹, og hvor der endnu findes Huler, i hvilke Vandet ved Flóttid strømmier ind ². Den har saaledes baade været kaldet *Hellisey* og *Hellishólmr*. Peder Claussøns Hinsøi synes at være Skriv- eller Trykfeil istedetfor *Hellisey*. *Lamrhólme*, nu kaldet *Lamm*, maa have hedet *Lambhólmr*, *Glowmysholme*, nu *Glimsholm*, *Glimshólmr* ³. *Souliskery*, der her, saavel som i Jordebøger, regnes til Orknøerne, er det i Haakon Haakonssøns Saga c. 319 omtalte *Súlnsker* eller *Súlnastapi* vestenfor Orknø. *Borch de Brysay* og *Borch de Dernes* ere de to smaa Holme Brugh of Birsa strax vestenfor Birsa (*Birgisherað*) vestligst paa Mainland og Brugh of *Deerness* strax ved *Deernes* (*Dýrnes*) østligst paa Mainland ⁴. Hvad Fordun forstaar ved *Papeay* *tertia*, er vanskeligt at sige. *Papeay* major, nu *Papa Westra*, er *Papey meiri*, nærmest *Vestrey*, og *Papeay* minor *Papey minni*, nu *Papa Stronsa*, nærmest *Strjónsey*; men et tredje *Papa* eller *Papey* findes nu ikke blandt Orknøerne.

Der gives enkelte Smaaholme, hvilke Fordun ei omtaler, af hvilke man kan mærke *Calf of Edey*, hvis Navn fordum maa have været *Eiðeyjarkálfr*, ligesom i Syd *Calf of Flotey*, fordum *Flateyjarkálfr*; det var nemlig og er endnu saare almindeligt i Norge at kalde en mindre Ø ved Siden af en større en Kalv af denne, f. Ex. Loppen og Loppekalven i Finmarken, Malmøen og Malmökalven tætved Christiania, o. s. v. Ved Sandey ligge *Holms of Iye*, fordum maaskee *Eyjarhólmar*; ved Stronsey *Holm of Huip*, i ældre Fortegnelser *Siegleholm*, i Oldtiden rimeligviis *Sighuhólmr*, ligeledes store og lille *Lingholm*, fordum vistnok *Lýnghólmar*. Mellem *Edey* og *Shapensey* ligger

¹) Orkn. Saga S. 368 — ²) mundtlig Underretning af Lieut. Thomas. — ³) efter en Mands Navn *Glúmr*. — ⁴) Ordet *Brugh* (*borg*) synes paa Orknøer og Hetland oftere at anvendes om smaa Klippeholmer.

Greenholms, hvis ældre Navn maa have været *Grænu-hólmar*. Strax vestenfor Burrey er *Hunda* eller *Hundey*, hvis ældre Navn saaledes er bevaret uforvansket. En lille Ø nordenfor Cavey kaldes nu paa Södkortene *Barrel of Butter*, men kaldes i en Fortegnelse af 1502 *Carling-Skerry*; dens ældre Navn altsaa *Kerlingarsker*.

Opstille vi Navnene i deres nuværende Form med de tilsvarende oldnorske, blive begge Rækker altsaa følgende:

North-Ronaldsey	Rinansej.
Papa-Westra	Papey meiri.
Westrey	Vestrey.
Farey med Holm	Færey med Straumshólmr.
Sandey med Holms of Iya	Sandey med Eyjarhólmar.
Edey med Calf	Eiðey med Eiðeyjarkálfr.
Stronsey med Siegleholm	Strjónsey med Siglúhólmr og
og begge Lingholms	Lýnghólmar.
Papa Stronsa	Papey minni.
Auskery	Austrsker.
Greenholms	Grœnuhólmar.
Egilsey	Egilsey.
Rowsey	Hrólfsey.
Enhallow	Eyio helga.
Wire	Vígr.
Gairsey med Swainholm	Gáreksey med Svínhólmr.
Shapensey med Ellerholm.	Hjálpandisey med Hellisey.
Damsey	Daminsey.
Mainland	Hrossey.
Gremsey	Grimsey.
Cavey med Barrel of Butter	Kálfey med Kerlingarsker.
Laman	Lambhólmr.
Glimsholm	Glúmshólmr.
Burrey med Hunda	Borgarey med Hundey.
Hoy	Háey.
Walls	Vágar.

Ryseý	Hriseý.
Farey	Færeý.
Floteý med Calf	Flateý med Flateýjarkálfr.
Swithay	uvíst.
South-Ronaldsey	Rögnvaldsey.
Swona	Svíney.
Pentlandskerries	Petlandssker.
Stromey	Straumsey.
Sulisker	Súlnasker.

Torfæus, der i sin *Orcades* S. 4 og 5 anfører Öernes Navne efter Buchanan og Peder Claussön, tager Feil i enkelte Sammenstillinger; saaledes gjør han *Valis*, d. e. *Walls* eller *Waes*, det gamle *Vågar*, til det samme som *Kålfey*, maaskee fordi det engelske *veal*, det franske *veau*, har foresvævet ham; Fara forvexler han med Fair isle mellem Orknö og Hetland; P. Claussöns Dunöi forklarer han ved Daminsey, og Hinsöi, upaatvivlelig *Hellisey*, med *Hæey*.

3. Flere af de her anførte Navne røbe umiskjendelig en keltisk, tildeels endog en keltisk-christelig Oprindelse. Dette er især Tilfældet med Øerne af Navnet *Papey*. Om Oprindelsen til lignende Navne paa Island siger Landnåma i Indledningen: áðr Ísland byggðisk af Noregi, voru þar þeir menn er Norðmenn kalla Papa, þeir voru menn kristnir, ok hyggja menn at þeir hafi verit *vestan* um haf, því at fundusk eftir þeim bökr *írskar*, bjöllur ok baglar, ok enn fleiri hlutir, þeir er þat mátti skilja at þeir voru *Vestmenn*, þat fansk í *Papey* austr ok í Papýli, ok er þess getit á bókum enskum, at í þann tíma var farit milli landanna. Og i Are Frodes Íslendingabók heder det cap. 1. „þá voru hér menn cristnir, þeir es Norðmenn calla *Pàpa*, en þeir fóro síðan á braut, af því at þeir vildo eigi vesa hér við heiðna menn, oc létu eptir bæcr írscar oc bjöllor oc bagla; af því mátti scilja at þeir voro menn *írcir*“. I „Ystoria Norwegiæ“, hvor der tales om Orknøernes ældste Beboere,

de saskaldte *Pati* og *Papæ*, heder det: „*Papæ* vero propter albas vestes, quibus ut clerici induebantur, vocati sunt, unde in teutonica lingua omnes clerici *Papæ* dicuntur; adhuc quædam insula *Papey* ab illis denominatur”. At virkelig irske Geistlige nogen Tid før de norske Nybyggeres Ankomst til Island havde opholdt sig der, erfarer man af det bekjendte Sted i den irske Geistlige Dicuil's Skrift „*de mensura orbis terræ*”, c. VII, § II, 6, hvor han fortæller at nogle Geistlige for 30 Aar siden — han skrev i Aaret 825, altsaa henved 795 — fortalte ham at de fra 1ste Februar til 1ste August havde opholdt sig paa den. Ø, man antog for Thule, hvor Solen ved Sommersolhverstid om Natten kun ligesom skjulte sig lidt bag en liden Højde, men hvor det forresten paa den Tid var ganske lyst, og hvorfra man ved en Dags Sejlads mod Norden kunde komme til det sammenfrosne Hav. Det skjønnes let, at hiint Thule ikke kan være noget andet Land end Island (thi paa det nordlige Norge kan man her ej tænke), og at maaskee endog Dicuil's Skrift er meent med „de engelske Bøger”, i hvilke det nævnes, at der i den Tid skete Reiser mellem Landene. Dicuil beretter ogsaa i samme Capitels § III, at der ere nogle andre Øer i det nordlige Britanniske Ocean, der ligge to Døgn's Reise med gunstig Vind nordenfor Britanniens nordlige Øer, hvilke en troværdig Munk selv fortalte Dicuil at han havde besøgt; at der tillige er en anden Øgruppe, bestaaende af smaa, ved trange Sund adskilte Øer, paa hvilke henved i en hundrede Aars Tid endeel skotske (det vil sige irske) Eremiter havde boet, men som ved Nordmændenes Våningstog bleve forladte af Eremiterne, og derfor nu kun afgav Bolig for en utallig Mængde Faar og Söfugle¹. Vi gjen-

¹) Da min Forklaring af dette Sted afviger fra Dicuil's lærde Commentator Letronne's, vil jeg anføre det i sin Heelhed: Sunt alie insule multe in septentrionali Britannie oceano, quæ a septem-

kjende her baade Hetland og Færøerne, hvilke altsaa ligeledes have haft en midlertidig Befolkning af Paper fra Irland, og af hvilke ogsaa idetmindste Hetland endnu har flere Stedsnavne, som minde derom, nemlig tre Öer af Navnet Papa (fordum Papey), og Gaarden Papill (fordum Papilia). Navnet „Papey” antyder saaledes bestemt et Opholdssted for irske Geistlige, hvilke de norske Colonister enten have truffet bosatte der, eller efter hvilke de have forefundet Levninger. Paa Orknö maatte dette endog hyppigere være Tilfældet, da Öerne vare bekendte siden

trionalibus Britanniae insulis duorum dierum ac noctium recta navigatione, plenis velis, assiduo feliciter vento, adiri queunt. Aliquis probus religiosus mihi retulit quod in duobus aestivis diebus et una intercedente nocte navigans in duorum navicula transtrorum in unam illarum introivit. Illae insulae sunt aliae parvulae, fere cunctae simul angustis distantes fretis, in quibus in centum ferme annis eremitae ex nostris Scottis navigantes habitaverunt; sed, sicut a principio mundi desertae semper fuerunt, ita nunc, causae latronum Nortmannorum, vacuae anachoretis, plenae innumerabilibus ovibus, ac diversis generibus multis nimis marinarum avium. Numquam eas insulas in libris autorum memoratas invenimus.” — Letronne (S. 131) anvender det Hele paa Færøerne, idet han, og med Rette, viser, hvorledes det ej kan gjælde Orknøerne, der dels laa Skotland for nær, dels allerede forlængst vare bekendte, og at Udtrykket „småa Öer, adskilte ved trange Sund”, ei kan passe paa Hetland, der bestaaer af een stor og seks mindre Öer. Men han har overseet, at Udtrykket: „illae insulae sunt aliae parvae” nødvendigviis maa oversættes: „der er ogsaa en anden Gruppe af småa Öer” o. s. v., og at der altsaa er Tale om *tvende* Ögrupper, af hvilke den sidste umiskjendelig er Færøerne, men den første ogsaa ligesaa utvivlsomt er Hetland. Det er ligeledes mindre Adæqvate, naar L. oversætter „in centum ferme annis” med „il y a près d'une centaine d'années”; thi Ordene betyde kun „i henved 100 Aar”, og Tidspunktet, da de bleve forladte af Eremiterne, behøver derfor ikke, hvad L. troer, at rykkes op til 725.

Romernes Tid, og Christendommen allerede af St. Cormac havde været prædikeret der i det 6te Aarhundrede ¹.

RINANSKY røber ligeledes keltisk Indflydelse. Undertiden finder man ogsaa Læsemaaden *Rinarsey*, men som synes at være mindre rigtig, dels fordi de fleste Codices have *Rinansey*, dels fordi den senere Forvanskning til *Ronaldsey* viser, at man ogsaa maa have sagt „*Ronansey*“, med andre Ord, at Æen er opkaldt efter den bekjendte Helgen *St. Ninian*, der af Skotterne kaldes *Ronan*. Allerede Torv-Einar, Æernes 6te Jarl, nævner „*Rinansey*“; altsaa er Navnet ældre end hans Tid, eller ældre end Nordmændenes Christendom paa Orknø: det hidrører altsaa fra keltiske Christne ². Forvanskningen til *Ronaldsøy* har senere gjort det nødvendigt at skjelne mellem North- og South-Ronaldsøy.

DAMINSKY er ligeledes et Navn, der ikke røber nogen nordisk Oprindelse. Man maa ogsaa her tænke paa et Helgen-Navn, nærmest *St. Damian*, maaskee ogsaa den keltiske Helgen *St. Adomnan*.

EGILSKY synes ved første Øjekast at være dannet af det norske Mandsnavn *Egill*. Og vistnok have Nybyggerne og deres Efterkommere tænkt sig en saadan Etymologi, men, som vi skulde være tilbøielige til at formode, alene ved en Misforstaaelse. Paa Egilsey staar nemlig endnu en ældgammel Kirke, hvis Bygningsmaade viser at den er ældre end Nordmændenes Ankomst til Orknø, eller at den i alle Fald er at tilskrive den ældre christne keltiske Befolkning; thi baade i dens Ydre og i dens indre Indretning har den saameget tilfælles med de gamle Kirker paa Irland fra det 7de eller 8de Aarhundrede, at den aldeles bestemt maa antages opført paa den Tid af irske Geistlige eller

¹) Fordun, *Scotichronicon* IV, 12. — ²) *St. Ninian* omtales af Bede, *Hist. eccl. l. III, c. 4*, ved Aar 394 som Stifter af Galloway Kirke, kaldt „*Candida Casa*“, af Anglerne siden *Hvit-ærn*.

„Paper“. (See herom især Wilson's Archæol. and Prehistoric Annals of Scotland S. 587-591). Da man ej finder Spor af flere lignende Kirker paa Öerne, maa man formode at det var den første af de faa, der fandtes paa den tyndt-befolkede Ögruppe, og Öen, paa hvilken den stod, kunde derfor med Rette kaldes Kirke-Öen. Men det irske, af Latinen formede *ecclais* (Kirke), kunde let af vore Forfædre forvexles med Gen. Egils, og give Anledning til den Tro, at Öen virkelig havde sit Navn efter en Egill. Mærkeligt nok, forklares Navnet i den föromtalte Beskrivelse fra 1529 som „*insularum ecclesia*“.

Endelig er der baade paa Mainland og paa South-Ronaldsey Distrikter af Navnet *Paplay* eller *Pappley*, i Orkn. Saga kaldte Papule eller Papuley, i et Diplom fra 1369 Papplay, upaatvivlelig det samme Navn som det paa Island forekommende *Pappýli*.

Saa vel Fællesnavnet „Orkneyjar“ eller „Orcades“ i og for sig, som de her nævnte Special-Navne *Rinansey*, *Papey*, *Daminsey* og *Papley* ere altsaa umiskjendelige Levninger fra Öernes ældre keltiske Befolkning.

4. De övrige orcadiske Ö-Navne ere alle af nordisk Oprindelse, eller idetmindste saaledes norvagiserede, at intet unordisk Element i dem kan spores, med Undtagelse af det Navn, der saa ofte tillægges Mainland, nemlig *Pomona*. Dette besynderlige Navn, aldeles eens klingende med den romerske Afgröde-Gudindes, har været underkastet forskjellige Fortolkninger, medens det ikke er faldet nogen ind at betvivle dets Egthed. Barry siger derom (S. 22): „This appellation has been traced, ridiculously enough, to a word in the Roman language, that implies the core or heart of an apple, in allusion to the situation of this with regard to the rest of the islands. Two British words, *pou*, *mon*, *parva patria*, or small country, have also been assigned as the origin of this name“. I sin geographiske

Indledning siger Buchanan: „*Orcadum maxima multis veterum Pomona*” vocatur”. Heri har han dog strengt taget Uret, da man ikke vil finde Pomona nævnt, førend paa det ovenanførte Sted hos Fordun, altsaa mod Slutningen af det 14de Aarhundrede¹. Desuagtet er der ingen Tvivl om, at man, vildledet af en urigtig Læsemaade, har troet at finde Navnet *Pomona* allerede hos Julius Solinus. Torfæus siger nemlig (Orcad. p. 5) om Mainland: „A Julio Solino polyhistore *Diutina* appellatur”. Men efterslaar man Stedet hos Solinus, vil man ikke finde noget saadant Navn. Det lyder saaledes i sin Heelhed (c. 22); „*Secundam a continenti stationem Orcades præbent... vacant homine, non habent silvas, tantum junceis herbis intorrescunt. Cetera earum nudæ arenæ. Ab Orcadibus Thylen usque 5 dierum ac noctium navigatio est; sed Thyle larga et diutina pomona copiosa est*”. Da nu Torfæus udtrykkeligt melder, at Solinus kalder Mainland *Diutina*, maa der ganske vist have været Haandskrifter eller Udgaver, der tage Ordet *diutina* som et Egennavn, eller som læse saaledes: „*sed Thyle larga, et Diutina pomona copiosa est*” d. e. „Men Thyle er frugtbar, og Diutina giver rigelig Afgrøde”, istedetfor „men Thyle er frugtbar og rig paa langvarig Afgrøde”. Men er det saaledes et ubestrideligt Faktum, at Ordet „*diutina*” har været læst af Torfæus, og følgelig har kunnet læses som Egennavn, da maa ogsaa „*pomona*” baade have kunnet læses og virkelig af andre have været læst som Egennavn, saaat Sætningen lød: *Sed Thyle larga et diutina, Pomona copiosa est*, eller *Sed Thyle larga, et diutina Pomona copiosa est*. Det gjør her, som man vil see, intet til

¹) „I Monumenta historica Britannicæ” ere alle de Steder hos latinske og græske Forfattere, der handle om Britanniens Geographi og Historie (Skotlands iberegnet) omhyggeligt samlede; men Navnet „Pomona” findes ikke paa et eneste af dem.

Sagen, at begge disse Læsemaader ere insipide og urimelige, saalænge som den Kjendsgjerning er forhaanden, at den ene af dem endog har kunnet finde Indgang hos Torfæus. Deraf slutte vi med Sikkerhed, at ogsaa den anden har været anvendt, og vi have her saaledes ganske vist Nøglen til den hele Hemmelighed med dette ellers saa besynderlige og uforklarlige Navn. Naar Buchanan for „Pomona” paa-beraaber sig gamle Forfattere, maa han altsaa have Solinus for Øje, thi andensteds forekommer ikke „*pomona*” i Forbindelse med „Thyle” eller „Orcades”. Nu var Solinus gennem hele Middelalderen et stort Orakel. Allerede Dicuil benytter ham idelig; Adam af Bremen, og Forfatteren af „Ystoria Norwegiæ” citere ham ligeledes. Det er derfor ej alene rimeligt, men og i høieste Maade sandsynligt og næsten aldeles utvivlsomt, at ogsaa de, der i Middelalderen gave sig af med at studere Orknørnes Historie og Geographi, ligeledes fulgte ham, og at Navnet Pomona for Mainland hidrører fra en Misforstaaelse af hans Ord, der sees at have vedvaret lige til Torfæus's Tider. Maaskee endog Fordun selv er den første, som har indført „Pomona”. At den, som hidrørende fra en aabenbar Misforstaaelse, ej er at ændse, men reentud at afskaffe, ligger i Sagens Natur.

5. Denne saakaldte Pomonas sædvanlige Navn *Mainland* svarer til det oldn. *meginland*, d. e. Fastland eller Hovedland, og betegner den kun som den største og fornemste blandt Öerne. Dens rette Navn under Öernes norske Periode, det, hvorunder den sædvanligt forekommer i Sagaerne, nemlig *Hrossey* (d. e. Heste-Ö) antyder maaskee, at de første norske Nybyggere forefandt Heste der — hvad der, paa Grund af Öernes tidligere Beboelse, ei er saa usandsynligt; dog kan man intet med Bestemthed slutte derom, da vore Forfædre i at give Steder Navne ofte be-

stemtes af de allerubetydeligste Omstændigheder¹. Af de øvrige Öer have begge *Færeyjar* (Faare-Öerne), *Lambhólmr*, (Lanmeholmen), *Kálfey* (Kalvöen), *Hundey* (Hunde-Öen) og begge *Svíneyjar* (Svinöerne), ligeledes Navn efter Huusdyr; *Vestrey* (den vestlige Ö), *Austrsker* (det østlige Sker) og *Suðrey* (den sydlige Ö) — de to sidste, forsaavidt vor Gissning om den ældre Forms Udseende er rigtig, have Navn efter Beliggenheden. *Sandey* (den sandige), *Eiðey* (den med Eidet), *Grænnhólmar* (de grønne Holme), *Hrísey* (Riis-Öen), *Háey* (den høie Ö, af *hárr*, høj), *Vágar* (Vaage-Öen, af *vágr*), og *Flatey* (den flade) have faaet Navn efter deres physiske Beskaffenhed eller Høide over Havfladen. Ved *Híey* og *Vágar* er det forresten at mærke, at de tilsammen danne een Ö, men ligesaa den ældste Tid have været anseete som to forskjellige. *Háey*, den nordligste Deel, svarer til sit Navn, fordi den har de høieste Bjerge, som findes paa Orknöerne; *Vágar* er ligeledes dybt indskaaren af Vaager eller Bugter². *Hrólfsøy* (af *Hrólfr*), *Gáreksey* (af

¹) f. Ex. naar et Nes paa Island blev kaldet *Kambenes*, fordi Aud Ketilsdatter der tabte sin Kam, Landn. II, 16. Saaledes kan maaskee en Hest fra et Nybyggerskib være dreven i Land paa Hronsey, og dette have givet Anledning til Öens Navn. Paa lignende Maade kan man forklare sig Navnene paa Færey, Svíney, Hundey, Kálfey. — ²) Det maa her engang for alle anmerkes, at det oldn. *vágr*, der ofte skjødesløst udtaltes „*vaa*“ — en Udtale, som især var egen for Dialekten paa Vesterhavs-Öerne, hvorfor ogsaa Ordet endnu paa Færöerne lyder som „*vaa*“ — i den skotsk-engelske Bogstavering gradeviis gik over til *waw* — *wall*, og at derfor Navnet eller Endelsen — *wall* paa Orknö overalt svarer til det oldn. *vágr*. For den, som kjender Udtalen af det engelske *l* efter en lang Vokal, fornemmelig naar en Konsonant følger efter, (f. Ex. *talk*, læs *taak*), bliver denne Overgang let begribelig. Saaledes skrives *Kirkjuvágur* i ældre skotske Diplomer og hos Fordun *Kyrkwaw*, siden *Kirkwall*; ligeledes skriver Fordun istedetfor *Walls* „*Wawis*“ eller „*Waywis*“, ligesom man endnu oftere finder

*Gárekr*¹, *Kolbeinsey* (af *Kolbeinn*), *Glámsbólur* (af *Glámr*), *Grínsey* (af *Grímr*) og *Rögnvaldsey* (af *Rögnvaldr*) have faaet Navn efter Personer, rimeligviis Hövdinger blandt de første Nybyggere; ved *Rögnvaldsey* maa man tænke paa Öernes første Ejer, Ragnvald Mörejarl. Om *Egilsey*, der ogsaa ved første Öjekast synes at maatte være dannet af Mandsnavnet *Egill*, er forhen talt. *Vígr* er et besynderligt Navn: Ordet *vígr* betyder „Landse“; der maa være noget ved dens Udseende eller en anden, os ei længer bekjendt, Omstændighed, der har givet Anledning til Navnet. Ogsaa paa Søndmøre i Norge er der en Ö af samme Navn (*Vigerö*), maaskee den orknöiske *Vígr* er befolket fra den søndmørske. *Hjálpandsey* har maaskee sit Navn af dens beleilige Beliggenhed og gode Havn for Skibe, der komme ind fra Havet. Hvad der har givet Anledning til Navnet *Eyir helga* (den hellige Ö) er uvist; rimeligviis inde-

Skrivemaaden *Waas* eller *Wals*. Det tilføiede *s* er kun Fleertals-Endelsen. Den samme Tilbøjelighed til at opsluge *l* i en foregaaende lang Vocal spores ogsaa i Overgangen *Hrólfsey* (der i et Diplom af 1369 skrives *Rollissey*) til *Rousey*, *Rowsey*, og flere Exempler ville i det følgende forekomme. Paa samme Maade udtaler Skotlænderen *gold* som *gowd*, og ved en misforstaaet Contra-Analogi finder man derfor undertiden i orknöske og hetlandske Diplomer *fold* istedetfor *fowd* (d. e. Foged). Hvad Navnet *Vágar* ellers angaar, da er det mærkeligt, at der i Norges Kystdistrikt gives flere af dette Navn, og at her altid Pluralformen er vedligeholdt. Den ved sit Fiskeri bekjendte Ö *Vaagen* i Nordland, eller rettere de to ved et smalt Sund adskilte Öer, som man nu har fundet paa at kalde Öst- og Vest-Vaagen, kaldtes i Oldtiden altid *Vágar*, og den nu saakaldte *Vaagö* blandt Færøerne ligeledes, see Norges gl. Love II, S. 13. I Orkn. Saga kaldes Walls *Vágaland*, det vil sige — *land* er tilføjet, men Formen „Wawis“ o: *Waw-s* viser, at *vágar* maa have været det sædvanlige.

¹) *Gárekr* er forresten et meget ajeldent Navn. Det forekommer ikke i *Landnáma*. Maaskee en keltisk Form skjuler sig derunder.

holder ogsaa dette Navn en Reminiscens fra den ældre piktske Befolknings Tider. *Straumsey* og *Petlandsker* forklare sig selv. At *Strjónsey* er dannet af det samme Ord, der forekommer i det norske Stedsnavn *Strjón*, nu *Stryn*, er tydeligt nok. Dette Ord, der i Oldn. er gaaet af Brug som Appellativ, forefindes endnu i Angelsaxisk, *streón*, *gestreón*, og i Oldsaxisk: *gistriuni*, det betyder: Skat, Ejendom, egentlig noget forhvervet, det græske $\kappa\tau\eta\mu\alpha$, hvoraf og angels.: *gestrynan*, erhverve; og deraf er ogsaa det danske Stedsnavn *Strynø* dannet. Men det bliver altid et Spørgsmaal, om *Strjónsey* har faaet Navnet paa Grund af dets Beskaffenhed, eller om den maaskee allerførst er bleven coloniseret af Folk fra *Strjón* i Norge, der opkaldte deres gamle Hjem, ligesom Gaarden *Vorsabær* paa Island skriver sig fra Colonister fra *Vors*, og *Gaul-verjabær* fra Folk, komne fra *Gaular* i Søndfjord¹. *Borgarey* har sit Navn af Ordet *borg*: der maa altsaa have staaet etslags Befæstning eller Borg paa denne Ö i ældre Tider.

6. Vi ville nu gennemgaae hver enkelt Ö og de paa den i Sagaer og Diplomer omtalte Stedsnavne særskilt.

RINANSEY (North-Ronaldsey), den nordligste af Öerne, meget flad, nævnes allerede paa Torf-Einars Tid, altsaa ved Begyndelsen af Öernes norske Periode, som den Ö, paa hvilken Halfdan haalegg, Harald haarfagers Søn, blev fangen². Öens nordlige Beliggenhed gav Anledning til, at Paal Jarl, da han (henimod 1135) ventede sig Angreb af Ragnvald kall, her lod oprette en Varde, der skulde correspondere med en paa Fridarey (Fair Isle) midtvejs mellem Rinansej og Hjaltland. Naar Skibe saaes komme ud fra Hjaltland, skulde først Varden paa Fridarey tændes; naar

¹) Landnåma, V, 8. — ²) Snorre, Har. haarf. S. c. 31, (Olaf Tryggvasons S., udg. i Skalholt (Flatøbogen) c. 179).

man paa Rinansö saae den brænde, skulde man følge Exemplet, og derefter skulde Varderne paa de søndenfor liggende Öer sættes i Brand ¹. Da det var Fridarö-Varden, paa hvilken det ved denne Leilighed kom an, og da det lykkedes Ragnvald, ved List at hindre dens Antændelse, kom Paals Foranstaltning denne ikke til nogen Nytte. Orkn. Saga omtaler en mægtig Enke, Ragna, og hendes Søn Thorstein, der ved denne Tid boede paa Rinansej. Gravhöie paa Rinansej omtales hos Barry, saavel som en opreist Steen paa Midten af Öen, dog uden at noget Minde dertil knytter sig.

VNATERY og *Papey meiri* omtales oftere i Orkn. Saga, tilligemed den saakaldte *Vestfjorör* (Westra Firth), der adskiller Vestrey fra Hrölfsey. Paa Vestrey nævner Orkn. Saga en Gaard ved Navn *Reppisnes*, hvor der paa Paals og Ragnvalds Tid boede en mægtig og anseet Mand ved Navn Kuge. Gaarden kaldes i Orkneyinga Sagas Text, hvor den første Gang nævnes ², *Gefsines*, men Varianten har *Reppisnes*, og da der nu paa Öen findes en betydelig Gaard ved Navn *Rapness*, medens der ingen findes, hvis Navn paa nogen Maade kan siges at ligne *Gefsines*, er

¹) Orkn. S. p. 148, 186, 214. Det kunde maaskee forekomme mangen en mindre sandsynligt, at man fra Rinansej skulde kunne see Varden paa Fridarey, eller fra Fridarey til Hjaltland. Det er dog saa langt fra, at der herved er nogen Vanskelighed, at man endog fra Fitty Hill paa Westrey tydeligt kan see Fitfoulhead sydligst paa Hjaltland. Lieutn. Thomas, der har optaget de nyeste Kort over Orknöerne, har selv underrettet mig om, at den Triangel, hvorved det hetlandske Triangelnet forbindes med det orknöiske, dannes af de tre Punkter: Fitty Hill paa Westrey, Fitfoulhead paa Sydspidsen af Hetland, og den høieste Spidse af Klippeøen Foula vestenfor Hetland. I Orkn. Saga antydes at det var Sandey, hvis Varde nærmest corresponderede med Rinansej's. Havde man haft Varde paa Vestrey, vilde man maaskee kunne have været uafhængig af Fridarey og Rinansej. — ²) Orkn. S. S. 148.

det klart, at denne Læsemaade er urigtig, og *Reppiness* det ene rigtige. Gaarden ligger paa den sydøstlige Side, den kaldes ogsaa *the bull (böl) of Rapness*. Paa den nordlige Kant ligger *Rackwick*, maaskee Orkn. Saga's *Rekavik*, hvor Thorljot, Ölver Rostas Fader, boede, skjönt dette dog snarere har været *Rackwick* paa Hoy. Ligeledes nævnes et „Thorp“ ved Navn *Höfn*, hvor Bonden Helge boede; Udtrykket „Thorp“ synes at antyde en tættere Bebyggelse, som om her var en Art af Strandsted. Den eneste sikre Havn paa *Westrey*, og fölgelig det eneste Sted, der fortrinsvis kunde faa Navnet „*Höfn*“, er den lille Bugt ved Gaarden *Wall*, hvilken ogsaa kaldes *Pier o' Wall*, d. e. Havnedæmningen ved *Wall*, uden at der nu er Spor af nogen kunstig Havnedæmning. I Nærheden af dette Sted, paa de saakaldte *Links* (oldn. *lykkjur*, Lökke, Indhegninger) af *Pier o' Wall* opdagedes i 1849 en mærkelig Samling af nordiske Grave fra Hedendommens sidste Tider, da en heftig Storm fra Östen spredte Sandet, som dækkede dem, tilside. En Beskrivelse over dem findes i *Wilsons Archæologia etc.* S. 552-555. Det sees heraf, at den ene Gruppe bestod af 4 Grave i en Række fra Nord mod Syd tætved Havbreden; den anden, bestaaende af 5, omgiver en Forhöjning af Sand og Smaasteen længst oppe fra Kysten. Den første Grav i den første Gruppe lod til at have været undersøgt før; af Skelettet fandt man kun Hjerneskillen, der lod til at have været kløvet før Begravelsen, og enkelte Smaastykker; tætved laa en lille Jernöxe, noget af en Hjelm og nogle smaa Stykker Jern. I den anden fandt man en Deel af Skelettet tilligemed Skelettet af en Hest af liden Race, samt nogle faa Levninger af Jernvaaben. Den tredje indeholdt ogsaa Levninger baade af Mand og Hest, tilligemed en lille Dolk og andre Stykker af Jernvaaben; den 4de kun et Skelet uden Spor af Vaaben. I den første Grav af den anden

Gruppe fandt man et langt mandligt Skelet, omgivet af en rektangulær Steensætning, tilligemed Jernbullen (*rönd*) af et Skjold, et fire Fod langt (?) Jernsverd, en stor Brynesteen, en Kam, nogle Glasperler, og Træstykker med Spor af at have været jernbeslagne. I den anden Grav laa et mindre, efter al Rimelighed kvindeligt Skelet, med et Par af de for Nordboerne karakteristiske skaalformede ovale Brystspænder, samt længer nede, et klöverbladformet. I den tredje Grav fandtes ligeledes et mindre Skelet tilligemed et Par store skaalformede Brystspænder (afbildede hos Wilson S. 554), en Kam, og en liden Bronze-fibula. I den femte (den 4de var allerede forstyrret) fandtes ligeledes et kvindeligt Lig, med et Par skaalformede Spænder, et Par Kamme (een af dem afbildet hos Wilson S. 554) og en lille Fibula. Alle disse Grave ere aabenbart nordiske, og kunne blot hidrøre fra de første nordiske Beboere af Öen. De mange Begravelser antyde en forholdsviis stærk Befolkning paa Gaarden, ligesom Gravenes Indhold aabenbart vidner om at de Begravede have været anseete og mægtige Folk. Det gamle „Höfn“ kan derfor neppe søges andensteds. Ved en anden Gaard lidt nordenfor Pier o' Wall, Tranaby, er der, ifølge Wallace's Account of the Isles of Orkney, fundet flere nordiske Grave, hvoriblandt een, der indeholdt et Skelet med et Sværd paa den ene og en Öxe paa den anden Side, foruden andre, hvor der ved Siden af Skelettet laa „Hunde (?), Kamme og Knive“. Begge Begravelsessteder kaldes tilsammen af Indbyggerne „the bloody Tuacks“ („de blodige Tuer“)¹, hvilket Navn synes at vidne om Kampscener i Oldtiden. Muligt, at en Sværm Vikinger her have kæmpet med de paa Öerne allerede bosatte Nordmænd.

¹) Statistical Account of the Orkney islands 1842, S. 126.

En anden og ikke mindre mærkelig Alderdomslevning paa Vestrey er det prægtige, men aldrig fuldendte Notland castle, der er opført ved en liden bådø, ej langt fra Pier o' Wall. En Afbildning deraf findes hos Barry, S. 63; man seer deraf dets rektangulære Form, med to massive Taarne og en buet Ildgang. Murene ere overvættets tykke, og forsynede med Skydehuller; Ildgangsportalens Bue er prydet med udhugne Forsiringer; indvendig fører en prægtig Vindeltrappe op til de øvre Rum¹. Det ligger nu tildeels, forsaavidt den stærke Bygningsmaade ej har kunnet gjøre Modstand, i Ruiner, og at det aldrig har været færdigbygget, sees af de mange Bygningsmaterialier, som endnu findes stablede omkring. Allerede Jo. Ben, der i 1529 beskrev Orknøerne, siger herom: „est excellentissima arx sive castellum, sed nondum tamen adhuc completa“. Man skulde næsten formode, at Bygningen skriver sig fra en af de sidste Jarler af Huset Sinclair. Stedets Navn, der deels skrives Notland, deels Nøtland, deels Noutland (efter den ovenfor paa pegede Udtale), maa oprindelig have været *Nautaland*, da *nout* endnu i den skotske Dialekt svarer til det oldn. *naut*.

PAPRY MEIRI, der efter hvad ovenfor er viist, har sit Navn efter Paperne eller irske Geistlige, der ved de norske Colonisters Ankomst opholdt sig paa Øerne, var, som det af Orkn. Saga² sees, Begravelsessted for Jarlen Ragnvald Bruscsøn. Han blev dræbt paa den mindre Papø, heder det, men hans Lig blev flyttet til den større Papø og der begravet. Da Ragnvald var en ivrig Christen, maa der paa Papø have været en mere end almindeliganseet Kirke, hvis Hellighed bevægede hans Venner til at lade ham begrave der. Denne Kirke kan neppe have været nogen anden end den nu saakaldte St. Tredwalls Kapel, af hvilken der

¹) Nærmere Beskr. see „Statistical Account“ S. 123, 124. —

²) Orkn. Saga S. 78.

endnu findes Ruiner paa en Holm i en Indsø paa den sydlige Kant af Öen. „Saa stor Ærbødighed“, heder det i den sidste statistiske Beskrivelse over Orknö, „havde Indbyggerne for denne gamle Helgeninde, at den første presbyterianske Prædikant i Sognet kun med Møie formaaede at holde dem fra, hver Söndag först at forrette deres Andagt ved Ruinen, förend de indfandt sig til den reformerede Gudstjeneste i Sognekirken. Man fortalte ogsaa om mange Mirakler, som Helgeninden skulde have udfört, bestaaende i Helbredelse for legemlige Sygdomme”¹. Denne St. Tredwall, som hendes Navn i den skotske Fordreielse udtales, heder egentligt *St. Triduana*, og kan næsten siges at have været en skotsk Nationalhelgen. Legenden fortæller om hende, at hun i det 4de Aarhundrede kom fra Achaia med St. Regulus; at hendes Skjönhed lokkede en gallisk Fyrstes Begjerlighed, men at hun, for at undgaa denne, selv skar sine Öine ud, at hun endelig kom til Skotland, og döde i Restalrig nærvæd Edinburgh, hvor hun blev begravet, og hvor der ved hendes Grav skete mange Mirakler, især ved Helbredelse af Öiensygdomme. Den gamle skotske Digter Lindsay taler derfor om Pilegrimme, der „vandre til St. Tredwall for at faae deres Öine lægede”². Der kan saaledes ingen Tvivl være om, at denne St. Tredwall eller Triduana er den samme, som i en norsk eller orknösk Forvanskning kaldes *Tröllhæna*, og til hvis Begravelsessted, ifölge Orkneyinga Sagas Fortælling, Biskop Jon af Caithness, da han var bleven blindet af Harald Jarl, lod sig bringe, for ved hendes Hjelp

¹) Statist. Account of Orkney p. 117. — ²) D. Wilson, Memorials of Edinburgh in olden times. II, p. 178. Her citeres ogsaa et Par Vers af Lindsay i hans Opregnelse af den Tids Helgener:

Sanct Tredwall, als, there may be sene,
quhilk on ane prick has baith her ene.

at faae sit Syn igjen, hvilket han ogsaa virkelig fik¹. Var saaledes St. Triduana lige fra Christendommens Indførelse i Skotland en saa anseet Helgeninde, er det rimeligt at hendes Kapel paa Papö ogsaa hidrører fra Orknøernes keltiske Periode, og at det endog er dette Kapel og een eller flere Geistliges Residens i dets Nærhed, som har givet Öen sit Navn. Det er heller ikke usandsynligt, at den mindre Papö, paa hvilken Ragnvald blev dræbt, har tilhørt de Geistlige paa den større Papö, eller at de der have haft et Kapel, og saaledes strax have været ved Haanden for at sysle om Jarlens Lig og føre det over til deres Hovedkirke². Ifølge Barry (S. 63) skal til Grundvold for St. Triduanas Capel paa Papö være benyttet et saakaldt Pikts-Huus. Der ere ogsaa Ruiner af en anden Kirke fra Katholicismens Dage, kaldet *Kirk of How* (*Kirkja at Haudi*), omringet af en liden Kirkegaard. Nord-Enden af Öen hæver sig til et høit Forbjerg, kaldet *the Mull of Papey* (*Papeyfarmüli*), og i dette findes en stor Hule, der betragtes som en af Egnens største Naturmærkværdigheder; den kaldes *Habrahelia*, i hvilket Navn man strax gjenkjender det oldn. *Hafrahellir* (Bukkehulen). Baade paa Westrey og Papa-Westrey findes mange Pikts-huse eller underjordiske Celle-Huse fra den allerældste, rimeligviis førkeltiske Tid. Et saadant, paa den lille Holm strax östenfor Papö, og et andet nærved Pier o' Wall paa Westrey ere nylig blevne undersøgte af Lieutn. Thomas, og beskrevne og afbildede i *Archæologia*, vol. 34.

¹) Orkn. S. p. 414. Tröllhæna, udtalt *Trödlhæna*, er ikke æligere „Triduana“ end det skotske „Tredwall“; det er desuden meget muligt at Navnet i Flatøbogen paa dette Sted er urigtigt skrevet og at det oprindeligt endnu mere har nærmet sig den rette Form. — ²) Hvorledes Barry (S. 151) kan fortælle, at Ragnvald blev dræbt paa Papa Westrey og begravet paa Westrey, er ubegribeligt.

EIDY nævnes ei i Orkneyinga Saga, ligesaa lidt som de den omgivende Calf (*Kálfr*), Farey (*Farey*), Holm of Farey, og Greenholms (*Grænuhólmar*). Derimod omtales SANDEY oftere. Man maa antage, at det var her, hvor Haavard Gunnesön, en af Jarlen Paal d. 2dens fornemste Mænd, boede. Det heder nemlig i Orkn. Saga S. 214, at Ragnvald Jarl sendte Bud efter Thorstein Haavardssön (Haavard Gunnesöns Sön) fra Sandey, ligesom ogsaa tidligere (S. 186) Bevogtningen af Varden paa Sandey betroedes til Magnus Haavardssön, Thorsteins Broder, medens Thorstein sættes til Varden paa den nærliggende Rinansey. Sandey og en Gaard ved Navn *Völunes*, der dog ikke nu gjenfindes paa Öen, omtales senere, hvor der fortælles om Svein Aasleifssön's Flugt fra Gáreksey for Harald Jarl¹.

Saa vel paa Edey som paa Sandey findes flere Oldtidslevninger. Det heder i den statistiske Beskrivelse (S. 135), at der ere talrige Levninger af skandinaviske Bygninger paa Sandey, fornemmelig paa Næs og Landspidser, men der meldes ikke synderligt om disse „skandinaviske Ruiners“ Udseende. Det heder at den største Deel af Toftsness, den nordligste Spids af Sandey, har været aflukket ved en Række af Befæstninger, forbundne med en Steenvold, og at der indenfor disse findes flere Steensætninger, nemlig

¹) Her maa det dog engang for alle bemærkes, at Sagens Angivelser af Öernes Navne slet ikke altid ere rigtige, men at Feil-læsning, Feilskrift eller Misforstaaelser stundom have givet Anledning til at Navne ere ombyttede. Det er faaledes heel muligt, at Völunes kan have ligget paa en anden Ö. Da Svein seilede derhen lige fra Helligö, kunde det maaskee være Waltness paa Shapinsey, som er meent. Det maa heller ikke glemmes at et Sted ved Eidet, som forbinder Deerness (Dýrnes) paa Mainland med den övrige Deel af Öen, kaldes *Sanday*, fordam rimeligviis *Sandeid*; maaskee ogsaa dette kan være forvekslet med *Sandey*.

Steenringe med en opstaaende Centralsteen, og talrige Grave dannede af flade Stene, og omringede af smaa Steencirkler; i flere af disse Grave har man fundet Aske og Dyrhorn. Der er neppe nogen Tvivl om at disse Grave ere norske. Navnet, Toftness, og det nærliggende Tofts, oldn. *tiptir*, o: Huus-Tomter, vise at Stedet har været mere end almindeligt bebygget; dog i Sagaerne omtales det ej. Hvad de saakaldte Befæstninger angaar, da er vel deres nordiske Oprindelse mere tvivlsom. Lignende Befæstninger ere ogsaa fundne paa Elsness, fordm Helligness, paa Öens Sydside, og paa Tresness (maaskee *Trènes*), i Sydöst. Befæstningen paa Tresness kaldes Augmunds Howe, hvilket Navn i vort Oldsprog vel maatte svare til *Ögmundar-haugr*. Af de talrige, i Nærheden værende, Begravelser ere flere undersøgte, og har man i dem fundet brændte Stene, Aske, Been og Sömuslinger. I nogle af dem har man fundet smaa Gravkamre eller rettere Gravkister indrettede af flade Stene, hvilket igjen synes at vidne om keltisk Oprindelse. I een skal man have fundet en Öxe af Been (?), og en Spyd- eller Pilespids af Steen. Overalt paa Nesset findes Steenringe af omtrent 12 Fods Diameter, med opretstaaende Centralsteen. Enkelte mindre Hobe eller Høje ere dannede af en rødlig Materie, omtrent af samme Slags som den, der danner Affaldet i Glasovne; det forklares derved at man som Brændematerial har brugt Tang, hvis Aske er bleven liggende og tilligemed Sand og Steen udsat for nye og gjentagne Opglødninger. Dette viser, at en Forbrændelsesproces i længere Tid maa have fundet Sted paa et saadant Punkt. Skulde det Hele kun være Levninger af raa Forsög paa Salttilvirkning?

Ved Newark, paa Östsiden af Öen, har man for ikke lang Tid tilbage opdaget Ruinerne af en større cirkelformig Bygning, som det synes, af det samme Slags, som Mousa-Borgen paa Hetland. Lidt længer mod Nord findes

en Gravhøj, kaldet *Ivars Knone* d. e. Ivars Højen, et Navn, om hvilket man næsten skulde antage at det minder om den Ivar, Ragnvald Jarls Søn, som faldt paa Harald Haarfagers Tog til de vestlige Öer, og i Erstatning for hvis Død Kongen skjenkede Ragnvald Orknöerne og Hjalmland.

Den største af Højene paa Tresness er egentlig en Dyase eller Steenrör, opført af store flade Stene, 15 Fod høj og omtrent 180 Fod i Omkreds; den kaldes nu „Wassa”.

I Snorre Sturlasöns Fortælling om Halfdan Haaleggs Død beder det, at Morgenens efter at Slaget mellem ham og Einar havde staaet, lod denne lede efter de Flygtende, og sagde endelig: „Jeg veed ikke, hvad det er jeg seer derude paa Rinansö, om det er en Mand eller Fugl; snart hæver det sig op, snart dukker det sig ned”; man drog derhen, og fandt Halfdan Haalegg, som strax blev dræbt. Flatöbogen fortæller, at Halfdan under Slaget løb overbord, men blev funden nord paa Rinansö og dræbt. Dette viser, at Slaget maa have staaet i Nærheden af Sandö, rimeligviis tætved Toftsness, thi alene fra dette Punkt, der ligger nærmest Rinansö (kun i omtrent to Meridianminutters eller ikke fuldt 6000 Skridts Afstand fra Stromness paa Rinansö, kan man antage det muligt for Einar at have opdaget Halfdans Bevægelser. Einar maa altsaa have ligget ved Toftsness, og her maa han da ogsaa, som Sagaen fortæller, være kommen uforvarende over Halfdan; med andre Ord, Halfdan maa have opholdt sig paa Toftsnes, da Einar overfaldt ham. Dette kunde maaskee forklare Befæstningerne og Gravhøjenes Mængde. Det fortælles, at Einar, efterat have dræbt Halfdan, lod „kaste en Høj over ham”, og i det Vers, han derom kvad, heder det ogsaa: „Kaster, mine raske Svende, Steen over Højfoden” (verpit, snarpir sveinar, at Háfœtu grjóti). Dette viser, at denne over Halfdan opkastede (*orpin*) Høj var en af de i Norge saa brugelige Steendysser. Da nu, saavidt vides, ingen

saadan findes paa Rinansö, og det heller ikke i Sagaen udtrykkelig siges, at Halfdan blev dræbt her, medens det i sig selv er langt rimeligere, at Einar, efterat have fanget ham, strax roede tilbage til Sandö, hvor hans øvrige Folk laa, især da den Maade, paa hvilken han dræbtes, nemlig ved den saakaldte Blodörns-Ristning, synes at have foregaaet under visse højtidelige Ceremonier: saa skulde man næsten formode, at Halfdans Høj er at søge ej paa Rinansö, men paa Sandö. Den store Steendysse Wassa paa Tresness kunde heel vel svare til den Forestilling, man maatte gjøre sig om en saadan Høj. Overhoved give de saa hyppige Begravelser og Befæstninger paa Sandö i Forbindelse med Navnet „Ivars-Höjen“ Anledning til at troe at denne Ö i den første Tid efter Nordmændenes Ankomst var deres Hovedsæde, eller at denne idetmindste fremfor de øvrige var et yndet Ophold for de mange Vikinger, der satte sig fast paa Öerne.

STRJÓNSEY, nu Stronsa, nævnes oftere i Orkn. Saga, men forveksles stundom i Haandskrifterne med *Strømsey* (Stromey) i Petlandsfjorden. Den paa denne Ö i Orkn. Saga nævnte Gaard *Brekku* (eller á *Brekkan*), gjenkjendes ej blandt de Stedsnavne, Öen nu for Tiden indeholder. Derimod maa det *Hofsnes* paa Strjónsey, hvor Jarlen Erlend Unge ved sin Tilbagekomst fra Norge (Orkn. S. p. 214) traf Svein Aasleifsson, være *Huipsness*, Öens nordligste Spidse. Huipsness har sit Navn af den nærliggende Gaard Huip eller Hupe, der svarer til det oldn. *hóp*, saaat det er et stort Spørgsmaal, om man ikke snarere skulde læse *Hópsnes* end *Hofsnes*. Paa den sydl. Kant af Strjónsey findes flere Pictsbuse. Den sydvestlige Deel, der kaldes Rousholm eller Rothisholm, maa i Oldtiden fölgelig have hedet *Rauðshólmr*.

HJÁLPAÐISEY eller *Shapensey* (Schalpandsaye) nævnes ikke udtrykkeligt i Sagaerne, uden forsaavidt Havnen

Ellidareyk paa Sydsiden, nu Ellwick, (i 1595 Ellavick) omtales. Her var det, hvor Kong Haakon Haakonssøn laa en Stund med sine Skibe paa Toget til Syderøerne et Par Dage (fra 28de til 30te Juli 1263)¹. Paa Nordsiden af Öen findes en stor Steen, der kaldes „the black stone of Odin”; en opreist Steen findes i Nærheden af Vardehøjen midt paa Öen, af samme Slags, som Stenene ved Stenness. Strax söndenfor Ellwick ligger den lille Ö Ellerholm eller Hellierholm (Hule-Öen), hvorum forhen er talt. Paa denne Ö vises Levningerne af et lidet Kapel, maaskee dette har staaet i Forbindelse med de „Munke”, Orkn. Saga nævner som Ejere af det Fragtfartøj, paa hvilket Svein sejlede fra Öen, efterat have skjult sig selv og sit eget Skib i Hulen for Harald Jarl. Hvilke Munke disse forresten kunne have været, er vanskeligt at sige, da hverken Orkn. Saga eller Sagnet forresten omtaler Munke eller Klostre paa Orknö. Og dog maa der have været et Cistercienser-Kloster etsteds paa Öerne, der har staaet i Forbindelse med Melrose Kloster i Skotland. Fordun beretter nemlig (VIII, 25) at i Aaret 1175 en vis Laurentius, „quondam abbas in Orcadia, monachus Melrosensis”, den 14de Mai udvalgtes til Abbed i Melrose. Skulde maaskee den af Thorfinn Jarl oprettede Krist- eller Kathedralkirke i Birgisherred have staaet i Forbindelse med et Convent af Cistercienser-Munke fra Melrose, ligesom Biskopsstolen paa Man en Tidlang stod i Forbindelse med eller betragtedes som tilhørende Cistercienserklosteret i Furness i York Bispedømme?

GÁIRSEY nu Gairsey, en smuk lille Ö, hvis grønne Skraaning, seet fra Kirkevaag af, tager sig smukt ud imod Rouseys høje graalige Land, er bekjendt som den mægtige, i Orkneyinga Saga saa meget omtalte, Svein Aasleifssöns

¹) Saga Hákonar Hákonarsunar c. 319.

Hjem. Svein maa her have haft et stort Huus, thi Orkn. Saga fortæller, at hans Drikke-Stue eller Skaale var større end nogen anden paa Öerne, og at han om Vintrene plejede at sidde her med 80 Mænd paa sin Kost. Stuen blev efter hans Død af hans Sønner Olaf og Andres forsynet med et övre Stokverk. Der findes dog ikke nu, saavidt vides, nogen Ruiner af Bygningen. Rimeligviis har det ligget paa Sydvestsiden, hvor nu Gaarden *Langskeal* ligger. Navnet Langskeal (*Långiskáli*) har maaskee endog Hentydning til Sveins store „Skaale“.

VÍGN, nu Weir, var den anseede Orknöing Kolbein Hruga's Herresæde. Han lod her (omtrent i Midten af det 12te Aarhundrede) opføre et Steen-Kastel, der skal have afgivet et godt Værn (*öruggt vígi*)¹. Dette Kastel omtales ogsaa i Haakon Haakonssöns Saga, hvor der fortælles, at Snækoll Gunnesön, efterat have dræbt Jarlen Jon Haraldssön, kastede sig ind i Kolbein Ruga's Kastel paa Vigr, hvilket Jarlens Venner ikke vare istand til at indtage². Af dette Kastel har der lige til de sidste Tider været Levninger; nu ere de dog næsten udjevnedede. Endnu paa Barrys Tid faldt de strax i Öjnene, naar man nærmede sig Öen, paa hvis Midte det låa; det dannede, siger han, en Fiirkant, 15 Fod lang paa hver Side, Væggene, bestaaende af store, stærkt sammenkalkede Stene, vare 7 Fod tykke. Dette kan dog neppe forholde sig saaledes, med mindre man antager at hine 15 Fod gjelde Væggenes indvendige Længde, thi ellers vilde man for hele det indre Rum kun faae een Qvadratfod. Beboerne af Öen kalde det endnu „Kolbein Ruga's Kastel“, dog saaledes at de paa den ovenfor (S. 2) omtalte Maade have sammendraget „Kolbein“ til „Copi“ eller „Cobe“, og „ruga“ til „row“;

¹) Orkn. S. p. 258. Det staar ikke her udtrykkeligt, at Castellet opførtes paa Vigr; men dette siges S. Hákonar H. s. c. 171. — ²) see det anførte Sted.

Navnet lyder saaledes „Cope Row” eller „Cobe Row”¹. Kolbein selv er ogsaa i deres Sagn gaaen over til at blive en Fabelfigur, en Jette, der kaster Stene og Klippestykker efter Kirker. Der har ogsaa gaaet et Sagn om at Æen er bleven til af St. Magnus's Baad, da han flygtede over til Egilsö².

Om EGILSEY, og Navnets sandsynlige Oprindelse, ej af Personsnavnet *Egill*, men af det latinske *Ecclesia*, forvansket paa Irsk til *Ecles*, er der ovenfor talt. Kirken, der saaledes maaskee har givet Æen Navn, staar endnu, og er nøjagtigt afbildet i Wilson's „Antiquities and Prehistoric Annals of Scotland, S. 590, hvor der ogsaa findes en udførlig Beskrivelse derover, som viser, hvor nøje denne Bygning stemmer overeens med de lignende paa Irland fra det 8de Aarhundrede. Egilsö synes en Tidlang at have været Biskoppens Residens; saaledes heder det flere Gange, at der „sendtes Bud til Egilsö til Biskop Viljam”, ligeledes heder det at den skotske Biskop Jon, der kom til Orknö, begav sig til Egilsö og opholdt sig fire Dage hos Biskop Vilhjelm. Og dog existerede allerede paa denne Tid heelt siden Thorfinn Jarls Dage Christkirken og Biskopsstolen i Birgisherad. Man kan ikke vel antage at Biskoppen ved alle disse Leiligheder tilfældigviis opholdt sig paa Egilsö, thi den sidste Gang var det i selve Julen, paa hvilken Tid det synes besynderligt, at Biskoppen skulde være borte fra sit Sæde. Man skulde derfor næsten formode, at Biskoppen har staaet i et slags Opposition mod Jarlerne, eller at han ej har villet anerkjende Thorfinns Oprettelse af Biskopsstolen i Birgisherad. I Magnus Jarls Saga S. 536 fortælles en Legende, ifølge hvilken Biskop Viljam, efter en foregiven Dröm af en Bonde paa Vesterö, lod

¹) Barry kalder Kolbein med sin sædvanlige Skjødeshed Kolbein Kranga istf. Hruga. — ²) Jo. Ben's Beskr. over Öerne, i Barry's History of the Orkn. S. 442.

St. Magnús's Lig flytte fra Birgisherad til Kirkevaag. Drømmen har vistnok været fingeret, og man kan ikke andet end antage, at Biskoppen selv har været den, der fra først af bragte Sagen i Gang. Men han maa folgelig have haft særegne Grunde, hvorfor han ønskede Helgenen flyttet eller, med andre Ord, Biskopsstolen oprettet i Kirkevaag, ikke i Birgisherad. Hermed staar det vel ogsaa i Sammenhæng, at Ragnvald Kale, rimeligviis for at sikkre sig Biskoppens Medvirkning, efter sin kloge Fader Kols Raad aflagde det højtidelige Løfte, hvis han fik sin Arvelod, at opbygge en Steenkirke i Kirkevaag for St. Magnús. Indtil Kirken og rimeligviis ogsaa Biskopsgaarden var kommen i Stand, har Biskoppen sandsynligviis endnu opholdt sig paa Egilsö. Hvis der, som vi ovenfor yttrede, har været et Cistercienser-Convent fra Melrose indrettet paa Orknö, er der største Sandsynlighed for, at dette har haft sit Huus tilligemed Biskoppen, paa Egilsö, og har da vel ogsaa Biskoppen hørt til deres Samsund, medens Abbeden var deres egentlige klosterlige Foresatte. I dette Tilfælde bliver det saameget begribeligere, hvorfor Biskoppen ønskede Kathedralkirken oprettet i Kirkevaag; dette Sted var nemlig nærmere Egilsö. Saavidt vides, findes dog ikke, eller omtales idetmindste ikke, nu nogen Ruin eller noget Spor af en Klosterbygning paa Öen, med mindre man skulde kunne antage Taarnet selv for en saadan.

Hrólfsky, nu *Rowsey* eller *Rousey*, i et Diplom fra 1369 samt hos Fordun *Rollisey*, ligger strax vestenfor Egilsey; dens høje Land begrændser Horizonten mod Nord ved Indsejlingen til Kirkevaag eller fra St. Magnus-Kirkens Taarn. Den nævnes ej saa sjelden i Orkn. Saga, men i Udgaven af denne er den ofte forvexlet med *Hrossey*, hvilket ogsaa for en ukyndig Afskriver, især naar han maaskee sandt Navnene abbrevierede (f. Ex. hr^{ey}), men og heelt udskrevne (hröffen, hrólffen), var meget let, paa

Grund af Ligheden. Saaledes heder det S. 146: *þá bjó á Vestnesi í Hrossey göfugr maðr er Sigurðr heitir*, uagtet Vestnes, nu *Westness*, ligger paa Rølsö, og udtrykkeligt omtales som beliggende der ved flere Lejligheder i Orkn. Saga selv, fornemmelig S. 178 og 216, sammenl. 214. Ligeledes staar „*Rossey*” f. *Rölfsey*, S. 376 Linje 6. Omvendt staar *Hrólfsøy* istedetfor *Hrossey* S. 218, hvor det, efterat der er fortalt at Svein Aasleifssøn sejlede over Pettlandsfjorden vestenfor *Hrossey* til Eðjusund og derfra langs Sundet til Rølsö, heder at han, da han havde fanget Paal Jarl, sejlede den samme Vej tilbage vestenfor „*Hrólfsøy*”, og saa mellem Háey (Hoy) og Grimsey. Man seer lettelig, at „*Hrossey*” her er meent. Ligeledes staar *Hrólfsøy* istedetfor *Hrossey* S. 372, hvor det heder, at Svein fra *Barðsvík* (nu Barswick) sydvestligst paa Ragnvaldsö¹ kunde see Ragnvald Jarls Skib sejle fra „*Rölfsey*” til Ragnvaldsö; et Blik paa Kortet viser at dette er umuligt, og at man istf. „*Rölfsey*” maa læse „*Hrossey*”. Endog med „*Rögnvaldsey*” er „*Hrossey*” forvexlet S. 408, hvor det heder at Lifolf Skalle drog fra Katanes over Pettlandsfjorden til „*Rölfsey*”, og at man fra Katanes saa Harald Jarls Flode stikke frem bag „*Rölfsey*” (eller, som en Variant har, „*Rinarsey*”). Paa Rølsö er det især det föromtalte *Vestnes* (*Westness*), der er historisk merkeligt som den Gaard, hvor Jarlen Paal II's ivrige Tilhænger Sigurd

¹) I Sagaen staar vistnok paa dette Sted „*Rinarseyjar*”, men dette er ej det eneste Sted, hvor „*Rinarsey*” eller „*Rinansey*” og „*Rögnvaldsey*” ere forvexlede, ligesom i senere Tider. At „*Rögnvaldsey*” (*South Ronaldsey*) paa dette Sted er meent, sees ej alene af Stedsnavnet *Barðsvík*, der kun findes paa denne Ö, men ogsaa deraf, at det siden (S. 374) fortælles, at Ragnvald og Svein, idet de sad paa Strandbredden her ved *Barðsvík* og taledes sammen, saa, hvorledes Harald Jarl sejlede over fra Katanes til *Vaaganland* (*Waah*).

boede, og i hvis Nærhed Paal selv blev overrumplet og fangen af Svein Aasleifssøn, da han just var paa Otterjagt nede ved Stranden. Vestnes beskrives hos Barry (S. 64) som romantisk beliggende ved Udløbet af en lille Bæk, der kommer i smukke Vandfald ned af Bjergene, og med fri Udsigt over Sundet til Evie paa Mainland og den lille Ö Eynhallow. Omtrent en engelsk Miil vestenfor Gaarden, er der, ifølge Barry, en uhyre Hob Stene, der synes at være Ruiner af en gammel Bygning, omkring hvilken man finder „Grave dannede af Stene sat paa Kant”; i disse Grave har man fundet Sverd, Hjelme, Perler, Kamme m. m. Stedet kaldes nu *Svendrom*. At dette Navn, som Barry mener, skulde have sin Oprindelse fra den ovenomtalte Begivenhed, Paal Jarls Tilfangetagelse ved Svein, synes ikke rimeligt, især da det heder at Jarlen var gaaen *syd* paa Öen for at jage Otter, dette antyder en Beliggenhed sydøstenfor Westness, i Nærheden af en Gaard, hvis Navn nu skrives *Frotoft*, og som i Oldtiden maa have hedet *Freytípt*. Nær ved denne Gaard, hvis Navn synes at antyde at den i Hedendommen tilhørte et Freys-Tempel, findes, ifølge Barry, nogle Gravhøje. Vestenfor Westness nævner Barry et Sted eller et Forbjerg kaldet *Skebrohead*, hvis ældre Navnform maaskee kunde være *Skeggbjarnar-löfði* og saaledes minde om det i Orkn. S. uden nærmere Stedsangivelse omtalte *Skeggbjarnarstaðir*. Vestnes maa have været en meget stor Gaard, thi allerede i Lord Sinclairs Jordebog fra henved 1502 finde vi „*Inner-Westness*”, „*Utter-Westness*”, „*Brugh in Uttermestness*”, „*Quham* (oldn. *Hvammr*) *in Uttermestness*”, og *Quendale* (*Kverndalr*) *in Uttermestness*. Af hiint „*Quham*” havde 2½ Penningsland, og af „*Quendale*” 3½ Penningsland tilhørt „*Sir Malis Sparris*”, den i vore Diplomer og Annaler bekjendte Malis Sperra, der blev dræbt paa Hjalt-

land¹. Ifølge Barry skal der findes flere Piktshuse og opreiste Stene, altsaa keltiske Oldtidslevninger, paa Rousey. Den lille i Sundet liggende *Eynhallow* eller *Eyín helga*, synes mere at have faaet dette Navn fra Traditioner om dens Jordbunds Hellighed, end fra nogensomhelst derpaa opført hellig Bygning eller Indretning. Det heder, at Rotter og Muus ej ville boe der, og at der her, naar Kornet blev skaaret efter Solnedgang, flød Blod af Straaet. Paa denne Ø blev Olaf, Svein Aasleifssöns Søn, fangen af Jon Væng (Orkn. Saga S. 376).

Vi komme endelig til Hovedøen Mainland, fordum HROSSEY, der ved det nu saakaldte Eynhallow Sound adskilles fra Rousey. Sundet kaldtes i ældre Tider *Effjusund* efter det paa Sydsiden liggende Distrikt eller Sogn *Effja*, nu *Evie*, hvilket igjen har Navn efter Strømmen i Sundet. Den Tilbagestrømning, der i ethvert snevert Strömløb, det være sig Flod eller Stræde, spores nærmest Siderne, og letter Roningen i modsat Retning af Hovedstrømmen, kaldtes nemlig og kaldes endnu *effja*. I Enhallowsound er der en meget stærk Ström, endog med Hvirvler, der maa følgelig være Evje, og Navnet er altsaa fuldkommen adækvat. Evie Sogn indbefatter Kysten fra Costahead, den nordligste Pynt af Øen, østefter langs Sundet til Woodwick ligeoverfor Gairsey; dernæst følger Rendal syd-efter indtil Vaagen ved Isbuster. Begge Sogne danne eet Prestegjeld. De grændse mod Vest til Birsø og Hara Sogne.

I Prestegjeldet skal der ikke være færre end 9 Piktshuse eller rettere Pikt-Borge, langs Stranden; i Evie ere flere Gravhøje, i hvilke man har fundet Hellekister med Aske, Kul og brændte Beenstumper, altsaa intet, hvoraf

¹) Peterkin's Rentals, S. 76, S. 74, nævner her og en Gaard paa Rowsey, ved Navn *Awaldschaw* (*Ögvaldsskagi*), af hvilken Jarl Villjam havde givet Sir Hugh Randal 4 Peningsland for hans Livstid, „quhen he send him in Norroway“.

man sikkert kan slutte, til hvilket Folk de Begravede have hørt. *Efja* nævnes allerede i *Fridthjofs Saga* som Jarlen Angantyr's Bolig, men denne Saga, idetmindste det af den der angaar Orknø, er vistnok opdigtet. Hvad den ældre Form har været af *Costa*, Navnet paa den nordligste Gaard, efter hvilken *Costahead* har sit Navn, er vanskeligt at gjette. Man kunde tænke sig *Kolstaðir*. *Woodnick*, den sydligste Gaard i *Evie*, skrives ogsaa i ældre Skrifter *Weidnick*, dette synes at vise, at den ældre Navnform var *Viðvík*. *Randale* eller *Rendale* er *Sagaernes Rennadal*, der både omtales i Orkn. Saga (S. 362), hvor der handles om Erlend Jarls Drab, og i Haakon Haakonssøns Saga cap. 171. Det ældre norske eller norrøne Sprog (*Norse*) synes at have holdt sig længer i *Rennadal* end andensteds, thi Forfatteren af *Beskrivelsen af 1529* siger om Beboerne af dette Sogn: *Utuntur idiomate proprio, veluti quum dicimus „guid day guidman“, illi dicunt „goand da boundæ“ (d. e. góðan dag, bóndi!)*. En Gaard i *Rendal* kaldes i *Jordebogen af 1502 Tyngvæle*, dens ældre Navn maa altsaa have været *Þíngvöllr*, hvilket viser at dette Sted maa have været en Thingplads.

Af Prestegjeldene *Birsa* og *Hara*, der i Øst grændse til *Evie* og *Rendal*, danner det første Kyststrækningen mellem *Costahead* i Nord og *Höjden Westrafiold* i Sydvest, og omgiver desuden et Vandløb af to med hinanden forbundne Ildsøer, der ved en kort Strøm falde ud i Havet nærvæd en liden Holme, kaldet *Burgh of Birsa*. *Hara* ligger længer inde i Landet, og begrændses mod Vest forstørstedelen af den betydelige Ildsø *Loch of Hara*, der ved en smal Landtunge adskilles fra den søndenfor liggende *Loch of Stenness*, med hvem den ved en kort Strøm er forbunden. Det nu saakaldte *Birsa* kaldes overalt i Orkn. Saga *Birgisherað*. Men dette er aabenbart Benævnelsen

paa det hele Hered, ikke paa det enkelte Sted, og det synes heller ikke ganske at være det Navn, der ligger til Grund for det nuværende Birsa. Dette Navn synes at have samme Oprindelse som det norske „Börsen” i Nærheden af Throndhjem, fordum *Birgsa* eller *Birgsá*, egentlig *Birgisá*, og det bliver sandsynligt, ja saagodtsom vist, at Strømmen, der ved Birsa faldt ud i Havet, har haft det samme Navn (*Birgisá*, *Birgers-Aa*), der siden ogsaa er blevet den derved byggede Gaards Navn. Egnen omkring den egentlige Birgs-Aa kalder man nu *the Barony* eller Herregaards-Distriktet; et tilsvarende Navn havde man rimeligviis ogsaa i Oldtiden, da Birsa allerede dengang var Herregaard eller Jarlesæde; det indre Landdistrikt har man da maaskee, istedetfor at bruge det lange Navn „*Birgisherað*”, kaldet slet hen *Herað* (Heredet), hvorfra det nuværende Hara rimeligviis er opstaaet. Paa Birsa staa der endnu betydelige Ruiner af det gamle Jarleslot, der forstørstedelen er opført af Jarlen Robert Stuart, en naturlig Broder af Dronning Marie¹. Der er imidlertid tydelige Spor af at en ældre Bygning har staaet paa samme Sted, og rimeligviis var det her, hvor allerede Thorfinn Jarl byggede sit Huus, da han op slog sin Residens i Birgisherad. Den nuværende Kirke i Birsa er opbygget i 1760, men ifølge George Petrie's Udsagn, der i Aar besøgte Stedet, kunne Levninger af den gamle Kirkes Mure endnu opdages i den nuværende Bygning. „Det synes”, siger Hr. Petrie, „som om en betydelig Deel af den nordlige Væg endnu stod, da den nuværende Kirke opførtes, og at den kun forhøjedes. Jeg undersøgte Ydersiden meget

¹) Robert Stuart lod over Porten indhugge den Indskrift: „Dominus Robertus Stuartus, filius Jacobi quinti, regis Scotorum, hoc opus instruxit”, tilligemed hans Vaaben, og Mottoet: „sic fuit, est et erit”. Stenen skal endnu være i Jarlen af Morton's Besiddelse. Statist. Account, S. 151.

höje, og var heldig nok til at opdage i Midten af Nordvæggen et lancetformet Vindue omtrent 1 Fod bredt og, saavidt jeg kunde skjönne, $3\frac{1}{2}$ Fod langt; det var tilmuret og overkalket, men jeg kunde see, at Kanten var omgivet med rød Sandsteen. Rimeligviis er det et af de Vinduer, der tilhørte den samme Kirke, hvori St. Magnus allerførst begroves"¹. Denne Kirke blev, som Orkn. S. beretter (S. 86), opført af Thorfinn Jarl (förr 1064); men et Spörsgemaal bliver det, om man paa den Tid brugte tilspidsede Vinduer; dog kan jo vistnok Thorfinns Kirke have modtaget senere Udvidelser. I den sydlige Kirkemur findes indsat et Brudstykke af en Steen med följende, af Hr. Petrie ved samme Lejlighed copierede, Indskrift, rimeligviis fra 13de Aarhundrede: **BELLVS**; Wallace slutter deraf i sin Beskr. over Öerne, at der i gammel Tid herskede en Konge paa Orknö, ved Navn *Belus* (!). Hvad Indskriften skal betyde, er vanskeligt at sige; *Bellus* er, saavidt vides, intet Helgennavn, og man synes derfor heller ikke at kunne læse „*Sanctus Bellus*“. Lige udenfor Slottet og Kirken ligger Holmen Burgh of Birsa, med Spor af Befästninger. Det bliver altid et Spörsgemaal, om ikke den ældste Jarlresidens, for Sikkerhedens Skyld, var her.

I Nærheden af Birsa er der en Gravhöj, paa hvilken der skal have staaet en Steen med en Örnefigur, men uheldigviis fandtes Stenen ikke mere, da George Petrie i 1851 besøgte Stedet. Höjen selv synes, ifölge Hr. Petries Undersögelse, först at have været et Piktshuus, men siden at være bleven anvendt til Begravelsessted. Et stort Antal Grave ere opdagede paa dens Top.

Den sydligste Deel af Birsa Sogn kaldes *Marmick* efter en ved Stranden liggende Gaard, hvor en lille Bæk gjennem et eget Dalföre kommer fra nogle Indsöer. Stedets

¹) Brev fra George Petrie Esq. af 1ste Juli 1851.

ældre Navn maa have været *Marvik*. Her er Højden *Vestrafjold* (*Vestrafjall?*), der mod Syd begrænder Sognet, og paa hvilken der findes flere Crómlechs eller urigtigen saakaldte Steen-Altere.

Birsa Sogn grænder mod Syd til *Sandwick* mellem Hara-Søen og Havet. Sit Navn har det af *Sandvick*, hvis oldn. Form maa have været *Sandvik*, i Nordvest. Det kan dog ikke være dette *Sandvik*, hvor Aamunde, Thorkell Fostres Fader, boede; det maa søges paa Øst-siden af Öen. Til *Sandwick* Sogn hører den lange Halvö, der strækker sig mod Sydvest, skillende mellem Hara-Søen og Stenness-Søen, og endende i en Spids, paa hvilken Gaarden *Brogar*¹ ligger, og som med en Bro er forbunden med et mindre Næs, det saakaldte *Stenness*, efter hvilket Stenness Sogn har sit Navn. Paa disse to Næs findes de store keltiske Steensætninger, der med Rette ere blevne saa berømte som nogle af de stolteste Oldtidslevninger af dette Slags, de britiske Öer have at opvise. De have oftere været beskrevne, men ingensteds bedre og nøjagtigere, end af Lieutenant Thomas i *Archæologia* vol. 34, til hvilken vi derfor her kunne henvise. Den største Steensætning findes paa Brogar-Næsset, oprindelig bestaaende af 60 opretstaaende Stene, der, i omtrent 18 Fods Afstand fra hinanden, nøje betegnede Peripherien af en Cirkel, hvis Diameter udgjör 340 Fod. Af Stenene ere nu kun 13 uskadte og staaende; 10 andre ere tildeels uskadte, men nedfaldne; af 13 andre findes Stumper, i alt 36. Stenene ere raee utilhugne Blokke af forskellig Højde og Form, den højeste omtrent 13 Fod, den laveste halvsjette Fod, Breden varierer mellem 7 Fod og 1 $\frac{1}{6}$ Fod; Tykkelsen overhoved omtrent een Fod.

¹⁾ Den oldn. Form af dette Navn er öjensynligt *Brögargarðr*, formodet Broens Nærhed.

Steenringen indslutter en ved Kunst gjort og noget hævet Plads, der i en Afstand af omtrent 13 Fod udenfor Stenene omgives af en concentrisk rundt om løbende Grav, 6 Fod dyb og 29 Fod bred. Paa to Steder, diametralt modsatte, er Graven afbrudt ved en henved 18 Fod bred Jord-Vej eller Dæmning, der saaledes forbinder den indre Flade med den ydre Mark. Den ved disse to Afbrydelser antydede Retning følger ingen af de fire Hovedcompasstrøg, men er omtrent ligeløbende med Næsset eller Halvöen selv, paa hvilken Steensætningen er opført. En anden Ring, omgivet med en Grav, men uden Steensætninger i Peripherien, dog med Spor af Forhøjninger og enkelte Centralstene, den saakaldte Bukan-Ring, findes omtrent en engelsk Mil længere i Vest; en meget liden Cirkel, ligeledes uden Stene, findes omtrent midt imellem dem, lige ved Söbredden. Lidt nordenfor denne ere der svage Spor af to andre smaa, til hinanden stødende, Cirkler. Paa det östre Næs, det egentlige Stenness, er der en Ring af samme Construction som Brogar-Ringen, nemlig bestaaende af en cirkelrund Plads omringet af en Grav og med Stene opreiste i Peripherien, men Cirkelens Diameter er kun 104 Fod, medens Stenene, der oprindeligt synes at have været tolv, men af hvilke nu kun fire ere tilbage, to staaende, en nedfalden og en Stump, ere større end Brogar-Ringen, de ere nemlig omtrent 18 Fod høje. Inde i Cirkelen er der, hvad der ej findes i Brogar-Ringen, en nedfalden Cromlech eller keltisk Grav. Aarsagen, hvorfor denne Ring er mere forstyrret end Brogar-Ringen, er den, at den udgjør en Deel af Gaarden Stenness's Agerland, hvorfor den oftere har været opløjet, og et Segment af den er endog ganske udslettet. Lidt östenfor selve Broen, og vestenfor Stenness-Ringen, staar en enkelt Steen, der nu kaldes Vagtstenen (*watchstone*), og omtrent 200 Skridt nordenfor stod indtil for et Par Decennier siden

en enkelt opreist Steen med et Hul igjennem, kaldet Odins-Stenen, om hvilken der gik flere Sagn, blandt andet bed det at elskende Par undertiden tilsvore hinanden ubrødelig Troskab ved at række hinanden Hænderne gjennem Hullet paa Stenen. Ogsaa lidt vestenfor Broen, paa Brogar-Siden, er der et Par fritstaaende Stene.

At alle disse Steensætninger ere keltiske Levninger ældre end Nordmændenes Ankomst, er tydeligt nok. Men ogsaa fra disse er der Levninger her. Rundt omkring Brogar-Ringen, især paa Østsiden, vrimler der af større og mindre Høje, af hvilke een elliptisk, maaskee en Skibshøj, i hvilken der skal have været fundet en Sölv-Fibula; ved Steness-Ringen findes ogsaa en stor Høj, kaldet *Bighow*, d. e. den store Høj; længer nordøstligt en anden stor Høj. Højene ere enten mindre, bolleformige, eller større, tilspidsede. Det første Slags, der er det almindeligste paa Orknö, tilhører maaskee, skjönt det dog ingenlunde kan paastaaes med Sikkerhed, den keltiske Befolkning, og indeholder Levninger af brændte Lig; de sidste, der indeholde ubrændte Lig og stundom Sölv-Sager, maa tilskrives Nordmændene. En saadan Høj lidt söndenfor Bukan-Ringen blev for faa Aar siden undersøgt af Lieutenant Thomas m. fl.; man fandt deri tre særskilte Gravsteder, bestaaende af Steenheller; det fjerde vilde vel have været fundet, hvis man havde kunnet aabne Højen paa den endnu uundersögte Kant. En af Gravene indeholdt Skelettet af et kvindeligt Lig, de to andre Benene af et voxent og af et halvvoxent Mandfolk, alle ubrændte; det synes saaledes som om denne Høj har været en Ættehøj eller Familiebegravelse.

At det hele Sted i den keltiske Tidsalder maa have været anseet som helligt, kan neppe betvivles. Og af Navnet *Steness*, eller, som det i ældre Tider lød, *Steinnes*, seer man at allerede de norske Colonister have fundet

Steensætningerne saa merkelige, at de derefter have givet Stedet dets Urnavn (*örnefni*). Dog følger ikke heraf, at de og have anseet det for helligt, og dette kan heller ikke sluttes deraf at der her findes saamange Gravhøje. Der kan have været tilfældige Omstændigheder, f. Ex. et Slag, der har givet Anledning til at flere nordiske Kæmper ere blevne begravne paa dette Sted. Et saadant Slag omtales ogsaa udtrykkeligt i Orkn. Saga; det heder, at Jarlen Haavard Aarsæl, Thorfinn Hausakljufs Søn, just opholdt sig paa *Steinsnes*, da han blev overfaldt af sin Systersøn Einar, og dræbt efter et kort Forsvar. Det Sted, hvor Kampen stod, kaldes nu, siges der, *Haavardsheig*¹. Og endnu den Dag idag bruge de i Nærheden boende Bønder denne Benævnelse om det Sted, hvor Stenness-Ringen staar². Det er derfor ikke usandsynligt, at de fleste af Gravhøjene hidrøre fra dette Slag, og at maaskee en af de større er Haavard Jarls. Rimeligviis har han endog benyttet sig af Steensætningen med dens Grav som etslags Forskandsning. Og man kunde vel ogsaa antage, af Steenringene selv ved denne Lejlighed have maattet afgive enkelte af Stenene til Bautastene, thi nogen Pietet for det keltiske Oldtidsminde og nogen Tanke om at bevare det have Nordmændene neppe haft. Stenen ved Østenden af Broen synes saaledes at være en fra Stenness Ringen røvet Steen, anvendt som Bautasteen over en falden Nordmand.

I Sandwich Sogn findes forøvrigt en Mængde Gravhøje, mindst hundrede. Paa Vestkysten have allerede nogle været aabnede ved Sir Joseph Banks, Solander og Troil, paa deres Tilbage-Reise fra Island. Man fandt i een tre Hellekister med Menneske-Skeletter, der, som det lader, ej vare brændte; i andre fandtes mindre Hellekister,

¹) *Old Trygv. S. Skálh. Udg. 1. S. 221.* — ²) Ifølge Meddelelse fra George Petrie Esq.

med Urner, hvori Aske og Beenstumper, eller Aske og Beenstumper uden Urner. Opreiste Stene findes ogsaa hist og her, fornemmelig ved Quoyloo (*Kvölá*), hvor flere staae sammen, og derfor af Folket kaldes *the holy Kirk*. Ruiner af en virkelig Kirke skulle findes nær ved det til Gaarden Yeskenaby (Oldformen uvis) hørende Baadnaust; paa et andet Sted ved Vestkysten sees Ruinerne af en stor Bygning, som Indbyggerne kalde *Castle of Snusgar*¹. Og endelig findes i Sognet Levninger af mindst fem *broughs* eller raa Befæstninger.

Den sydvestlige Spidse af Öen, mellem Stenness-Söen, og den til denne indgaaende Bugt paa Östsiden, Havet i Vest, og Gremseysundet i Syd danner *Stromness* Prestegjeld, der har sit Navn efter Stromness, som nu er en ret trivelig lille Stad, der dog ikke skriver sin Oprindelse fra det norske Herredømmes Tider, men fra de sidste Aarhundreder. At Gaarden, paa hvis Grund Byen ligger, i Oldtiden kaldtes *Straumnes*, kan der ej være nogen Tvivl om, og man skulde vel deraf ogsaa kunne slutte at Sundet mellem Rossö og Háey her har været kaldet *Straumr* eller *Grímseyjarstraumr*. Den gode Havn paa dette Sted har dog rimeligviis allerede i ældre Tider fremkaldt etslags bymæssigt Huse-Anlæg eller idetmindste et af nogle faa Hytter bestaaende Strandsted. I Nærheden af Stromness ligger en Gaard ved Navn Karston, tidligere Karstane, hvilken man kunde fristes til at antage for den samme som det i Orkn. Saga p. 334 nævnte *Kjäreksstaðir*, hvor Harald Jarl havde lagt sine Skibe, og hvor der var et Kastel, rimeligviis for at bevogte den gode Havn; thi Havnen ved Karston ansees endnu som en af de bedste paa Mainland². Til Sognet hører ogsaa den

¹) Statistical account, S. 53, *sqq.* — ²) Af Jo. Ben's Beskr. over Orknö (hos Barry S. 446) seer man at Navnet Kairstan ogsaa

lille venlige *Ö Gremsey*, fordum *Grímsey*, der oftere nævnes i Orkn. Saga. Af Antiquiteter synes Sognet ikke at have mange at opvise.

Den sydligste Deel af Mainland, eller *Orfer Prestegjeld*, indslutter nogle af de i historisk Henseende merkeligste Punkter paa Öen. Nævnet *Orfer* er en Fordrejelse af det gamle *Orfjara*, hvilket i de ældre Tider synes at have været Navnet paa den hele Kyststrækning fra Holm ved Houston til Udløbet af Elven ved Waukmill. Navnet *Orfjara* eller det deraf afledede *Orfyri* brugtes i ældre Tider om et Sted, hvor Vandet ved Flodtid bedækkede en betydelig flad Strækning, som ved Ebben var tør. Saaledes er der i Nordland tvende Öer, der nu kaldes *Offersö*, men i ældre Diplomer *Orfyris-ey*; den ene er ved den sydlige Ende af Hindöen, den anden ved Sydspidsen af Alsten Öen (fordum *Älöst*); begge ere ved Ebbetid landfaste med disse større Öer, medens de ved Flodtid ere adskilte derfra. Ogsaa i *Orfer* var der hidtil en betydelig Strækning, som ved Ebbetid er bar, men ved Flodtid bedækket af Vandet, som løber ind og daaner en temmelig vid Bugt. Dette Sted er dog ikke der, hvor den nuværende *Orfer Kirke* staar, men længer mod Öst, nær ved Gaarden *Swambuster*, hvis virksomme Ejer nu har søgt ved Kanaler at give Flodvandet Afløb, og saaledes at vinde hiin store Strækning til Agerland. At vi imidlertid i denne Strækning have det egentlige *Orfjara*, som har givet hele Districtet Navn, for os, er tydeligt deraf, at Indbyggerne endnu i dets Nærhed, lidt nedenfor det nuværende *Swambusters Huse*, paapege Tomten for det Jarlesæde, der ifølge Orkn. Saga fandtes i *Orfjara*, og som efter Beskrivelsen synes at have indbefattet betydelige

udstrakte sig til Havnen ved det nuværende *Stromness*. Det gamle *Kjærestad* er saaledes vel nærmest at søge der.

Bygninger, hvoriblandt en Kirke. Sognekirken kan senere være bleven opført længer mod Vest, og har da naturligviis faaet Navn efter Distriktet, medens den Omstændighed, at Stedet, hvor Jarlesædets Tomt paavises, ligger paa Gaarden Swambusters Grund, ikke derfor gjør Angivelsen selv mistænkelig, eftersom „Swambuster“, hvis ældre Navn maa have været *Sveinsbólstaðr*, kun antyder en særegen Deel eller Byggeplads af det større Territorium, der kaldtes Orfjara.

Jarlesædet beskrives saaledes i Orkn. Saga: Husene vare mange og stode paa en Skraaning; bagenfor den var en Højde, og naar man kom øverst op paa denne, laa Aurridafjorden (Frith) nedenfor, . . . Drikkebygningen var stor, med Dør paa østre Tervæg mod Sydsiden. Lige for denne Dør stod en prægtig Kirke længer nede. Ved Indgangen i Bygningen var der til venstre en Helle, og indenfor den mange og store Ølkar; ligeoverfor den yderste Dør var Stuen. Dette er vel saaledes at forstaa, at det særskilt til Drikkestue bestemte Huus har haft en Forstue, hvis venstre Side var afdeelt med en Helle og brugtes som Ølkjelder. Men da den hele Gaard indeholdt mange Huse, kan det naturligviis ikke paastaaes, at den Tomt, der paavises, just har været denne Drikkestues. Snarere maa denne søges længere oppe, omtrent hvor Swambusters Bygninger nu ligge, da der jo maa have været nogen Afstand mellem Stuen og Stranden, siden Kirken laa nedenfor; medens den nu paa pegede Tomt ligger nær ved Stranden. Der paavises ogsaa længer mod Vest en anden Tomt, der foregives at være efter det gamle Biskoppe-Palads. Snarere har dette været den i Orkn. Saga omtalte Kirke; og den anden Tomt, som paavises, derimod en af Jarlegaardens Udhuus-Bygninger. — Den Højde, der ifølge Orkn. Saga laa bagenfor Husene og, som man af Sagaens Ord kan see, skillede mellem Öens sydlige og

nordlige Skraaning, kan ej være nogen anden end den nu saakaldte *Wardhill of Orfer*, der skal være den højeste paa hele Mainland (omtr. 700 Fod over Havfladen), og som behersker en vidtstrakt Horizont, baade mod Nord og Syd; man seer nemlig mod Nord lige til Edey og Westrey, medens man mod Syd seer over til Caithness og Fjeldene i Sutherland. Dog er det at merke, at man ej, hvad Sagaens Ord giver at forstaa, seer lige ned til Aurridafjorden eller den nu saakaldte Bay of Frith, med den deri liggende Damsey. En Række af Høje, de saakaldte *Keeky lang hills* (*Kilir lōngu?*), ligge imellem, og kun over dem seer man hen til de fjerne Øer mod Norden.

Allersydligst i Orfer Sogn, ligeoverfor Hoy og Cavey, ligger en lille Holm, der ved Ebbetiden er landfast paa den vestlige Side, og saaledes danner en Bugt, hvortil Indsejlingen fra Øst altid, endog ved laveste Vandstand, er mulig for ikke altfor dybtgaaende Skibe. Denne Bugt, der saaledes danner en god Havn, og i Oldtiden maa have kunnet modtage alleslags da brugelige Skibe, kaldes efter en nærliggende Gaard sædvanligviis *Houton* eller *Houston bay*, ligesom Holmen kaldes *Holm of Houston*. Dog finder man Havnen ogsaa efter en anden Gaard i Nærheden kaldet *Midland harbour*, og heri gjenkjendes strax den i vore Sagaer omtalte *Meðallandshöfn*. Den nævnes f. Ex. i Haakon Haakonssöns Saga c. 328, saaledes at man ikke et Öieblik kan tage feil af at det er denne, som der menes. „Fra Ragnvaldsö”, heder det, „drog han til Kirkevaag; Skibsstyrerne sørgede derpaa hver for sit Skib; nogle bleve satte op i Maðallandshöfn, andre inde ved Skálpeid (Scaph). Löverdag för Mortensmesse red Kongen ud til Meðallandshöfn . . . og bestemte, hvor hans Skib skulde opsættes . . . derfra drog han ind til Skálpeid og videre til Kirkevaag”.

Det er ikke usandsynligt at denne Meðallandshöfn ogsaa har været kaldet *Höfn* simpelthen, og Vaagen, som dannede Havnen, *Hafnarvågr*. Det fortælles nemlig i Orkn. Saga S. 338, at da Jarlen Harald Maddadssøn agtede at overfalde Svein Aasleifssøn, sejlede han først til *Grimsö*, hvor han laa to Nætter (Texten i Orkn. S. har her urigtigt „Gáreksey"); derpaa landede de i *Hafnarvågr* ved Rossö, og gik over til Fjörd (d. e. Frith), idet de dog paa Vejen opholdt sig en Stund paa en Gaard kaldet *Orkahaug*. Dette Orkahaug gjenkjendes i det nuværende *Orkhill* eller *Orquill*, en Gaard i Orfer Sogn lidt nordenfor Houston; at Vaagen ved det sidstnævnte Sted er *Hafnarvågr*, kan der saaledes ej være nogen Tvivl om; muligt endog at „Houston" eller „Houton" er en Levning af *Hafnartún*.

Til Orfer Sogn hører foruden *Cavey*, det gamle *Kalfey*, ogsaa det lille Skær kaldet *Barrel of Butter*, fordi, som det hedder, Forpagterne af Orfer Hovedgaard betalte en Fjerding Smør aarsligt for Retten til at dræbe Sælhunde paa dette Skær. Men i Jordebogen af 1502 finder man det kaldet *Carling Skerry*; dets oprindelige Navn maa saaledes, som ovenfor bemærket, have været *Kerlingarsker*¹.

Orfer Sogn grændser i Øst til St. Olavs Sogn, der indbefatter det midterste smaleste Strøg af Öen, fra Kyst til Kyst. Her ligger den ældste og fornemste Stad, Kirk-wall, fordm *Kirkjuvågr*, ved en fra Norden indgaaende Bugt, der har givet Stedet Navn. Fra Kirkevaag til den sydligste Kyst gaaer der et fladt, kun to engelske Mile bredt, Eid, der er det i Sagaerne saa ofte omtalte *Skálpeid*, og nu kaldes *Scapa*; særskilt kaldtes saaledes en, nu to Gaarde, der ligge ved Bunden af den Vej, som her dannes derved at Kysten, der fra Midlands-Havnen af

¹) *Peterkins rentals* l. p. 41.

gaaer i Nordost, pludselig drejer næsten lige mod Syd. Efter Scapa kaldes ogsaa det Bassin af Havet, det indsluttes af Mainland, Barrey, South Ronaldsey, Flotey og Hoy, *Scapa Flow*, og har saaledes i Oldtiden uden al Tvivl hedet *Skálpeiðsfloi*, ligesom man paa Island har *Húnaflói*, *Strandaflói*, o. fl. Dette Skalpeid afgav i Fortiden, og afgiver tildeels endnu, en ret bekvem Rhed og Landingsplads for Skibe, der komme søndenfra og bringe Passagerer eller lettere transportabelt Gods til Kirkwall, thi derved spares den lange Omvej omkring Dyrnesmulen. I Oldtiden var den derfor en saare søgt Ankerplads for Krigsskibe, især naar det gjaldt at forsøge et Overfald, og Jarlerne synes derfor ogsaa at have haft etslags Befæstning her, eller idetmindste en Gaard, hvor de meget ofte opholdt sig, for at være paa sin Post mod Fjender, der kom søndenfra. Denne Gaard kaldes *Knarrarstaðir*, og nævnes meget ofte i Orkn. Saga. Den forekommer ogsaa i ældre Gaardfortegnelser under Navnet *Knarstane*, hvilket endnu ikke ganske er glemt, skjönt det nu er almindeligere at udstrække Navnet *Lingrow* (*Lyngruð*?), der oprindelig kun synes at have tilhørt en Deel deraf, til det Hele. *Knarrarstaðir* laa ikke lige ved Siden af Gaarden Skalpeid, men paa en lille Banke noget længer sydvestligt, med en meget smuk og temmelig vid Udsigt. Navnet selv (af *knörr*, Handelaskib) vidner noksom om, at Skibe plejede at lægge til her. Kysten ligeoverfor, paa Østsiden af Eidet, er temmelig høj; her er især en Højde, kaldet *Gatníp* eller *Gaitneip*, fra hvilken Udsigten maa være overordentlig vid, og som derfor i ældre Tider maa have været særdeles skikket til Vagtpost. Det beder ogsaa i Orkn. Saga, efterat det S. 148 er fortalt, at Jarlen Erlends Datter *Jatvar* tilligemed hendes Søn *Borgar* boede paa *Knarrarstad*, at den samme *Borgar* boede paa *Geitaberg* og havde seet det Skib, med hvilket Svein Aasleifssøn var

dragen fra Skotland for at røve Paal Jarl, baade komme sej-
lende nordefter, mellem Haaey og Rossey, og, da Foretagendet
var heldigt udført, den samme Vej tilbage igjen. Dette
Geitaberg er öjensynlig det samme som *Gaitnip*, hvis
Navn har vexlet med flere ligetydende Former *Geitanipa*,
Geitafjall o. s. v. Naar det heder, at Borgar og Jatvar
boede der, medens det ovenfor siges, at de boede paa
Knarrarstad, da er Meningen vel den, at *Geitaberg*
(Gatnip) har været deres egentlige Bopæl, og ligesom
Lingro været betragtet som en Deel af Knarrarstad, eller
og er Udtrykket kun unøjagtigt, og betyder kun at Borgar
har været oppe paa Bjerget for at see sig om, og derfra
opdaget Sveins Skib paa Hen- og Tilbage-Reisen.

t. Olafs Sogn har sit Navn af St. Olafs-Kirken,
som tidligere stod i Byen Kirkevaag længere nordligt end
Domkirken, og var den egentlige Sognekirke, medens
Domkirken var den biskoppelige. Enkelte have antaget
at Olafskirken først er bleven opbygget af Biskop Reid i
Midten af det 16de Aarhundrede; men allerede Navnet
viser, at den maa have været meget ældre, og man har
desuden paa det Sted, hvor den stod, fundet en Steen,
der aabenbart har tilhørt den, med Biskop Thomas's Vaaben,
altsaa fra Begyndelsen af 15de Aarhundrede; den var
saaledes under enhver Omstændighed ældre end Biskop
Reids Tider. Byen selv, som nu i en lang slangeförmig
Gade strækker sig langs Östsiden af den inderste Deel af
Vaagen, adskilt ved en Dæmning fra den ydre Deel eller
Havnen, og kun med den nordlige Ende af denne Gade
kommer i Berörelse med den ydre Deel af Vaagen og
Bryggerne, har i den ældre Tid vistnok ikke indbefattet
mere end hiin nordlige Ende, hvor Olafskirken laa, og
hvor Adgangen til Bryggerne var let, medens det sydligere
Strög, der nu danner den bedste Deel af Byen, ej har
haft andre Bygninger end Domkirken, Jarlepaladset, og de

dertil hørende Huse. Thi ved de ældre By - Anlæg i Norden søgte man, saavidt muligt, at faae Kongs- eller Jarle-Gaardene og Domkirkerne med tilhørende Gaarde udenfor Byernes Trængsel og Travlhed. Det samme var Tilfældet i Nidaros, i Bergen, i Stavanger; og det er ligeledes øjensynligt, at i Kirkevaag Byen kun efterhaanden har draget sig sydefter forbi Kirken, saaledes som det nu er Tilfældet.

I de Ruiner af det ældste Jarlepalads, der endnu ere tilbage, har man saaledes et haandgribeligt Vidnesbyrd om at Byen i en vis Tid idetmindste ej strakte sig sydligere end dette. Disse Ruiner, sædvanligviis benævnte „Kongsgaarden“ (*Kings castle*), findes nu næsten midt i Byen, snarere paa den nordlige, end paa den sydlige Kant, paa vestre Side af Gaden. Man kan af Levningerne endnu see, at det maa have været af vid Udstrækning og betydelig Styrke. Det er nu saa forfaldent, at man vanskelig kan gjøre sig nogen Forestilling om dets ældre Udseende; dog synes Bygningsmaaden at bære det 14de Aarhundredes Præg, og det er derfor ikke usandsynligt, at det er opført af Jarlen Henrik I. St. Clair, hvilket sædvanligviis antages. Det heder rigtignok, at der paa dets Forside skal have staaet indhugget et Vaabenskjold kronet med en Bispehue, og i saa Fald synes det engang at maatte have været Biskopagaard. At det i alle Fald var Jarleslot eller betragtedes som Byens Citadel i Middelalderens sidste Aarhundreder, indtil det nye Jarleslot opførtes længer borte, østenfor Bispegaarden, er vist. Og man erfarer i alle Fald, at Byen ikke engang i det 15de Aarhundrede kan have strakt sig hid.

Den Bygning, som næst efter det ældste Jarleslot har oplevet at see Byen rykke sig forbi, er Domkirken, der ligger paa en fri Plads østenfor Gaden, omtrent midt i Byen, sydøstlig for *Kings-castle*. Dens nærmere Be-

skrivelse kunne vi her spare os, da den allerede paa flere Steder har været fuldstændigt beskrevet og afbildet. Med Hensyn til dens architectoniske Historie kunne vi især henvise til Worsaaes: „Minder om de Danske og Nordmændene i England, Skotland og Irland” S. 308 fgg. Dog maa det bemærkes, at naar det her (S. 315) heder at de yderste Piller af Kirken mod Øst og Vest ere tilføjede i det 16de Aarhundrede, da er dette, hvad den østre Deel af Kirken angaar, en Misforstaelse og grunder sig paa den hidtil sædvanlige Antagelse, at det var Biskop Stewart, c. 1520, hvem denne Forøgelse af Kirken skyldes; medens de nyeste Undersøgelser derimod have vist, at den skyldes Biskop Thomas Tulloch (c. 1450), hvis Grav ogsaa findes i denne Deel af Kirken. Ligeoverfor Kirken, paa Sydsiden, ligge de udstrakte og ærværdige Ruiner af det gamle Biskop-Slot, afbildet hos Barry S. 236, og af hvilket idetmindste enkelte Dele allerede synes at maatte have været til, da Kong Haakon Haakonssøn i Aaret 1263 opholdt sig og døde her. Længere henne mod Øst ligge Ruinerne af det i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede af den tyranniske Patrik Stewart opførte Jarleslot.

Der gives forøvrigt i Kirkevaag ikke faa Levninger af ældre Privatbygninger, om hvilke dog Sagnet nu veed lidet eller intet at berette. Man seer disse Levninger, indbyggede i nyere Mure eller fritstaaende, men temmelig kjendelige ved deres særegne karakteristiske Udseende; de maa sikkert i sin Tid have hørt til mægtige og anseete Mænds Huse, men disse Mænds Navne ere forsvundne som Husene selv, med den Generation de tilhørte; og den nye, skotske Slægt, der fulgte efter den nordiske, har kun i de færreste Tilfælde opbevaret dennes Huus- og Familie-Traditioner. Endogsaa Gaderne have forandret Navne. Thi Gade-Navne, som Wellington-Street og lignende, maae

ganske vist være nye, og vidne om, at man ej har taget i Betænkning, paa denne Maade at modernisere hvad der ellers burde have været fritaget for enhver saadan Forandring.

I Nord for Kirkevaag, ved Indløbet til Bugten, ligger en liden Holm, nu kaldet Thievisholm; dens ældre Navn maa have været *Þjófahólmr*, og Navnet viser at den, ligesom lignende Holmer, har været brugt til Henrettelsessted. Paa den vestlige Side af Havnen er det lille Næs, kaldet Quanterness, hvis ældre Navnform hidtil ej har været opdaget. Quanterness er merkeligt ved det betydelige og temmelig fuldstændige Pikts huus, som fandtes der paa Barrys Tid, og hvilket han har beskrevet og afbildet i sin Historie (p. 104). Vestenfor Quanterness aabner sig den lille Fjord, der nu simpelthen kaldes *Firth*, eller Bay of *Firth*, og har givet hele Kirkesognet Navn, men i Oldtiden kaldtes fuldstændigere *Aurrida-Fjörðr*, d: Örrede-Fjorden, skjönt vistnok ogsaa Navnet *Fjörðr* alene undertiden forefindes. Her i denne Fjord ligge to smaa Öer eller rettere Holmer, af hvilke den største, der er ganske flad og græsbevoxen, kaldes *Damsey*, fordom *Daminsey*, paa hvilken der i ældre Tider stod et Kastel, der oftere omtales i Orkneyínga Saga, og i hvilket Erlend Jarl blev dræbt (1157). Af Befæstningen findes nu ingen Spor tilbage. Fjorden begrænses paa Nordsiden af Sognet *Rendal*, det gamle, i Sagaerne oftere omtalte, *Rennadalr*.

Den højeste Deel af Tungen mellem Aurridafjorden og Kirkevaag danner den nu saakaldte Wideford Hill, der begrænder Horizonten i Vest for Kirkwall, og fra hvilken man har en herlig Udsigt over det hele Archipelagus mod Nord, lige til Westrey og Stronsey. Den skraaner langsomt af lige ned til Quanterness, der selv er at betragte som dens nordligste Fod. For dette Sted maae Pikthusenes Beboere have haft en særdeles Forkjærlighed, da

man ogsaa oppe paa Høiden selv finder et Piktshuus af det temmelig vidtløftige og veludførte Slags; det er først for faa Aar siden opdaget, og beskrevet af Lieut. Thomas i hans „Celtic antiquities“ p. 39 fgg., ligesom af Wilson i hans Archæology p. 84 fgg. Hvad Oprindelsen er til Navnet „Widford“, har det hidtil ej lykket mig at opdage. Egentlig tilhører det, som man af Jordebøgerne kan see, en i Nærheden liggende Gaard, og skrives i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede *Weidfuird*, men dog synes allerede her en Corruption at have fundet Sted. Endelsen *Fuird* kan neppe være det samme som „Fjord“, da dette Ord, som vi have seet, just i denne samme Egn er gaaet over til *Firth* eller *Frith*.

Ligeoverfor den tregrenede Halvø, der paa Østsiden begrænses Kirkevaag-Bugten, og hvis østligste Spidse kaldes *Inganess* (i fordums Dage vistnok *Ínganes*), efter hvilken Inganess Bay har sit Navn, ligger den betydelige *Skapensey* eller *Hjálpandisey*, der tilligemed Svein Aasleifssöns Hjem *Gairsey* eller *Gáreksey* begrænses Indløbet til Aurridafjorden og Kirkevaag. Paa Hjálpandisey's Sydside, ved det østre Indløb til Kirkevaag, eller den saakaldte *String* (*streng*?) laa den gode Havn *Ellidavík*, der oftere omtales i Sagaerne, fornemmelig i Haakon Haakonssons Saga c. 319; og endnu, under Navnet *Elwick*, ansees for at være meget tryk. I Sundet selv, ligeoverfor Elwick, ligger den lille Eller- eller Hellier-Holm, hvilken, som vi ovenfor have viist, ikke er nogen anden end den i Orkn. Saga p. 368 omtalte Hellisey.

Østenfor Inganessbay strækker sig en anden Halvø, hvis yderste Deel næsten afskæres ved to dybe Indsnit og en mellemliggende Sø; i Nærheden heraf staar St. Andrews Kirke, efter hvilken hele dette Sogn, der udgjør lidt mere end Halvøen, har sit Navn. Af Orkn. Saga S. 178-184 seer man, at denne Halvø, eller idetmindste

dens nordligste Spids, i gamle Dage kaldtes *Tannskárunes*; det heder nemlig, at Paal Jarl ved sin Fart fra Rolføð østover for at møde Ölver Rostas Flaade, der kom fra Skotland østenom Öerne, allerede saa dennes Flaade komme frem bag Mule (Moulhead), da han selv var kommen østenfor Tannkaarunes. Der var ogsaa en Gaard af samme Navn, der maa have ligget ude paa Spidsen, thi der fortælles at Bonden Erling paa Tannskárunes bød Jarlen sin Hjelp og gik ham til Haande med at bringe Kastestene ombord paa hans Skib. Nuomstunder bruges ikke længer Navnet om Halvöens Spids, der paa Korterne findes benævnt Rerwick; men en Gaard, ved Navn *Tankerness*, i hvilken det gamle Tannskárunes gjenkjendes, ligger lidt indenfor, i Nærheden af en anden med det besynderlige Navn *Yensta*, *Finsta* eller *Yinstaitth*, hvis ældre Form man næsten skulde formode var *Járnstaðir* eller noget lignende. I dette Sogn, længer inde i det saakaldte Deersound, findes ogsaa en Gaard med det besynderlige Navn *Tob* eller *Tohop*; hvis sidste Deel øjensynligt nok er *hóp*, d.e. Havn, medens den første vanskeligt kan gjettes; thi af *tó* (Græsplads) kan man dog neppe udlede den. Længer inde ligger Gaarden *Saba* eller *Sabay*, i hvilket Navn man let gjenkjender det gamle *Sæbö*.

Den østligste Halvö paa hele Öen er det saakaldte *Deerness*, der har givet Sognet Navn. Halvöen forbindes med Öens Hovedmasse ved et overordentligt smalt Eid, der nu kaldes *Sandaysand*, i hvilket Navn man letteligen opdager en Forvanskning af det ældre *Sandeiðs-sandr*; Eiden har nemlig rimeligviis hedet *Sandeið*, og den smaleste Deel deraf, der saavel af Navnet selv, som efter Korterne at dømme, alene bestaar i en lav Sandstrækning, har faaet det særskilte Navn *Sandeiðssandr*. Sandsteen er ogsaa her den forherskende Steenart, og denne Overflod paa Sand har givet flere Steder i Sognet Navn, nemlig

Sandaken paa Sydsiden af Eidet, *Sands*, strax paa Nordsiden, og længer ude paa Halvøen *Sandvick* og *Sandside*.

Navnet Deerness, hvormed den hele Halvø betegnes, forekommer ogsaa i Orkn. Saga under Formen *Dýrnes*. Det synes at tyde paa, at der i sin Tid, da Nordinændene nedsatte sig her, skulde have været stort Vildt paa dette Sted; imidlertid kan det ogsaa meget gjerne være muligt, at kun et enkelt Tilfælde, f. Ex. at et dødt Dyr her er drevet i Land, kan have givet Anledning til Navnet, thi der mangler ikke Exempler paa lignende Navngivelser. Her ved Dyrnes stod ifølge Orkn. Saga (S. 32) det blodige Slag mellem Thorfinn Jarl og den skotske Konge Karl Hundasön, der ogsaa er besunget af Arnor Jarlaskald, i hvis Vers ogsaa Dyrnes udtrykkeligt nævnes. Forresten maa det ikke forveksles med et andet *Dýrnes*, det nuværende Diurness nærvæd Cape Wrath, Skotlands Nordvestspidse, der ogsaa nævnes i Sagaerne, f. Ex. i Haakon Haakonssöns Saga c. 318, hvorom nedenfor. Den yderste Nordspidse af Halvøen Dýrnes kaldtes i ældre Tider *Múli*, ogsaa *Dýrnessmúli*, nu *Moul* eller *Moulhead*; den danner en høj, brat Klippeklint, mod hvilken Bølgerne voldsomt bryde sig.

Vi have allerede ovenfor omtalt et Sted paa Halvøen Deerness, kaldet *Sandvick*. Det ligger paa Østsiden, strax ved Kysten; her staar ogsaa Sognets Kirke. Det er umiskjendeligt, at det er dette *Sandvick*, hvor den i Forhandlingerne mellem Thorfinn Jarl og hans Brødre saa bekjendte Thorkell Fostre boede. Imidlertid har den Omstændighed, at der paa Orknø gives flere Steder af Navnet *Sandvick*, givet Anledning til nogen Tvivl om den rette Beliggenhed af Thorfinns Hjem. Hvor hans Fader Aamunde allerførst omtales — Beretningen forekommer baade i Orkn. Saga og i de norske Kongesagaer, —

heder det: *Maðr hét Amundi, ... hann bjó í Hrossey í Sandvík á Laupandanesi (Laufandanesi)*. Dette kan enten tages saaledes, at *Sandvík* bliver Gaardens Navn, og *Laupandanes* kun Navnet paa Strøget, hvor den laa, eller omvendt, at *Laupandanes* er Gaardens, *Sandvík* Strøgets Navn. Men nu findes der i Fortegnelserne over de mainlandske Gaarde intet Navn, der paa nogen Maade minder om „*Laupandanes*“, medens der derimod paa Sandey findes et *Lopness*. Heraf kunde man fristes til at tro, at *Laupandanes* virkelig er *Lopness*, og at Afskrifterne ved en Misforstaaelse have først sat *Sandvík* istf. *Sandey*, og siden endydermere tilføjet *í Hrossey*, fordi de vidste, at *Sandvík* laa paa denne Ö. Barry (S. 139) siger uden videre, at Thorkels Gaard laa i Sandwick Sogn, altsaa paa Öens Vestside. Og dog er det af de nærmere Omstændigheder. Sagaen selv meddeler, aldeles iøjnefaldende, at det her omspurgte *Sandvík* alene er Sandwick paa Deerness. Der fortælles nemlig udtrykkeligt (S. 30-36), at da den skotske Konge Karl Hundasön nær havde overrumplet Thorfinn Jarl paa Dungalsbö (Duncansby yderst paa Caithness), flygtede denne over Pétlandsfjorden og öster langs Öerne, agtende sig til Sandvík; han lagde til Land under Dyrnes, og sendte strax Bud til Thorkell, der altsaa maa have boet i Nærheden, at han skulde samle Folk for at komme ham til Hjelp. Og strax efter Slaget, som Thorfinn imidlertid havde bestaaet med den ham forfølgende Kong Karl, indfandt Thorkell sig med de samlede Hjelpetropper. I Arnor Jarlaskalds samtidige Kvad heder det ogsaa udtrykkeligt, at dette Slag stod „söndenfor Sandvík“. Der kan saaledes ingen Tvivl være om, at Thorkells Sandvík var Sandwick paa Deerness. Men det følger da ogsaa heraf, at den Deel af Deerness, hvor Sandwick ligger, i ældre Tider maa have været kaldet *Laupandanes*. Dette Navn er nu forsvundet, idetmindste

opføres det ikke blandt Gaardfortegnelserne; maaskee det dog endnu forekommer blandt Almuen paa Stedet.

Til Deerness Sogn hører ogsaa den lille Ö *Copinsey*, der danner et eneste Fjeld, som mod Östen falder stejlt af mod Havet, men mod Vesten skraaner mere langstrakt ned, saaat den her bliver beboelig for nogle faa Familier, der leve af Fædrift og Fiskeri. At Öens ældre Navn var *Kolbeinsey*, er allerede forhen omtalt. Barry, og vistnok mange med ham, ere faldne paa den løjerlige Idee at udlede Navnet „*Copinsey*” af *kaupa*, som om det skulde betyde „Kjöbmands-Öen”, fordi den som etslags Landmærke var Kjöbmandsskibene nyttig.

Den sydöstligste Deel af Mainland danner det nu saakaldte Holm og Papley Prestegjeld. Navnet Holm er dog urigtigt. Det udtales nemlig af Indbyggerne stedse „Hæm”, og der kan saaledes ingen Tvivl være om, at dets ældre Form var *Heimr*. Dette *Heimr* synes nærmest at have været den vestlige Deel af Sognet. Papley var den östligste Deel, hvor nu Kirken staar, til Papley hørte den sydöstligste Spids af Öen, Rosness eller Rosneshead, hvis ældre Navn aabenbart maa være *Hrossanes* eller *Hrossnes*. Om det er dette Papley eller Papley paa South-Ronaldsey, som forstaaes ved det i Orkn. Saga forekommende *Papule* eller *Papuley*, er uvist, dog er der flere Omstændigheder, der tale for Papuley paa Mainland, fornemmelig den, at det er kun Mainlands Distrikter, der i Sagaen omtales uden udtrykkelig Tilføjelse af den Ös Navn, paa hvilken de ligge. I dette Papuley maae de norske Kolonister, efter Navnet at dömmе, have forefundet Levninger fra Paperne, eller de keltiske Geistlige. Her laae ogsaa de Familiebesiddelser, der tilhørte Erlend Jarls Æt, eftersom det heder at hans Datter Gunhild bragte Kol Kalesön i Medgift flere Besiddelser paa Öerne og en Gaard i Papuley, ligesom og Erlends Frille, Magnus Jarls Moder,

boede i Papuley, rimeligvis paa en hende af Jarlen skjenket Gaard. Hvorvidt der nu findes Oldtidaminder i Sognet, er uvist.

Lambholm eller *Lamon*, der tilligemed Glumsholm ligger i Sundet mellem Burrey og Mainland, er liden og kun beboet af faa Folk; Burrey derimod er meget frugtbar og velbeboet. Dens Navn „*Borgarey*” viser, at Nybyggerne maa have forefundet eller bygget en Borg der, men hvorvidt der nu findes Levninger af nogen saadan, omtales ingensteds. Öen hörer nu til South-Ronaldseys Sogn.

NOGLE BEMÆRKNINGER OM „MÁLASPJÓT”, „MÁLAJÁRN” OG DE BESLÆGTEDE ORD;

AF G. BRYNJÚLFSSON.

DET synes som den i Ordregistret til Viga-Glumssaga (Udg. 1786) fremsatte og i Björn Haldorssons Lexicon optagne Forklaring af det ikke ofte forekommende Ord „MÁLASPJÓT”, som et Spyd med indgravede Bogstaver eller Troidomsruner, har vundet etslags Hævd blandt Fortolkerne af de gamle Sagaer og Digte. Saavel K. Gjalason, i Ordsamlingen til sin Udgave af Gisle Súrssöns Saga, som P. A. Munch, i sin interessante norske Historie (I, S. 782), have optaget denne Oversættelse, dog saaledes at den Førstnævnte ved et Spørgsmaalstegn har tilkjendegivet sin Tvivl om dens Rigtighed. Denne Tvivl er nu vistnok aldeles begrundet, thi Forklaringen, der i det citerede Ordregister oprindelig siges at stamme fra Arne Magnusson selv, er ikke desto mindre, trods den Vægt hans Navn har givet den, aldeles urigtig. Vi skulle her kortelig søge at vise dette, som ogsaa forsøge paa

at give en mere tilfredsstillende Udtydning saavel af dette som de dermed i Forbindelse staaende Ord.

Det første vi her have at bemærke er, at den antagne Forklaring kun synes at grunde sig paa en unøjagtig Opfatning af Ordet „mál” i sin sædvanlige Betydning, som Sprog, thi, vel at mærke, dette betegner næppe nogensinde andet, end det mere aandelige i Sproget, Meningen selv, og rimeligviis oprindelig kun Lyden, ikke dennes synlige Tegn, Skriften. Det kunde saaledes i Sprogets bedste Tid aldrig forvexles med *indgravede* Runer — altsaa kun Skrifttegn, ikke i den oprindelige Betydning, Hemmelighed eller Viisdom — og Sammensætningen „málaspjót” vilde derfor i sproglig Henseende indeholde en ligesaa stor Urimelighed som om man paa Dansk kaldte et saadant Spyd et „Sprogspyd”. Men, om vi nu end antog at Ordet „mál” virkelig kunde bruges i den samme Betydning som skrevne Runer, saa er det dog lidet rimeligt at den paa-gjældende Benævnelse kunde udledes derfra. Det er nemlig paa alle de Steder, hvor „málaspjót” nævnes, aabenbart at der tales om en vis almindelig bekjendt *Art* af Spyd, der tydelig adskiller sig fra alle andre, og man indseer let at den tilfældige Omstændighed, at der fandtes Runer indgravede paa Spydet, umulig kunde bevirke at dette henhørtes til en anden Vaabenart. En „bildöxi” forblev en „bildöxi” og en „atgeir” en „atgeir”, hvormange forgylde Udziringer og Runer der end fandtes paa Bladene, og Sværdet Sköfnung f. Ex., skjönt der sagdes at følge med det en „lifsteinn” og en Giftorm at ligge skjult i Hjaltet, henhørtes ikke *derfor* til nogen særegen Art af Sværd. Det, der bevirkede en saadan Forskjæl og bragte de Gamle til at bruge en ny Benævnelse, kan öiensynligt kun have ligget i Vaabenets Form, og de vilde sikkert have udtrykt sig langt tydeligere, hvis de virkelig med „málaspjót” havde meent et Spyd, der kun ved de indgravede Runer

adskilte sig fra de sædvanlige, tilmed da saadanne Spyd umulig kunde bære til de almindelige¹, der kunde forudsættes bekjendte for alle og enhver. Men dette forudsættes aabenbart paa alle de Steder, hvor „málaspjót“ omtales; det nævnes kun som ethvert andet af de gængse Vaaben.

Men der ere andre Steder, der ligefrem vise, at man umulig ved hiint Udtryk kan have tænkt paa nogensomhelst Runer. Naar det i *Gíslasaga Súrss.* (S. 11 og 93) heder, at de fire Venner satte et „málaspjót“ under Jordstrimmelen, de skulde gaae under, saa indsees det ikke let, hvorfor dette netop fremhæves, hvis der kun meentes et Runespyd, thi Runer og Trylleformler havde intet med den foretagne Handling at bestille. Endnu tydeligere er dog Sagen, hvor der i samme Saga (S. 18), efter at der er fortalt, hvorledes Thorgrim Gode af Brudstykkerne af Graaside paa een Dag forfærdigede et Spyd, lægges til „mál voru í“; thi her er det klart at han umulig paa saa kort en Tid kunde baade have faaet Spydet færdigt og indhugget Runerne, der desuden rimeligviis skulde have været indlagte med Guld — ikke at tale om, at der, under den Forudsætning, at her virkelig mentes Runestaver, maatte have staaet „voru á“, men ikke „í“. Endelig kan det ogsaa tilføies endnu, at den poetiske Benævnelse paa et Sværd „málvitnir“, hvis man her vilde følge hiin Forklaring,

¹) Det eneste Sted jeg nu erindrer, hvor et Spyd med Runer paa omtales, er det bekjendte Sted i *Sigrðrífumál*, hvor alt det opregnes, saavel Levende som Dødt, hvorpaa de oprindelige Runer, Urrunerne, som Odin „nam upp“ fra Underverdens Dyb, skulde have været ristede. Her siges det nemlig, blandt meget andet, at de ogsaa vare ristede paa „Solens Skjold, paa Sleipners Tønder, paa Granes Bryst og paa *Gungners Od*“; men det er tiensynligt at et saadant aldeles mythisk Udsagn intet beviser for Virkeligheden, skjønt det jo i sig selv langtfrå ikke er usandsynligt at man i Oldtiden virkelig har haft saadanne Spyd med Runer paa.

maatte blive aldeles meningsløs og slet ikke svarede til de øvrige poetiske Omskrivninger, thi Ordet maatte da ligefrem oversættes ved „Sprogulven“, hvilket Navn efter vore Forfædres Begreber — de forekomme nu Folk forresten saa forunderlige de ville — aldrig kunde være tillagt et Sværd.

Vi troe at de anførte Exempler ere tilstrækkelige til at vise at der aldeles ikke ved „mál“ i hiin Sammensætning kan tænkes paa Runer eller andre Skrifttegn, og vi fremsætte det derfor strax, førend vi kunne udvikle Grundene, som den rimeligste Antagelse, at Ordet „mál“ oprindeligt kun betyder *Metal*, almindeligst maaskee kun Jern, og at „málaspjót“ er et Spyd, der har en kort *Tværstang af Jern* mellem det egentlige Blad og den saakaldte „geirnagl“, saaledes at denne Stang paa Spydet omtrent kommer til at svare til Hjaltet paa Sværdet. Af denne Slags Spyd haves der flere paa Museet for nordiske Oldsager, skjönt fra en senere Tid, og Udtrykket „málin“ bliver herved i sproglig Henseende aldeles analogt med det meget almindelige Udtryk „járnin“, der nu paa Islandsk sædvanlig bruges for at betegne enkelte mindre Stykker og korte Stænger o. s. v. af Jærn. Skjönt det derfor vel er muligt, at disse „mál“ ogsaa vare skarpe i begge Ender og maaskee tillige bestemte til at hugge med (jfr. Víga-Glúmssaga, S. 46), saa kunne de dog aldrig blive det samme som de sædvanlige Hager, der ofte vare paa Spydsblade som paa Pilespidse, og Ordet burde derfor ikke som i Víga-Glúmssaga (l. c.) oversættes ved „acies hastæ“. Dog synes det af Ordregisteret som om Oversætteren af denne Saga har haft en rigtig Anelse om den sande Betydning af Ordet „mál“ i de forskjellige Sammensætninger, men han anfører ikke et eneste Beviis, og, som sædvanligt i mange af de ældre latinske Udgaver af Sagaerne, finder man her samlet et heelt Forraad

Meninger af forskjellige Doctissimi, Celeberrimi og Illustrissimi, hvoraf dog Resultatet bliver at man intet faaer at vide med Sikkerhed. Vi skulle derfor anføre de Grunde, der gjøre det utvivlsomt, at den her fremsatte Forklaring er aldeles paalidelig og, da Ordet ikke kan forklares rigtig paa mange Maader, den eneste rigtige.

Paa det ovenciterede Sted af Gisle Surssöns Saga hedder det, at der under Jordstrimmelen sættes et „málaspjót" saa høit, at en Mand med Haanden kun kunde række „til geirnagla", eller, som det i den anden Recension hedder „til fals", hvilket omtrent er det samme. Heraf er det öiensynligt at Forf. kun vil antyde, at Jordstrimmelen blev løftet saa høit fra Jorden, at en Mand let kunde gaae opreist hen under den, men det er tillige klart, at en tynd Jordstrimmel, der blev lagt ovenpaa en skarp Spydsod, nødvendigviis ved sin egen Vægt maatte blive gennemstukket og glide nedad Spydsskaftet, hvis der ikke var noget der kunde standse den, og det saa meget desto heller som det i Fóstbræðrasaga siges, at Jordstrimmelen ved saadanne Leiligheder som den paagjældende skulde være fast til Jorden paa begge Ender. Her have vi derfor den egentlige Grund hvorfor det netop var et „málaspjót", efter den ovenfor givne Forklaring af Ordet, der ved slige Leiligheder maatte anvendes: det var for at den lille *Tværstang af Jern* („málin"), der jo netop var noget høiere oppe end „Geirnaglen" og „Falens" Ende, kunde holde Jordstrimmelen saa høit oppe at en Mand frit kunde træde under den. Dog maa det sikkert tillige antages for afgjort, at man ved Fóstbræðrepagtens Afsluttelse ikke tog mindre Hensyn til den særegne Betydning, der maa have været den Slags Spyd tillagt, paa Grund af at de, som strax skal vises, fornemmelig maa antages at have været helligede til Thor, eller i det mindste have staaet i nøie Forbindelse med hans Dyrkelse — thi Lysildens Gud,

Miðgarðs véorr, ansaaes jo, som bekendt, for egentlig at indvie og befæste alle Pagter saavel blandt Mennesker som Guder („sá einn er gjöfir með goðum“, „sif sifjaðr sjötum gjörföllum“), foruden at han var den trofasteste af alle Guder, og derfor særdeles skikket til at beskytte trofast Venskab. Det staaer rimeligviis ogsaa i Forbindelse med en saadan Tro, der dog stedse maa blive os dunkel, saa længe vi ikke have andre Oplyninger, at det Spyd, hvormed Thorgrim dræbte Væstein, der næsten var bleven hans Fosterbroder, og hvormed han selv senere blev dræbt, ogsaa maatte være et „málaspjót“, ligesom det i det Hele taget synes som om saadanne Spyd netop anvendtes, hvor det gjaldt om usædvanlige, forvovne Foretagender. Det var et „málaspjót“, hvormed Víga-Glúm dræbte Sigmund paa Ageren, og det var igjen den samme Slags Spyd, hvormed Asbjörn Selsbane blev dræbt, og som hans højhættede Moder siden opfordrede Thorer Hund til at gjennembore Kong Olaf med. Alt dette passer unægtelig meget godt til Troen paa Thor, hvem man fornemmelig paakaldte til alle „stórræði“, men det kan ligesaa godt have haft sin Grund deri, at den Slags Spyd virkelig vare de drabeligste. Hvad der derimod staaer aldeles fast er, at Spydets Form har været den, vi her have angivet, og det bliver nu tillige heel forklarligt, hvorledes Thorgrim saa hurtigt kunde faa et saadant Vaaben færdigt, skjönt han tillige skulde tilsætte „Maalene“, og Udtrykket „mál voru í“ bliver nu ogsaa det eneste rigtige, da disse jo stak ud fra begge Sider. Udtrykket i Víga-Glúmssaga, at der var Blod „í málunum“, d. e. i Vinklerne hvor disse stødte sammen med Bladet, bliver herved ogsaa meget forstaaeligt, og der findes overhovedet ikke eet Sted, hvor ikke denne Forklaring bliver den simpleste og naturligste.

Foruden de anførte Steder haves der endnu andre, der, foruden at de end yderligere bestyrke den antagne

Mening om Vaabenets Form, ogsaa fornemmelig, rigtigt for-
 staade, give vigtige Bidrag til en tydeligere Aerkjendelse
 af de ovenfor antydede Forestillinger, der ellers hos vore
 Forfædre have knyttet sig til denne Slags Spyd. Det
 første af disse Steder findes i Fornms. III, S. 223, og er,
 i Forbindelse med det næst citerede, af særdeles Vigtighed.
 Naar det nemlig her siges om Orm Stórólfssön at han
 lagde et „MÁLAJÁRN“ i Huledören, hvor Jætten Bruse
 boede, saa siges det vistnok ikke udtrykkeligt at dette er
 det samme som „málaspjót“, men dette maa dog paa
 Grund af det Følgende antages for afgjort, og under alle
 Omstændigheder er det klart at „Jernet“, enten det nu
 var et Spyd eller Sværd, maa have haft Korsform, thi
 Orm, der sagdes at være „primsigndr“ i Danmark, lagde
 det netop i Dören, for at forhindre Jætten fra at undslippe
 over det hellige Tegn. Dette bevises dog end tydeligere
 ved en lignende Fortælling i den endnu uudgivne „Berg-
 búapátr“. Det siges her i Indledningen til de saakaldte
 „Hallmundarvisur“, et i mythologisk Henseende høist mærk-
 værdigt og oldtidsagtigt Digt, at den ene af to christne
 Mænd, der i Uveir havde forvildet sig til en ellers ube-
 kjendt Klippehule, lagde et „málajárn“ i Hulens Aabning,
 naturligviis for at beskytte dem mod alt Ondt; og i en
 anden Recension af samme Indledning siges der, at han
 gjorde et Kors i Indgangen med sit Spyd, medens det
 dog senere heder, at han ved sin Bortgang igjen „borttog“
 Korset, ganske som om Afskriverne havde tænkt paa at
 det dog egentlig kun var det korsdannede Spyd, der her
 mentes. Betydningen af „málajárn“, hvilket vi nu derfor
 antage for identisk med „málaspjót“, og de Christnes Be-
 tragtning deraf i det mindste, er af disse Steder til-
 strækkelig klar. Men for ligesaa sikkert kan det antages
 at Folk i Hedendommens Tid ogsaa have tillagt denne
 Slags Spyd den samme særegne Betydning, thi Korsets

og Thors Hammers Tegn var jo eet og det samme, og ligesom Christus var de Christnes bedste Beskytter mod Trolddom og Hexeri, saaledes var ogsaa Jættefjenden Thor Hedningernes sikkraste Forsvar mod Jætter og Trolde. Interessant vilde det derfor ogsaa være, om man i de egentlige hedenske Sagaer fandt en Bestyrkelse for denne Anskuelse, og jeg troer at der virkelig i den fortriuigste af alle forhistoriske Sagaer, den mærkværdige *Hervararsaga*, findes et saadant Sted. Det kan nemlig efter min Mening kun have Hensyn hertil, naar der om Svafrlami siges at han viede Dvergene „utan steins með *málajárni*“, thi Dvergene hørte, som bekjendt, snarere til de onde end gode Væsner, og Thors Tegn maatte derfor være dem frygteligt. De vare paa den ene Side et Mellemlid mellem Mennesker og Jætter, ligesom Alferne paa den anden Side vare det mellem Mennesker og Guder, og Thor selv var paa Grund af denne deres Jættenatur heller ingen Ven af dem: han sparkede Lit ind i Ilden og forvandlede Alvis til Steen. Det rimeligste bliver derfor at man kun tænkte sig, at Svafrlami kastede sit „*málaspjót*“ imellem Dvergene og Stenen og herved forhindrede dem fra at komme ind igjen¹. Det Hele erindrer om Erik Seiersæl og Steindor af Eyri, der begge kastede et Spyd henover deres Fjenders Flok for at indvie dem til Døden²; og naar det her ikke siges at dette ogsaa var et „*málaspjót*“, saa har det rimeligviis kun sin Grund deri, at det

¹) Sagaens Ord ere her noget utydelige, og det synes endog som om dens Nedskriver har antaget „*málajárn*“ for et Sværd, men da „*mál*“ i begge Tilfælde maa betyde det samme, saa kan dette omtrent være ligegyldigt, og det rimeligste er ogsaa at man virkelig har brugt Ordet i begge Betydninger. ²) Jfr. ogsaa *Hervarars.*, hvor Gissur, efter at have udæsket Hunerne, maa have kastet en „*stein*“ over i deres Hær, skjønt det siges ei udtrykkelig, og det aldste Exempel i *Völuspá*, hvor Odin „*fleygði ok í fólk um skaut*“.

virkelig kun var en simpel Geir, der anvendtes, naar man indviede Folk til Odin, medens det Thors Hammertegn lignende Spyd brugtes imod Jætter og andre onde Væsner. Hvad derimod de Christnes Betragtning af Spydet angaaer, saa afgiver den kun et af de mange Beviser for, hvorledes hedenske Forestillinger tillempedes paa Christendommen.

Vi antage saaledes at Betydningen af „málaspjót“ og „málajárn“ nu maa være tilstrækkelig oplyst; men heraf følger igjen at de beslægtede Ord ogsaa strax maa blive lettere at forstaae. Udtrykket „mæki málfán“ i Skírnismál og Brynhildarkviða f. Ex., der hidtil har været anseet for dunkelt, bliver nu meget simpelt og klart; det betyder enten „Sværdet med det blanke Hjalt“, eller dog maaskee snarere „med den blanke Kliøge“ af „mál-fáinn“, og svarer ganske til Ragnars Udtryk i Krákumál, V. 1.:

„stakk ek á storðar lykkju

stáli bjartra mála“ —

hvilket „stál bjartra mála“ igjen aldeles svarer til Benævnelsen „málajárn“ og afgiver et Bevis for at dette intet andet er end et Spyd med „mál“. Ogsaa Ragnar maatte have et „málaspjót“ for at bekæmpe Uhyret. Udtrykket „málvitnir“ som Navn paa et Sværd bliver ogsaa efter den fremsatte Forklaring meget naturligt, thi det maa nu enten oversættes ved „Hjaltulven“ eller „Malmulven“, og Benævnelsen svarer i begge Tilfælde ganske til de øvrige poetiske Omskrivninger paa et Sværd.

Efter at vi nu saaledes have seet, hvad Ordet „mál“ i Sammensætninger betyder, have vi kun nøiere at betragte, hvorledes det selv, som før antydet, kan betyde *Metal* eller blot *Jern*. Det første vi her bemærke er at Ordet „mæl“ endnu paa Islandsk bruges om det egentlige Bidsel d. e. *Jernet* der gives Hesten i Munden, paa Dansk *Mile*, skjönt dette Ord forklares anderledes hos Molbech. Dernæst forekommer der i Vellekla Udtrykket

„*meiltegu*” og i et af Hallfreds Digte „*meilskúrar*”, der er aldeles synonymt med det ellers ofte forekommende „*málmaskúrar*” o. s. v., og „*meil*” betyder her altsaa Jern, eet og det samme som „*mél*”. Dette bliver ogsaa heelt naturligt, naar man betænker, hvor ofte è forandres til ei i det gamle Sprog og omvendt, som f. Ex. þér for þeir o. s. v. de mange Exempler herpaa, der anføres i K. Gislasons Frmp., S. 140-41. Naar vi nu endvidere betænke, hvorledes ei og á meget ofte vexle, saaledes at der haves en dobbelt Form af mange Ord med disse Vocaler, f. Ex.: reik, rák — teikn, tákn — heilagr, hálugr — Þórleikr, Þórlákr — Ásleikr, Áslákr — Áleifr (Óleifr), Áláfr (Óláfr)¹ o. s. v. — saa indsee vi let at Overgangen fra „*meil*” til „*mál*” aldeles er begrundet i Sprogalogien, og de tre Ord „*mél*”² „*meil*” og „*mál*”, hvoraf ðet sidste dog rimeligviis er det ældste, komme saaledes meget naturligt til at betyde det samme — Jern eller Metal. Heldigviis haves der ogsaa i det mindste eet Sted, hvor Ordet „*mál*”, foruden i de anførte Sammensætninger, forekommer uforandret i denne gamle Betydning.

¹) K. Gislason har sikkert Ret, naar han, l. c., S. 183, mener, at Navnet *Ólafr* i Oldtiden udtaltes *Óláfr*; foruden den anførte Analogi, afgiver ogsaa den nu almindelige Forkortning af Navnet, *Láfi* (ikke *Lafi*), som *Láki* af *Þórlákr*, det bedste Beviis derfor.

²) Udtrykket „*marir meilgreypir*” betyder rimeligviis kun „Jernbeslaaede, skoede Heste”, thi havde Talen her været om Mundjernet, saa havde der staaet „*greipir*” af „*grípa*” (hvoraf „*greip*” paa Haanden), for at tilkjendegive at Hestene grebe om, bede paa Jernet; „*greypir*” derimod er bealægtet med „*gróp*”, „*grópa*”, der betyder at indlægge, indgrave noget. „*Hjálmar aringreypir*” og „*bekkir aringreypir*” er derfor ogsaa kun: Hjælme og Bænke der ere indlagte med Stene (Ædelstene); i den større Tristrams-saga siges der om et kunstigt Værelse, at det var indvendigt „*allt gylt ok greypt*”. —

Naar det nemlig i det ene af Steinun's (eller Steinvör's) bekendte Vers imod Thangbrand, heder:

„hlífðit Krístr, þá er kneyfði

knarr, málfeta varra" —

saa skal „málfeti" her, skjönt Ordet har været taget anderledes, sikkert oversættes ved „(Havnens) Jerntræder", og har Hensyn til, at Hedningerne kaldte Thangbrands Skib „Járnmeis", rimeligviis paa Grund af en vis Analogi. de, skjönt den nu maa være os dunkel, troede at finde mellem dette og den „meis", Thor pleiede at bære paa Ryggen, naar han kom fra Jötunheim, og som næppe kunde tænkes anderledes end af Jern. Forresten kunde naturligviis ethvert Skib kaldes saaledes, ikke alene fordi Kjølen rimeligviis har været jernbeslaaet paa de fleste, men fornemmelig fordi „málfeti" er et meget naturligt og meget almindeligt Digterudtryk om enhver Hest, fordi disse bleve og blive beslaaede med Jernskoe¹. At denne og ingen anden virkelig er den rette Etymologie, bevises i dette Tilfælde end yderligere deraf, at nogle Haandskrifter her virkelig skrive „málmfeti", hvilket ogsaa fra et andet Synspunkt er aldeles rigtigt, thi „mál" er sikkert kun den egentlige Stamme til „múlmr"². Dette bevises paa det evidenteste ved Analogien med „stúl" hvoraf Ordene „stálmí" og „stálma" paa samme Maade maa afledes, skjönt de nu have

¹) Hvor urigtig den ældre Forklaring af Ordet som „perambulans certis passibus" o. s. v. sees bedst deraf, at en saadan afmaalt Gang slet ikke er noget særegent for Heste, hvorimod det, at de beslaaes med Jern, netop er det. „Málfeti" bliver under disse Omstændigheder aldeles synonymt med „mar mēl-greyp" og det ene Udtryk oplyser saaledes fortræffeligt det andet. ²) Hvis Navnet Málfriðr virkelig skal forklares som Málm-friðr, saa have vi ogsaa her et Ord, hvori „mál" har beholdt sin gamle Betydning; jfr. „málhvettan" i Þórsdrápa, V. 6.

faaet den indskrænkede Betydning, kun at betegne *Stivheden* i en Koes Yver, der er fuldt med Mælk — thi at Grundbemærkningen i „*stál*“ egentlig kun er den *elastiske Stivhed* (jfr. det danske Ord: *steil*?) sees blandt andet af at *stél*, der oprindeligt sikkert kun er det samme Ord, (som *mál* = *mél*), er gaaet over til at betegne en Fugls Hale netop paa Grund af denne Stivhed. Men vi kunne her ikke videre forfølge de mange Analogier, der vistnok lade sig anføre, som f. Ex. álmr af ál (= ól), fáлма (hvoraf felmtr o. s. v.), af fál, Stammen til fála, en Jættinde (ond Kvinde), gálm (hvoraf gelmir, ligesom skelmir af skálm) af gál, Stammen til gála, en Jættinde, hálmr af hál, Stammen til hála ogsaa en Jættinde, tálmr af tál o. s. v. — og vi maa derfor indskrænke os til endnu kun at gjøre nogle Bemærkninger om Ordet „mál“ i dets ældste Betydning.

Vi yttrede i det Foregaaende at denne Betydning oprindeligt kun var Lyd eller Klang, og dette bestyrkes, foruden at det giver os den egentlige Grund, hvorfor Ordet baade kunde betyde Tale og Malm, ogsaa ved Mythen om Guldet som „Jætternes Tale“, thi kun ved at antage hiin Betydning finde vi den sande Nøgle til Mythen. Efter vore Forfædres Begreber var nemlig Guldet et Urmetal, hvoraf der i Tidens Ophav kun tænktes at have været en Overflod hos Jætter og Guder, og hvoraf det, Menneskene vare i Besiddelse af, kun var en saare ringe Deel. Omskrivningerne paa Guld høre derfor i mythologisk Henseende til de vigtigste af alle, og man indseer tillige let, hvor naturligt det under den angivne Forudsætning maatte være for de Gamle blandt andet at kalde Guldet „Jætternes Malm“, medens det paa den anden Side bliver ligesaa forstaaeligt, hvorledes Udtrykket senere kunde forstaaes saaledes som om Meningen her virkelig var „Tale“ eller „Ord“, og den löierlige Fortælling

om Thjasse og hans Brødre opkomme. Paa saadanne senere Misforstaaelser haves der, som bekjendt, flere Exempler, og, for kun at anføre eet, kunne vi her nævne Skildringen af Hel, der endog har givet Anledning til at hendes Billede hos nyere Kunstnere er blevet til en formelig Karrikatur, skjönt den oprindelige Forestilling kun har været, at hun var „hálf-blá ok hálf-hvít“ d. e. en Mellemting af blaa og hvid, eller, med andre Ord, havde Ligfarve, hvilket vistnok var en meget naturlig Forestilling om Dødens Gudinde. Misforstaaelsen hvad Guldet angaaer, er heller ikke engang saa stor som denne, thi Grundbemærkningen af „mál“ forblev dog stedse den samme, Klang¹, og det synes endog temmelig klart, at der her finder en ældre Overensstemmelse Sted med den oprindelige Betydning af selve Ordet „gull“. Men dette kunne vi her ikke nærmere udvikle.

Den anden Bemærkning, vi have at gjøre, er angaaende Guden Meili, hvis Navn kun forekommer i det han nævnes som Broder til Thor, og forresten i en enkelt Sammensætning. Det vil af det Foregaaende være klart, at Ordet kun kan afledes af „meil“, og altsaa maa sige saameget som „den Jernhaarde“ eller desl., og det bliver saaledes mere en omskrivende Benævnelse paa en af de bekjendte Aser, end et egentligt Navn paa en ny særegen Guddom. Søger man nu mellem de Guder, der ansaaes for at være Thors Brødre, saa vil man næppe falde paa at tillægge enten Balder eller Vale² dette Navn, og man

¹) Derfor kunde ogsaa Forvexlingen af begge Betydninger let findes i et saa gammelt Digt som Bjarkamál, hvis der i det Hele taget kan siges at finde nogen saadan Forvexling Sted ved Udtryk som „lþjá glysmál“. ²) Om den sidste af disse to kunde der vistnok være større Grund til at antage, at ogsaa han kunde kaldes Meili, thi han betragtedes jo tillige som Krigsgud, og Snorre

har altsaa kun at vælge imellem Viðar og Týr. Hvad nu den første af disse angaaer, da vilde vistnok intet være

siger om ham, at han ansaaes for „djærf i Kampen”. Men Spørgsmaalet er blot, om det ikke egentlig kun er Ali (ikke Ali), hvem dette gjælder, og om disse to virkelig ere een og den samme Person: om ikke Ali egentlig blot er et almindeligt Navn paa Krigsguden, eller et af Odins mange Navne, medens Vali, Baldrs Hævner, ikke egentlig sættes i Forbindelse med jordisk Krig, men snarere kun betegnede Odins høieste Aandelighed, den Odin, som, hævet høit over al Deeltagelse i Einherjernes Gløder, skuede udover den hele Verden fra det ophøiede Sæde i den hellige Himmelsbolig, han i Tidens Begyndelse bestemte for sig alene — „Valaskjálf heitir, er vælti sér áss í árdaga” — medens han i sin Egenskab af Týr, Hroptr eller Freyr modtog de afdøde Helte i Valhal? I det mindste har jeg aldrig hos de gamle Digtere, de største Authoriteter i denne Sag, seet Vales Navn benyttet til en Omskrivning af Strid, medens derimod „Ála-el” er en af de mest almindelige og skjønneste Benævnelser paa Kamp. Vistnok har man dog tillige rimeligviis altid sat Vali i en eller anden Forbindelse med Krig og Kamp, det viser Navnet (af samme Rod som valr, der dog oprindelig kun betyder et Udvalg); og ligesaa sikkert er det, at Odins høieste aandelige Egenskaber ofte, og det endog som oftest, sammenblandes med hans Væsen som Krigsgud, netop fordi han i Krigen tænktes at „udvælge” de Ædleste og Bedste for at forsvare den fornuftige Verdensorden imod Mørkets Overmagt, — men en nærmere Undersøgelse af alle disse Nuancer og fine Overgange vilde føre altfor vidt, og jeg vil kun indskrænke mig til at vise, at Áli, hvad man saa end vil tænke om Vali, virkelig maa betragtes som Kampens Gud, som Odin eller Týr. For det Første maa jeg bemærke, at, naar man har forklaret „Ála-el” som „Sökongen Ales Uveir”, saa grunder dette sig paa en Misforstaaelse, og en saadan Forklaring er de gamle Digtere meget uværdig. Dem kunde det aldrig falde ind at benævne Krigen efter en enkelt Mand, hvor berømt han end var, undtagen hvis der tillige laa en almindelig Betydning i hans Navn, der vistnok undertiden, dog ikke ofte, kunde være forglemt af de senere Digtere, men som var enhver fuldkommen klar, dengang Navnet

naturligere end at antage ham, Sønnen af Jernvidjen, Eieren af Jernskoen og, som R. Keyser meget rigtigt

første Gang anvendtes. Man kunde saaledes ikke kalde Krigen Sigmunds, Sigurds (Fofnersbanes), Helges eller Rolfs Uveir, og naar Snorre alligevel siger, at Krigen kan benævnes efter Sö-konger o. s. v., saa er dette kun almindeligt at forstaae: man kunde ganske rigtigt kalde den Krigeres og Sökongers Uveir, men ikke benævne den efter nogen enkelt af disse — den enkelte maatte da enten være en Gud eller have et almindeligt Krigernavn. Derfor er det ogsaa, at Kampen kunde benævnes efter Hedins og Högnes Navn, men vel at mærke, Högni betyder kun „den Huggende” og Hëðin „den med en Björne- eller Ulvehud Beklædt”, ligesom han ogsaa er Søn af Hjarrandi, eet af Odins Navne, der kommer af „hjör”, og Hjadningernes Kamp er i det Hele taget meget langt fra at være nogen jordisk Kamp, ligesaa langt som Odin fra at være en asiatisk Fyrste, eller Hedin og Högne virkelige Konger, den ene i Serkland, den anden i Danmark. Det er kun Einherjernes Kamp, forflyttet fra Valhal til Jorden og der localiseret paa forskellige Steder, thi ogsaa til Island havde man overført den, som det tydelig sees af Beretningen om Thorstein Oxefod, der endelig siges at have gjort Ende paa dette saakaldte Uvæsen. Forskjellen imellem denne og den ældre Fortælling om Hjadningerne er aldeles uvæsentlig, og bestaaer fornemmelig deri, at de Kæmpende her ere Brødre og ikke kæmpe om en Mü, men om Guld. Derimod er Navnenes Betydning aldeles den samme, thi den, som man kunde kalde Hedins Stedfortræder, heder Brynjarr (den Brynjeklædt), Högnes derimod Oddr; og det underligste er, at der endog synes at herske etslags Consequents i disse Digtninger, thi det er netop Thorsteins foregivne Fader, Ívar Ljómi, der endelig siges at have gjort Ende paa det egentlige Hjadninge-Uveir. Det er öiensynligt at man har villet antyde Sagnenes Slægtskab ved at lade den hedenske Kamp i Island udryddes af Sønnen, i de övrige nordiske Lande af Faderen, eller maaskee snarere, dette Slægtskab har givet Anledning til a Sagnet, efter at have sat den ene i Forbindelse med Hjadningerne, ogsaa maatte gjøre det med den anden. Men under alle Omstændigheder maa det være klart at Hjadninge-Sagnet selv er saa aldeles mythisk og inderlig forenet med Gudetroen, at Anvendelsen

troer, i det Hele taget Personificationen af Naturens Ufor-
gjængelighed, for denne Thors „jernhaarde“ Broder, og

af Hedins og Hügnes Navne umulig kan bevise, at det hos Old-
tidens Digtere var tilladt at benytte virkelige Kongers Navne paa
samme Maade, og „Ála-el“ kan derfor ikke udledes af Sökongen
Ales Navn. For saadanne Misforstaaelser maa man nøie tage sig
i Agt, thi ingen Mytheforklaring er saa skadelig som den, der
udleder det fra en enkelt Begivenhed eller Person, som i Virkeligheden
hidrører fra en ældgammel Tro og selvstændig Verdensanskuelse,
thi derved gjør man det, som i sig selv er simpelt og naturligt,
naar det betragtes fra det rette Standpunkt, til et intetsigende
Ordspil. „Ála-el“ er intet andet end „Kampgudens Uveir“, og dette
bliver end tydeligere, naar man etymologisk undersøger Navnet
„Áli“. Vi vide at Guderne kaldtes „höpt“ og „bönd“, fordi de
ligesom sammenknyttede hele den skabte Verden, og Odin selv,
for at bruge Sammenligningen, var den egentlige Hovedhjelke, den
som bar det Hele op (*yppti*), den egentlige „Aas“ i dette stor-
artede Bindingsværk. Derfor ere ogsaa mange af Gudernes Navne
og fornemmelig Odins, der dog meget ofte staae i nøie Forbindelse
med Yggdrasilsmynthen, dannede med Hensyn hertil, og, for igjen
at komme til „Áli“, saa er Roden dertil „ál“, den ofte forekommende
ældre Form af „ól“, en Rem, et Baand. Det betyder altsaa
simpelt hen „den Sammenknyttende“, og udtrykker saaledes ud-
mærket godt Gudens dobbelte Egenskab som den, der „sammen-
knytter“ saavel Universet som den mindre storartede Kamp mellem
Menneskene paa Jorden, thi denne var efter vore Forfædres Be-
greber kun en Afglands af den store Verdenskamp (eller Verdens-
udvikling), hvormed Guderne stedse vare beskjeftigede, og dette
sidste maa man umulig overse, hvis man tilfulde vil lære at
skatte de hedenske Forestillinger om Odins Væsen. Hans Navne
„Ofnir“ og „Göndli“ betegne aldeles den samme dobbelte Virksom-
hed, saavel i det Store som i det Smaa: det sidste betyder den
„Spindende“ eller „Flettende“ („að göndla band“ er et dagligt
Udtryk paa Islandsk, heraf „Göndul“ Valkyriens Navn), det første
derimod den „Vævende“, ligesom ogsaa Kampen selv kaldtes
„Odins Væv“, „vefr Darraðar“ (af „dörr“, ligesom „Hjarrandi“ af
„hjörr“, skjönt dette ligesom saa mange af Odins Navne mangler

hertil kommer endnu at der i Sn. Edda udtrykkelig siges at han κατ' ἐξοχὴν bør kaldes Gudernes Broder. Naar vi derfor desuagtet ere tilbøielige til snarere at tænke paa Ty end Vidar, saa grunder det sig egentlig kun paa en af Thjodolf fra Hvin brugt Omskrivning for Hæmir; han kalder ham nemlig i sin herlige Haustlöng, det smukkeste af alle mythologiske Digte, Fetmeili, og vi troe næppe at en saa udmærket Digter som Thjodolf, der aldrig anvender en „kenning“ undtagen paa den simpleste og naturligste Maade, nogensinde vilde have tilladt sig denne Sæmmensætning, hvis ikke Ordet „meili“ tillige havde haft en mere almindelig Betydning, der omtrent svarede til „áss“ eller „týr“. Under denne Forudsætning kunde det snarest som Egennavn gaae over paa Ty, ligesom det oprindelige Appellativum „týr“ egentlig først ved ham var blevet til et Egennavn, og der er desuden meget andet,

i de forskjellige Fortegnelser over disse). Begge disse Ord betegne derfor omtrent det samme som „Áli“, og til Beviis for at Digterne endog ligefrem brugte Udtryk, som „at sammenknytte Kampen“ kunne følgende Linier af Thord Kolbeinssöns smukke *Erfráða* (ikke *Belgskakadráða*) over Erik Jarl tjene:

„Gullkennir lét *gunni*,
græðishests, fyrir vestan,
þundr vá leyfðr til landa,
Lundún saman bundit“.

„Guldkjenderen lod Kampen sammenknyttet (sammenkn. Kamp.) vesten for London, Søhestens lovpriste Styrer tilkæmpede sig Lande“. — Betydningen af „Áli“ maa nu af det Anførte være nogenlunde klar, ligesom det ogsaa maa være indlysende, at, enten det nu kun er et af Odins mange Navne eller identisk med Vali, der dog ogsaa kun er en forynget Odin, saa betegner det dog fornemmelig en Krigsgud, og denne kunde da som saadan meget godt tillige kaldes „Meili“, ligesom Týr, og det rimeligste bliver derfor ogsaa steds, at Navnet virkelig har været brugt om flere.

der gjør det sandsynligt at ogsaa han kunde kaldes „den Jernhaarde“. Ligesom Vidar var han en Søn af en Jernvidje (Jættekvinde) og maatte i det Hele taget som Krigens Gud have meget med Jern og f. Ex. „*meilregn*“ og „*meilskúrir*“ at bestille. Dog er det ogsaa muligt at man ikke engang har tænkt sig noget saa bestemt som en af disse Guder, og at Udtrykket aldrig toges anderledes end som ganske almindeligt: det var nok naar man kun fik ud at Thor var Broder til „den Jernhaarde“, ligesom man havde gjort ham til Fader til Mod, Styrke og Uforsagthed (þrúðr). Den inderlige Forbindelse, hvori han stedse sættes med Jernet, maa dog i det mindste af alt det Anførte blive klar, og den af mange andre Grunde saa høist sandsynlige Antagelse om Jernkulturens overordentlige Ælde, i det mindste hos Nordmændene, bestyrkes herved paa det evidenteste; de omhandlede Urforestillinger, om vi saa maa sige, om Guldet og Jernet, synes næppe at kunde være meget yngre end Mythologiens første Begyndelsesgrunde. Ikke alene at Thors Hammer, hans Handsker, Bælte og rimeligviis ogsaa hans „*meis*“ sagdes at være dannede af Jern, men Ordet „*Mjölñir*“ betyder oprindelig næppe noget andet end „Jernhammeren“. Det skal nemlig vistnok ikke, som man har antaget, udledes umiddelbart af „*mölva*“ eller „*melja*“, men snarere af „*mjöl*“ = „*mèl*“ = „*meil*“, ligesom man saa ofte finder de dobbelte Former „*ket*, „*kjöt*“ — „*smèr*, „*snjör*“ — „*mèl*, „*mjöl*“ o. s. v. Dette udelukker dog ingenlunde Muligheden af at „*mölva*“, skjönt ikke umiddelbart, staaer i Forbindelse med Hammerens Navn, men det er tvertimod høist sandsynligt, at Ordene, *mál* (Lyd, Tale, Malm, Maal¹, Tid,

¹) Jeg vil her kun erindre om Ordet „*málvöndr*“, der egentlig skulde være et poetisk Udtryk om et Sværd, aldeles analogt med „*hjálvöndr*“ o. s. v.; — men Ordet bruges i Kormakssaga (Udg.,

Spise), *máli*, *mæla* (tale og maale), *meil*, *mèl*, *mjöl* (Jern og Meel), *mala*, *möl* (smaae Stene), *melja* og *mölva* — alle oprindelig ere radikalt beslægtede, skjönt Overgangene fra den ene Betydning til den anden nu tildeels maa være dunkle. Men en nærmere Undersøgelse heraf vilde føre ind paa Sproggranskningens mindst besøgte Enemærker, og man maatte saa tillige tage tilbørligt Hensyn til andre Sprog¹, hvilket vi her ikke havde haft nödigt, da alle de paagjældende Ord lode sig forklare af det gamle Sprog alene, hvortil de endnu høre².

S. 8) til at betegne det Maal, hvormed Ögmund afstak Grunden under sit Huus; hvad „málvöndr“ her egentlig betyder er mig ikke klart.

¹) Om der er noget Slægtskab mellem det franske „maille“, hvoraf „cotte de maille“ (*meilserkr*), tør jeg ikke afgjøre; heraf kommer det engelske „mail“, der dog ogsaa har optaget Betydningen af det franske „malle“; i en lignende Betydning haves paa Islandsk „malsekkr“ om en Vadsæk. ²) Ved i det Foregaaende at omtale, at det dog var meget rimeligt, at man i Oldtiden virkelig havde Vaaben med indhuggede Runer eller andre Forziringer, skjönt dette ikke stod i den allerringeste Forbindelse med „mál“, erindrede jeg ikke, at der i Hervarars. (S. 64, i den lat. Udg.) virkelig forekommer Udtrykket „gröfnum geiri“, og jeg tilføier det derfor her for Fuldstændigheds Skyld. Med det samme vil jeg dog ogsaa gjøre opmærksom paa, at Oversættelsen af det strax paafølgende „gota málum“ er i Følge det foran Udviklede aldeles urigtig, thi enten man saa her vil læse „málum“ eller „málmi“, hvilket sidste dog sikkert er det rigtige, saa maa dog begge Ord ligefuldt oversættes ved Metal eller Jern, thi Angantyr bebreider sin Datter her öien-synlig at hun gaaer med Vaaben, som egentlig kun tilkomme Mænd at bære, og det er disse han kalder „gota málmi“; havde derfor Oversætteren villet gjengive dette Udtryk ordret, saa skulde han have oversat „ferrum“ eller „metallum virile“, ikke „runæ goticæ“. Heller ikke er det sikkert at det var Runer, som vare indgravede paa Hervörs Geir, det kan ligesaagodt have været andre Forziringer.

HVOR STOD LYRSKOVSLAGET?

AF J. J. A. WORSAAE.

DET er bekjendt nok, at den norsk-danske Konge Magnus den Gode med en forenet Hær af Nordmænd og Danske i Aaret 1043 kæmpede et stort og blodigt Slag paa **LYRSKOVS HEDE** mod en uhyre Sværm Vender, som paa dette Folks vanlige Viis vare rykkede ind over de danske Grændser, for at røve og plyndre, men som denne Gang bleve saa aldeles slagne, at Krønikerne endog lade 15,000 Vender være faldne i Kampen. Snorre Sturlesøn siger, „at Ordet gik, at der aldrig var skeet saa stort Mandefald i Norden i Christendommens Tid, som det der skete af Vender paa Lyrskovs Hede”. Ere nu end Krønikernes Beretninger om de dræbte Venders Tal noget udsmykkede og overdrevne, saa er det dog afgjort vist, at Nordmændenes og de Danskes Seir var af en saadan Betydning og Vigtighed, at Venderne for lang Tid maatte ophøre med deres Indfald og frygtelige Plyndringer i Danmark.

Men det er ikke saa vist, hvor dette blodige Slag egentlig stod. Allerede længe have Historieskriverne været usikre om, hvorvidt de rettest skulde henføre Slaget til Sletterne ved Landsbyen Leirskov, omtrent en Miil vestenfor Kolding og tæt Nord for Kolding Aa, som ogsaa her af Almuen kaldes „Kongeaaen”, eller til Egnen ved Landsbyen Lürschau (Lyrskov), der ligger en god halv Miil Nordvest for Byen Slesvig ved Ahrenholz Sø. Da netop denne sidstnævnte Egn nylig har været Skuepladsen for den danske Hærs hæderfulde Seir i Idstedslaget, er det ganske naturligt, at Spørgsmaalet om Lyrskovslagets Kampplads siden den Tid saa hyppig er kommet paa Bane og har vundet saa meget i almindelig Interesse, at

der ene heri maatte ligge en stærk Opfordring til, om muligt, eengang for alle at bringe denne Sag paa det Rene. I et tidligere Bind af dette Tidsskrift (Aarg. 1840-1841, S. 154) har jeg rigtignok sagt, at man „vel ikke med Bestemthed kan paavise Valpladsen, men der er dog overveieende Sandsynlighed for at antage, at den maa søges ved Lyrskov eller det nuværende Leirskov omtrent en Miil vesten for Kolding i Ribe Amt". Jeg henholdt mig her i Særdeleshed til Andres desangaaende anstillede Undersøgelser (jfr. Annalerne 1838-1839, S. 15). Senere derimod, efterat jeg var gaaet nærmere ind paa en mere selvstændig Sammenligning og Drøftelse af de herhen hørende Kilder, tog jeg ikke i Betænkning i mit i Aaret 1848 udgivne Skrift om „Dannevirke" S. 62, ligefrem at udtale: „Hvilken Kreds af rige Minder omslutter ikke Eggen ved Byen Slesvig? — Paa Heden ved Lyrskov (Lürschau) stod det blodige Slag, i hvilket den dansk-norske Konge Magnus den Gode med sine tappre Nordmænd drev Venderne tilbage". Jeg for min Deel skylder altsaa ovenikjøbet baade mine Læsere og mig selv at udvikle de Grunde, der for nogle Aar siden have foranlediget mig til at frafalde min tidligere yttrede Mening og til nu tvertimod at hylde den bestemte Overbevisning, at Valpladsen virkelig bør søges i Nærheden af Byen Slesvig.

Den egentlige Anledning til hiin ovenmeldte svævende Uvished have de islandske Sagaer givet. Den islandske Skjald Thjodolf siger nemlig i sit Digt om Slaget, at det stod

„Ved Hedeby mod Sünden

I Skodborgaaens Nærhed"

og Arnor Skjald qvad bl. A. til Ære for Kong Magnus:

„Du ved Skodborgaaens Vande

Skjoldung! Vender svart bedrøved',

Dine Troppers knap det halve

Tal der fik navnkundig Lykke,

Af hin digre Konning Seir
 Gaves Dig, og Elven fyldtes
 Saa af Valen, at derover
 Ulves Sværm for Bro den tjente¹.

Heraf seer man, at disse islandske Skjalde allerede dengang ikke have været ganske enige om Beliggenheden af Lyrskovs Hede („Hlýrskógs-heiði eller Lýrskógs-heiði”), idet Arnor Skjald uden videre henlægger den ved Skodborgaa, hvorimod Thjodolf siger, at den laa „ved Hedeby mod Sönden” i Nærheden af Skodborgaa, omendskjönt der, som bekjendt, i Virkeligheden mellem Hedeby eller Slesvig og Skodborgaa er en Afstand af over sexten danske Mile. Det er fölgelig heller intet Under, at de senere Sagaskrivere, som aabenbart fornemmelig have bygget deres Beretninger om Lyrskovslaget paa Skjaldenes Sange, maatte geraade i en lignende Modsigelse med Hensyn til Stedets Beliggenhed.

Snorre Sturlesön lader Kong Magnus være i Jylland paa den Tid, Venderne gjorde Indfald i Sönderjylland. Da Kongen havde spurgt denne Tidende, samlede han saa meget Krigsfolk sammen, som muligt, og fik desuden Forstærkning af sin Svoger Hertug Otto af Brunsvig, der kom til ham med et stort Fölge. Efter de danske Hövdingers Raad blev det nu besluttet, at Kongen skulde med sin Hær vende sig sydefter til Hedeby. Ved Skodborgaa paa Lyrskovshede traf han da Vendernes mandstærke Hær, som foer imod ham „söndenfra over Aaen”.

I Magnus den Godes Saga (Fornmanna Sögur, vol. 7.) hedder det först i fuldkommen Overeensstemmelse med Thjodolfs ovenmeldte Qvad, at Slaget stod ved Skodborgaa og dog i Nærheden af Hedeby. Længere hen i Sagaen fortælles imidlertid, hvorledes den flygtende vendiske Hær

¹) Oldnordiske Sagaer G. Bind 8. 55.

atter holdt Stand en Stund, da den kom frem til Skodborgaa, men saasnart Kongens Hær naaede derhen, bleve Venderne drevne ud i Aaen og der skete da et saadant Nederlag paa Hedningerne, at man paa de Faldnes Liig kunde gaae tørskoet over Aaen. Ifølge dette maatte man næsten ansee det for rimeligst, at Slaget virkelig havde staaet ved det jyske Leirskov, der ligger i et Par Miils Afstand Nordost for Skodborgaa, med hvilken Aa dog ogsaa Kolding Aa, som løber tæt søndenfor Leirskov, kunde være bleven forvexlet. En yderligere Bestyrkelse paa Rigtigheden af, at Sagaernes „Hlýrskóg” og det jyske Leirskov maa være eet og samme Sted, har man fremdeles villet finde deri, at Leirskovs nærmeste Omegn er opfyldt af en ualmindelig stor Mængde Gravhøie, i hvilke man hyppig har antaget, at de i Lyrskovslaget faldne Kæmper maatte være begravne. Ja det tør nok siges, at netop Gravhøienes betydelige Antal og Størrelse har for Mange været det mest slaaende Beviis paa, at den gamle Valplads med Rette var at søge her.

Men for adskillige Aar siden lod jeg' selv anstille Eftergravninger i en heel Mængde af disse Gravhøie paa Leirskovs Marker, hvorved det viste sig aldeles klart, at de hidrøre fra en langt ældre Tid, end Aaret 1043, da Lyrskovslaget stod, idet de væsentlig gjemme Levningerne af brændte Liig tilligemed Vaaben og Smykker af Bronze, og idet de forresten fuldkommen stemme overeens med de andre Gravhøie her i Landet fra den saakaldte Bronzealder, som maa være fuldstændig sluttet flere hundrede Aar før det ommeldte Lyrskovslag. I og for sig var det ikke sandsynligt, at de seirende Nordmænd og Danske, som ved Aar 1043 allerede i nogen Tid havde været Christne, skulde efter Slaget begrave deres faldne Krigere paa hedensk Viis ved at brænde Ligene og nedsætte Levningerne i Askekrummer i store Gravhøie. Af de faldne

hedenske Vender have Seirherrerne vistnok neppe gjort saamegen Stads, at de ene for dem skulde opkaste en Mængde store Kæmpehöie; rimeligere have de kun gravet een eller flere dybe Grave, og deri nedlagt Ligene af alle de Faldne i Forening. Heller ikke de i Höiene fundne Sager vare af en saadan Beskaffenhed, at man med nogensomhelst Grund kunde ansee dem for vendiske fra det ellefte Aarhundrede; thi ogsaa i Vendernes Land havde Bronzealderen dengang alt i flere Aarhundreder været afløst af Jernalderen¹.

I Gravhöiene paa Leirskovs Mark vil man følgelig ikke længere kunne søge noget Støttepunkt for den Mening, at det berømte Lyrskovslag har staaet i denne Egn. Tænker man sig endvidere, i Henhold til Sagaernes Beretninger, at Venderne vare rykkede ind i Sønderjylland, og at de over Skodborgaa drog ind i Nørrejylland, hvor de strax paa Leirskovhede traf Kong Magnus med sin Hær, vil der altid være nogen grundet Anledning til Tvivl. Det er da ikke ganske klart, hvorledes den brunsvigske Hertug Otto med sin Hær kunde fra Tydskland af vove sig op til sin Svoger Kong Magnus paa Leirskovshede i Nørrejylland, naar Venderne med en saa stor Hær sværmede omkring i Sønderjylland. I Magnus den Godes Saga siges ogsaa, at Hertugen traf sin Svoger Kong Magnus paa „*Lyrskovshede nordenfor Hedeby*“, hvorved Tanken ledes fra Leirskovheden ved Kolding til Heden ved Byen Lürschau, tæt Nordfor Slesvig.

De indre Modsigelser i Sagaernes Beretninger ere let forklarlige, da disse Sagaer først ere nedskrevne mellem eet og to hundrede Aar efter Lyrskovslaget. Heldigviis haves dog endnu en anden Beretning fra en heel modsat Kant, som er nedskreven omtrent ikkun *fem og tyve Aar*

¹) jfr. Annalerne 1638-1639 S. 154-161.

efter Slaget af den berømte tyske Historieskriver Adam af Bremen, og som lydersaaledes (Historia Eccles lib. II, cap. 59):

„Den vendiske Hertug Ratibor var bleven dræbt af de Danske. Ratibor, der var Christen og en mægtig Mand blandt Hedningerne, havde otte Sønner, som vare Høvdinger over Venderne. Disse forsøgte at hævne deres Faders Død, men ogsaa de bleve alle dræbte af de Danske. For nu at faae Hævn, rykkede Venderne frem med en heel Hær og røvede og plyndrede lige til Ribe. Det traf sig, at Kong Magnus just dengang kom tilbage fra Norge og landede ved Hedeby. Saa hurtig som muligt, trak han allevegne fra danske Krigere sammen, og med dem mødte han Hedningerne, som nu vilde vende hjem igjen fra Danmark, paa Sletterne ved Hedeby, hvor han nedlagde 15,000 af dem. Siden havde de Christne fredelige og lykkelige Aar under hele Kong Magnus' Regjerings Tid”.

Denne Fortælling, som med klare Ord henlægger Valpladsen til Sletterne ved Hedeby og altsaa, da Islænderne eenstemmig sige, at Slaget stod paa Lyrskovshede, til Sletterne omkring Byen Lürschau ved Ahrenholz Sö, klinger i det Hele ulige troværdigere, end Sagaernes forvirrede Udsagn. Ligesaa naturligt som det var, at Venderne, der troede Kong Magnus langt borte og aldeles ikke ahnede Uraad, rask væk rykkede mod Norden gjennem Sønderjylland heelt op til Ribe, ligesaa rimeligt var det paa den anden Side, at Kong Magnus, efterat være landet i Hedeby, besluttede at benytte sig af de gunstige Naturforhold, som netop Slesvigegnen frembød, for at tage imod Venderne, naar de atter vilde drage hjem. Endnu i vore Dage er Egnen ved Ahrenholz Sö og Langsö og det tæt nordenfor liggende Idsted, som bekjendt, et Pas af overordentlig militær Vigtighed mod en fra Nord fremtrængende Hær, idet begge Flankerne ere dækkede af Skove, Moser

og Aaløb. I Oldtiden var dette naturligviis i endnu langt høiere Grad Tilfældet, da baade Skovene, Moserne og Aaløbene vare af større Udstrækning og da i det Hele taget de fremkommelige Veies Antal, især for store Hære, har været saa indskrænket i denne Egn, at man vistnok tør sige, at Venderne noget nær vare nødsagede til paa Udmarschen fra Sønderjylland netop at passere den ommeldte smale Landstrækning mellem Ahrenholz Sü og Langsö. Hertil kommer, at ikke alene denne Strækning, men ogsaa hele det sandige og lyngbegroede Strøg nordfor Ahrenholz Sü opad til Idsted og fölgelig et betydeligt Stykke af det senere Idstedslags Valplads, uden al Tvivl i Oldtiden, ligesom tildeels endnu, af Almuen har været kaldet under Eet Lyrskovshede efter den nærliggende Landsby „Hlýrskóg“, Lyrskov eller, som den ogsaa med fortydsket Udtale benævnes: Lürschau. Strengt taget har endog dette Navn Lürschau mere umiskjendelig Lighed med Sagaernes „Hlýrskóg“ eller „Lýrskóg“, end det nørrejydske Stedsnavn Leirskov, hvilket ovenikjøbet af Bønderne bestandig udtales: Lærskov; under omtrent samme Form, nemlig „lærskoff“ forekommer Navnet ogsaa i et Tingsvidne fra Andst Herred af 1542 (blandt Ribe Stiftskistes Diplomer i det Kgl. Geheimearchiv ¹⁾), hvoraf fremgaaer, at Udtalen ikke har forandret sig i de sidste tre hundrede Aar.

Vil man derfor holde sig til Lürschau ved Slesvig som den virkelige Valplads (hvortil der visselig alt nu er god Grund), bliver det fuldkommen forklarligt, at Kong Magnus, som stod dækket i en saa fortrinlig militær Stilling, kunde, skjönt med en langt ringere Hærstyrke, anrette et overordentlig blodigt Nederlag paa den vendiske Hær, som, for at komme sydpaa igjen, maatte vove Alt, for at forcere den kongelige Hærs faste Stillinger.

¹⁾ Meddeelt af Registrator Kall-Rasmussen.

Det bliver ligeledes fuldkommen klart, at den brunsvigske Hertug med sit Følge, medens Venderne vare saa høit oppe i Sönderjylland i Egnen ved Ribe, rolig kunde drage gjennem Holsten til Kong Magnus, der som Sagaen selv siger: „*laa paa Lyrskovshede nordenfor Hedeby*“. Hermed stemmer ogsaa saavel den korte Antydning hos Snorre, at Kong Magnus fra Jylland besluttede sig til at drage *sydpaa til Hedeby*, som Thjodolfs Ord, at Slaget stod „*sönder ved Hedeby*“, hvilket i hans Qvad nævnes først som det Vigtigste ved Bestemmelsen af Stedet. Hans Tilföiende, at det var i Nærheden af Skodborgaa, hvilket, som vi have seet, oftere nævnes i Sagaerne, er ganske vist enten opstaaet af, at Islænderne, paa Grund af Ukyndighed i Sönderjyllands geographiske Forhold forkortede Afstanden mellem Hedeby og Skodborgaa, eller ogsaa muligen deraf, at de allerede dengang have sammenblandet det sönderjydske Lyrskov ved Hedeby eller Slesvig og det nörrjydske Leirskov ved Kolding i Nærheden af Skodborgaa. Da det hedder i Sagaerne, at Kong Magnus længe forfulgte de flygtende Vender, er det desuden meget rimeligt, at hans Hær har jaget de flygtende Vender ud i een eller flere af de sönderjydske Aaer, som dækkede den dansk-norske Hærs Flanker, hvorefter Fortællingen om de mange Vender, der dels bleve dræbte dels druknede i Skodborgaa, senere kan være bleven sammensat.

I Henhold til den paalidelige og samtidige Adam af Bremens klare og høist sandsynlige Beretning ligeoverfor Sagaernes vaklende Antydninger, er det saaledes neppe nogen dristig Slutning, at *Lyrskovslaget virkelig har staaet paa Sletterne ved det nuværende Lürschau, tæt Nordvest for Byen Slesvig, og fölgelig omtrent i den selvsamme Egn og muligen tildeels i de samme militaire Stillinger, i hvilke Idstedslaget nylig er blevet*

kæmpet. Men der er i saa Fald den Forskjel paa disse to, hver for sig glimrende Seire, noget nær paa eet og samme Sted, at de Danske i Forening med Nordmændene i Aaret 1043 vandt deres første Seir ved sydfra at forsvare Passet eller dog Egnene ved Ahrenholz Sö og Lang Sö, hvorved de før Slagets Begyndelse havde de naturlige Fordele paa deres Side, medens de ifjor i Idstedslaget, som bekjendt, kommende nordfra maatte forcere disse samme faste Stillinger, der nu vare stærkt besatte af Fjenden.

Under Forudsætning af, at den her fremsatte Mening om Lyrskovslagets Kamplads fremtidigens deles af vore Historieforskere, vil man tilvisse med dobbelt Föie kunne paastaae, at Sletterne omkring det sönderjydske Lürschau (hvor bl. A. ogsaa den danske Hær bivouakerede Paaske-dags Nat 1848 efter Slaget ved Slesvig) henhøre til de ikke alene i den nyere, men ogsaa i den ældre danske Krigshistorie mærkværdigste Egne.

Kjöbenhavn i Januar 1851.

OM GOTLANDS ÄLDSTA FORNLEMNINGAR.

AF CARL SÄVE.

(Föredraget i Kongliga Nordiska Fornskrift-Sällskapets möte
den 26te Augusti 1852.)

Det finnes säkerligen icke i Sverige och väl knappast i hela Skandinavien något landskap, som i fornsakligt afseende erbjuder så mycket märkvärdigt som Gotland; särdeles om man ihogkommer, att dess ytvidd, när några obebodda holmar frånräknas, icke är mer än 24 Svenska eller 34 Danska qv. mil, samt folkmängden bara 45—46000. Och likväl är det kanhända intet landskap i Norden, som

i nämnda afseende blifvit så litet undersökt: åtminstone hafva de fornforskare, hvilke berest landet, icke eller blott sparsamt gifvit den större allmänheten del af sina iakttagelser; och när det skett, äro uppgifterna för det mesta magra och ofullständiga, och stundom vilseledande och oriktiga. Gotland är också ibland de få af Nordens landskap, som icke eger någon sjelfständig beskrifning, samt står således i detta fall till och med efter det folkfattiga och så litet märkvärdiga Herjedalen. Orsaken till detta ovanliga förhållande, moste väl dels sökas i landets afsides läge, och dels i den jämnförelsevis ringa vikt, som det haft i afseende på handel och politik allt sedan reformationen, ja, redan långt förut och innan det 14de århundradets utgång hade öens välmaktsdagars sol nedgått, och dels sluteligen i den nästan totala bristen på källskrifter.

Man skulle således i vidsträcktare historisk mening kunna säga, att Gotland endast egt en heden forntid och en kristen medeltid, men saknar en nyare tid. Häfderna berätta oss likväl föga eller nästan intet äfven om bägge dessa äldre tidehvarf; ty om något derunder i den dunkla klosterkammaren eller annorstädes har upptecknats, så har det, ty värr, länge sedan spurlöst försvunnit, med endast få, högst få, undantag. Men redan den från andra håll hemtade kännedomen om den rastlösa vildhet, hvarmed man under de forna Östervägsfärdernas kämpatid tumlade sig på Östersjön, samt om det storartade handelslif, som under Hansans gyllne dagar utvecklade sig och yppigt blomstade rundt om detta hafs stränder, redan detta moste framkalla den förmodan, att det bördiga och så väl belägna Gotland icke kunnat lemnas oberördt af dessa hårda tiders väldiga strider, segrar och nederlag. Om således både sagan och munkarnes registraturer och torra annaler nästan intet säga oss allt detta, så tala landets många tusende egna forulemningar ett tillhärkligen

tydligt språk, för att till fullo bestyrka, att Gotland ej allenast deltog uti, men kanske under flere århundraden nästan utgjorde medelpunkten för en betydlig del af den Skandinaviska Nordens härnads- och handelsgemenskap med grannlanden kring Östersjön i öster och söder.

Det gifves endast tvänne verk, som uteslutande äro egnade åt Gotland, och dessa äro likväl mera af historiskt än fornsakligt innehåll, nämligen Strelows Guthilandske Cronica (Kiöpinghaffn, 1633) och Wallins Gothländska Samlingar (I. Stockh. 1747 och II. Götheborg 1776). Den förra innehåller, jämnte en mängd af det 17de århundradets historiska surdeg, åtskilliga uppgifter från äldre tider, hvilka synas utvisa, att författaren haft tillgång till någon nu förlorad saga eller annalistisk fornbok; men dessa uppgifter äro uppblandade med så många påtagliga dikter, att man i allmänhet har svårt att sätta tro till något. Wallins arbete är väl för det mesta tillförlitligare, men dels är det skrifvet hundrade år sednare, då naturligtvis mången muntlig öfverlemning hade utdött, som ännu lefde i hans föregångares tid, och dels hann det aldrig blifva fullbordadt. Båda dessa arbeten sysselsätta sig också mera med den kristna tiden, än den hedna, utom när Guta-Sagan¹ afskrifves och utlägges. Ett och annat om Gotland ses ock i Sjöborgs Samlingar för Nordens Fornälskare (Tom. I—III. Stockh. 1822—30), men ofta nog vanstäldt på det förunderligaste sätt. Den flitige fornforskaren Hillelings samlingar hafva aldrig blifvit utgifna, och begagnas föga,

¹) En verklig Gotlands-Saga eller liten Gutnisk Landnamabok i endast 6 kapitel, skrifven på samma Gutniska eller Forngotländska tunga som Guta Lag, och derföre alltid tryckt tillhoppa med denna. Likväl är sagans språk ovedersägligen något yngre än lagens äldsta hufvuddel, Kapp. 1—61. Hon kallas i Schlyters nyligen utkomna förträffliga upplaga af Gotlands-Lagen Historia Gotlandia, och finnes der sidd. 98—104.

oaktadt den redebogenhet, hvarmed de hållas hvarje forskare till handa af egaren, Hr. Revisionssekr. Lovén i Stockholm. Alla då kända Gotländska runinskrifter äro upptagna i Liljegrens Runurkunder (Stockh. 1833). Dessutom finnas åtskilligt angående öens fornsaker i Langebeks reseanteckningar från 1753 (i Langebekiana, Kiøbenh. 1794, ss. 137—162), i Danske Magazin, Antiqvariske Annaler, samt i några Svenska akademiska disputationer, m. m.

Det vore derföre högeligen att önska, att de isynnerhet försummade äldsta fornlemningarna på Gotland snart måtte varda undersökta och aftecknade af någon Nordisk fornforskare; ty vinsten deraf för vetenskapen skulle blifva ganska stor, och han skörda en rik lön för sin möda. — Denna afhandlings syfte är derföre allenast, att väcka en allmännare uppmärksamhet på denna ö, genom att gifva en antydan om de olika slagen af dervarande fornminnen, samt att lemna en och annan anvisning på de trakter och ställen, som i fornsakligt hänseende höra till de märkligare. Ingen bör till följe häraf i denna afhandling vänta sig något annat, än ett kortfattadt utkast, hälst mitt forskningsfält hufvudsakligen är ett annat, om ock närskyldt. Dessa anteckningar hafva nämligen till större delen blifvit gjorda under en resa, som jag, enligt uppdrag af K. Vitt., Hist. och Antiqv. Akad. i Stockholm och med allmänna medel, företog år 1844, men hvilkeus hufvudsyfte var att göra samlingar till en ordbok öfver Gotlands-målet: ett göromål, som då upptog nästan all min tid, och hvarmed jag sedan dess varit stadigt sysselsatt, såvidt andra närbeslägtade arbeten det medgifvit.

ÄTTEHÖGAR OCH STENSÄTTNINGAR äro utan tvifvel de fornaste af öens minnesmärken, och de flesta af dessa höra troligen till den hedna tiden. De äro af mångfaldiga slag och af sinsemellan vexlande former, samt finnas till

en otrolig myckenhet, likasom utströdda öfver all öens jord. Antingen ser man dem ligga enstaka, eller ock samlade i smärre eller större flockar, hvarvid de stundom intaga hela fält, till måhända tusende alnars utsträckning och mera. Denna talrikhet på vissa ställen synes vittna om stora forntida drabbningar mellan öfolket inbördes, eller mot manstarka vikingaskaror, som farit med härsköld öfver landet. Ehuru detta slags fornlemningar finnas spridna öfver hela Gotland, så märker man likväl, att de talrikast förekomma utmed kusterna, särdeles vid den östra, följande hafvet såsom ett bälte af en half mils bredd eller något mera. Detta förhållande bär ett ojäfaktigt vittne om, att antingen den äldsta befolkningen hufvudsakligen varit fiskare, som bott och fått sina fredliga grafvar i hafvets närmaste grannskap, eller ock om huru ofta kustboarne varit utsatte för främmandes strandhugg och sköflingar. Nordens och östersjölandens forna folkförhållanden gör det ock sannolikt, att östkusten då skulle vara mera utsatt för slika plundringstog, än den vestra, enär åt den förra leden bodde de länge hedniska, vildt främmande och rofgirige Estar, Liver och Kurar. Och att detta tillstånd fortfarit långt in uti den kristna tiden, bestyrkes på ett afgörande sätt af de många kastell eller *Kastaler* — såsom de ännu heta på Gotländska —, hvilka endast finnas på den östra kusten. Då emellertid desse nästan alltid äro byggda alldeles invid kyrkorna, så moste det hufvudskakliga ändamålet med dem hafva varit att skydda dessa dyrbara byggnader för sköfling och brand.

Bland graflemningar äro ättechögar af hopade stenar de vanligaste. Jordhögar äro deremot så sällsynta, att jag icke sett mer än tvänne sådane, nämligen *Gull-haug*¹

¹) D. ä. Guld-hög — emedan en guldskatt der skall hafva hittats.

vid allfarvägen mellan GRÖTTLINGBO och FIDE socknar i öens sydliga del, hvilken nu nästan är förstörd genom ingrafna källrar, samt *Hauen* eller *Haugen*¹ vid ANGELZOS gård i LÄRREBO socken i öens norra del. Denne hög är mindre än den större, men har likväl 25 alnar² i tvärmått, och är 5½ al. hög, och han är vid foten omgifven med en krets af stora stenar till värn mot jordens nedrinning. Ett i toppen varande 2 al. djupt hol visar, att försök gjorts att komma åt den skatt, som tros der ligga begravnen, men det skall icke hafva lyckats att nedtränga nog djupt för att finna något, ty *„haugbrautrenen blivu skrämd i burt av gaster u trull“* — sades det. Af det slags jordhögar med en af väldiga stenar innebyggd grafkammare, som så ofta träffas i Danmark, har jag hvarken sett eller hört omtalas en endaste på Gotland, troligen emedan så stora vräkstenar af granit der äro ytterst sällsynta. I HEINHEMS eller MARTEBO socken (jag minnes icke i hvilkendera) fanns likväl fordom en s. k. offerhäll, d. v. s. en mycket stor öfverliggaresten, hvilande på underlag, som möjligen kunnat utgjort lemningen af en sådan hög: hällen brast sönder, när vettgirigt folk för omkring 40 år sedan nedstörtade henne, utan att de fingo något för denna mödosamma obragd.

STENKUMLEN äro alla till skepnaden runda — aldrig aflånga — och bestå för det mesta af upplagda, runda gråstenar, från ett hufvuds storlek till en manabördas. Dessa kummel äro vanligtvis helt små, 6—10 al. i tvärmått, och 1—3 alnar höga; några hafva dock 20—40, ja, ända till 70 al. i tvärmått, samt en höjd af 5—8 al., men jag har icke sett något uppnå 10 alnars lodrät höjd.

¹) D. ä. Högen — för hans ensliga läge och storlek. ²) Här brukas alltjämnt Svenskt mått: 1 Sv. aln = 0,946 Dansk el. Rhengl. aln.

Stundom äro de omslutna af en krans eller ring af större stenar till fotstöd, stundom omkransas de af en enkel eller dubbel ring af lagda stenar på temmeligen stort afstånd, såsom t. ex. på slätten vid VALLSTENA kyrka. Detta fält, som kallas *Vallstaina rum* och af folktron angifves för att vara en forntida valplats¹, är till kanske tusen alnars längd och till anseelig bredd liksom öfversålladt med helt låga stenkummel af bara 12—18 alnars tvärmått, men hvilka nästan alla äro omkransade af enkla eller dubbla kretsar af lagda stenar, af 40—50 alnars tvärmått och således lemnande likasom en öppen gård eller bana mellan sig och kumlet af 12—16 alnars bredd. — Då gråstens-kumlen äro så allmänna öfver hela landet, lönar det icke mödan att här upptaga rummet med att särskildt utpeka några af dem.

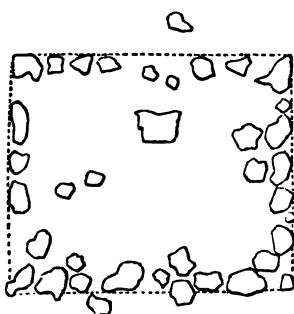
Ibland finner man dylika stenkretsar, som äro helt tomma och utan något midtuti liggande kummel, och ofta ser man slika liggande nära framför stäfven på en skepps-sättning. Ibland äro dessa stenkretsar genomdragna med två i kors liggande diametrar, ibland äro de alldeles fyllda af ett enkelt lager tätt liggande stenar, likasom på en stengata. På ett par ställen har jag sett läggningar i kvadratform och en gång stjernfigurer. Treuddar eller treanglar har jag hvarken sett eller hört omtalas på Gotland, utom en (på FÄRÖ), men af en högst ovanlig skepnad. Dock är det möjligt, att verkliga treuddar finnas på ett fält norr om LAU kyrka.

¹) Om sockennamnet VALLSTENA, såsom det antages, har något att göra med *val*, i val-plats, är likväl osäkert, då det skrifves på helt annat sätt i en latinsk inskrift, från år 1350. Der står nämligen på en grafsten i kyrkan med munkstil: Anno. Di. M. D. CCC. L. Obiit. Dns. Petrus. curatus. ecclesie. in Valgusten, etc. Jfr. Liljegrens Runurkunder Nr. 1432.

SKEPPSSÄTTNINGAR höra dock onekligen till de vackraste, och de förekomma, såsom man kan vänta sig, ganska talrikt på öen. Deras bredd omväxlar från 3 till 8 alnar, och längden är stundom bara 8—10 al., men går någon gång till 50 och derutöfver; ja, på skogen *Braidfloar* i **LEVIDE** finnes ett sådant skepp, som är 72 al. långt. Merendels äro stenarne temmeligen små, liggande i en enkel, någon gång dubbel, rad och stundom tilltagande i storlek mot stälfvarne. Men stundom äro stenarne ganska stora, resta i tät rad, och ända till 3—4 alnar höga ofvan jord, t. ex. på *Gålrum* i **ALSKOG**, der en hel flotta af 7 skepp liksom segla fram i slagordning (jfr. s. 145 nedanf.) Emellanåt är skeppets inre tomt, emellanåt är det fylldt till sidostenarnes hela höjd med ditkastade stenar.

Enstaka stående BAUTA-

STENAR äro sällsynta: en dylik, 2½ al. hög och omgifven af stenar i fyrkant, finnas i **GOTHEM** mellan **NYRINGELS** och **BENGTEBINGELS** och tre sådane förekomma i **BURS**, stående i rad, samt äfven tvänne mellan kyrkan och **SMIDSEARFVE** i **RONE**.

Då jag icke sjelf företagit mer än några få gräfningar, så kan jag icke uppgifva något säkert till bestämmande af, huruvida någon öfverensstämmelse finnes mellan dessa fornlemningars yttre form och de kvarlevor af brända eller obrända ben, af askokruror, sten-, brons- eller järnsaker eller vapen, som uti dem finnas. Men då jag i alla fall gräfvit på några få ställen, och dessutom sett en stor myckenhet af detta slags Gotländska fornsaker, så är jag öfvertygad om, att landets forna innebyggare efter hvarandra hafva tillhört alla dessa tre åldrar. Derjämte har jag tyckt mig finna en alldeles afgjord öfverensstämmelse emellan dessa och dem,

som finnas aftecknade i Bährs Gräber der Liven, och hvilket således förtjenar en närmare undersökning.

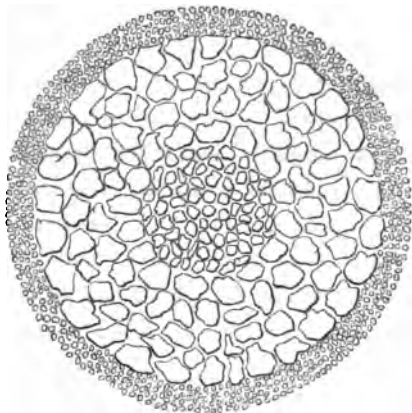
En märkvärdig egendomlighet vid dessa graskummel förtjenar omnämnas och bör på det omsorgsfullaste undersökas. På hela Gotland finnes icke det minsta spor af gråberg eller granit i fast klyfta, utan hela öen består af en enda kalkklippa, hvoraf stycken i ofantliga klumpar och större och mindre flisor och skärfvor finnas spridda öfver all jord. Man skulle då också vänta, att alla dessa högar och kummel skulle vara bildade af detta, öfver allt i största ymnighet tillgängliga, material. Men sådant är icke förhållandet, utom med några få högst märkliga undantag, hvarom i det följande skall nämnas. Kumlen bestå nämligen städse af hopade gråstenar, hvilke också till temmeligen stor myckenhet finnas strödde öfver hela öens yta. Desse rullstenar benämnas *Buldur-stain* (Engl. *boulder*), liksom man hade någon aning om, med hvilket döfvande buller de en gång blifvit vräkte upp på landet. Orsaken härtill synes hafva varit, att man antingen tagit i betraktande gråstenens eviga oföränderlighet, eller att man, genom deras hopande på vissa ställen, befriade den odlade och odelbara marken från dem. Kumlens form är vanligtvis temmeligen flat och jämnrund, särdeles om de icke hafva någon betydligare vidd. Men ofta äro de så lagda, — särdeles om de äro större — att öfverst uti dem finnes en sänkning eller trattformig fördjupning i midten. Jag har betraktadt så många af dessa toppgröpta kummel, att jag är fullkomligt säker på, att detta hvarken är en följd af grafbrytares försök att nedtränga i dem eller af någon graskammarens insjunkning; ty dertill är toppgropen både för jämnrund och ofta för stor, och de utkastade stenarne borde dessutom vara till finnandes i närheten, men deraf synes intet spor. Närstående teckning visar ett sådant

toppgröpt kummel i genomskärning. Det ligger i en hage (*Nöii hagin*) S. O. om LANDENÄSA på FARÖ, samt är

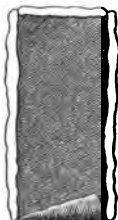
märkeligt för den ovanligt stora toppgropen: då det nämligen, med ett tvärmått nedan af 21 al., blott har en höjd af $3\frac{1}{2}$ al., så är toppgropen ofvan 7 al. i tvärmått, med ett djup af $2\frac{3}{4}$ al., samt nedtränger således till $\frac{3}{4}$ al. nära kumlets botten. Det hela liknar derföre mera en stor holk eller krans af uppstaplade stenar, än ett kummel. Hvad kan ändamålet hafva varit med dessa toppgropar? — har mau möjligen genom regnvattnets samlande velat påskynda det begrafnas multnande?

GRÅSTENSKUMLENS innehåll med afseende på begrafningssättet är, så vidt jag vet, bara tvefald: antingen träffas askokrukor, brända ben och kol, eller ock finner man hela benrangel, inbäddade i sand eller jord, och således obrända, — men i bägge fallen ses intet spor af någon grafskammare. Under de besynnerliga, liksom en gata enkelt och tätt lagda stenkretsarne synes ingen egentlig begrafning hafva eget rum, utom att möjligen ett lik har blifvit brändt, hvilket aska jordats annorstädes. Ty vid gräfningen under en sådan, belägen vid TJÄLDERS i BOGE, af 8 alnars tvärmått, som tydligen var

orörd, fanns hvarken askokruka, ben eller annan kvarleva, — bara några kol och litet förströdd aska. Dessutom var sjelfva bergshällen så nära inunder och jordlagret mellan denna och stensättningen så tunnt (endast 2 tum tjockt), att hvarken ett helt lik eller en kruka med aska der kunnat rymmas. Kretsen bestod af stenar af 3 olika storlekar: ytterst ett smalt bälte af helt små, derefter ett bredare af ganska stora och innerst i midten lågo stenar af medelstorlek.

Ett slags små grafkanmure eller rättare krukorum af alldeles egen beskaffenhet påträffade jag i VÄNGE, hvartill jag icke sett något liknande på något annat ställe. Uti en äng vid GANDARFVE gård ligger ett vanligt, helt lågt, enstaka gråstenskummel af 20 alnars tvärmått, och utanför kumlet på den rena gräsvalLEN sågos tvänne små stenistor, den ena på 5, den andra på 12 alnars afstånd från högens kant. De voro, ty värr, för länge sedan tömda, och den sednare nästan förstörd, men den förra nästan hel, dock var täckstenen borta. Väggarne bildades af

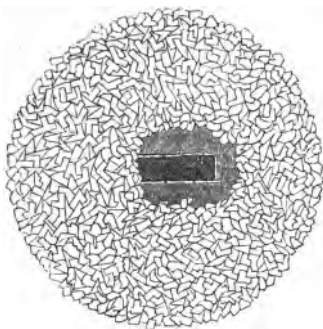

4 kantställda kalkstensflisor och en dylik utgjorde botten. Rummet var 32 tum långt, 15 t. bredt och 18 t. djupt. Vaggstenarnes öfverkant stod alldeles i jämnhöjd med gräsvalLEN, så att täckstenarne måtte hafva legat alldeles synlige ofvan jord, hvilket medfört deras tidiga upptäckande och förstöring. — Vet man förut af slika grafkistor utom kumlen, på hvilken fornsed häntyda de, hafva trälars eller främlingars aska, eller barn der blifvit jordade?

GRAFKUMMEL AF KALKSTEN. Det omtalades nyss, att de allra flesta kummel på Gotland, tvärtemot hvad man borde vänta, alldeles uteslutande bestå af gråsten och nästan utan ioblandning af äfven den minsta kalkstensskärfva. Detta gäller för hela södra, mellersta och långt

ut på det nordliga Gotland. Men på den nordligaste delen deraf, samt på den stora öen Fårö finnas, jämte gråstens-kummel, äfven dylika, som uteslutande bestå af hopade kalkstensflisor och skärfvor, utan att snart sagdt en enda gråsten kan upptäckas deribland: de kunna således med skäl kallas Flis-kummel. Denna egenhet kan icke annat än väcka uppmärksamhet och undran öfver orsakerna till deras uppkomst. Kunna de vara lemningar efter ett undandrivfet eller ett nyss ditsflyttadt folk, som hade till sed att jorda sina döda i grottor eller grafkamrar af stora stenar med jordhögar öfver, och äro fliskumlen bara en nödhjelp för dessa, då stora vräkstenar äro temmeligen sällsynta och dessutom lös jord på dessa trakter blott sparsamt finnes (jfr. likväl hvad s. 135 yttrats om en offerhäll i HEINHEM eller MARTEBO)? Ty det är dessutom det märkliga vid dessa fliskummel, att i dem städse finnes en ofylld stenkista, *i hvilken liken blifvit begrafna obrända*; likväl, såvidt jag har mig bekant, utan att någon särskild gång från sidan har ledt in till det inre. — Vid TJÄLDERS¹ i BOGE, på öens nordöstra kust, hade jag tillfälle att se ett sådant fliskummel, med en för icke länge sedan öppnad grafkista. Kumlet var helt lågt och 14 al. i tvärmått; och kistan 4 al. lång, 1 al. bred och 1 eller 1½ aln djup. Hon egde blott qvar en täcksten orörd vid ena ändan och derunder voro infösta alla de ben, som grafbrytaren hittat. Den, som ledsagade mig dit, sade, att deribland skulle vara en varg- eller hundskalle; men jag fann der, utom några ben-

¹) Gårdsnamnet TJÄLDERS sättes af folktroen i förening med Gotlands förste upptäckares namn Thjälvar, efter Guta-Saga, som börjar: „Gutland hitti fyrsti maþr þann, sum Þieluar hit.” — Här finnes en draglig hamn, så att vikingahöfdingar i forntiden nog här hafva kunna trifvits; åtminstone är det visst, att hela egnden i närheten är särdeles rik på borgar och grafvar af fornnaste slag.

pipor, en *memmiskoskalle*, samt delar af *tvänne fårskallar*, af hvilka en blifvit lemnad till K. Vitt., Hist. och Antiqv. Akademien i Stockholm. Föröfrigt sades intet annat hafva blifvit funnet der, än *två flintknifvar*, som „barnen lekt bort”. Det tyckes således

som att detta slags högar skulle höra till stenåldern.

Figuren visar kumlet med den öppnade grafkistan, samt denna sednare särskildt, efter ett större mått, med den

qvarliggande täckstenen utprickad. — Nära omkring detta ställe finnas dessutom flere andra fliskummel.

Vid VESTÖ gård i HALL ses ett annat dylikt kummel, som har 40 al. i tvärmått och omkring 5 alnar i lodrät höjd. Grafkistan är $1\frac{1}{2}$ al. bred, 2 al. djup och nu endast omkring 5 al. lång; hon kan dock möjligen hafva varit längre, då ändarne nu äro alldeles förstörde. Hennes väggar bestå likväl icke af kantstående stenhällar eller flisor — såsom fallet är med den sist omtalade — utan de äro uppyggde med beundransvärd jämhöhet af temmeligen små och tunna kalkstensflisor, alldeles som en lagd mur, men utan allt spår af murbruk eller annan påkleuing. En vacker takhäll qvarligger ännu, alldeles orubbad med sin stenbetäckning, midt öfver grafkistan; hon är $3\frac{1}{2}$ al. lång, 2 al. bred, men bara $2\frac{1}{2}$ tum tjock. Kumlet bröts för icke så länge sedan nattetid af några på arbete varande Öländingar: de funno ingenting, säga somlige; andre, att der skulle hafva legat „några järnskenor i form af gamla tunnband” (hophöjda järnsvärd?). Men på de sväfvande ryktena kan intet omdöme grundas.

Vid LANDUNÄSA på FÄRÖ, uti en hage, som derefter kallas *Stori haug* (store hög), finnes äfven ett fliskummel, af 27 alnars tvärmått och $3\frac{1}{2}$ alnars höjd, men som ännu är alldeles orördt. Invid detta ligga tvänne skepp, det ena 32, det andra 15 alnar långt, samt en mindre tom stenkrets. Dessa grafskepp äro de enda på Gotland, som jag sett, i hvilka sidorna, som derföre äro rätliniga, bestå af kantsatta stora kalkhällar; ty eljest äro de alltid af gråsten. Den invid skeppen varande kretsen är dock lagd af gråstenar (se tab. III a.)

På den mot hafvet utskjutande strandhöjden, kallad *Gasamora Hamar*, vid GÅSEMORA på FÄRÖ, ligger ett stort fliskummel. Det är nu brutet af skattsökare. „Ännu för 30 år sedan brann der öfver skatten alla högtidsaftnar; men nu icke mer.”

Emot antagandet, att en viss folkstam skulle uteslutande hafva brukat endast kalksten till sina grifter, och likasom skytt gråstenen, synes det likväl strida, att på ett ställe på FÄRÖ (söder om kyrkan, vid *Aines-torpet*) tvänne små kummel ligga, af 8 alnars tvärmått vardera, af hvilka det ena består af *bara gråsten* och det andra af *bara kalkflisor*; hälst de ligga så tätt tillhopa, att de sammanfalla och beröra hvarandra på ett långt stycke, utan att för öfrigt de olika stenslagen hopblandas. Invid dessa bägge kummel finnes dessutom ett större med toppgrop af 24 alnars tvärmått, en öppen 5 alnars fyrkant med större hörnstenar, samt två enkelt och tätt lagda stjernkretsar, den ena 12-uddig och 14 al. i tvärmått, den andra 10-uddig och 9 al. i tvärmått. Allt består af bara gråsten, utom det ena af de först nämnda tvillingkumlen, som består af kalkflisor (se tab. III b.).

FÄRÖ är särdeles rikt på kummel, grafskepp, stensättningar och fornminnen af mångfaldiga slag. Bland de märkligare ställena är *Skallu-haug*, på åkern *Lang-akur*,

tillhörande FRIGGÅRDS¹ hemman, men liggande nära VÄRKEGÅRDS. Man ser här (se tab. III c.) på en kal, stenbunden och alldeles jordlös ås, icke mindre än 18 tätt samliggande, större och mindre lagda stenkretsar. Dessa kretsar äro dels tomma inuti, dels diametralt genomskurna med ett kors af enkelt lagda stenar (och således fullkomligt liknande de genomkorsade ringfigurer, som ses på några Hällristningar!), och dels äro de mer eller mindre fyllda med ett enkelt lager af stenar. En krets har uti sig en radierand treudd, den enda af sådan beskaffenhet, jag någorstädes sett! Den största kretsen, som har nära 19 al. i tvärmått, har bestått af 8 stycken, 1—1½ al. höga,

¹⁾ På Gotländska: *Frigg-gards*. Namnet är märkeligt derföre, att det hör till de få bland Gotlands många eljest så forntrogna ortnamn, som påminna om de Nordiska gudanamnen. Tvänne gårdar, i BOGE och ATLINGBO, bära dessutom detta namn. Gårdsnamnet *Frigges* finnes i NÄR och HEMSE, och *Friggs-arve* (uttalas: Frix-arve) i STÅNGA, RONE och GRÖTTLINGBO. Af andra gudanamn förekomma möjligen Thors uti *Thors* i BRO och i *Thorsburg*, samt Freys (som på Guta-Lagens språk skulle heta *Froir*) uti sockennamnet *Frdiel* el. FRÖJEL, Vales namn kanske uti *Vala* i STENKYRKA, men knappast Tys och Odins uti *Tyr-valds* i KLINTE och i OREMS el. OT-HEMS socken, lika litet som i det flerstädes förekommande *Od-valds*, hvilket hänvisar på ett mansnamn (Isl.?) Óðvaldr el. Auðvaldr. Deremot skulle kanske några af Odins binamn kunna dölja sig uti *Här-fars* (Här-faders?) i LYE, *Härans* (Herjans?) i HAMBRA och *Sigars* i AISTA; likaledes kunde Asanamnet ligga uti *Asa* i Låistad och *As-arve* i ANDRE och HEMSE, eller kanhända till och med i det på 4 ställen förekommande *Ansarve* (?). Flere än dessa finnes icke kvar, åtminstone icke bland namnen på socknar och gårdar. Men troligvis hafva flere, som möjligtvis funnits, blifvit ombytta och utrotade vid kristendomens införande. Likväl torde ett och annat sådant hedet gudanamn ännu häfta vid vikar, uddar, berg, skogar, ångar eller åkrar, som ofta hafva egna sjelfständiga namn, bland hvilka en del äro högst märkvärdiga.

resta stenar, af hvilka 3 äro omkullgrafna, och som alle varit förenade med en kedja af små stenar. En annan krets, som dock nu nästan är förstörd, har 17 al. i tvärmått: de öfrigas tvärmått vexla från 13 till blott $2\frac{1}{2}$ alnar. Jämte dessa finnas bara ett enda kummel, som är toppgröpt, omgifvet med en lagd enkel stenhana, som ytterst slutar med en ring af stora stenar, hvilkens tvärmått är 20 alnar. Markens öfvervinnerliga ofruktbarhet på den stenhundna åsen, är troligen orsaken, att denna vackra fornlemning blifvit i så oskadadt skick bevarad allt intill våra dagar. — Hvad i Sjöborgs Saml. angifves härom, skall längre fram blifva berördt, när det kommer att talas om skeppssättningarna på FARÖ.

GÅL-RUM I ALSKOG. — Allt ifrån THORSBORG till NÄR sträcker sig på Gotlands sydöstliga fastland en egnd, som alldeles öfverflödar på detta slags minnesmärken, innefattande socknarna ÖSTERGARN, GAMMALGARN, ARDRE, ALSKOG, GARDE, LAU och NÄR. Här kan man knappast gå ett helt eller halft tusende alnar, utan att stöta på kummel, skeppssättningar eller stenkretsar, antingen enstaka, eller samlade i mindre och större flockar. Stensättningarna på *Gål-rum* vid *Guffrida* eller *GUDFRIDA* i ALSKOG intager här, liksom på hela öen, utan tvifvel den förnämsta platsen, och de hafva derföre städse ådragit sig fornforskarens uppmärksamhet. När jag om sommaren 1844 besökte stället, hade jordens uppodling ganska nära omslutit fornmarken, men dock ännu ej inträngt derpå. Men vid mitt sista besök 1852, var nästan hela fältet inkräktadt af plogen och de mossiga stenarne uppstucko sina ärevärdiga gråa hufvuden mellan rogens yppigt svallande axvägor. Likväl syntes det som om man ännu icke skridit till upprifning eller omstörtande af sjelfva minnesmärkena. Visserligen förbjudes också detta af lagen; men har plogbillen en gång hunnit så nära, så lär han väl icke stadna, innan

hans giriga tand småningom hunnit bortnaga ända till de sista sporen af dessa kanske tusenåriga fornlemningar. Då den beskrifning och teckning, efter Hilfeling, som Sjöborgs Samlingar (I. s. 126, fig. 83) innehåller, är både ofullständig och missledande, så torde det vara af vigt att här bifoga en grundteckning af stället, efter den temmeligen noggranna uppmätning, som jag verkställde 1844 (se tab. IV a.)

Det är här, som de af mig ofvanföre omnämnde 7 kummel-skeppen finnas, hvilka synas vara en afbildning af en vikingaflottas framsegling till något märkeligt slag i forntiden. Fyra af dessa skepp liggå parvis, två och två efter hvarandra, och hvart och ett af de efterföljande går så tätt efter sin föregångare, att det ser ut som om mening varit att visa, att de båda efterstas framstammar varit sammanbundna (el. „*tengda*”) med de förstas bakstammar. På half skeppslängd framför dessa går det 5te ensamt. Dessa 5 skepp hafva en längd från 15 til 22 alnar. Omkring 100 alnar framföre det främsta af dessa går ett skepp, som är bara 12 alnar långt, likasom en spejarskuta, samt 2—300 alnar efter det sista af de fem går ett annat ensamt skepp af allenast 8 alnars längd (för att äfven detta skulle komma in på planchen, har det varit nödvändigt att förkorta afståndet mellan detta och det bakersta af de öfriga skeppen till en tredjedel, emot dess rätta läge). Detta, som således är det mindsta bland dem alla och som föröfrigt är det kortaste på hela Gotland, har likväl de väldigaste stenarne, nämligen från 3 till 4 alnar höga, under det att de öfriga skeppens i allmänhet äro omkring 1 aln lägre¹. Det är märkeligt, att alla

¹) Beklagligtvis hafva skattgräfvares fåvitska försök ödelagt den vördnadsbjudande harmonien i dessa skepp, i det många stenar genom undergräfvningar fallit omkull, andra luta till fall.

skeppen hafva en så ringa längd i detta för öfrigt så stortade fornminne; men detta torde haft sin grund i svårigheten att skaffa tillhopa ett större antal af så stora stenar. Fältet på ena sidan om skeppsflottan är till en bredd af 100 och längd af 170 alnar (d. ä. till öfver ett Sv. tunnlands vidd) öfversådt med 15 större och mindre stenkummel, af hvilka några, särdeles af de mindre, bestå af blandade stenar och sandgrus, liksom om det varit brist på de förre. Sju af dessa högar äro omgifna med dubbla eller enkla kedjeringar, hvilka gå på 6—10 alnars afstånd från deras ytterkant. Utom de nämnda högarne finnas äfven en dubbel stenkrets, som genast ådrager sig uppmärksamheten. Den yttre ringen har 26 och den inre 18 al. i tvärmått, hvarigenom en öppen bara af omkring 3 alnars bredd lemnas emellan dem. Och då stenarne äro just så höga, att de erbjuda makliga säten, så kunde det nästan se ut som om meningen varit att bereda plats för en dubbel ring af rådslående män. Det största af de nämnda kumlen är toppgröpt, har 24 al. i tvärmått och omkring 7 i höjd, samt är omgifvet med en enkel krets af temmeligen stora stenar, som har 44 al. i tvärmått, hvilket ses af den på planchen derinvid befintliga genomskärningen.

På omkring 100 alnars afstånd framför dessa samligande kummel och skepp, men något åt sidan — och således nära nog invid det allra främsta skeppet — ligger ensamt ett väldigt kummel¹, hvilket är det största af dem alla. Sjelfva stenkumlet har 44 alnars tvärmått och är tätt omgifvet af en rad stora stenar till fotstöd. Dessutom synes jorden vara bortgrafven rundt omkring, så att det ligger på en jordförhöjning, och tages denna utvidgning

¹) Det kallas i Sjöborgs Samlingar „Dikare-rör“, ett namn, som jag icke hörde omtalas; monne en sammanblandning med Diger-rör?

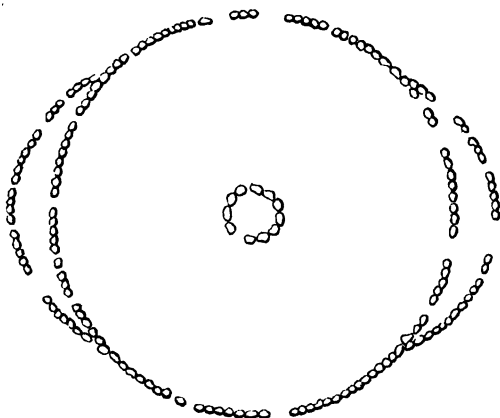
med i räkningen, så eger hela högen ett tvärmått af åtminstone 50 alnar, och hela lodräta höjden är mellan 8 och 10 alnar. Men det är eget med detta kummel, att det är alldeles snedt, d. v. s. att toppen icke ligger i medelpunkten, utan åt ena kanten, under det att en stor trattformig sänkning eller grop (således med den ena brädden betydligt högre än den andra) går ända ned till marken. Kummlet har sålunda antingen aldrig blifvit fullbordadt, eller ock har man derifrån tagit och bortfört en stor mängd sten, sedan det en gång var färdigt; ty i grannskapet finnes ingen sådan samling af utkastade stenar. Alla tecken visa dock, att om ett sådant borttagande skulle hafva skett, så kan det icke hafva gjorts i en yngre tid, utan redan i forntiden: och hvartill skulle man också bruka ett helt eller åtminstone ett halft hundra vagnslass runda gråstenar, redan förut liggande rätt bekvämt på en öde plats och långt från bygden, och hvilke man ju snarare vill blifva fri från, der de finnas? Det synes derföre vara sannolikare, att den första uppläggningsen af någon anledning blifvit afbruten. Således finnas på denna märkvärdiga mark åtminstone 16 högar med eller utan omgifvande kretsar, en tom dubbelkrets, och 7 kummelskepp, eller 24 särskilda forngravar, om man får antaga dem alla för att vara af detta slag. Kanske äro dessutom flere försvunna i de omkringliggende åkrarne.

DIGER-RÖR I GARDE, m. m. i denna trakt. — I den till ALSKOG gränsande GARDE socken, och midt inne i vilda skogen, som utgör gränsmarken till grannsocknen LAU, ligger ett vida bekant stenkummel, kanske det digraste stenrör på hela Gotland, som derföre kallas *Digur-råir*, d. ä. det stora röret¹. Detta väldiga kummel har icke

¹) Folkägden har efter sin sedvana deraf skapat en jätte, vid namn *Digur*, som derunder skall ligga begravnen, och om hvilken åtskilliga äfventyrliga sägner berättas.

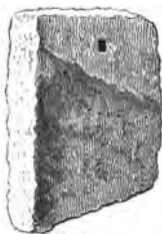
mindre än 64 alnar i tvärmått, och är nu endast omkring 9 alnar högt. Det består af endast hufvudstora gråstenar, och är nederst omgifvet med en fotk'dja till stöd af stora stenar, 110 till antalet. I mannaminne företog sig en prest, med hjelp af alla sockneens karlar, att bryta sig ned i röret, ingaluuda som fornforskare, utan som en simpel skattsökare. Min sagesman förtäljde derom: „*Digur-råir var da mike håigre änn nåu, u dä sag äut summ att ingen skuddi ha' vari' dar förr, äi dä arundi, summ vör nå kåmu äi. U inte var dä gutt håldur; för när vör haddu kaste' upp a vliid grop, av visst foire ålnars diauplaik, så kåmm dar framm så mike mä årm u nidrur (v: ödlor) u otöig, att dä aldri var läikt nåke, u all fålki blivu så rädd, så dai rändu burt dä äimeste dai kundu, u mange blivu siauke äi alle säine livdagar, sene.*” Detta skedde för något mera än 30 år sedan; man fick således intet, och försöket skall icke hafva blifvit omgjordt sednare.

Ett stycke nedom MATTSARFVE gård i LAU finnes uti en bage en stor dubbel stenkrets, hvari den yttre ringen har 24 och den inre 12 al. i tvärmått; och inuti denna befinner sig en aflång fyrkant af större lagda stenar. På

50 alnars afstånd derifrån ses en annan mindre, äfven dubbel stenkrets, af blott 8 och 4 alnars tvärmått. — Vid FIE i samma socken träffar man en älderdomslemning af ovanlig form, nämligen en stenkrets af 36 alnars tvärmått, hvilken på de två motsatta sidorna har tvänne utifrån tillslutande bogar, så att det hela något liknar den figur, med hvilken planeten Saturnus afbildas, när hans ring visar sig allra mest öppen. Midt uti denna stora stenkrets finnes en helt liten, af allenast 4 alnars tvärmått (se fig. på föreg. sid.).

SKEPPSÄTTNINGAR. — På samma stora skog, der det nyss omtalade *Diger-rör* ligger, och vid gångstigen ifrån detta till LAU (eller egentligen mellan AIKES-MYR och MATTSARFVE i nämnda socken) fann jag en annan fornlemning, vid hvilken åtskilligt märkeligt förekommer (se tab. IV b). Först kom jag till en stenkrets, 40 al. i tvärmått, hvilkens stenar till en del voro kastade ur sitt ursprungliga läge. En af kretsens stenar var vida större än de öfriga, och när jag i rät viinkel utgick ifrån denne, kom jag först till ett då nästan förstördt grafskepp af 18 alnars längd; 60 alnar framom detta träffades åter ett bättre bevaradt skepp af 14 alnars längd, samt 30 alnar framom detta ännu ett tredje, ehuru mycket förstördt skepp, som också varit 14 al. långt. Kretsen och de 3 skeppen ligga i en fullkomligt rät linie af omkring 200 al. i längd. Skulle kretsen kunna föreställa en hamn, dit de 3 skeppen insegla, eller dädan de utgå?

Det mellersta eller bäst bibehållna af de tre skeppen hade en för omkring 40 år sedan ännu stående, särdeles stor stäfssten, som efter den tiden blifvit störtad af skattsökare. Han är i det hela $3\frac{1}{2}$ al. lång eller hög, och nästan fyrkantig, med nära 2 al. breda sidor. Den en gång uppåt stående ändan är

också temmeligen jämn och likasom tvärt afstympad, utom det att en annan sluttande afstympning snedt afskär honom från sidan ofvantill, så att han något så när har liknat en skrifpulpel med skef slutningsyta, när han fordom stod upprätt. Midt på denna sneda yta finnes ett 5 tum högt och 4 tum bredt hol, som rätvinkligt sänker sig rakt in uti stenen till 7 tums djuplek. Då alla vinklar äro fullkomligt räta och temmeligen skarpa, så har det hela formen af en parallelipiped eller (för att taga ett allkändt föremål) en tobakskardus. I anseende till sidornas jämna släthet och hörnens skarpa rätvinklighet, är det omöjligt att här antaga en naturens lek, utan måste denna urholkning hafva blifvit åstadkommen genom konst och medelst huggjärn eller mejsel; ehuru jag icke var i stånd att märka några bestämda spor efter dylika verktygs användande. Sådana spor skulle dock möjligen kunna upptäckas, om ytorna blefve fullkomligt rensade från dam och påvuxna lafvar och mossar. Detta vore nämligen af vigt att få afgjort, emedan det först derigenom med full visshet låte sig bestämmas, om denna skeppssättning tillhör järnåldern eller icke; då man väl ej kan antaga, att urholkningen skett med flint- eller bronsmejsel, liksom icke att man i en långt sednare tid kan hafva roat sig med att utföra ett så mödosamt arbete. En då omkring fyrtioårig bonde ifrån grannskapet, som vid mitt besök 1844 var min ledsagare genom skogen, berättade, att i hans barndom och så länge stenen stod orörd var det ett gängse bruk, att ej allenast barn, utan äfven äldre folk, såsom offer inlade förstligen vid bärplockning, för att de skulle hafva lyckan med sig i sitt företag, eller ock efteråt såsom tackoffer för god fångst. Äfven brukade man på lika sätt offra en ulltött vid letandet efter vilsekomna får.

I en äng nära nyss nämnde MATTSARFVE gård i LAU finnas några spridda lemningar efter trenne, tätt sammanliggande grafskepp.

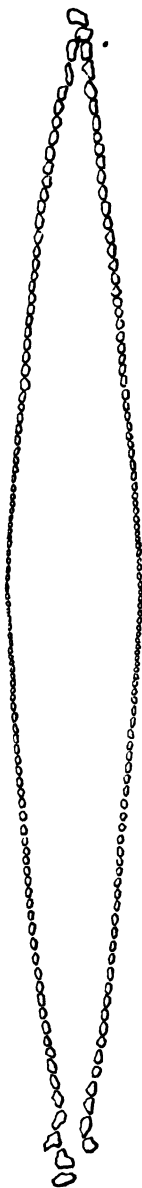
DE TVÅ SKEPPEN I FRÖJEL. — Helt nära Gotlands vestra kust och alldeles invid allfarvägen från FRÖJEL till KLINTE finnas tvänne skeppssättningar, men från hvilka så många stenar blifvit bortvälta, att deras ursprungliga skepnad, särdeles hvad bredden angår, endast med stor svårighet kunde bestämmas. Det ena är 45 alnar långt och något öfver 6 al. bredt, och dess sidor hafva från början bildats af en dubbel rad af tätt sammanliggande stenar, den inre af större och den yttre af likasom till stöd ditkilade mindre stenar. Det andra skeppet är 50 al. långt och bredden har troligen varit 8 al., såvidt det kunde bestämmas, då blott den ena sidans stenar stå nära nog orubbade, under det att den andras äro försvunna till nästan hela längden. Således har bägge skeppens bredd varit i det allra närmaste $\frac{1}{4}$ af längden. Det längre skeppets sidor har bestått af en enkel stenrad, och i bägge skeppen tilltaga stenarnes höjd och storlek emot stäfvarne. De ligga bägge efter hvarandra, nästan i rät linie, men deras riktning är likväl något sned emot denna. Afståndet mellan deras stäfvar är 35 al., och ungefärligen midt emellan dem, dock något litet ur linien, ligger ett lågt stenkummel af 10 alnars tvärmått.

SKEPPET PÅ SKOGEN BRAIDFLOAR I LEVIDE. — Uti en skog som kallas *Braid-floar*, belägen mellan SPROGE och LEVIDE socknar, något längre från öens westkust, finnas flere fornlemningar. Bland dessa fästes min uppmärksamhet förnämligast vid en skeppssättning af större längd än någon annan mig bekant på Gotland. Skeppet är nämligen ej mindre än 72 alnar långt, men bredden är allenast 8 al. och således blott $\frac{1}{9}$ af längden, hvadan det är ganska smalt och långspetsigt¹. Stenarne ligga i

¹) Möjligen är detta grafskepp det längsta i Sverige, kanske i Norden, då det med 2 alnar öfverskjuter det praktfulla graf-

enkel rad och äro jämsförelsevis ganska små, isynnerhet på midten, der de äro nästan öfvergrodda med mossor, så att man vid första ankomsten till stället bara varseblifver den ena stäfven och sedan äfven den andra, liggande långt borta i skogen, likasom han ej hörde dit. Sidostenarne tillväxa dock ifrån midten emot båda stäfvarne, så att sjelfva stäfstenarne äro omkring $1\frac{1}{2}$ al. höge. Dessutom inträffar det anmärkningsvärda, att stenarnes antal i hvarje sida är jämnt 100, de båda stäfstenarne oberäknade. Detta är kanske bara en slump, men eget ser det ut. Alla stenarne ligga i en tätsluten rad och synbarligen alldeles orörda, blott med undantag af några få närmast stäfvarne, som blifvit störtade vid skatt-sökares fåfänga rotande ytterst i snipan. Men då deras gräfning icke synes hafva sträckt sig längre in, än 3—4 al. från stäfstenen, så hafva de troligen icke hittat på askokrukan, som efter analogien ännu tör stå oskadad 10—12 alnar

skeppet, *Kämpestenarne* kalladt, i Ske socken i Bohuslän, ehuru detta sista i anseende till stenarnes vördnadsbjudande höjd (från $1\frac{1}{2}$ till $7\frac{1}{4}$ al.) alltid måste ådraga sig större beundran. Se Holmberg: Bohuslän Hist. o. Beskr. II. s. 192, samt Dybeck: Runa, 1845 s. 47, der äfven en vacker planch gör läsaren närmare bekant med detta herrliga fornminne.

inom stäfvarne. Hela skeppets inre tyckes vara lagdt med tättliggande smärre stenar.

Ett litet stycke ifrån detta skepp ses TVÅ STENKRETSAR, den ena 15 och den andra 11 al. i tvärmått, och på bara 3 alnars afstånd från hvarandra. Kantstenarne stå tätt samman och äro omkring 1 al. höge; hela det inre är till lika höjd fylldt med sten och grus.

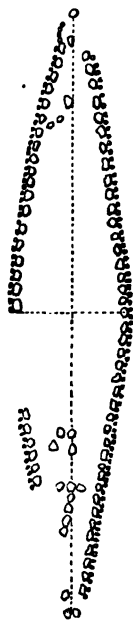
Ännu något längre ifrån det nämnda långskeppet, åt LEVIDE till, och tätt invid den dit löpande skogsvägen, ligger spetsen af ett annat skepp, som tyckes kunna hafva varit nästan lika långt som det förra. Det enda, som nu deraf är kvar, är ett 10 alnar långt stycke nära den forna stäfven, hvilkens yttersta stenar, liksom alla öfriga till skeppet hörande, blifvit bortförda. Men på sidan om, och blott på 1 alns afstånd ifrån stäfven, ligger en tom stenkrets, 6 al. i tvärmått.

SKEPPEN VID GANE I BÄL. — Uti en hage vid GANE i BÄLS socken (omkring $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ mil från TJÄLDERS i BOGE vid östkusten norr ut) finnas tvänne skeppssättningar, liggande i rät linie och på 40 alnars afstånd från hvarandra. Det ena skeppet är 22 al. långt och $5\frac{1}{2}$ al. bredt, samt bräddfyllt med sten och grus, det andra, utan slik fyllning, är 19 al. långt och 5 al. bredt; och bägges bredd utgör således omkring $\frac{1}{4}$ af längden. Sidostenarne äro temmeligen store och alla jämnhöge. I rad med skeppen finnas efter hvarandra 3 mycket låga grafhögar med fotkretsar; två tomma stenkretsar befinna sig mellan skeppen, men nära det större, och en tredje krets ligger 12 al. frammanföre samma skepp. Alla dessa, de 2 skeppen, de 3 högarne och 3 kretsarne, ligga uti en fullkomligt rät linie, som sträcker sig rätt i öster och vester.

SKIPP VID TJÄLDERS I BOGE. — Uti *Uppskog* nära TJÄLDERS i BOGE, uti den förut omtalade, på fornlemningar så rika egnden, finnes ett grafskepp, hvilkets längd

är 31 och bredd litet mer än $\frac{1}{4}$ deraf eller 8 alnar. Stenarne äro alla nästan jämnstore och från 1 till 2 al. höge. Grafbrytare hafva här hittat på och utplundradt det rum, der askokrukan stått. Detta rum är en liten stenkista, bildad af fyra kantställda kalkstensflisor, som är 21 tum lång och 10 tum bred (djupet kom jag ej att mäta), samt är belägen $4\frac{1}{2}$ alnar inom den östra stälfven. Stenkistan vänder sina hörn emot skeppets längdlinje.

SKEPP VID FRIGGÅRDS OCH LANDSNÄSA PÅ FARÖ. — På en sandås i en åker, kallad FRIGGÅRDS *Lang-akur* — och således helt nära intill den förut (s. 143—5) omtalade och märkeliga *Skallu-haug* — finnes en skeppssättning, 27 al. lång och 5 al. bred. Sidorna bildas af två tätt sammanliggande stenrader, den inre af större, den yttre af helt små, liksom till stöd ditkilade, stenar. Skeppet ligger i VSV. och ONO. Åt det först nämnda hållet finnes inne i skeppet en rad af 5 stenar och den ytterste af dessa har 2 sidostenar, liksom antydande en afbruten tvärrad. Men då bägge dessa afbrutna stenrader hafva en sned riktning emot såväl skeppets längd- som tvär-axel, så kunna de icke gerna antagas vara kvarlevorna af de tvärrader af stenar, som skolat gå öfver hela skeppet, hvarom Sjöborg talar i sina Saml. för Nordens Fornälsk. (t. II, s. 150). Dessa stenar, af hvilka denne författare förmodligen tagit sig anledning att rekonstruera sina „roddarebänkar”, äro säkerligen intet annat än skeppets sidostenar, som just till ungefär till lika stort antal saknas på ett stycke i skeppsidan helt nära derinvid. Jfr Sjöborgs förvirrade teckning, efter Hilseling, (anf. st. fig. 82) der det smalspetsiga skeppet blifvit ovalt och så bredt, att det mera liknar en prâm

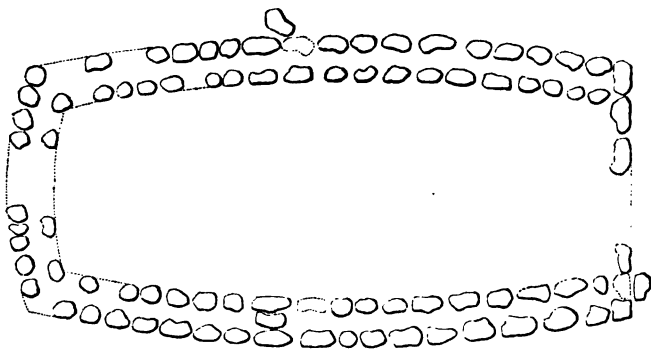
eller en brödkorg! Dessutom säges det, att „stenarne äro klumpformige, af en full mansbürdas storlek”, ehuru de i sjelfva verket äro föga större än ett menniskohufvud.

I sammanhang härmed kan det vara på sitt ställe att visa, huru ofullständiga samma författares uppgifter ofta äro. Han angifver nämligen, att icke långt ifrån det nyss omtalade grafskeppet på FRIGGÅRDS Långåker (han nämner honom „Storåker”) finnes en cirkel af 18 alnars diameter, bestående af 8 resta stenar. Härmed kan icke menas något annat, än de här ofvanföre (s. 143—5) beskrifna märkvärdiga stensättningarne vid *Skallu-haug*, der äfven en krets förekommer af 8 resta stenar med lika stort tvärmått. Men det moste väcka förundran, huru denna krets kan blifva omtalad, utan att det derjämte med ett ord nämnes om de öfriga alldeles tätt invid liggande, så högst anmärkningsvärda stenkretsar och högar. Det är omöjligt annat än att tro, att den, från hvilken den första beskrifningen eller ritningen utgått, aldrig sjelf varit på stället, utan att han på fri hand uppgjort saken efter någon beskedlig prests eller bondes ofullkomliga berättelse.

Vid LANDSNÄSA på Fårö, i en hage kallad *Neasti Häkti*, finns ett vackert och då alldeles helt och orördt grafskepp. Längden är 20 och bredden $4\frac{1}{2}$; stenarne äro jämnstora och ligga i enkel rad. — Å ett annat ställe under samma gård finnes dessutom en liten skeppssättning, endast 13 al. lång och 3 al. bred, som äfven var alldeles hel och orörd, och hvarom nedanföre skall ordas, när fråga blifver om *Ring*en vid LANDSNÄSA.

TUNNE-FORMIG STENSÄTTNING I HABBLINGBO. — Jag har sparat till sist beskrifningen på en stensättning af ett alldeles egendomligt slag, och hvartill jag icke funnit något iknande angifvet på något annat ställe hos oss. Hon är belägen i HABBLINGBO icke långt från kyrkan uti en äng,

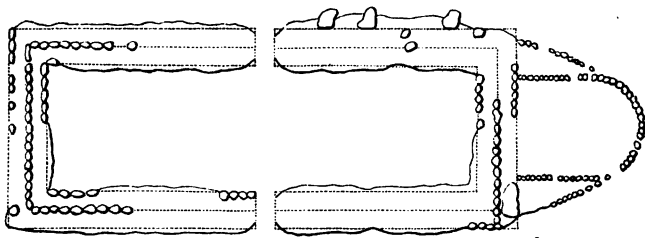
som kallas *Viksarve-ången*. Stensättningen sträcker sig i öster och vester och dess hufvudform är en allång fyr-

kant af 32 alnars längd; största bredden är nästan på midten, nämligen 16 al., hvarifrån sidorna i jämn böjning sammandraga sig åt båda ändarne, starkast åt vester, så att då bredden vid östra gafveländan är $13\frac{1}{2}$ al., är den blott $12\frac{1}{2}$ al. vid den vestra, hvilkens stenrader likaledes gå i en bugt utåt, hvaremot den östra gafvelsidan är rak. Det hela har sålunda likhet med genomskärningen af en tunna. Denna raka östra gafvelsidan består af en enkel rad stenar, men de öfrige tre sidorna bildas af dubbla rader, i hvilka dock stenarne ligga på så stort afstånd från hvarandra, att man kan gå emellan dem. Uti denna lika vackra som ovanliga fornlemning, äro blott få stenar borta eller kastade från sin ursprungliga plats, utom det att man genom 3—4 stenars undanvräking i gafvelsidorna gjort sig öppningar, för att kunna köra in. Stenarne stiga omkring $\frac{1}{2}$ till 1 aln öfver jorden, och några äro omkring 2 al. långa. — När jag kom till stället, ansåg jag stensättningen i början för en gammal grundval till ett för långliga tider sedan försvunnet hus; men sedan jag efter närmare beseende och noggranna mätningar öfvertygat mig,

att trenne af sidorna voro symmetriskt böjda, öfvergaf jag helt och hållet denna tanke. Den enda möjligheten att kunna inordna denna stensättning under de för sådana vanliga formerna, vore att anse det hela såsom blott ett fragment af en ofantligt stor skeppssättning af kanske 80 alnars längd eller derutöfver, af hvilken endast midtstycket nu återstode. Men de bägge tvärgående gafvelsidorna och särdeles att den ena också går i boge, samt hela ställets och fornlemningens beskaffenhet föröfrigt, göra, att äfven detta antagande synes föga rimligt.

Slutligen kan jag icke med tystnad förbigå en fornlemning af ett alldeles eget slag, om det också kan blifva svårt att med säkerhet afgöra, hvad som en gång varit dess egentliga bestämmeelse. — Uti en äng, kallad *Kaup-arve-äng*, i NÄR och alldeles individ vägen som går till LAU, ses en styckevis stensatt jordvall af aflångt fyrkantig

form, som nästan har utseende af en gammal grundval efter en kyrka eller ett kapell. Man faller ock så mycket lättare på denna förmodan, som från den ena gafveländan framspringer en med en halfkrets slutande smalare förlängning eller ett utsprång, som alldeles har ett chors både läge och skepnad. Denna mindre afdelning, som ligger något högre än den större, utmärkes af en kantläggning af runda gråstenar, något mindre än de, som finnas i den förut omtalade vällen. Sjelfva långfyrkantens inre längd är 46 al., och det något högre liggande choret är omkring

13 al. långt och 10 al. bredt. Då jordvallarne med sina fordom öfverallt begränsande stenrader ursprungligen varit 4 al. breda, blifver således det helas längd utvändigt nära 68 al. och största bredden 21 alnar. Alldeles midt på långvallarne äro öppningar midt emot hvarandra, hvilka antingen motsvara de forna ingångarne, eller och i en senare tid blifvit grafna, för att bereda genomkörsel till det inre. Då det, som jag här kallat choret, är vida smalare än gafvelvallen, lemnas naturligtvis mellan dennes yttre hörn och chorets, från nämnde gafvelvall utgående, långsidor öppna vinklar på båda sidor. Men dessa blifva på visst sätt slutna genom tvänne flata bogar af satte steuar, som utgå, en från hvarje af gafvelvallens hörn (likväl omkring $1\frac{1}{2}$ al. innanför dem), och sträcka sig så långt ut som chorets sidoväggar äro raka, d. ä. 13—14 al., och ansluta sig der till och löpa samman med chorets gafvelkrets. På något öfver 20 alnars afstånd från denna krets, och i rak linie med det helas längdsträckning, — hvilken, såvidt jag minnes, går i norr och söder — finnes en fyrkant af lagde stenar (men utan någon jordvall) med 8—9 alnars sidor, af hvilka dock den sida, som vettar emot choret, nu saknas, om en sådan nämligen någonsin funnits. Denna fyrkant har, af brist på utrymme, ej kunnat få plats på hosstående figur.

Som denna förmodade grundval endast består af jord, samt af 3, likasom till förstärkning ditlagda, jämnlöpande rader af temmeligen stora gråstenar, hvilka dock nu icke öfverallt fullständigt äro tillstädes, samt utan alla spor efter murbruk eller ens kalkflisor, så kan häruppå icke hafva stått annat än en byggnad af trä. Detta hindrar emellertid icke, att vi här kunna hafva för oss en qvarlesva efter en af Gotlands förata kristna kyrkor eller kapell. Ty till följe af det chorlika utsprånget, kan man icke gerna tro, att det varit ett boningshus. Detta oaktadt förefaller

det mig som om hela denna fornlemning hade ett allt för ålderdomligt och så till sägandes rått utseende, för att hafva kunnat tillhöra ett kristet tempel. Ty man kan väl knappast tänka sig ett sådants byggande, utan att någon munk eller prest haft sin hand med, och redan derigenom borde grunden fått en mera för ändamålet lämplig beskaffenhet, som t. ex. att grundvalen icke varit så öfverflödigt bred, att den bort bestå af bara sten, utan jord, m. m. Äfven den mellersta af de 3 jämnlöpande stenraderna synes ej väl rimma sig med fornkristen byggnadskonst. Att dörröppningarna äro midt på långsidorna, är också en anordning, som jag knappt tror förekommer på någon enda af Gotlands öfver hundra kyrkor. De förr omtalade flata bogarne, som från den ena gafvelns hörn ansluta sig till det smalare chorets kretsformiga gafvelvägg, synas ock helt och hållet främmande för en kristen kyrka. Med ett ord: det hela har så mycken likhet med en stensättning kring en forngraf, det man har svårt att värja sig från den tanken, att det nödvändigt måste tillhöra ett folk, hos hvilket dylika stensättningar voro vanliga, och alltså ett hedet folk. Det starkaste inkastet häremot ligger måhända uti närvaron af den chorlika uthyggnaden. Men det är känt, att äfven hedna gudahus eller *hof* ofta hade ett från det egentliga församlingsrummet afstängdt mindre utbygge, som kallades gudastuga (*goða-stofa*), der gudens bild och altare (*stalli*) stodo, och der den heliga edgångsringen och blotskålarna m. m. gömdes. Det skulle derföre nog kunna vara möjligt, att ett forn-Gutniskt *hof* eller gudahus verkligen en gång varit timradt på denna åldriga grundval. Detta kan visserligen för det första icke blifva något annat än en gissning, men hvilken dock möjligtvis kan få någon större sannolikhet för sig, ifall något liknande framdeles äfven på andra orter skulle upptäckas. Det är också närmast med tanken fästad på detta, som

jag härmedelst velat leda forskares uppmärksamhet på detta slags fornminnen.

Sedan sålunda några få af Gotlands många äldsta fornlemningar blifvit uppräknade och deras utseende i korthet beskrifvet, öfvergår jag på sistone till att med några ord omnämma öens fornförskansningar.

FORNBORGAR ELLER FÖRSKANSNINGAR. — Under det att grannöen Öland, åtminstone fordom, har haft en stor mängd borgar, har dessas antal på Gotland varit ganska ringa, såvida man får döma efter de få lemningar, som äfven äldre underrättelser omtala. De Öländska tyckas också mera varit beräknade till stadigt uppehåll och beskydd för en enda krigshöfdinge med sin skara, då de ej äro särdeles stora. Och då de alla varit omgifna med murar eller vallar af lagda stenar, samt äro konstigt indelade i flere smärre rum eller afdelningar — ett slags Valundsverk — så tillhöra de utan tvifvel äfven en jämförelsevis senare tid. De Gotländska borgarna¹ tyckas vara vida äldre, all den stund de oftast bestå af en ringformigt uppkastad jordvall, och detta bara med ett par undantag, der vallen är bildad af sammanvräkt stora gråstenar. Då det rum, de innesluta, oftast är ganska stort, så tyckas de också snarare varit ärnade till förskansade läger för en hel här, eller kanske en hel stridande befolkning, som most begagna sig af dem till skydd för någon kortare tid.

THORSBORG är den märkvärdigaste och största af alla slika fornförskansningar på Gotland, och torde äfven få söka

¹) De kallas icke der borgar, troligen derföre att ordet borg, Gotl. *burg*, numera öfvergått till betydelsen af: bergshöjd eller bergskulle; man har till och med deraf bildat adj. *burgugur*, som betyder: bergig, stenig.

sina likar hvar som helst annorstädes. Detta kalkberg — ty det är i sjelfva verket mera ett berg än en borg — ligger enstaka, ett stycke från öens östra kust, mellan Ardre, Ala, Kräklingbo och Östergarns socknar. Bergets sidor äro rundt omkring alldeles tvärbranta eller lodräta, och öfverst sträcker sig en temmeligen jämn, stenig och i hög grad ofruktbar slätt, som nu är bevuxen med skog, såsom hon förmodligen städse varit, utom att midt uti en liten myr finnes, hvilkens vatten aldrig sinar ut. Höjds slättens yta kan väl vara så stor som Köpenhamns inom vallarne, eller möjligen hälften större. Den omgifvande bergsbranten är från 10 till 30 alnar hög och alldeles lodrät, samt således för det mesta omöjlig att öfverklättra. Men på vissa kortare sträckningar sänker sig bergväggen mera, och försvinner på några ställen helt och hållet, emedan slätten stundom nedstiger eller den nedanför liggande marken uppstiger. Alla dessa mer eller mindre lätt åtkomliga ställen hafva i någon forn tid med otroligt arbete af menniskohand blifvit befäste; dels mindre stycken med en lagd mur af kalksten, utan allt murbruk, dels långa sträckor med uppstaplade, nästan cyclopiska stenvallar. Alla de särskilda styckenas sammanlagda längd är icke mindre än 2520 Sv. eller 2384 Danska al., höjden omvexlar efter behof från 8 till 12 al., med en bredd ofvan af 7 till 9 och nedan af 30 till 40 al. Det antages att 3—4000 man behöft minst 3 år att fullborda detta jätteverk¹.

Det är derföre alldeles uppenbart, att vi här se ett minnesmärke efter någon stor och afgörande tilldragelse i Gotlands forntid. Det kunde synas antagligt att befästningen minner om en våldsam inflyttning af en främmande

¹) Enligt en i Krigs-kollegii Fortifikationskontor besittlig beskrifning, författad 1811 af Överstlöjtn. Ljungberg, som anföres i Schlyters *Gotlands-Lagen*, Lund 1852, s. 317, art. *Þorsborg*.

folkstam, som landat på öen och här valt en bekvämlig fast ort, att i begynnelsen kunna försvara sig mot de tillstormande gamla innebyggarne, samt att de på sistone auringen segrande qvarstadnat eller blifvit bortdrifne. Men Gotlands enda historiska fornurkund förtäljer om en helt annan händelse, som sättes i omedelbart sammanhang med Thorsborg och dess befästning, med så tydliga ord, att det ej kan vara det minsta tvifvel underkastadt, att ju icke hennes ord äro fullt trovärdiga i hufvudsaken. Detta bestyrkes ännu ytterligare deraf, att man med temmelig sannolikhet kan påvisa äfven andra märken efter de händelser, som sagan ställer i sammanhang med hufvudtilldragelsen, och om hvilka längre fram skall ordas.

Sedan Gotlands förste upptäckare först blifvit omtalad, hans son och dennes tre söner såsom stamfäder för folket, lyda Guta-Sagans ord sålunda¹: „Sipán af þissum þrim aukapís fulk i GUTLANDI so mikit um langan tíma, at land efdi² þaim ai alla fyða. Þa lutapu þair bort af landi huert þriþia þiaup³, so at alt skuldu þair aiga ok miþ sir bort hafa, sum þair ufan iorþar attu. Sipán vildu þair nauþugir bort fara, men foru innan ÞORSBORG, ok bygþus þar firir. Sipán vildi ai land þaim þula, utan raku þaim bort þépan. Sipán foru þair bort i FAROYNA, ok bygþus þar firir. Þar gatu þair ai sik uppi haldit, utan foru i aina oy víþr AISTLAND, sum haitir DAGAIPI⁴,

¹) Schlyter: anf. st., ss. 94, 95. — ²) Texten har *elpti*, för-mädde. — ³) Isl. *þióð*, men i betydelse af *hiön*, hjön, åktapar, hushåll. — ⁴) Isl. *Dag-eið*, hvaraf sedan gjorts Dag-ö, och möjligen så benämndt efter någon fornhöfdinge *Dagr*, eller af att man vid inseglingen till Rigaviken och Dyna hade till vana att der ligga en dag öfver på något ed eller näs. På Gotlands östkust, alldeles midt emot, finnes en hamn, hvilkens namn felaktigt skrives KYLLEY, men som af allmogen uttalas *Kyllai*, och ännu af gammalt folk *Kyll-aid*, och der således samma slutord förekommer.

ok bygþus þar firir ok glerþu burg aina, sum en synis" m. m.

Man ser här af, att den för hungersnöd bortlottade tredingen af Guta-folket först satte sig fast på Thorsborg, men jagades bort, och då begaf sig till FARÖ, för att der åter förskansa sig; men att den ej håller der måktade hålla stånd, utan vroks bort och då seglade till DAGÖ. Men det är märkvärdigt, att just på FARÖ finnas två vidsträckta förskansningar: den ena närmare det sund, som skiljer öen från Gotland, och den andra längre bort i en mera afsides liggande egnd. Den först nämnda är betydligt mindre, än Thorsborg, men i alla fall af anseelig storlek; den siste åter är af ännu ringare vidd. Det är således icke otroligt, att det varit samma stridande folkhär, som byggt alla dessa tre borgar, den ena efter den andra. När männen — kanske under en höfdinge vid namn Thor, från THORS i BKO (?) — efter lottningen samlades till den anödgade bortseglingen, kände de sig så manstarke, att de kunde kringbygga och försvara hela Thorsborg. Men när landet icke ville tola dem, vordo de anfallne och slagne, troligen först efter en förtviffad och blodig drabbning, och moste begifva sig till sjös. Kärleken till fosterjorden tvingade dem likväl att landstiga på FARÖ, i hopp att bättre kunna försvara sig på denna mera afsides liggande och då kanske folktomma ö, och det af manfallet och kanske af svält minskade antalet rymdes nu i ett förskansadt läger af vida mindre storlek. Den större förskansningen ligger på ett berg nära kyrkan, som kallas *Vardabjærget*, emedan der finnes en *Vardi* (vård-kas), och består af en ofantlig ringformig jordvall, hvilken jag likväl vid mitt besök icke hade tid och medel att mäta. De biltoge Gutarne blefvo åter angripne och slagne, och den nu ännu ytterligare sammansmultna skaran flydde snedt öfver FARÖ, från öst- till västkusten, omkring $\frac{1}{2}$ mil, och sökte ännu en

gång att „bygga sig före” i ett fast läger på den nuvarande gården LANDSNÄSAS egor. Ändteligen vordo de äfven drifne ifrån denna sista tillflykt och nödgades då att för evigt öfvergifva Gotland.

Guta-sagan förmåler visserligen intet om två särskilda drabbningar på FÄRÖ¹⁾; men med den ordknapphet, som fornsagor, ty värr, så ofta iakttaga, är det nog tänkeligt att två strider, som töra hafva förefallit med föga stort mellanrum till tid och ort, kunna hafva blifvit behandlade under ett.

RINGBORGEN ELLER RINGEN VID LANDSNÄSA. — Denna borg, som blott kallas *Ringen*, är belägen på en ödslig mark ej långt från hafvet, nära *Austur-ängen*, samt består af en låg ringformig jordvall med en rak sida, nämligen på det sätt, att det ringböjda stycket deraf intager $\frac{7}{8}$ och det raka de öfriga $\frac{1}{8}$ af en hel cirkel. Denna afvikelse ifrån kretsformen har framkallats deraf, att den raka vallen på sådant sätt kan följa en liten bergsbrant. Borgens största tvärmått (vallen medräknad) är 220 al.; vallens hela längd är omkring 630 al. — det bogformiga stycket 490 och det raka 140 al.; hans bredd är vid basen 12 al. och den lodräta höjden knappt mer än 2—2½, högst 3 alnar. Denna ringa höjd har således icke kunnat lemna något särdeles starkt värn mot påträngande fiender, så att allt tyckes utvisa, att han i största hast blifvit uppkastad af ett jämnförelsevis föga stort antal menniskor, som icke haft för afsigt att försvara sig här någon längre tid. Ja, man skulle i anseende härtill snarare kunna tro, att det

¹⁾ Ordet utledes vanligtvis af *FÄR* (lam); men då detta ord är alldeles obrukligt på Gotland, och då öen ännu kallas *Far-di*, likasom i Guta-Lag *Far-oy*, så delar jag en bondes tanke, som mente att ordet komme af verbet *fara*. Af samma rot tör äfven namnet *Fær-öar* böra ledas, hällst ordet *fär* ej håller der är känt.

aldrig varit någon egentlig borg, ärnad till krigiskt försvar, utan fast hällre, att bara en fredlig fiskareby i den fornnaste tiden här haft sitt läge, och att man genom den obetydliga jordvallen endast velat utmärka byens gräns. Man kan dock äfven tänka sig, att vallhöjden varit förstärkt med ett upplimradt bröstvärn eller VIRKE, hvarigenom försvaret kunnat vinna ökad styrka.

Det synes likväl som den förra meningen skulle hafva större sannolikhet för sig, då qvarlefvor af forntida hedna grafvar ligga högst uppe på vallryggen. I ett af hörnen, der den bogiga och raka vallen sammanlöpa, ligger nämligen ett FLISKUMMEL af omkring 22 alnars tvärmått och ej obetydlig höjd, samt likaledes på ryggen af vallens bogiga del, snedt emot och ej särdeles långt från det andra vallhörnet, finnes en SKEPPSSÄTTNING med dubbelradade sidostenar, blott 13 al. lång och 3 al. bred. Efter skeppet följa 4 enkla STENKRETSAR, från 6 till 8 al. i tvärmått. De två sista kretsarna äro liksom åtskilda medelst en tvärgående rad af 4 lagda stenar. Skeppet och de fyra kretsarne äro lagda af gråsten och intaga en längd af omkring 80 alnar. Då här således på samma ställe finnas fornlemningar af gråsten och kalkflisor, som knappast kunna vara annat än samtidiga, så styrkes den tanke, som ofvanföre blifvit yttrad, när talet var om de bägge samliggande flis- och gråstens-kumlen vid *Aines-torpet*, att de bägge slagen icke kunna tillhöra skilda tider eller folkstammar.

Det kan således icke fela, att ju icke en drabbning eller rättare en stormning af denna ringborg någon gång förefallit, och efter min förmening passar detta temmeligen väl in med den i Guta-Sagan omtalade utflyttningen. Men detta kan i alla fall icke blifva något annat, än en mer eller mindre sannolik förmodan.

BORGEN SPINN-BJÄRG VID TJÄLERS I BOGE. — I den bergiga och högst oländiga skogen ofvanföre det ofta om-

talade fornrika *TJÄLDERS*, icke långt från *Trull-klint* och i grannskapet af skogsvägen, som leder från gården till *GANE* i *BÄL*, ligger en fornborg, som i hög grad förtjenar forskares uppmärksamhet, samt en noggrannare undersökning, än jag vid mitt besök kunde egnä henne. Vallarne bestå för det mesta af uppstaplade stenar och äro vida högre och tvärbrantare än *FÄRÖ*-borgarnes, samt nästan liknande dem vid *THORSBORG*. Men borgens skepnad är icke som vanligt rund, utan långsträckt och smalspetsig, nästan som ett skepp — en följd af stället beskaffenhet. Längden är ock anseelig, nämligen 1000, eller åtminstone 800 alnar; bredden kan jag ej uppgifva. Allt detta tyckes utvisa, att denna förskansning icke gerna kan hafva varit ett till nödvärn uppkastadt tillfälligt skydd, utan att någon krigshöfding här under längre tid har haft sitt tillhåll. Flere infallna grafkummel omedelbart i vallens grannskap synas också tala om de blodiga bardagar, som här utkämpats. Men isynnerhet fästes uppmärksamheten vid tvänne stora stenkummel, som ligga ofvanpå sjelfva vallen just vid dess spetsar, och hvilka således utgöra dess slutpunkter. Dessa bägge kummel äro, ty värr, brutna och genomrotade af skattsökare; men det vore en möjlighet, att någon upplysning kunde vinnas om fornsakernas beskaffenhet i något af stenrören i grannskapet. Borgen kallas *Spinn-bjerg*, hvilket ock i sin mon vittnar om ett fortlevande dunkelt minne om hennes forna anseende och märkvärdighet. Stenkumlet vid det östra hörnet, hvilket är det anseeligaste och af betydlig höjd, i anseende till den brant hvarpå vallen här hvilat, benämnes *SPINN-BJERGS HUFVUD*.

KASTALER ELLER FASTA TORN. — Om de fasta tornen, *Kastalerne* eller kastellen, har jag redan ofvanföre (s. 134) nämnt några ord. Jag har sjelf sett 7 sådana; men det har troligtvis funnits många flere, åtminstone har

man kunskap om ytterligare tvänne. Deras antal har således varit åtminstone 9. De ligga alla helt nära intill öens östra kust, och 6 af dem så omedelbart invid hvar sin kyrka, att afstånden dem emellan knappast på något ställe kan gå till 200 alnar.

1) Vid LÄRRE kyrka. Denna kastal är ganska hög, och har sedan lång tid tjenat till klockstapel, då kyrkans torn blifvit så försvagadt af ett jordskalf i gamla tider, som det säges, att det ansetts allt för svagt att bära klockorna. Denna är den nordligaste på landet.

2) Vid GOTHENS eller GAUTUMS kyrka. Denna är troligtvis den största och högsta.

3) Vid GAMMALGAENS kyrka. Denna är till det inre alldeles tom och utan mellanvåningar; men är öfverst försedd med ett starkt hvalf. — Denna, likasom de två föregående, äro fyrkantiga.

4) Vid KRÄKLINGBO kyrka. Denna kastal har blifvit nedrifven på de sista 100 åren (troligtvis vid prestgårdens nybyggnad), så att intet spor nu finnes derefter. Man skulle kanske icke vetat att en sådan der funnits, om icke Langebek, i anteckningarna från sin resa på Gotland 1753, nämnt några ord om, att en sådan då fanns. Uti de af Nyerup utgifna LANGEBEKIANA (Kjöbenh. 1794) läses nämligen, s. 152—3, följande: „KRÄKLINGBO Kirke havde intet besynderligt at meddele os. Omendskiönt den, som de fleste andre Kirker, var ziret med Taarn og Spir, saa stod dog ved Siden deraf et gammelt høit Taarn ligesom ved Gamelgæn, hvilket vi siden fornam saaledes ogsaa at være ved Gothum og flere Kirker paa Gulland”.

5) Vid LAU kyrka; deraf återstår nu blott ett stycke mur och det understa hvalfvet. Äfven denna tyckes hafva varit fyrkantig.

6) Vid SUNDRE kyrka. Denna kastal, den sydligaste på landet, är ett vackert rundt torn af slät huggen sten,

utan alla prydnader, men med ett par hvalf i det inre och en förbindande vindeltrappa i muren. En dörr sitter högt uppe på muren, och den nuvarande nere vid marken tyckes sednare vara bruten.

7) Vid DOMARARVE gård i ÖJA, icke långt från kyrkan, eburu ej i dess omedelbara grannskap, ligger ruinen efter en rund kastal, hvilkens inre tvärmått är $12\frac{1}{2}$ och yttre 19 alnar, hvadan muren är $3\frac{1}{2}$ al. tjock. Det högsta af den återstående muren reser sig ungefär 14 al. öfver marken, och dess yttre yta utgöres af släthuggen sandsten, men uti det inre af om hvarandra vräkt sand- och gråstenar med ett öfverflöd af murbruk deremellan.

8) Uti samma ÖJA socken, vid en annan gård ej långt från den föregående, finnes äfven ruiner efter en likaledes rundbyggd kastal.

9) Vid KASTALE eller KASTELLE gård i VAMLINGBO skall, efter berättelse, finnas ruiner eller qvarlesvor efter en gammal byggnad, som uppgifves för att hafva varit en liknande kastal, hvarom ej håller lär kunna blifva något tvifvel vid betraktande af gårdens namn.

Dessa *kastaler* eller kastell höra således afgjort till den kristna tiden, såsom i början af denna afhandling blifvit yttradt, och äro således från en mycket yngre tid, än borgarna. Detta bevises tillräckligen också deraf, att i dem finnes murbruk såsom bindningsmedel i murarne, att huggen eller åtminstone tuktad sten begagnats, samt, framför allt, af hvalfven — allt saker, hvaraf intet spor finnes i borgarne. Då de nu dessutom oftast stå som en skyddsvakt invid kyrkorna, är det klart, att de äro verk, uppförda med samnad hand af kristna menigheter, till dessa deras dyrbaraste byggnaders värn mot de från andra sidan Östersjön kommande hedningars röfwaretog. Men all den stund vi äfven se dem uppförda vid enskilda gårdar, så ligger deruti ett bevis, att Gotländingarnes makt och

rikedom på den tiden var så stor, att enskilde bönder eller höfdingar orkade upphygga slika kostbara torn för sin egen trygghet. Om kastalen vid SUNDRE kyrka går den sägnen i orten, att hela församlingen der införde och förvarade sin dyrbaraste egendom vid fienders annalkande, äfvensom att qvinnor och barn der fingo en tillflykt. Derföre hafva dessa torn blott få och ganska små luftgluggar och dörren sitter högt uppe från marken. Så berättades ock om SUNDRE kastal, att sista gången den togs i bruk var, när konung Valdemar (år 1361) anföll Gotland. Man drog sig då inom kastalens skyddande murar och halade stegen upp till sig. Men detta passiva motstånd var icke tillräckligt mot denne fiende, ty han bröt sig in genom muren nedantill med tillhjälp af sina kanoner, „hvilka nu första gången sågos på Gotland”. Derefter bortröfvades allt, som fanns sammansläpadt i tornet, och det blef der-
efter uppbrändt.

Kastalernes byggnadsålder måste således tillhöra en tid, då Gutarne både voro kristnade och hade hunnit att bygga flere af de ännu stående kyrkorna, men då deras grannar på andra sidan Östersjön, Estar och Kurar m. fl., ännu voro hedningar. Deras tillvaro endast på östkusten bevisar ock, att Gutarnes kristnande icke kan hafva skett någon särdeles lång tid före kristendomens införande i Sverige, utan antingen samtidigt dermed, eller kanske till och med en god del sednare. För denna sista åsigt talar också i någon mon den omständigheten, att ingen af Sveriges öfriga landskapslagar har så afgörande inre bevis för att vara sammanfattad så kort efter hedendomen som Guta-Lag:

ALSKOGS-STENARNE PÅ GOTLAND,

AF CARL SÄVE.

(Tab. V-VII. a.)

Medelst en särskild afhandling, införd här näst förut, Om Gotlands äldsta Fornlemningar, har jag sökt att fästa fornforskarens uppmärksamhet på denna ö och det rika fält, han der finner för sina iakttagelser. Men då öens äldsta historia ännu icke blifvit i sammanhang behandlad, och man icke ens har mer än en ganska ringa del af hennes många fornlemningar beskrifna och ännu färre aftecknade, torde det till en början vara mest nödvändigt att gifva dylika särskilda afhandlingar, såvidt möjligt är, åtföljda af trogna afbildningar. Ty det är först sedan en någorlunda tillräcklig samling af sådana blifvit allmänt tillgänglig, som forskare i allmänhet med framgång kunna behandla öens fornhäfdar i deras helhet och anställa jämförelser mellan dessa och den öfriga Nordens.

Det var för att i någon mån bidraga härtill, som jag i den förtjente fornforskaren Rich. Dybecks RUNA, Antiq. Tidskrift för 1845, ss. 82—93, med Pl. 3 och 4, beskref den då nyfunna Tjängvide-stenen. Men då den nämnda tidskriften dels icke är känd så vida omkring, åtminstone utom Sverige, som hon förtjenar, och dels sedan i samma socken blifvit funnen ännu en högst märkelig sten, som tydligen hör till samma tid och art som Tjängvide-stenen, så har jag ansett det gagnligast att här på en gång beskrifva bägge de nämnde stenarne.

På Gotlands sydöstra kust finnes en rymlig och mot de flesta hafsvindarne temmeligen väl skyddad vik, som efter den tillgränsande socken kallas Laus vik, och i dess

botten den gamla hamnen Ljugarn (Gotl. *Liau-gan*). Viken skyddas mot söder af en temmeligen långt utspringande hammar eller bergsudde, kallad *Laus hamar*, och den nog breda öppningen mot hafvet stänges till endel af tre holmar, som till sammans benämnas *Laus holmar*, och hvilka således, på samma gång som de värja den innanföre liggande hamnen mot stormarne, tillika bilda många utlopp (Gotl. *gatt*), genom hvilka utseglingen lättas vid olika vindar. Sjelfva naturen tyckes således här hafva danat en trygg hamn till människornas gagn, hälst för de tider, då skepp och farkoster ännu byggdes så små, att de på lunnar kunde uppdragas på landet; ty numera anses denna hamn icke fullt säker, särdeles vid nordlig och nordostlig storm, sedan fartygen byggas större och således städse måste ligga för ankar.

Omkring Ljugarn ligga i en halfkrets socknarna Ardre, Alskog, Lye, Garde, Lau och, något sydligare, När. Hela den egnd, som upptages af dessa socknar, är en af de märkligaste på hela Gotland i forsakligt afseende, och allt synes utvisa att här varit en hufvudort för något manstarkt, rikt och mäktigt härad eller fylke i forntiden. Flere af Gotlands mest storartade fornlemningar ligga här liksom samlade. Norrut, just vid Ardre sockens landamärg, ligger Thorsborgs tvärbranta bergskulle, hvilkens stupande väggberg ytterligare blifvit befäste medelst uråldriga och digra stenvallar. I Garde ses Diger-rör, Gotlands väldigaste stenkummel, och i Alskog finnes Gål-rum, som med sina många kunnelskepp, ättehögar och stenkretsar är ett af öns märkvärdigaste grafält. Dessutom stöter man öfverallt på större och mindre samlingar af forngrafvar i skepps- eller kretsform. Lau kyrka är den största och vackraste af alla landsbygdens nära hundra kyrkor, och äfven kyrkorna i Alskog, Lye, Garde med annexet Etelhem (Gotl. *Aitelhaim*) utmärka sig för en

särdeles rik mångfald af sirligt utfördt stenbuggeri. Egnden har således en gång varit tätt bebyggd af en genom handel och vikingafärder rik folkstam, som i denna egenskap bibehållit sig långt ned i tiden; om man nämligen får sluta detta deraf, att i Lye kyrka finnas Gotlands och hela Nordens två yngsta runstenar (af år 1449). Härtill kommer nu de båda i Ålskog funna stenar, som skola blifva föremål för denna afhandling, hvilka troligen utgöra Gotlands äldsta af människohand huggna minnesmärken.

Redan allt detta här tydligt vittne om denna orts vigt och betydighet i Gotlands forntid. Men dessutom torde äfven i de båda namnen på socknarna *Lau* och *Lye*, som hufvudsakligen omgränsa *Iju-garns* hamn, ligga ett uråldrigt vittnesbörd om, att här varit en hufvudort, för en viss folkstämma, som antingen här först landat och bosatt sig eller ock blifvit af hamnens bekvämhets ditlockad från öens midland, samt sedan i grannskapet rest sitt vi eller gudahus och haft sin tingsstad. Det är nämligen bekant, att sådana tingsstäder på flere ställen i Norden, och der den Nordiska stammen bodde, buro namnet *Liöð-hús*, d. ä. folk-hus, folksörsamlingshus, af Isl. *liöðr*, *lyðr*, folk, t. ex. staden Löd-öse (sedan förlagd till Göteborg), fordom Löd-hus, d. ä. Lyd-hus, eller egentligen dativ. *Lyð-húsi*; sammalunda här en af de af Norrmän bebodda Vesteröarna, nu Hebriderna, namnet *Liöð-hús* eller *Liüð-hús*, hvilket ännu lefver i ordet *Lewis* (Ljuis). Men orden *liüðr* och *lyðr* måste enligt rådande ljudlagar hafva på Guta-lagens språk haft formerna *liauþr* och *lyþr*, och i nutidens Gotländska *liaud* och *löid*¹. Namnen *LJU-GARN*, *LAU* och *LYE* äro egentligen ett slags försvenskning af

¹) *Löid*, m., folk, och sammansättningarna *ung-löiden*, *ungdomen*, *torpar-löidar*, pl., torparefolken, torparena, brukas ännu i dag på öen.

bondemålets *Liau-gan*, *Lau* och *Löie*. Af dessa namn förekommer det sista på en runsten (Liljegren: Runurkunder, Nr. 1765), der det står: *Kairvaltr i Lyum*. Skriften synes angifva stenens ålder till omkring år 1400. Sockennamnet *LAU* finnes på ett stenkors af år 1448, stående nära *Burs* kyrka, hvilkets inskrift dock, ty värr, är latinsk, ehuru för öfrigt egen nog. Hon lyder:

MCD: quatuor: X: ad: octo: die: michaelis:

Omnipotens: o: rex: cui: ps (pius?): ecce: velis:

.....(?c)ruce: agnatus: locus: qui: morte: grauatus:

.....: curatus; rangualdus laugue: locatus:

Deremot har man icke namnet *LJUGARN* från någon äldre tid. Det kan visserligen med fog invändas, att i dessa ord icke någon stafvelse finnes, som utvisar den forna dervärd af slutordet *-hus*, lika litet som det utljudande *d* i hufvudordet *Liau*-, *Lau*-, *Ly*-; och jag erkänner därför också gerna, att hela detta antagande ej är grundadt på just så starka skäl. Men eget är det i alla fall, att namnen på 3ne så godt som samgränsande orter skola begynna med nära nog samma rotord, som ofta har blifvit gifvet åt just det slags ställen, hvartill detta, efter alla andra tecken att döma, måste hafva hört.

1. Tjängvide-stenen.

(Tab. VI och VII. a.)

Det var i denna egnd af Gotland som jag några dagar uppehöll mig om sommaren 1844, då jag, med ett reseunderstöd af K. Vitterh., Hist. och Antiquitets-Akademien i Stockholm, företog en resa, med hufvudsytet att forska uti det märkliga Gotlands-målet. Det blef mig då händelsevis berättadt, att man helt nyligen vid Tjängvide gård i Ålskog påträffat en säkert mycket gammal sten, på hvilken funnos uthuggna besynnerliga streck, som liknade sig till figurer, samt dessutom något, som såg ut som runor. Jag begaf mig oför-

töfvadt till ort och ställe, för att beskoda fyndet, begärlig att se, om det verkligen skulle vara något anmärkningsvärdt, eller om oöfvade ögon hade tagit för figurer och runor, hvad som blott var en naturlek med fördjupningar och remnor, såsom det flere än en gång förut händt mig. Gårdens medegare, Jakob Tjängvide, — en utmärkt förständig bonde, med ett godt öga och stor kärlek til sin hembygd och dess fornminnen och språk — förde mig till den utanför huset liggande stenen (tab. VI.), och förtäljde om sjelfva finnandet detta:

„För icke länge sedan skulle vi uti den lilla sten eller grusbacken, som ligger i trädgårdstäppan här invid huset, gräfva en grop, för att deruti bygga en mindre källare. Sedan en hop grus och lösa stenar blifvit undanrödda, stötte vi på fastare grund, och ju djupare vi grofvo och bröto oss ned, desto tydligare sågo vi, att vi råkat på en gammal, fast grundval, som var ordentligen murad med vanligt murbruk. Vi, som nu sett denna grusbacke i all vår tid, hafva likväl aldrig förut vetat, att något dylikt fanns derunder, ej håller hafva vi äfven af de äldsta personer hört omtalas, att de sett eller hört, att något hus eller byggnad der förr i världen skall hafva stått. Vi bröto oss djupare ned i murverket, och då en af oss med järnstören stötte i det nyss blottade lagret af murbruk under en bortvält större sten, lossnade derur på en gång en stor sammanhängande kaka, som efter stöten kom att ligga omvänd. Med förundran varsnade vi då tecken och ränder löpande i kors på den förut nedåt vända sidan af murbrukskakan, och vi slöto deraf, att den sten, på hvilken kakan legat, måste hafva motsvarande inbuggningar. Bruklagret borttogs varsamt, och vi hittade den här stora stenen, hvilken vi ock slutligen, ehuru med stor möda, lyckades få upp på jämna marken; ty vi ville intet lätta vårt arbete genom att slå sönder honom, hvilket varit en

lätt sak. Han ligger nu här alldeles bel, sådan han låg i muren, med undantag af att två mindre stycken sprungo af för stötarna med järnstören, innan vi fått reda på, att något fanns inhugget på honom. Men dessa två stycken togo vi till vara och inpassade på sina ställen, sedan vi fått stenen upp”.

Stenen är ett väldigt block af Gotlands vanliga hvit-gråa kalksten, och den öfre ytan är temmeligen slät och jämn, den undre skroflig och gropig, alldeles så som man stundom finner sådana block i öens berg, danade af naturen. Stenarten är temmeligen lös: kanske en följd af det långa liggandet i den fuktiga jorden. Stenens hela längd är 2 alnar och 22 Sv. verktum, största bredden (nedtill) 2 al. 6 t., mindre bredden (midt för hästens fötter) 1 al. 21 t. och tjockleken omkring 12 tum.

På stenens öfre yta äro inhuggna åtskilliga figurer, såsom ett skepp, menniskor, djur, m. m., fördelade i tvåanne fält — ett öfre och ett nedre. Men det är anmärkningsvärdt, att denna yta icke först tyckes hafva blifvit planhuggen, utan att man åtnöjt sig med att taga en af naturen någorlunda slät stenhäll (slika äro icke sällsynta på Gotland, särdeles vid hafstränderna) och derpå uthuggit figurerna; ty ytan har en mängd grunda urskålningar och långsluttiga upphöjningar, hvilka figurerna åtfölja upp och ned. Dessa figurer äro icke djuphuggna eller omskrifna med kantstreck, utan bottnen dem emellan är borthuggen, ehuru ganska grundt, så att hela teckningen framstår såsom en föga upphöjd bas-relief. Det öfre figurfältet åtskiljes från det nedre medelst ett tvärt öfver stenen gående, några tum bredt bälte, innehållande slingor i form af valknutar eller dubbla åttor. Hela stenens yttersta rand tyckes dessutom ursprungligen hafva varit omgifven af en likadan rand med valknutar, ehuru hon numera allenast är fullt tydlig på den öfre halfrunda och

den högra raka sidan. Vidare märkes, att huggningen till venster på stenen är svagast (eller mest utnött), samt att teckningen således tilltager i tydlighet, ju mera hon närmar sig högra sidan. Ja, det är tydligt att åtskilligt är bortslaget och rent af saknas på venstra sidan, och detta är i ännu högre grad fallet vid stenens hela undre kant, som måtte hafva mist betydligt af sin förra längd åt detta håll, då han under figurfälten måste hafva haft ett fotstycke att nedsätta i jorden; men denna skada har åkommit redan i forntiden. Vid de bildliga föreställningarnas närmare beskrifning faller det sig naturligast, att betrakta hvardera af de bägge fälten särskildt, samt att dervid gå från höger till venster — från det tydligare till det otydligare.

DET ÖFRE FÄLTET. — Detta intager stenens öfra hälft och har således formen af en något hög halfcirkel, samt är, såsom redan blifvit nämndt, omgifvet af den omkring 5 tum breda valknutsranden. Den figur, som här genast ådrager sig uppmärksamheten är en stor häst med åtta fötter. Ett par af bakfötterna äro lutade bakut och det andra paret är framsträckt, dock stående på marken, så att hvardera bakfotsparet har samma ställning som hvardera foten hos en häst, som är stadd i stark gång. Af de två paren framfötter är det ena stående på marken och starkt framsträckt, men det andra är högt upplyftadt, krökt och kastadt bakut såsom under häftigaste frysprång. Svansen är mycket smal, likasom om han vore lindad med band, och detta synes äfven bevisas af de 3 utstående taggar, som töra föreställa bandöglor. Detta har en särdeles stor likhet med den flätning och de rosettliska uppknytningar, hvarmed Gotlands allmoge ännu i dag utsira sina hästars svansar vid bröllopsridter och andra högtider. Under hästens buk och mellan framfötterna slingra sig hvarjehanda orm- eller drakskepnader. Afståndet

mellan hästens utsträckta fötter är så stort, att det griper in fältets halfva vidd, och hans höjd så anseelig, att hon intager nära $\frac{3}{4}$ af hela höjden inom ramen. Hästens proportioner äro ock så jättelika, att han nu är nära dubbelt så hög som äfven den störste människofiguren omkring honom — men såsom riktigt stående skulle han vida öfverstiga detta mått.

På denna åttafotade springare rider en person, som med ena handen högt lyftad håller något, hvilket likväl ej så noga kan urskiljas. Personen bär en särdeles bred hatt, hvilkens brätten sträcka sig ut öfver axlarna. Bakom den ridande synes något, som antingen är en låg sadel eller en på länden hvilande börda. Den ridande är i öfrigt så liten i förhållande till hästen, att hans hufvud nu knappt binner till jämnhöjd med dennes.

Ett stycke ofvanom hästen och midtöfver den ridande befinner sig en annan människofigur, sväfvande på tvären i liggande ställning, och klädd, som det ser ut, i en nedom knäna räckande rock. Dess bäge armar äro sträckte öfver hufvudet. Bakom, d. ä. öfver, figuren synes ett rakt föremål af större längd än dennes, som antingen är ett vapen, slutande nederst i en stor spetsig bill af half spadform, eller också kan det möjligen vara en stor harpa, all den stund likasom en arm eller gren från den öfversta ändan snedt nedlöper till personens ena hand: — är det en skald, som stämmer sin harpa?

En tredje människofigur står nära framför hästens längst utsträckta framfötter och på samma grund, samt är höljd i en fotsid kåpa eller mantel af betydlig vidd, under hvilkens nedre kant fötterna dock tydligen ses. På hufvudet tyckes en hätta hvila, som med en bred flik eller förlängning nedlöper längs ryggen till nära bältestaden. Personen håller i hvardera handen något, som han med framsträckta händer liksom offraude bjuder (till hästen eller hans ryttaire?).

Denna människofigur är den största på detta fält, men är likväl icke högre, än att hon knappt skulle räcka mer än jämnt under hästens bringa, om han riktigt stode. — Ett trekantigt föremål, bredt nedan och afsmalnande uppåt med insvängda sidor, hvilket form är så obestämd, att man ej kan se, hvad det skall föreställa (det har någon likhet med en nutidens kyrkklocka), befinner sig mellan den nyss nämnda personen och hästens panna. Detta föremål är så stäldt, att det alldeles bortskymmer hästens öfre del för den sidkåpade personens blickar, såvida man icke tänker sig, att det befinner sig något bakom taflans plan.

I taflans venstra hörn, och på samma grund som den sist omtalade figuren och hästen, står ett fyrfota djur, med lång och mot spetsen starkt uppböjd svans. Det kan således icke vara en varg, emedan det just är en egenhet för en sådan att svansens spets är inböjd — om man nämligen får antaga en så stor noggrannhet vid djurs afbildande i forntiden. Djuret liknar mest en hund, då det ej gerna kan vara en räf, som har en så yfvig och rak svans, och än mindre en björn, då den smärta skepnaden alldeles afviker från dennes klumpiga former. Det står vändt mot venster och således från kåpfiguren; hufvudet är otydligt (då allt, som närmar sig stenens venstra kant, i samma mån blifver otydligare), men det har dock nästan utseende af att djuret vänder hufvudet bakåt och likasom under bortgåendet fäster ögat på kåpfiguren eller hästen.

Nära ofvanom detta djur och bakom kåpfiguren finnes en fjärde människofigur, som äfven vänder sig mot venster och således från den sistnämnda. Hon bär en kort och endast knäsid rock eller kjortel, och benens ställning visar att hon är gående. Med den ena handen, som är framsträckt, tyckes hon fatta i något framföre sig, och med

liga storlek, särdeles hvad längden, eller rättare bredden vidkommer. Denna (1 al. 9 tum) går ofvan nära till hela drakens längd; men emedan man, som det tyckes, icke velat att dess nedre hörn eller skothalsar skulle bortskymma de prydliga stäfosorna, så har man bortskurit ur dem ett rätvinkligt ingående fyrkantigt stycke, hvadan bredden nedan blifvit mindre (1 al. 2 t.). Såväl masten som de bågge stagen synas framföre seglet. Hela seglets yta är tecknad med ett snedgående, glest nät, i hvilket maskorna äro så vida, att en af de på däckets stående männen nästan skulle kunnat krypa derigenom. Detta nät företer desutom den egenheten att vara djuphugget (då deremot allt annat framstår såsom höghugget), likväl så, att der maskorna korsas intet är bortmejsladt, — hvilket tör betyda knutar. Om detta besynnerliga nät skulle man kunna hysa hvarjehanda meningar. Först kunde man dermed helt enkelt velat antyda, att seglet var af väfvet tyg; men dertill synes det likväl vara allt för groft tilltaget, särdeles då rätt fina huggningar för öfrigt finnas på stenen, och maskorna borde då icke gerna gå snedt, utan vara jämnlöpande med segel-likn. En annan förmodan kunde vara den, att man dymedelst velat afbilda ett randigt eller stafvadt segel, d. ä. ett sådant, som Erling Skjalgsson förde vid Svolder¹⁾; men förmodligen menade man i fordom timma med ett stafvadt eller randadt segel ett sådant, i hvilket dukvåderorna voro af olika färger, t. ex. hvarannan röd eller blå och hvarannan hvit, — dessa kunde dock endast löpa jämnasides åt ett håll, icke korsas. — En tredje förmodan vill jag här våga, ehuru jag erkänner, att jag ej i fornsagorna funnit något sådant antydt, utan har just denna nätteckning ledt mig på denna tanke. Då såväl hampa som lin äro i Norden införda och ortvanda

¹⁾ Se *Olof Tryggv. Saga*, Kap. 119.

värter, så följer deraf, att hamp- och linnetyg icke af ålder der funnits. Deremot måtte ull och ylletyg hafva varit i bruk mycket tidigare, och derföre nödgades man väl ock i den äldsta tiden åtnöja sig med vadmalssegel. Men då ylletyg har en så ringa styrka, helst om det skulle användas i ett stycke af en slik vidd som ett helt segel, så skulle man naturligtvis snart ledas till försöket att på något sätt stärka dess hållbarhet. Något ändamålsenligare medel dertill kan man, under då varande förhållanden, knappt tänka sig, än att man spände ett glest förstärkningsnät af tog öfver hela vadmalsseglets yta; — ty tog eller rep, snodda utaf remsor af råblöta hudar, vet man att våra förfäder egde. Om åter ett dylikt nät skulle blifva rätt starkt, så borde det knytas der repen korsades; men tarvade ej håller då att vara så synnerligen maskfint. Härigenom varder också repens här förekommande sneda riktning lätt förklarlig, enär eljest de rep, som skulle dragas parallelt med seglets långsidor, blifvit så långa, att en mängd skarfvar behöfts. — Skulle den här framställda gissningen befinnas vara sannolik, så är det tydligt, att vi här hafva framför oss en afbildning af ett af Nordens foraste skepp, och Tjängvide-stenen kunde då måhända vara en af de äldsta runstenar, som finnes.

Efter denna afvikelse, återtager jag beskrifvandet. Bakom masten befinna sig 4 menniskofigurer, 1 sittande och 3 stående, och närmast framföre masten synas 2, äfven stående, och dessutom har det troligen funnits ytterligare 2 figurer mellan dessa och förstäfven, ehuru de nästan äro utplånade, då allt åt stenens venstra sida blifver allt otydligare. Längst bakuti skeppet är en figur i sittande ställning, som håller ena armen i sidan och som troligen är styrmannen, ty han håller med andra handen ett styre eller snarare en stor styråra — som väl var det enda brukliga roder i forntiden. Åran hålles i högt upp-

rest ställning och sträcker sig ett stycke utom bakstäfven, samt ändar i ett bredt årblad. Att åran hålles på detta vis lyft, visar oss antingen hennes ställning, när hon ej behöfdes till styrning, eller ock har hon blifvit så framställd på det att hon bättre måtte kunna ses. Inga flere åror än denna synas till på draken. Figuren har på sig en bredskyggig hatt, alldeles lik den, som hästens ryttare har på öfre fältet. Alla de öfrige figurerna äro stående och tyckas draga uti eller syssla med de från seglet nedhängande togen. Närmast styrmannen står en smal figur, som med båda händerna håller antingen i staget eller i ett af de från seglet nedhängande togen, och som på hufvudet bär en hätta eller mössa, hvilken posaktigt hänger ned ett stycke längs ryggen, något liknande den persons, som å öfre fältet står framför hästen. Denne person vänder sig framåt. Dernäst står en person, som åter vänder sig mot den sist nämnda, d. ä. mot aktern, och håller i ett hängtog. Denne tyckes vara hattlös, men i stället ses det tydligt, att han bär en till midt på låret räckande vid tröja eller kavaj, och derunder en knäsid, något mindre vid rock, samt äudteligen temmeligen vida byxor, som sluta tätt ofvanom fotvrusten. Derpå följer en fjärde person, den siste bakom masten, som redan är något mindre tydlig, han har en likadan hatt som styrmannen, och det kunde förut ses, att fötterne vändes fram åt fören; något spetsigt sticker ut bakom honom, ungefär vid knäet, hvilket möjligen kan vara ett svärd. En femte person står näst framför masten, han är ännu något mindre tydlig, men synes vänd framåt, samt har på hufvudet något, som nästan ser ut som en hjälm. Så kommer en ännu otydligare sjette person, med bredskyggig hatt, och sist synes några nästan helt och hållet förnötta antydningar till troligen en sjunde och en åttonde person, emellan den sjette och förstäfven, af hvilka jag 1844 kunde ännu urskilja

åtminstone hufvudet på den sjunde: det återstående rummet medgifver ock, att två här kunnat stå, men icke flere.

Från seglets undre lik eller kant nedhänga små tog, af hvilka två och två sammanlöpa och förena sig till ett. Sådana till ett sammanknutna togpar nedhänga slakt emellan nästan alla personerna på däckets, och några af dessa synas hålla eller draga i dem. Dessa hängtog hänvisa således på någon inrättning vid Nordens äldsta segelföring, hvilken vi numera icke känna; men deras dervaro kan måhända förklaras sålunda: I ett tvärsegels öfre kant måste alltid finnas något styft, en rå, som håller det utspändt för vinden — och troligtvis skall den tvärlist, mot hvilken mosttoppen ändar på denna taffla, föreställa en slik rå —; men i den nedre kanten är en dylik, som känt är, icke nödig. Ändamålet att hålla seglet utbreddt och styft för vädret kunde nämligen också nästan lika väl vinnas genom flere nedlöpande spänn tog eller skot, hvilka man antingen fastgjorde vid däckets, eller i hvilka manskapet höll under seglingen. Utefter hela seglets kant synas nu ej flere än 4 slika hängtog, hvarje uppkommet af tvännes gaffelformiga förening; men när jag såg stenen, urskildes ännu ett längre förut, och möjligen har ännu ett öte funnits längst akterut.

Genom den åt venster tilltagande otydligheten, kan man hvarken urskilja däckets främre del, eller det, som kan hafva varit afbildadt framom förstäfven, ehuru sjelfva stäfven någorlunda tydligt ses. Man märker äfven, att stenens yta här utanföre lidit skada, antingen emedan skifvor flagnat af medelst jordens fuktighet, eller ock att stycken blifvit afsprängda innan han nedlades i muren. Dock — stenen har väl lidit värre skada än så. Hela hans nedre ända är nämligen helt och hållet borta, kanske till 1—1½ alns längd, om icke mera; enär en så stor sten har tarfvat ett icke så litet fotstycke åt detta håll för ned-

gräfnings i jorden, för att kunna stå upprätt och stadigt. Skadan går, såsom det tyckes, långt in på det nedre fältet och nära upp emot drakens däcksränd, så att föga af skrofvat är kvar och intet af kölen synes. Det är alldeles tydligt, att detta skett på det sätt, att stenen blifvit med våld afbruten och vidare afslagen, och detta före nedläggningen i muren, ty brottet har samma åldriga färg och utseende, som stenens yta för öfrigt; hvaremot de två vid öfre ändan under uppgräfnings afslagna styckena visade ett helt färskt brott.

Slutligen återstår att omtala ännu ett föremål, som finnes på nedre fältet. Detta är en Runrad (se tab. VII a., jf. tab. VI), som är omkring 1 aln lång, och hvilkens runor möjligtvis ännu kunna läsas, då händelsen så fogat, att hon befinner sig längst åt höger, och sålunda just der, hvarest den största tydligheten råder. Raden, som icke tyckes hafva varit en ormslinga, börjar nedan vid brottet och uppstiger nästan rakt i höjden emellan bakstäfven och den kringom hela stenen löpande valknutsränd, samt slutar i rummet mellan sagda ränd och seglets öfversta kant till höger, invid fältets högsta gränslinie. Hon är nedan mellan 3 och 4 tum bred och afsmalnar öfverst till endast något mera än halfva denna bredd. Runskriften går åt samma led, och det återstående utgör alltså endast slutet af inskriften, hvaraf således efter all anledning åtminstone två tredingar gått förlorade. Betraktar man nämligen den symmetri, hvarmed allt är ordnat för öfrigt, så blifver det ganska troligt, att denna runristning tagit sin början för om draken, d. ä. på venstra sidan uppe vid seglets öfversta kant, först gått rakt ned tätt förbi seglet och förstäfven, krökt sig åt höger efter skeppsbogen, samt, följande kölen, slutligen vid bakstäfven åter krökt sig uppåt och sist stigit rakt i höjden, ändande vid seglets öfversta hörn till höger. Det är detta sista rakt upp-

stigande stycke, som nu ensamt återstår. Denna förmodan styrkes än ytterligare derutaf, att emellan den vid mitt första besök ännu svagt igenkänneliga valkutsranden till venster och seglets kant ett tomt rum fanns, af lika bredd med det, som fylles af runraden på det motsvarande stället till höger. På det förstaännda tomma rummet kunde likväl redan då inga spor efter runmynder upptäckas.

Om man, angående den på det öfre fältet synliga runraden, kunde vara benägen att gissa, att hon möjligen kunnat innehålla något till förklaring af detta fälts kända mytiska innehåll, så kan man väl med ännu större sannolikhet förmoda, att det nedre fältets stympade runskrift innehållit namnet på den sjökonung eller skeppskämpe, öfver hvilken vården fordom rests. På det qvarvarande stycket kan man således vänta sig namnen på den eller dem, som rest stenen eller ristat runorna, och möjligen; ifall stenen skulle tillhöra kristna tiden, en bön till Gud eller till Guds moder — detta vore således af allra högsta vigt att få reda på!

Sjelfva runmynderna äro, särdeles i runradens begynnelse, högst ovanligt smala, om man nämligen jämnför deras höjd med qvistarnes kortlek; de stå också mycket tätt och orden äro icke skilda medelst punkter eller andra dylika tecken, hvilket följakteligen i hög grad försvårar läsningen. Myndernas stafvar äro icke riktigt rake, utan något böjde eller likasom vågligt svigtande hit och dit. Hela inskriften har derföre ett mycket åldrigt utseende, nästan fornt. Myndernas antal torde vara omkring 46 eller 48 — allt efter som man antager de halfva och tredingsstafvar för att beteckna runan *Sol* (1), eller möjligen såsom qvist tillhörande närmaste staf: *Knäsol* (4) finnes icke i hela inskriften. Hvarje mynds streck äro visserligen mycket fina, men likväl temmeligen djupgående, hvadan det icke ser ut som om de blifvit på vanligt sätt

inhuggna, utan snarare inskurna i stenen, eller att de åstadkommits likasom genom stark gnidning fram och tillbaka med ett uddhvasst verktyg af järn eller malm. Denna deres finhet gör likväl, att stafvarne och isynnerhet desses qvistar lätt kunna förblandas med fina sprickor i stenen, hvilket naturligtvis ökar svårigheten vid läsningen.

Jag genomgick och granskade inskriften på det noggrannaste, och tog deraf genast en afskrift med så stor omsorg och trohet som jag kunde åstadkomma. Tab. VII a är derutaf ett troget afstryck, utom måhända deruti, att runstrecken blifvit tecknade något gröfre eller tjockare, än de borde vara. Mindre säkra streck äro blott utmärkta med prickar. — Året derefter afritades hela stenen af min bror, Collega Scholæ i Vishy P. A. SÄVE, för att i Stockholm stentryckas för afhandlingen i Runa, och sedan denna ritning på ett oförklarligt sätt å sjelfva stentryckeriet bortkommit, kunde den nya afritningen icke tagas förr än under den derpå följande sommaren (1846). När jag sedan jämnförde min ritning med den två år senare med lika trohet tagna, såg jag likväl, att stenen och hvad derpå blifvit inhugget lidit en icke ringa försämring till tydligheten under den förflutna tiden, kanske till en del genom den nästföljande ovanligt stränga vintern, då stenen icke hade den betäckning, som han sedan fick. Så skulle man t. ex., efter den äldre ritningen, möjligen i de 9 första mynderna kunna läsa: R|'†: '††, *risti stan*; i det jag nämligen anser den första tvekrökta runan vara ett R, från hvilket stafven är utplånad. Men af den yngre ritningen kan man icke få ut något sådant; ty mitt förmodade R är der likare †, och mitt derefter följande † har der utseende af ett Y. Det stycke, som ser ut att vara det tydligaste i hela inskriften, börjar der som styrårans blad hvilat på runraden, och man läser der |†|RNDNR, hvaraf dock den första och sista runan äro något osäkra, och

detta skulle kunna betyda: *ifr Uþur* eller *ifr Ruþur* eller *Ruþþur*, d. ä. *Hruþþur* = *Hróðþór*¹; — eller kunde det vara: i *fruþur*, eller: i *fruþu r* (d. ä. *frörör* eller *frörðu*)??

Från alla ytterligare försök att tolka denna svårfattliga inskrift afhåller jag mig helt och hållet. Men jag kan dock icke förmå mig att alldeles uppgifva hoppet, att någon annan skall vara lyckligare i denna frågas utredning, äfven om flere starke runläsare, hvilka på uppmaning öfvat sina krafter derpå, ännu icke kunnat hitta lösenyckelen. Jag behöfver icke fästa kommande forskares uppmärksamhet på, att man i denna inskrift troligen icke får söka ett språk, som fullkomligt öfverensstämmer med det vanliga Fornnordiska eller Isländska skriftspråket, utan ett som fast hållre liknar den Nordiska målbrytning, som vi läse i Guta-Lag eller å andra Gotländska runstenar² — ehuru kanske af ett ännu mera fornt skaplyne.

När man betraktar stenens framsida och de bägge nyss beskrifna fältens form, så visar det sig tydligt, att den högra långsidan icke från begynnelsen kan hafva varit så rak som nu, utan att hon fått denna jämna kant genom senare skedd afbuggning. Det nedre fältet är nämligen något bredare nedan och afsmalnar uppåt emot tvärbältet med valknutarne; men just vid detta viker långsidans

¹) Så väl runstenar som gårdsnamn utvisa, att ordet *hróð* (under formen *roþ*, *ruþ* eller *ro*) i forntiden varit mycket i bruk på Gotland. De förra hafva t. ex. Roþalf, Roþalf, Roþalf, Roþar, Roþfos, Roþkutr, Roþvaltr, Ruþvi, Ruþviþr, Roþntr, m. fl.; samt i gårdsnamnen, som uppkommit af mansnamn: Roalds, Rovalds, Rodarve, Rotars, Roþnns, Rolais, Rommunds, Robbjäns (d. ä. Rodbjärns), Rudvier, m. fl. — ²) Se Liljegren Runurkunder: 1570—75, 1590—94, 1613, 1693—1821, 1854—58, 1910—12 1947, 1992, 1993, 2012, 2014, 2031.

valknutsrand snedt utåt, så att öfverfältets grundlinie är längre än nederfältets öfversta linie, hvarefter de båda sidorändarna under uppstigandet småningom kröka sig hop tills de råkas och dymedelst gifva öfverfältet formen af en halfcirkel. Om nu den hela stenen omgifvande valknutsranden parallelt följde denna utvikning, så uppstode ett utsprång eller hörn ungefär midt för hästens fötter; men då något dylikt nu icke finnes, så måtte det vara borthugget. Denna stenens jämnhuggning på kanten har troligtvis blifvit gjord, när han nedlades i muren, för att få en rät kantlyta. — Stenens hela bakre sida är kulpig och skroflig, samt utan alla märken efter släthuggning.

Detta är en noggrann beskrifning på Tjängvide-stenen, dels efter min egen ritning, jämnförd med minnet, och dels efter min broders derefter verkställda afteckning. — Jag ansåg nämligen den funna fornlemningen vara af så stort värde, att jag genast på stället försökte att taga en afteckning deraf så godt sig göra lät för mig, som ej är någon ritare, dels för att dermed väcka uppmärksamhet hos dem, som bättre förstå eller kunna låta utföra sådant genom en skickligare hand, och dels emedan äfven min ofullkomliga ritning kunde tjena till någon ledning för en efterföljande tecknare, ifall någon del af stenens yta under tiden skulle lida någon förändring af väderlekens inverkan; ty stenen är af ett mycket löst gryt och syntes benägen att smulna sönder. Ja, det var ju möjligt, att någon byggnadslustig bonde rent af kunde få i sionet att sönder slå honom, och då var ju alltid någon afritning bättre än ingen.

Det torde icke löna mödan att ännu söka att åstadkomma någon förklaring af detta märkeliga monument, då all sådan tills vidare icke kan leda till något annat än lösa gissningar. Ty ännu står det allt för ensamt i sitt slag, så att man vid tolkningen af dess betydelse icke

kan vinna några upplysningar af andra likartade minnesmärken. Men skulle några liknande framdeles uppdagas på Gotland eller annorstädes i Norden, så är det icke omöjligt, att vi kunna komma till en klarare insigt, af hvad så väl runraden som bildfalten innebära. Det kan måhända också då visa sig, huruvida den förmodan skulle vinna bekräftelse, som nästan sjelfmant infinner sig hos enhvar, som endast något gjort sig fortrolig med Nordiska mytologien, att den åttafotade hästen skall föreställa Sleipner. Om dennes ryttare med den breda hatten skulle vara sjelfve Sïðhöttir el. Oden, är deremot kanske mindre sannolikt, i anseende till figurens litenhet emot hästen. Men man får väl i dylika ting icke vara så nogräknad med den tidens bildhuggare. Skulle något sådant kunna bringas till en högre grad af trolighet, så hafva vi här för oss en afgjordt heden fornlemning, och såväl runskrift som bildhuggning blefve då en hededomens säkra tillhörighet. Fyndet vore då äfven ett af de allra märkeligaste! Så mycket är emellertid visst, att intet kors-tecken kunnat upptäckas på hela stenen.

Dessutom gifver oss denna sten den hittills kända bästa och fullständigaste teckning af ett Fornnordiskt skepp. Redan detta är en icke ringa vinst, under den beklagligtvis stora bristen på bildliga framställningar från vår forntid. Ty att skeppet är Nordiskt, derföre är runornas dervaro oss en borgen, jämnte det att stenen icke kan annat än vara huggen på Gotland och icke ditsförd, då han består af öens vanliga öfvergångskalk, som knäppast någon annorstädes finnes.

Fyndet är äfven i annat afseende upplysande. Man har nämligen med skäl förundrat sig öfver att Gotland, ehuru det eger de bevisligen yngsta runstenar, nästan icke har att uppvisa några af de troligen allra äldsta upp-

rättstående runstenar¹, af hvilka Svealanden ega ett så otomordentligen stort förråd. Ett par af orsakerna till denna brist får man väl söka i kalkstenens lösa gryt och derföre mindre hårdighet emot luftens och väderlekens inverkan (ty ingen enda huggen sten af granit finnes eller torde någonsin hafva funnits der), samt i Kristendomens tidigare allmänna införande; ty redan på 900-talet eller åtminstone år 1029 byggdes stenkyrkor på öen, som ännu stå² — om man i denna del får tro den eljest visserligen föga pålitlige Strelow. På denna långa tid hafva nog många af desse stenar kunnat blifva sönderfrätte af tidens tand; men flere af dem töra väl ock hafva blifvit krossade af de förste kristnes förstörelseifver, samt i nyare tider.

Men det fanns äfven ett annat sätt att uppnå ändamålet för de nyomvände eller deras lärare, ett slags medelväg, att på samma gång de läto hedendomens kvarlevor försvinna, tillika kunna undgå att helt och hållet grusa och till intet göra förfädernes grafminnen: detta var att begravva sjelfva stenarne, eller att nedlägga dem i någon mur eller grundval. Vi hafva många exempel på ett slikt förfaringssätt. Skulle då på Tjängvide-stenen hafva funnits någon verkeligen hedet mythisk afbildning, så är det så mycket naturligare, att det nykristna nitet ville hafva hela den förargelse väckande stenen rödd ur vägen. Då det tillika af åtskilliga skäl är antagligt, att den tidens kristne, till trots för sin kristendom, ännu hade en icke obetydlig vördnad eller kanske snarare rädsla för de förre gudarnes makt; så är det troligt nog, att man med denna sten gått den antyddade medelvägen att begravva

¹) De flesta runstenarne på Gotland äro liggende grafhällar; och der finnas endast omkring 12 runstoder (som Liljegren kallar dem), som huggits för att stå resta. — ²) Den äldsta kyrklocka med årstal är den i Rone, som är guten år 1345.

honom, i stället för att sönderslå honom helt och hållet. Möjligt är ock, att stenens inurning skett just på den tid, då kristendom och hedendom stridde om öfverväldet, samt att den, som ville undanskaffa honom, såsom allt för påtagligen minnande om de förre gudarne, icke vågat för-
•
inta stenen för de ännu manstarke hedningarnes skull, och då i stället nedmurat honom i grundvalen under sitt hus.

Tjängvide-stenen är således troligtvis ganska gammal eller forn. Likväl kunde någon med fog tycka, att den icke obetydliga konstfärdighet, hvarmed han blifvit huggen, strider emot en allt för hög ålder; särdeles om man jämför honom med de råhuggna Uppsvenska runstenarne af gråsten. Men det är å andra sidan möjligt, att den Gotländska kalkstenens lätthandterligare beskaffenhet just kan hafva föranlett en större omsorg och finhet i utarbetningen, äfven med dåtidens ofullkomliga verktyg.

Upplysningsvis kan det äfven förtjena att här nämnas, att på Habblingbo kyrkogård på Gotland och helt nära intill kyrkans södra vägg (och derföre troligen från kristna tiden) står en runstod, som har ett visst tycke af Tjängvide-stenen. Denne är dock mycket mindre, bara 1 al. 19 tum hög och knappt 4 tum tjock, men huggen på båda sidor. Han finnes upptagen i Liljegrens Runurkunder Nr. 1575 (efter Hilfselings år 1799 gjorda anteckning), och der läses: „Framför en rustad man till häst, med lans i handen, synes en stående person^o jämnte en korg, i half-upphöjdt arbete. På andra sidan, i lika arbete, 3 personer på hvardera sidan om ett högt kors.” Stenen tyckes hafva lidit mycket sedan denna tid, men ännu synes på den åt vester vettande sidan öfverst å det halfcirkelformiga stycket den omtalade hästen med sin ryttare; men om han är rustad eller icke kan nu icke ses. Likaledes ser man en person, som står framför hästen, och som tyckes erbjuda uppsträcka något med ena handen till hästen eller

ryttaren. Denne person är klädd i en vid och sid kåpa eller kjortel. Med ett ord: hela denna grupp (och flere figurer finnas ej på den sidan) har en viss likhet med den motsvarande å Tjängvide-stenen; likväl har den här varande hästen endast fyra fötter och är stående. Men utaf de 3 personerne på hvardera sidan om ett högt kors, om hvilka Liljegren talar, synas på stenens baksida endast några otydliga streck. Runskriften följer stenens kant på framsidan, men hon är så förnött, att man icke får ut något med säkerhet deraf, annat än att språket tyckes var det samma som på öens öfriga runstenar. Runmynderna likna ock alldeles de vanliga; orden äro åtskilda medelst punkter, men inga stungna runor förekomma.

Detta är hvad jag har att meddela om Tjängvide-stenen sjelf.

Under vidare samspråk med bröderne Johan och Jakob Tjängvide erfor jag, att man under gräfnngen i backen hade råkat på ännu en annan stor häll, också af kalksten, som äfven hade „några inhuggna streck på sig”. Denna hade man låtit ligga qvar i ro, emedan hon var ganska stor och efter som gropen till den tillämnade källaren icke skulle sträcka sig längre åt den sidan. Men, tillades det, ett hörn af stenhällen framsticker ännu undan muren nere i källaren, så att man der kan få se åtminstone en bit af henne. Det befanns också vara så. Men när min bror, af denna anledning, det följande året lät anställa vidare gräfning i backen och nedbryta källarmuren, så visade det sig, att denna sten väl var ett större stycke af en såsom en runstod danad och släthuggen sten; men att han för öfrigt var utan alla inhuggna-figurer och sirater, med undantag af de få på den öfre bogformiga delen, som stuckit fram och varit synlig i källaren. Stenens största längd var 2 al. 9 tum och bredden 1 al. 15 tum.

Denna sten befann sig i liggande ställning, och omkring honom stodo i söder och vester förfärligt stora, kantresta stenblock, som dock voro fullkomligt ohuggna, och förmodligen hafva slika äfven varit resta i norr och öster, som vid källargräfningen blifvit undanvräkt. „Hela källarbacken” — yttrar min Bror — ”är troligen bara en sammanfösning af dylika stenar, fordom måhända delar af ett eller flere monumenter af storartadt slag, som, efter dessas nedbrytning, blifvit använda till murbyggnad.” — Monne således icke en noggrann undersökning, ånyo anställd genom hela backen, skulle kunna leda till någon vigtig upptäckt?

Uti en källare nära intill sågs vid samma tillfälle äfven en annan huggen sten af ovanlig form. Stenen är nämligen hufvudsakligen qvadratisk, med omkring $1\frac{3}{4}$ al. långa sidor, men nederst utskjuta tvänne långa och smala, nästan hornformiga uddar eller hörn midt emot hvarandra, så att utsträckningen dem emellan är $3\frac{1}{4}$ aln. Dessa horn synas hafva uppkommit genom i en senare tid gjorda invinkligna borthuggningar. Midt på stenens yta ses ett fyrkantigt fält, som ursprungligen tyckes hafva varit 1 al. i kvadrat och begränsadt af dubbla linier, och hvilket inre visar en svag uthuggning af korsgående rutor, likasom ett schakbräde. Mellan fyrkantens gränslinier och stenens brädd synes en 6 till 7 tum bred rand af dubbla, i zigzag spetsvinkligt gående linier, hvilken rand tyckes hafva lupit rundt omkring stenen, enligt hvad svaga märken utvisa.

II. Älskogs-stenen.

(Tab. V).

Under en af sina antiqvariska resor inom Gotland, hade min Bror den lyckan att år 1850 i sjelfva Älskogs

kyrka påträffa en förut icke anmärkt sten, full af inhuggna figurer, som i märkvärdighet på intet sätt står efter Tjängvide-stenen. Denne sten ligger nämligen som en vanlig golflisa inlagd i kyrkans golf, och kan derföre för korthetens skulle benämnas ÄLSKOGS-STENEN, till skillnad från Tjängvide-stenen. Stenens ena ända är alldeles öfverfylld af hvarjehanda figurer af menniskor och djur i ett särdeles svagt upphöjdt arbete, men den andra ändan är slät och alldeles ohuggen, och har derföre icke blifvit intagen på den här bifogade planchen, utan allenast antydd medelst en prickad linie. Just på denna jämna och ohuggna del har kyrkans dopfunt blifvit ställd, och har man troligtvis samtidigt dermed huggit ett trattformigt hol tvärs igenom stenen, för att derigenom nedhålla redan begagnadt dopvatten. Detta hol synes på planchen nära figurfältets nedre rand, nästan på dess midt. Medelst denna genomhuggning har dock föga eller intet blifvit till intet gjort af der befintliga föreställningar. Stenens och således hela figurfältets bredd är 1 al. 20 tum, stenens längd är 1 al. 17 tum, hvaraf figurfältets höjd utgör 1 al. 4 tum.

Figurfältet är på 3 sidor omgifvet med en rand eller gördel af valknutar, af hvilka de på den högra sidan och på den öfre äro af alldeles samma slag som på Tjängvide-stenen. En liknande valknutsrand har förmodligen äfven utgjort gränsen till venster, men denna har, ty värr, blifvit borthuggen vid stenens inpassande i kyrkogolfvet. Någon del af figurfältet har dervid också fått följa med, huru mycket kan man väl nu icke med säkerhet afgöra, men troligtvis är det endast helt litet, om man får döma af den öfversta valknutsrandens form. Stenens kant åt detta håll är nämligen nu huggen linierät, men detta är icke den ursprungliga formen, ty valknutsranden har tydligen från början stigit upp i en hoge på midten, och sänkande sig åt båda sidor, svänger hon slutligen åter helt litet uppåt, i

det hon löper samman med sidoränderna. Genom stenkantens rätthuggning har nu hela valknutsrandens mest utspringande bogiga del blifvit borthuggen, så att allenast de nedsänkta bogarne å bägge sidor äro kvar. Och då det är troligt, att bogens öfversta del stått midt öfver fältet, så kan det stycke, som af sjelfva figurfältet blifvit borthugget till venster, icke gerna hafva varit bredare än halfva valknutsranden. Den nedersta valknutsranden, som begränsar figurfältet emot stenens släta del, är icke fullkomligt lik de nyss nämnda. Hon innehåller nämligen icke, som dessa, en enkel rad af valknutar, utan i stället två jämnsländes löpande rader af mindre sådana, men icke dubbelslängna, utan enkla knutar, lagda som nutidens kringlor, hvikas slingor korsvis sammanlöpa och sålunda förena de båda kringelraderna. Denna rand utmärker sig dymedelst genom en prydlig sirlighet i anordning och utföring.

Ehuru figurerna på fältet icke äro genom några ränder eller dylikt fördelade i särskilda taflor, tyckes det hela likväl framställa två eller tre, kanske fyra; skilda uppträden eller handlingar. Längst ned till venster synes en troligtvis fyrhjulad vagn, som drages af en stor häst i gående ställning. De temmeligen små ringformade hjulen bära ett högt underrede och derpå hvilat vagnskarmen, som liknar en fyrkantig låda. Karmens bakre gävel är borthuggen jämte en liten del af bakhjulet. I karmen stå tvänne personer, af hvilka den främre kör eller styr hästen med något, som icke ser ut som en tøm (helst det icke går till bletslet), utan snarare som en stång, som hvilat på hästens rygg och ändat vid manken. Hästen är fyrafotad och temmeligen väl skapad, samt liknat eljest mycket den åttafotade på Tjängvide-stenen, ända till att svansen är lika smal och likasom hoplindad med band. En del af bringan och något af framfötterna har blifvit borthugget när dopvattensholet gjordes. Tisteln eller an-

spannet, med hvilket vagnen drages består af två stänger, som ligga öfver hvarandra, af hvilka den ena utgår från hjulaxeln och den andra högre upp från underredet, näst under karmens botten. Jag skall längre fram återkomma till detta märkvärdiga anspann, och likaså till en aflång ringformig krets eller tafla, som med sin kant hvilar på hästens rygg och länd, och som är så lång som två tredjedelar af hästen. Emellan denna krets och körsvennen synas ett par smärre figurer af otydlig form; den ena liknar temmeligen en fogel och den andra en liten man eller dvärg, som bär eller håller uti fogeln.

Framför hästen och således nästan midt öfver dopvattensholet ses ett stort och högt föremål, om hvilket det är omöjligt att säga, hvad det skall föreställa; mest liknar det en struts eller stork med lång hals och nedvänd näbb, samt af så jättelik höjd, att denna vida öfverstiger hästens (jag säger derföre icke, att det är en slik fogel, utan bara att dess form påminner derom). Derefter följer något, som dock är så oredigt och utnött, att man intet kan urskilja.

Sist i fältets högra hörn befinner sig en grupp af trenne tätt efter hvarandra gående män, som äro klädda i korta rockar, af hvilka den siste bär under armen tvänne käppar (spjut) eller korta stafvar. Det märkvärdigaste hos desse män är deras hufvuden. Den sist gående har nämligen ett tydligt fogelhufvud¹, hvilket dock möjligtvis kan betyda en hatt, med långt fram öfver anletet hängande skygge. Den mellersta mannen tyckes nästan vara hufvudlös, eller ock bär han ett dok eller kläde, som skyler hufvudet och nedhänger öfver bröstet, ända ned till midjan. Den tredje och främst gående mannens hufvud är

¹) På originalritningen liknade det ändå mera ett sådant, än det visar sig på planchen.

ganska stort och skjuter så långt framåt, att det ganska mycket liknar ett apehufvud. — Dessa trenne män tyckas nästan vara de främst gående i en procession eller ett festligt tog, i hvilket den af hästen dragna vagnen utgör slutet. Det ser verkligen ut som om det hela skulle föreställa en triumph eller ett segertog efter de strider, som framställas på fältets öfre del. Då figurerna emellan hästen och de trenne främst gående männen icke kunna urskiljas, så är det likväl icke alldeles säkert, att alla figurer höra till ett och samma tog, utan det är väl möjligt, att de bägge flockarne i sjelfva verket icke höra samman. Efter min mening synes dock det förra vara sannolikare.

Vi komma nu till fältets öfre delar, och begynda såsom förut till venster. — Midt öfver de båda i vagnen åkande synas två icke fullt tydliga menniskofigurer, af hvilka den ena blifvit något skadad vid stenkantens borthuggning. De äro vände mot hvarandra och tyckas vara stadde i strid, hälst den ene synes stående och den andre ligger fälld på knä.

Derefter följa två figurer, som äro stadda i tvekamp. De äro troligen hufvudpersonerne i hela framställningen. Den ene, som tyckes vara klädd i hjälm med långt ned på ryggen hängande hjälmbuske eller hjälmkam, är resligare och skrider med verkligen kunglig hållning in på sin mindre motståndare, som dervid synes vackla eller rygga tillbaka. Och på det att ingen skall misstaga sig om, hvem segren kommer att tillhöra, har den resligare kämpen en medhållare, som står bakom den andre personen, just i begrepp att gifva honom banehugget med sin högt upplyftade och tveäggade bredyxa. Denne tredje person befinner sig alldeles midt öfver hästens hufvud. Desse fem personer tyckas utgöra en flock för sig, sammandrabbande på samma stridsvall. De två fäktande

hufvudpersonerne föra i högra handen svärd eller spjut, högt svängda till hugg eller kast, och med den venstra hålla de temmeligen små och alldeles runda sköldar, som de afvärjande sträcka långt framför sig. Dessutom tyckas kastspjut och kolfvar eller andra skottvapen flyga tätt i luften öfver deras hufvuden, och flere sådana ligga på valplatsen; ja, tvänne dylika tyckas till och med hänga fast i den bakifrån hotade kämpens något sänkta sköld. Allt visar, att meningen varit att framställa en häftig bardage, ehuru kanske blott den del af striden, som föregått i här-drottnarnes närmaste grannskap.

Det stycke af fältet, som återstår ofvanom de kämpande, innehåller en oredig blandning af otydliga figurer, hvaraf intet kan igenkännas; möjligen skall det föreställa en fortsättning af striden i fjärran, eller kanske en skog.

Högst uppe på fältet och litet på sidan om den uppstigande valknutsrandens öfversta boge, samt omedelbart intill dennes kant, ligger en stor, icke fullt regelmätigt femkant eller ett trapezium, som på ett märkeligt sätt liknar en skans eller fästning. Ja, hörnen hafva till och med runda utsprång, som alldeles likna bastioner eller hörntorn. Hela det inre är uppfyllt af en sammangyttring utaf orediga små figurer, som möjligen skola vara menniskor, boskap, hus eller tält? Det hela liknar, som sagdt är, så nära en nutidens skans eller befäst stad, att i den stora öfverensstämmelsen ligger nästan det största hindret att antaga det för en sådan; när man nämligen tänker på, huru långt tillbaka i tiden man måste gå, för att finna dess motstycke i verkligheten. Nära under skausen eller borgen — som jag ändock antager det vara — gå (eller simma?) 2 eller 3 foglar, och under dessa, längre ned på fältet, befinna sig åter 2 slika öfver hvarandra, som äro halslånga och nästan se ut som gäss.

På det återstående stycket af figurfältet, d. ä. på det öfre hörnet till höger, synes först och främst en öfverst flattrund boge, som temmeligen liknar en hvälfd port. Inuti denna stå trenne eller kanske snarare tvänne personer med bredskyggiga hattar (fullkomligt liknande dem på Tjängvide-stenen), som hafva mellan sig en kort och tjock kropp. Eller skall det hela hällre vara en krets af samma slag som den, som förut omtalats sväfva eller hvila öfver hästens rygg? På ena sidan om denna port eller krets står en mycket smärt och lång människofigur, som vänder ryggen till porten och således ansigtet åt skansen och foglarne. Och på den andra sidan derom, å det smala rummet mellan porten och valknutsranden till höger, reser sig något, som nästan ser ut som ett högt och smalt trä med korta grenar — eller kanske en liljestängel?

Föröfrigt finnes på hela stenen icke det minsta tecken till runor eller annan skrift, ej heller något korstecken.

Nu uppstår den frågan: hvad monde allt detta betyda? — och vidare: till hvilken tid och till hvilket folk hör denna sten? — Ehuru det väl blifver nära nog omöjligt att gifva ett tillfredsställande svar på dessa spörsmål, utom kanske det sista, så vill jag likväl framkasta min förslagsmening derom, bedjande de lärde att derpå vidare pröfva sin skarpsinnighet. Ty denna sten (jämnte hans frände Tjängvide-stenen) förtjenar i sanning de lärdes och isynnerhet de Nordiskes högsta uppmärksamhet, då han utan tvifvel är den i sitt slag ypperste vi ege i behåll från Nordens forntid.

Låtom oss börja med det, som jag ofvanföre kallat skansen, och antaga att detta verkligen skall föreställa en befästad stad, borg eller ett fast läger, omgifvet af vallar eller torn. — Det sker ett fientligt anfall derpå, invånarne göra ett utfall och det uppstår en skarp drabbning utanför murarne. Det viktigaste och mest afgörande

uppträdet i denna strid, höfvidsmännens sammanträffande och envige, se vi till venster på figurfältet. Kanske skola de otydliga figurerna ofvanföre betyda stridstunlet längre bort på slagfältet; — eller kanske skall det utmärka en staden på denna sida omgifvande skog. I sådant fall torde de på andra sidan befintliga foglarne vara änder och gäss, hvilkas dervaro kan antyda, att vatten omgifver staden på den sidan.

Efter den ene anförarens fällande medelst ett nidingshugg bakifrån, tillhör segern hans motståndare, som trofiken är den, som anfallit staden, och ett festligt segertog ordnas derefter. Först skrida tre män med hvarjehanda djurhufvuden — symboliska figurer, eller skola djurgestalterna antyda deras nesliga fångenskap? — och sist kommer segerherrens vagn; han står sjelf ledig deruti och jämte honom hans körsven, som styr hästen.

Den flatbogiga kretsen, som omtalades sist vid figurfältets beskrifning, skall törhända föreställa en flathvälfd port, hvarifrån antingen de stridande uttoga till kampen, eller dit segervinnarena på sistone ställa sin väg. Den långsmärta figuren, som står derinvid, är möjligen en väktare eller utpost. Att denna port befinner sig utom staden eller borgen, äfvensom att figurer af menniskor, djur och ting icke, hvad deras jämföriga storlek angår, stå i riktigt förhållande inbördes, bör icke förundra oss vid ett så fornt verk som detta. Ej håller bör det väcka någon anstöt, att en kanske under flere dagar fortgående handling här framställes på en gång och samtidigt inför åskådaren. Sådant tillhör ju alltid konsten i dess barndom.

Men det märkvärdigaste af allt är ändock, att hela denna bildliga framställning till någon del påminner om de basreliefer, som nyligen blifvit funna i Persepolis; men på ett ännu mera slående sätt om dem, som den outtröttelige Britiske resanden Layard uppgrafvit från den mångtus-

åriga hvilan i och omkring det gamla Ninive. Jag förutser, att denna dristiga sammanställning skall tyckas de fleste i egentligaste mening långsökt, ja, till och med löjlig; men jag beder dock läsaren, att icke låta detta löje afhålla sig ifrån, att genomgå de afteckningar, som finnas uti nämnde Layard's Niniveh and its Remains (2ue tomer; London). Han skall verkligen der finna flere framställningar af strider, som hafva stort syskontycke med den på Alskogs-stenen; och isynnerhet skall han ofta träffa på konungars triumph- och jagt-tog, hvaraf segertoget på den Gotländske stenen nästan ser ut som en sämre utförd kopia. Konungen åker der alltid stående och har jämte sig sin kusk, som kör de vanligtvis 2 eller 3 hästarne. Ja, sjelfva vagnens anspann med den dubbla tisteln är alldeles det samma som på de Fornasiatiska vagnarne, hvilka dock oftast äro tvåhjuliga. Äfven hafva alle eller de fleste hästar derstädes alltid smala och med band hoplindade svansar, just som på de bägge Alskogs-stenarne. På de Ninivitiska afbildningarne ser man stundom äfven städer och borgar, mycket liknande den på Alskogs-stenen. Sammaledes är vatten eller grafvar, som gränsa intill en sådan stad, klumpigt betecknade genom en mängd ditsatta simmande foglar eller fiskar.

Äfven har en forskare i den Fornorientaliska vetenskapen och odlingen gjort mig uppmärksam på, att den runda eller aflånga krets, som hvilar öfver hästens rygg, särdeles mycket liknar de medallioner, som oftast synas på hvarje Fornegyptisk bildlik framställning, och som man nu antager innehålla furstens eller konungens namuchiffre i bildskrift¹. Måhända hör äfven den krets, som jag

¹) Leyard beskriver äfven ett elfenbensbord, med en dylik namnmedallion, som han funnit i Ninive, tror jag; och han gissar, att det kommit från Egypten.

tyckt vara likare en port, till detta slag. Denna sista sammanställning må dock gerna betraktas såsom ett löst hugskott, ehuru det kanske ändock borde undersökas.

Men Gotland och — Ninive! — utropar man — hvad kan det finnas för beröring eller sammanhang mellan dessa till afstånd och tid så vidt åtskilda egnder? — Ja, min mening kan nu för ingen del vara, hvarken att Forngotländingarne eller Gutarne inflyttat till sin Baltiska ö direkte från Mesopotamien, ej håller att de derifrån fått sina stenhuggare; då dessutom den Fornbabiloniska kulturen var försvunnen kanske mer än ett årtusende förr än Gotland kan antagas hafva fått sin första åtminstone Germaniska eller Gutniskt-Gotiska befolkning. Men man bör likväl ihogkomma, dels att den Fornpersiska och Mediska odlingen nog blomstrat vida utöfver den krets, der vi hittills upptäckt dess spor, och dels att denna odling möjligen kunnat fortleva på några ställen vida längre ned i tiden, än vi ännu fått reda på. Vidare är det ju genom den nyare jämförande språkforskningen afgjort, att alla Germaniska folk härstamma från Asiens Arier, d. ä. Sanskritfolk, förmedlade genom Fornperser och Meder. Och enär det har mycken sannolikhet för sig, att Gotland, som nästan är den östligaste punkt i Skandinavien, också först blifvit berördt och befolkadt af de östan kommande Nordgermanerne, — så ligger det icke rent af någon omöjlighet deruti, att desse invandrare, som snart torde hafva utbildat sig till en liten lugn östat, ännu en tid efter ankomsten dit kunde ega i behåll minnet af vissa föreställningar, seder och bruk, ja, af vissa redskap, såsom vapen och måhända vagnar och deras anspann, hvilkas hjälp de nog tarfvat under den långa landvägen.

Frågan, hvilket folk Alskogs-stenen tillhör, är således redan till en del besvarad. Han härrör nämligen utan allt tvifvel från den Germaniska stämma, som vi kalla

Nordboar, kanske närmast af den Sydsckandinaviska gren, som än i dag kallas Götar på Sveriges fastland, Gutar på Gotland och Jutar i Daumark; men i alla fall Nordboar. Och att detta så förhåller sig, hvad Ålskogs-stenen angår, bevises ovedersägligen deraf, att han är af Gotlands vanliga kalksten, och således icke kan vara ditsörd (i fall detta icke ändock vore en orimlighet), och sedan deraf, att han vid första ögonkastet visar sig tillhöra samma tid och, om jag så får säga, konstutveckling som Tjängvide-stenen. Men denne är lika säkert både af Gotländskt och rent Nordiskt ursprung, enligt hvad de äkta Nordiska runornas dervaro klarligen bestyrka. Det är således en verklig lycka, att vi, jämnte Ålskogs-stenen, också ega Tjängvide-stenen; ty annars skulle gissningarnas fält blifvit vida mer obegränsadt vid bestämmandet af hans ursprung och plats bland öfriga Nordiska minnesmärken från forntiden.

Den mening jag här försökt att korteligen framställa är visserligen ny, och jag inser derföre mer än väl, att hon icke kan annat än förefalla de fleste oväntad och tvifvelaktig, ja, kanske orimlig, och det är också ganska möjligt, att framtiden kommer att alldeles underkänna henne. Men det är å andra sidan också en möjlighet, att vi här se den första svaga uppslagsändan till en tråd, som kan leda oss till insigt af ett närmare samband mellan fjärrbelägna orter, folk och händelser, än hvarom vi nu hafva en aning. Först böra likväl alla dylika minnesmärken samlas och nyckeln till deras förklaring hittas, innan derpå kan byggas något bestående. Men skulle det då befinnas, att det Nordiska folk, som å Tjängvide-stenen ristat Nordiska runor och tecknat Odens jättehäst och sitt eget stäfhöga drakskepp, som å Ålskogs-stenen afbildat en strid till hemstadens försvar, samt ett derpå följande segertog, — skulle det då befinnas, att ett Nordiskt folk gjort detta, ännu med ledning utaf fortlefvande minne

af Fornasiatiska bruk och inrättningar; — så torde der-
utaf småningom komma att utveckla sig en helt annan
åsiqt om de Nordiska runornas, Asatroens och en mängd
andra Nordiska tings ålder, rätta ursprung och be-
tydelse, än den som nu gäller för den sanna.

I betraktande af allt detta, och utan att vilja före-
gripa framtidens dom i denna och dithörande frågor, anser
jag de bägge Alskogs-stenarne för att vara bland de allra
märkvärdigaste fornsaksfynd, som på lång tid gjorts inom
Norden. Ja, redan det att de efter all anledning innehålla
de bäst och konstrikast utförda bildliga framställningar i
sten, som vi ege från Nordens förskriftliga tid (ty åtmin-
stone så gamla töra de vara!), gör dem förtjenta af den
högsta uppmärksamhet. Därför tager jag också säkerligen
icke fel, när jag förutsätter, att alle Nordiske fornforskare
och häldakunnige med mig skola önska, att de bägge
Alskogs-stenarne snart och med lämpa måtte varda förde
till ett säkrare ställe, än der de nu befinna sig, den ene
visserligen i en kyrka och den andra under hederlige
dannemäns samvetsgranna vård, men likväl hvarje stund
utsatta för okynnets och barnslighetens åverkan. Mätte
alltså dessa dyrbara fornminnen blifva förda till Gotlands
eller Sveriges medelpunkter för fosterlandskärlek och veten-
skapshog, till Visby gymnasium eller Stockholms forn-
saks-museum; måtte dessa bägge orter täfla om att före-
komma hvarandra i deras förhvarfvande, innan — en
tredje kanske kommer dem i förväg och bortsnappar kle-
noderna, ty de äro sannerligen för goda att utanför en
bryggarstuguvägg tjena till skottäfla för leklystna gossars
stenkast eller att som golfsten förnötas af järnbroddade
stufvelklackar!

Slutligen vill jag än en gång fästa forskarens uppmärk-
samhet på följande, icke ovigtiga omständighet. Drakekeppet

på Tjängvide-stenen liknar, åtminstone hvad skrofvat angår, ganska mycket den städse förekommande skeppsformen på de Skandinaviska hällristningarna, ehuru det derjämte har segel och är utfördt med vida större fulländning. Denna likhet skulle vara mycket större och ännu mera i ögonen fallande, om man ej af det trånga utrymmet hindrats ifrån att gifva det dess tillhöriga längd. Man kan således knappast misstaga sig på, att hägge slagen tillhöra samma sjöfarande folk, om ock från olika tider. Och skulle denna mening vinna styrka af ytterligare anställda forskningar och af möjligen framtida upptäckter, så skulle deraf följa, att hällristningarna verkligen tillhöra ett Nordiskt eller Skandinaviskt folk (och således icke Kelter, Cimbrer, Lappar eller andra), och detta lika säkert som Tjängvide-stenen, för hvilkens Nordiskhet runskriftens dervaro ju är ett oomkullstöttligt bevis. Åtminstone finge man härigenom en någorlunda fast stödjepunkt vid bedömandet af de hemlighetsfulla hällristningarnas ursprung och förhållande till de öfriga fornminnesmärkena i Norden.

Köpenhamn, d. 1 Juni 1853.

NYFUNNA SVENSKA RUNINSKRIFTER.

AF CARL SÄVE.

Det var en tid, då det i Sverige med kraft och framgång arbetades i den Nordiska och fosterländska språkkunskapen. Men landet är icke stort, och arbetarena kunna således icke städse vara lika många, ej håller allmänhetens lust för sådant alltid lika lefvande. Den raska verksamheten aftog dertill efter någon tid, lefde åter upp, åtminstone delvis, och domnade så återigen. På detta sätt har det

skiftat i flere omgångar. Det var under den första, för det Nordiska språkstudiet kanske gynnsammaste perioden, som den tidens lärde, med upplyst och kärleksfull tillskyndan från Sveriges konung Carl XI, genomforscade nästan hela landet, för att uppdaga och afrita den stora skatt af runstenar, öfver hvilken egande särdeles det gamla Svealand med rätta kan vara så stolt. Tiden har sedan, ehuru med temmeligen långa mellanskof, gifvit oss tvänne samlingar såsom frukten af det sjuttonde århundradets prisvärda arbete i denna riktning: Göransons Bautil (trykt 1750) med något öfver 1100 Svenska runstenar i träsnidt, samt Liljegrens Runurkuoder (tryckta 1833), som upptaga alla då kända runinskrifter både inom och utom Sverige och Norden, så väl egentliga runstenar, som andra, till ett antal af något öfver 2000¹. Bägge dessa arbeten äro, hvart för sin tid, onekligen rätt goda, särdeles med afseende på vetenskapens dåvarande ståndpunkt. Men hvarje vetenskap går ju framåt, och den Nordiska, och ännu mera den Germaniska språkvetenskapen, har på de sista hundra åren i sanning framgått med jättesteg. Det kan derföre icke förundra någon, att många runinskrifter ej äro fullkomligen rätt läste, samt att en ny granskning och omläsning af alla runstenar blifvit ett nästan oundvikligt behof för allt studium af Nordiska fornspråket. Ty har det en gång befunnits, att man icke med fullkomlig trygghet kan lita på en och annan runskrifts gamla läsning, så börjar forskaren snart att tvifla på dem alla och det uppstår ett vetenskapligt fimmel, som ingalunda är godt. Ett bevis härpå är Dieterichs Runen-Sprachschatz eller Runlexikon (Stockh. 1844), som skulle vara ett så förträffligt verk, om det icke egde en mängd felaktigheter,

¹) Nära 1000 Runmynt, Runstafvar och Kalendrar, m. m. utelämnas då ur räkningen.

som dock till större delen äro en följd af de bristfälliga texter, författaren nödgats att följa.

Men på de mera än hundra och femtio år, som förflutit sedan de stora och egentliga runstensletningarna i Norden, hafva en stor mängd nya runstenar upptäckts, som dels stått mossupna och undångömda i nästan otillgängliga skogar, dels varit nedlagde i grundvalar och murar under kyrkor och enskildes hus. Några af dessa dyrbara fynd hafva visserligen råkat falla i förståndigt och tänkande folks händer och hafva sålunda blifvit tagna till vara. Och en del af dessa hafva derjämte lyckligtvis blifvit afritade eller inskrifterna åtminstone afskrifna, hvarefter några blifvit tryckta här och der i de mest olika skrifter: Landskaps- och Sockenbeskrifningar, Disputationer, lärda Sällskaps Handlingar m. m., der det återigen icke är så lätt att finna dem. Men andre, som haft det missödet att falla i händerna på vettlöse egare, hafva antingen genast utan nåd blifvit nedmurade igen, eller, hvad som är det allra värsta, hafva de blifvit sönderslagna af murarens slägga, för att begagnas till murfyllning. — En stor mängd af de redan hos Worm, i Bautil och af Liljegren upptagna runstenarne hafva på en så lång tid icke kunnat undslippa detta sorgliga olycksöde. När en gång den stora räkenskapsdagen kommer för runminnesmärkena, så skall man häpna öfver den mängd af desse dyrbara runstenar, som nu är spordöst försvunnen — i helt eller i småbitar sönderkrossadt tillstånd, uppsluka af murar, trappor, stengärdesgårdar m. m. Ett sådant barbari är afskyvärdt!

Denna glömska af förfädrens oskattbara minnesmärken är ovärdig Nordens styrelser och folk!

Det är derföre som jag i vetenskapens och den Nordiska fosterländskhetens namn vågar ställa den varmaste och mest inträngande uppmaning till de Sällskap och förmående

Män, som älska och sysselsätta sig med Nordisk språk- och fornforskning, att med det snaraste och på det kraftigaste förena sina bemödanden, att såväl sjelfva, som genom att främställa sakens vikt för sina regeringar, söka att åstadkomma en ny och noggrann undersökning af alla redan beskrifna runstenar och runinskrifter, med upptagandet af nya afritningar af de nyfunna. Detta gagnrika arbete har allt för länge legat nere, så att det verkligen här på tiden, att det en gång sker; — ty förstörelsens verk fortgår, ty värr, stadigt och ohämmadt, utnötande, grusande, tillintetgörande!

Då Sverige inom sina nuvarande landamären, af de i Liljegrens Runurkunder för 20 år sedan upptagna runinskrifter, ensamt egde 1800, och således icke mindre än nio tiondedelar af hela antalet, — så ligger deruti visserligen en stor förmon för den Svenska fornforskningen; men dermed följer också ett lika stort ansvar, att rätt vårda en så stor skatt, samt att göra honom tillgänglig för vetenskapen. Detta blifver så mycket angelägnare och nödvändigare för vårt land, som vi — när sju eller åtta Landskapslagar frånräknas — ege så få andra rätt gamla skriftliga minnesmärken från vår forntid. Dessutom behöfver jag icke här fästa uppmärksamheten på, huru mycket dessa inskrifters vikt förökas deraf, att bland de Svenska, särdeles det gamla Svithjods, runstenar finnas sådane, som innehålla det allra äldsta och fornaste, som vi i skrift hafva kvar af Nordisk tunga. De utgöra således ett nödvändigt och oskattbart led uti i all Nordisk, ja, i all Germanisk språkforskning.

Måtte derföre landets Styrelse, som på så många sätt visat sig ega en så upphöjd kärlek för det fosterländska och vetenskapliga, och måtte de Myndigheter, som enkom hafva forn- och häfdaforskning till det ädla målet för sin verksamhet, — måtte de snart vända sin uppmärksamhet

äfven på detta ämne! Men det är icke nog att utstädja uppmaningar till landets prester och andre, att hvar i sin ort uppsöka och insända berättelser om der befintliga runstenar. Desse män hafva dels så mycket annat af stor vikt att sköta, och dels kunna de icke, äfven med största nit och beredvillighet för saken, åstadkomma något i denna väg, hvarmed den nutida vetenskapen kan varda belåten. Undantag finnas naturligtvis, men de äro nog icke särdeles många, och jag talar här om saken i allmänhet¹.

¹) Men stundom träffar man beklagligtvis äfven hos personer, som ursprungligen fått ett visst mått af vetenskaplig bildning, och af hvilke man således kunde vänta något mera, en sådan glömska af allt hvad till kärleken för det historiskt märkvärdiga hörer, en sådan dåsig försunkenhet i de dagliga sysslornas tarf, att man stadnar i häpen förundran. I anledning häraf vill jag berätta ett par smådrag, som jag varit vittne till under mina språkresor; emedan de mer än allt annat bevisa, huru högt angeläget det är att åtminstone från universiteten utsprida en större aktning för fornminnena.

En gång steg jag in i en prestegård och utbad mig anvisning, hvar jag skulle söka 2 runstenar, som uppgifvita skola finnas vid eller uti kyrkan. Mannen, till hvilken jag vände mig, förundrades öfver min fråga och försäkrade, att han aldrig hört omtalas några dylika der, samt att sådana troligtvis aldrig funnits, emedan derom icke stod ett ord i kyrkans inventarier. Då jag likväl sjelf ville bese stället, i hopp om att åtminstone något stycke af dem kunde finnas liggande i någon vrå, sade han, att han visst gerna ville följa mig dit; men att det i alla fall vore lönlös möda, emedan han under 6 år minst söndagligen besökt kyrkan och likväl icke sett något tecken till någon runsten. Jag förlorade nu nästan allt hopp; men vi gingo ändock. Det första mina ögon föllo på, när vi trädde inom kyrkogårdsluckan, var de båda sökte runstenarne, som ganska riktigt stodo midt på kyrkogården, icke 20 steg från stigen till kyrkodörren. De stodo visserligen icke som vanligt ändreste,

För att råda bot på allt detta, gifves det icke mer än ett enda säkert medel, nämligen att någon till detta ändamål inrättad myndighet eller akademi utsänder en eller flere små expeditioner, för att enkom resa från socken till socken, från runsten till runsten, med det enda uppdraget att efterse och jämförande återläsa alla förut kända och beskrifna runstenar. Derjämte skulle de naturligtvis, genom oafåtliga efterforskningar och frågor till gamle och ortkunniga personer, söka att uppleta nye, d. ä. hittills okände eller obeskrifne, runstenar, samt taga noggranna afskrifter och afritningar af dem. Vidare skulle de uttryckligen anmärka alla gamle, som alldeles försvunnit, och såvidt möjligt efterspana sättet, hvarpå detta skett; om de antingen äro rent af sönderslagne och således för alltid förlorade, eller blott inmurade i byggnader (hvilket ej sällan är händelsen) och att således ännu hopp finnes, att de en

utan i stället af okunnighet nedsatte så djupt i jorden efter långsidan, att halfva inskriften derigenom doldes; men de voro i alla fall omkring $1\frac{1}{2}$ aln höge och intogo bägge en längd af 4—5 alnar, och det var således nästan omöjligt att öfverse dem. Detta hade dock under 6 år lyckats för denne utomordentlige man. „Det var besynnerligt!” yttrade han. — På ett annat ställe fann jag en grafhäll inlagd såsom trappsten framför sjelfva den stora ingången i prestgården, och då hon icke fanns upptagen af Liljegren, började jag att afskrifva hennes runskrift. Prosten kom i det samma och sporde mig skämtande, om min kärlek för allt gammalt gick så vida, att jag till och med afritade gamla trappstenar? Men när jag då visade honom runraden, utropade han: „Hvad i all världen, står det runor der — och jag, som aldrig vetat det, ehuru jag nu i elfva år bott här och dagligen stigit på denna trappa — besynnerligt!” — Och huru många runstenar hafva dessutom icke blifvit rent af förstörde vid kyrkoreparationer, genom att man jämnat och borthuggit kanter och inskrifter, för att få dem att passa till golf-, tröskel- och trappstenar, — och detta oftast med vederbörande presterskaps uttryckliga lof och tillsägelse!

gång åter kunna komma till rätta; eller om de bara blifvit flyttade till annan ort, för att t. ex. stå som prydnad i någon trädgårdstappa¹.

Dessa små runexpeditioner skulle aldrig kunna blifva särdeles kostsamma, då runstenarne nästan alla finnas i Sveriges mest odlade landskap, och då till hvarje sådan utfärd icke fordras mer än tvänne personer: en runläsare och en runritare. Ty ehuru det väl icke kunde vara omöjligt att finna en person, som uti sig förenade dessa bägge färdigheter, så er det dock i alla afseenden att föredraga, att tvänne städse samverka, emedan sakeu derigenom går både snabbare och säkrare, då fyra ögon alltid se mera än två. Dessutom äro en del runstenar så beskaffade, att de icke stå att läsa, utom när sol och dager falla på dem på ett visst gifvet sätt. Så har jag mer än en gång nödgats öfvergifva en runstens afskrifning, när han var halfläst, bara emedan solen skred bort, för att om möjligt söka att komma igen en annan gång, hvilket sedan icke alltid kunnat ske: — på sådant sätt sparas hvarken tid eller penningar! Det förstås af sig sjelft, att den, som jag här kallat runläsaren, bör noggrannt känna det Nordiska

¹) Så har t. ex. skett med en märkvärdig sten, som förut stod inom Eks socken i Vadsbo härad af Vestergötland (Liljegrens Runurkunder, No. 1334). Om denne sten har Mag. Iv. U. Sörensson helt nyligen gifvit underrättelse, att han i orten inhemtat: „Den stenen lät salig baron Posse föra från Ek (öfver 1 mil) till grannlätsprydnad för trädgården här på Ingarud”, som ligger i Berga socken, annex till Hassle eller rättare Hassled. — Om en annan runsten i Hassled (Liljegren, No. 1327) meddelade han på samma gång, att den af honom förgäfves blifvit eftersökt och icke kunnat återfinnas. Således bortförd eller sönderslagen! — Monne icke 50—100 Riksdalers böter skulle kunna stäfsja slikt våldförande? Eller skulle icke en kanske för evig tid förstörd runsten vara värd lika mycket som en i oloflig tid skuten elg!

fornspråket, åtminstone det prosaiska. Är han tillika redan förut förtrolig med runläsning och med det Svenska runspråkets egenheter och vändningar, är det så mycket bättre; eljest vinner han väl efter hand erfarenhet häruti allt efter som arbetet fortgår.

Under afvakten på, att en sådan återläsning af de Svenska runstenarne i stort skall varda företagen, har jag ansett det för ett kärt åliggande att uppsöka och läsa alla de gamla och nyfunna runstenar, som jag under mina resor kunnat påträffa; nämligen i den mån som det egentliga syftet för min verksamhet — forskandet i landskapsmålen — det medgifvit. Mina bemödanden i denna väg hafva derföre hittills inskränkt sig till Gotland, samt vissa delar af Helsingland, Gestríkland, Uppland och Vestmanland. Jag leddes i begynnelsen dertill bara af intresset att läsa runinskrifterna, utan att tänka på att strängt granska dem. Men när jag snart såg, att de allra fleste runstenar voro åtminstone till någon del oriktigt läste, ökades min lust stadigt att kunna få undersöka allt flere. Jag har dessutom haft glädjen att emottaga flere bidrag af åtskillige personer, på hvilkes omdöme och noggrannhet jag kunnat förlita mig.

För de Gotländska runstenarne — som, ehuru i allmänhet hörande till de lättlästare, likväl oftast äro förunderligen illa återgifna — har jag haft det väsentligaste bistånd af min i Visby boende Broder, Collega Scholæ P. A. Sæve, som ypperligt förstår att afrita dessa och alla andra monumenter, och dertill eger en af få öfverträffad förmåga att med skarpsinnighet och trohet läsa och utreda de svårästaste medeltida inskrifter, så väl med runor som med den invecklade munkstilen.

Det är min mening att här efterhand meddela en följd af mina iakttagelser öfver de Svenska runinskrifterna, så väl de helt och hållet nyfunna, som bättre läsningar af de gamla. Till de förra önskade jag helst att meddela ritningar eller plancher, när sådana kunnat anskaffas af full trovärdighet; emedan forskaren alltid sluteligen önskar sådana. Och jag begagnar vid allt detta dels mina egna samlingar, och dels andres, om hvilkas tillförlitlighet jag icke eger något skäl till tvifvel.

I. 1. Runinskrift å en gammal Ljuskrona i Hväte socken på Gotland.

(Tab. VII. b.)

I Hväte¹ kyrka på Gotland fann min Broder, under en resa 1852, bland en mängd gammalt järnskräp, bitar af sönderbrutna katolska helgonbilder af trä, m. m. dyl., ett afbrutet stycke af en gammal Ljuskrona med en derå tecknad runskrift. Ljuskronan har bestått af dubbla ringar af tunnt och ursprungligen förtennadt järnbleck, förenade med pånitade tvärplåtar. På hvarje sådan tvärplåt har till prydnad blifvit fastnitad en sexuddig stjernros med trubbiga flikar. Hela den dubbla järnringen är omkring 4½ tum bred och har en längd af 2½ Sv. alnar. Han är afbruten och har troligtvis varit mycket längre; åtminstone om man får sluta deraf, att uti Lau kyrka, några mil från Hväte, finnas två ljuskronor ännu i bruk, af alldeles samma gamla och enkla slag som denna, hvilka hafva ett tvärmått af nästan 3 alnar, och hvilkas omkretsringar således äro omkring 10 alnar i längd. Dessa ljuskronor bestå nästan endast af denna ring, på hvilken ljuspiporna sitta, och det hela

¹) Hväte är annex till Heide. Namnet skrives nu ofta *Väte*, men orätt, då socknen fordom städse skrefs: i *Hvetium*.

bäres af en mängd små kedjor och tog, som sammanlöpa i den stora upphängningskedjan. För öfrigt har jag icke sett några flere slika ljuskronor på Gotland; men de töra nog fordom hafva varit allmännare, tills de blifvit ersatta af de nyare och dyrbarare kronorna af malm eller brons, som nu sällan saknas i någon af öens kyrkor. På ljuskronorna i Lau finnas inga inskrifter.

Hvardera af de båda hufvudringarne, af hvilka hela kronringen bildas, är omkring $1\frac{1}{4}$ tum bred. På den öfversta af dessa finnes medelst 3 nitnaglar fastnitad en smalare remsa af järnbleck, af endast $\frac{2}{3}$ tums bredd och $\frac{1}{8}$ tums tjocklek, på hvilken runorna äro ristade eller ingrafna. Denna remsa synes icke ursprungligen hafva varit förtennad, som det öfriga, och har derföre antagit en mörkare rostbrun färg. Hon är beklagligtvis afbruten, som det ser ut, midt i inskriften, så att hon nu endast är 22 tum lång, hvilket just utgör en tredjedel af hela den återstående kronringens längd¹.

Runorna äro djupristade och således ganska tydliga, samt äro till antalet 87, med en antydning till den 88de. Inskriften utgöres af $21\frac{1}{2}$ ord och innehåller en fullständig mening, ehuru orden: hann gaf fyrst ok sipan antyda, att en fortsättning följt, som blifvit bortbruten, med undantag af de två första inledande orden. — Det yttrades ofvanföre, att det troligtvis var just halfva inskriften, som fanns i behåll. Anledningen till detta antagande hemtar jag deraf, att inskriftens första del jämnt upptager en hel och oskarfvad bleckremsa; men just vid denna slut är en skarf, medelst hvilken ett nytt stycke remsa är vidnitad, på hvilken fortsättningen af inskriften varit ristad. Det är likväl lätt möjligt, att fortsättningen

¹) Den åtföljande planchen (tab. VII. b.) återgifver endast en liten bit af ringen och inskriften, i icke fullt halfva storleken.

icke varit så lång, som jag här antagit; men det är naturligtvis också möjligt, att hon varit mycket längre, så att bara en ringa del af den ursprungliga inskriften nu är qvar.

Runskriften meddelas här: 1) i trogen afskrift, 2) rättad från ristarens felskrifningar, 3) i Gutalagens språk, 4) på Isländska, 5) i Gotländsk och 6) i Svensk öfversättning.

1) Runskriften på den gamla Ljuskronan i Hväte:

† INAT : I : FRITHIN : *AT : FAF : DIF : FRONN : FARF :
FNDI : AF : MARI : FRON : AF : DARI : *TAN : FIFIN : FITHI :
FAT : FIF : DAF : AF : FIF

2) Rättad efter sitt eget språk:

IUAN I GRENium HAN GAF ÞISA KRUNU FYRST
GUDI OK VARI FRU OK ÞAIRI HELGU KIRKIU
SENNI SIAL TIL ÞARFA OK SID(A)

3) På Gutniska, d. ä. Guta-lagens språk:

Iuan i Grenium hann gaf þissa krunu fyrst guði ok
ori (l. vari?) fru (l. froiu?) ok þairi helgu kirkiu, senni
sial til þarfa, ok siþ(an)

4) På Isländska:

Ión L. Ióan i Grenium hann gaf þessa krónu fyrst Guði
ok várri Frú ok þeirri helgu kirkiu, sinni sál(u) til þarfa,
ok síðan

5) På Gotländska:

*Johan i Gräne hann gav hissú (l. issú) kronu fyrst
til Gud u var Fräu u til dā hēlgu kōrku, sēin siāl til
tarv, u siden*

6) Svensk öfversättning:

Johan i Grenjum han gaf denna krona först till Gud
och vår Fru och den helga kyrkan, sin själ till tarf, och
sedan

Innehållet är, att en bonde i socknen, Johan i Gräne,
gaf denna ljuskrona till kyrkan i Hväte, för att bereda sig
Guds och Jungfru Marias nåd till sin själs frälsning. —
Då meningen för öfrigt är alldeles klar och tydlig och

bara få ovanligare ord deruti förekomma, skall jag endast fästa mig vid några af dem.

Juan; denna form, som närmare öfverensstämmer med det Grek. Ἰωάννης, än Johan eller Johannes, hvilket åter mera liknar det Hebr. Jochanan, förekommer söröfrigt bara på 4 runstenar, alle likaledes på Gotland; på det öfriga Sveriges runstenar träffas allenast formerna Johan och Jon, samt en enda gång Jun, Isl. *Jón* och *Jóan*.

Grenium, dat. pl. f., namnet på den gård, som ännu finnes och heter *Gräne*. Ordet kommer troligtvis af Gotl. *grän*, f., Isl. *grön* (pl. *granir*), Dal. *grån* (pl. *gräner*). Namnet i Grenium, som visst aldrig brukades i sing., betydde väl således endast: bland granarna. — Nästgränsande socknen intill Hväte är *Haugrån* el. *Haug-grän*, d. ä. Hög-gran.

Þisa, för þissa, acc. sg. f., Guta-lag *þissa*, Isl. *þessa*, denna. Denna form igenkännes ännu i det Gotl. *issen* eller *hissen*, såsom ordet ännu uttalas längst norrut på öen, och hvilka på ett märkvärdigt sätt öfverensstämma med de fjärran ljudande Dal. *issen* och Färöska *hesin*.

krunnu, ett uppenbart ristfel för: krunu, acc. sg. f., (jf. Guta-saga *krunaþr*, part.); Björn Halld. Lex. upptager för Isl. formen *krúna* jämnte *króna*, och på Gotl. uttalades ordet ännu för 50 år sedan med u-ljud. Ordet kruna är ej förut anmärkt å någon runsten.

guþi, och det sista ordet siþan, hafva bägge stunget þ för att uttrycka d, hvilket är anmärkningsvärdt, då detta ljud annars alltid skrefs med t, sedan stungna runor kommit i bruk.

vari, Isl. *várri*, dat. sg. f., vår. Här skulle man nästan hafva väntat ori, enär Guta-lag endast brukar denna form, nämligen: *or*, nom. sg. f., *orum*, dat. pl. och sg. m., samt *oru*, dat. sg. n.; ännu säges allmänt på Gotl. *ore*, vår, hvilket nu är nästan oböjligt.

frru, äfvenledes ett påtagligt ristfel för: fru. Detta är tillika det enda ord i hela inskriften, hvartill icke någon motsvarighet förekommer i sjelfva Guta-lagen; men uti den derefter följande Guta-sagan står *husfroya*¹. På de Gotl. runstenarne har ordet de skiftande formerna: *hus-fraua*, *hus-frova*, *hus-froia*, *hus-preya*, *hos-fria*, *hus-fru*, m. fl.

helhu, för: helgu, dat. sg. f. def. (Guta-lag *hailigr* def. *helgi*); på en Gotl. runsten (Liljegr. 1696) läsas äfven de 2 orden: *þairi helhu* (*kirkiu*?), hvilka troligen stå i samma slags förbindelse som å ljuskronan. Som bekant är finnes ofta midljudande² *g* skrifvet med *h* på runstenarne, särdeles efter en flytande konsonant, och äfven annars, t. ex. *Helha*, acc. sg. m. (Liljegr. 588), *biarki*, pres. conj (Liljegr. 907), *Rahnfríþr*, f., m. fl., ja, till och med *hahal* för *hagal*, Isl. *hagall*. Troligtvis har också *g*'ets ljud här varit något mera lent eller adspireradt, hvartill man dessutom kan hafva någon anledning att sluta af det ofta förekommande medeltida skriftsättet med *gh*, för mid- och slut-ljudande *g*.

senni, dat. sg. f., Guta-lag *sinni*, Isl. *sinni*: egenheten att skrifva *e*, motsvarande Isl. *i* (icke *í*), uti detta pronomen är äfven genomgående i Guta-lag. Nu heter det dock i Gotl. *sinn*, *säin*, *sitt*, Isl. *sinn*, *sín*, *sitt*, men i Dal. *senn*, *sai*, *sett*.

þarfa, g. pl., af þarf, f., Isl. *þörf*, Guta-lag *þarfa*, g. pl., tarf, behof, nödtorft. Detta ord har hittills icke funnits inom runspråket.

siþa(n), Guta-lag *siþan*, Gotl. *siden*, Isl. *siðan*. Det kan icke vara något tvifvel om, att ju icke här har stått *siþan*, då *a*'ets qvist synes och bleckremsan således blifvit afbruten just i dess staf. — Hvad som följt i slut-meningen, är naturligtvis nu omöjligt att säga; men troligen

¹) I Guta-Sagens 4de Kap. står egentligen *hus-foyu*, genom skriffel. — ²) *Inlautend*: Grimm.

har deri berättats om någon ytterligare gåfva till kyrkan, antingen af den samme Juan i Grenium, af hans hustru eller någon annan, — vare sig nu att det gifna bestått i någon annan kyrkoprydnad, eller, hvad som antagligare är, af ett stycke jord, för hvilket årliga lega eller afrad ett visst antal själamessor skulle sägas för gifvarens själ. En sådan formel brukas nämligen på en Gotl. runsten (Liljegren 1696), som för öfrigt till flere delar finnes oriktigt läst hos Liljegren; men som, ty värr, numera icke helt kan rättas, då han är mycket skadad.

Huru viktigt det än vore i språkligt afseende, att kunna bestämma närvarande runskrifts ålder, så låter det sig icke göra, annat än på ett ungefär. De Gotländska runstenarne äro nämligen i allmänhet mycket unge och flere af dem hafva årtal, och derföre blifver det kanske i en framtid möjligt att med temmelig säkerhet fastställa deras ålder, när en gång de dertill nödiga förarbetena blifvit gjorda, — hvartill i främsta rummet hör, att de ånyo varda granskade. Här får jag derföre inskränka mig till att blott hänvisa till 5 Gotl. runinskrifter hos Liljegren, af hvilka en är af år 1326 (Liljegren No. 1731), två af år 1350. (Liljegren 1705 och 1732), samt två af år 1449 (Liljegren 1763 och 1764) På alle desse stenar finnas vokalerne *e* och *y* (†, ʌ) stungna, och äfven någon gång ʃ för 1, men icke ʃ för ʰ på de 3 äldste. Å de 2 siste, omkring ett århundrade yngre, stenarne finnas deremot stungna och samstafva ruor genomgående och nästan öfver allt, der det var någon möjlighet att bruka dem. Ja, på No. 1764 finnes (i namnet, R^hW^l, d. ä. *Rupvi*) t. o. m. det gamla ʌ utbytt mot stunget ʋ. När man tagit allt detta i öfvervägande — och särdeles bruket af stunget ʰ såsom en öfvergångsform —; så tager man visst icke synnerligen miste, om man anser vår i fråga varande ljuskrona vara från tiden midt mellan de nämnda 5 runstenarne,

och således från omkring år 1400 eller åtminstone från slutet af 14de århundradet.

Kaste vi nu blicken tillbaka på de olika målbrytningar eller dialekter, i hvilka jag ofvansföre återgifvit denna omkring 450 år gamla Gutniska inskrift (dervid jag dock låtit ordaföljden så mycket som möjligt lämpa sig efter grundskriften), så gifver hon åtskilliga icke ovigtiga upplysningar. I Företalet till quartupplagan af Gotlands-lagen eller Guta-lagen, kommer den fräjdade Utgifvaren, efter en noggrann pröfning, till det slutomdöme, att denna lags enda återstående skinn-handskrift icke kan vara äldre, „än från senare hälften eller närmare slutet af 13de århundradet”. Eburu, med ledning af de med årtal försedda Gotländska runstenar, möjligen ett och annat litet språkligt inkast skulle kunna göras emot denna bestämmelse, så antages denna tid, emedan det skulle föra allt för långt från närvarande ämne att här upptaga en så invecklad sak till skärskodande.

Vår Hväte-inskrift är alltså minst hundra år yngre än Guta-lagen; men äfven bara med denna mellantid, må det i sanning väcka undran, att språket på Gotland så långt ned i tiden kunnat bibehålla sig så forntroget som det visar sig uti inskriften. Vi kunna nämligen deraf sluta, att Gutniskan eller Gotlands fornspråk ännu vid Kalmare-unionens begynnelse lefde i full renhet, och att nästan intet var förloradt af de gamla böjningsändelserna. Äfven bokstafven þ häfdade då ännu sitt rum, liksom i Guta-lag, icke blott i ordens början, utan äfven i midten och slutet; ty om också detta sista icke förekommer uti inskriften, så kan man dock med full trygghet antaga det såsom gällande för hennes tid, då andra och vida yngre runstenar städse bruka slut-þ för Isl. ð. Ja, denna Gutniskans fororenhet bibehöll sig nästan ogrumlad åtminstone till midten af det 15de århundradet, enligt de bägge redan

nämnda Lye-stenarnes (Liljegr. 1763, 1764) vittnesbörd. Jämnföra vi sedan inskriften med den bifogade Isländska öfversättningen, så visar sig likaledes en högst märkvärdig öfverensstämmelse nära nog i allt. Den hufvudsakliga olikheten ligger nästan allenast uti, att språket, likasom i allmänhet i Guta-lagen, har ett något mera fornt skaplynne, som visar sig i bevarandet af *þ*, för *ð*, och *ai* för *ei*, — hvilket sista förhållande ännu i dag utan allt undantag gäller på öen. I några tillfällen tär dock Isländskan hafva äldre former, t. ex. det dubbla *r* uti *várri* och *þeirri*, emot Gutniskans *vari* och *þairi*; såvida denna skiljaktighet i forntiden verkligen låg i ljudet, och icke endast bestod i skriftsättet.

Närvarande inskrift skulle uti Liljegrens Runurkunder hafva sitt rum i Flocken VI och efter No. 1966, om man vill följa den der uppställda ordningen. Runinskrifterna äro nämligen der icke ordnade efter orterna i geographisk följd, utan efter de mera tillfälliga yttre olikheterna hos de föremål, på hvilka de ristats; såsom stenarnes form, om inskriften står på en kyrkodörr, ett rökelsekar, en dopfunt eller en klocka, o. s. v. Härigenom får man inskrifter från alla de 3 Nordiska rikenas mest fjärrliggande landskap blandade om hvarandra i ett brokigt virrvarr. Ehuru det visserligen icke ligger så stor makt uppå den ordning, i hvilken en dylik uppställning skett, bara systemet strängt följes, så försvårar likväl det i Runurkunderna följda i icke ringa grad öfversigten af de Nordiska dialekterna under runtiden i olika landsändar. Men att vinna en sådan öfverblick öfver språkets olika förhållanden i vår forntid, borde, tyckes det mig, vara det förnämsta målet, hvartill alla bemödanden skulle riktas.

II. Runstenar från Södermanland.

(Tab. VIII—XI).

Dessa runstenar blefvo för omkring 5 år sedan funne af Magistrarne Baron R. C. G. Rudbeck og Ivar Ulr. Sörensson i förening. Ehuru icke egentligen fornforskare, hade desse Herrar likväl den prisvärda omtanken att genast affatta dem alla i särdeles noggrannt och väl utförda afritningar. Inskrifterna äro ock så riktigt uppfattade, der sådant varit möjligt, att deras eget vittnesbörd i detta fall är tillräckligt för antagandet, att kanske ingen skall kunna läsa dem bättre. — Det är en kär pligt jag uppfyller, när jag till Hrr. Rudbeck och Sörensson härmedelst frambär min tacksamhet för det vänskapliga meddelandet af deras vackra fynd och ritningarna dertill, jämnte tillåtelsen att dem behandla och allmängöra. Mätte rätt många af Sveriges unge vetenskapsidkare och andre hafva ett lika öppet öga för det, som förtjenar uppmärksamhet, och tillika förmåga och god vilje att på ett lika vackert sätt bidraga till det funnas bevarande för efterverlden och vetenskapen!

Runstenarne äro 5 till antalet och befinna sig alla i en och samma egnd af Svartlösa härad i Södermanland, nämligen 1 från Salems och 4 från Grödinge socken. De hafva hittills varit alldeles förbisedda, med undantag af att en af dem (Tab. X. b) finnes omnämnd i Tillägget till Liljegrens Runurk. s. 292, under Nr. 818 a), men utan att något af inskriften anföres. Ritningarna till de 4 första stenarne äro affattade efter skala och visa dem förminskade till $\frac{1}{10}$ af rätta storleken. Äfven den 5te är utförd efter ungefär samma mått, men hans starkt framåt lutande ställning hindrade en fullt noggrann uppmätning. Desse 5 runstenar böra i Liljegr. Runurk. ställas efter Nr. 818.

2. Runsten i Salems socken, nära Tumba pappersbruk, vid allfarvägen derifrån till Södertelje. Stenen är ganska tunn och ovanligt jämn å båda sidor; inskriften

är tydlig och alldeles oskadad, samt löper i två mot hvarandra vända ormar, — endast det sista ordet har blifvit ristadt utanföre slingan af brist på utrymme. Öfverst synes ett stjernkors, och hela stenen har ett ganska prydligt utseende. Inskriften är denna (Tab. VIII):

Första slingan: 41YI : 4NY : 414RN1 : 414N : R4144

Andra slingan: 44444 : 41444 : 4Y414 . 44RY1N : Y44NR
414.

D. ä.. SIKI AUK TIARUI LITU RAISA STAIN
FINSA IFTIR ÞORKIL FAÐUR SIN.

Isländska: *Sigi* l. *Siggi* ok *Tiörvi* létu reisa stein þenna eftir Þorkel föður sin.

D. ä.: *Siggi* och *Tiarvi* läto resa sten denna efter Thorkel fader sin.

Den korta inskriften är således fullkomligt tydlig och deri är intet, som tarfar att särskildt vidröras, utom namnen. Det kan endast anmärkas, at bogen på runan þ städse griper så vidt från ofvan, att hon nästan liknar ett D, hvilket mera sällan förekommer på äldre Svenske runstenar.

Siki, m., är ett hittills på runstenar okänt namn. Då Y så ofta företräder det nyare Y, torde väl här menas *Sigi*, som kan vara af samma rot som *sigr* och således betyda segrare. Det kunde likväl också stå för *Siggi* (då konsonanter aldrig skrivas dubbla på de äldre runstenarne), hvilket kanske är en biform till Isl. *seggr*, m., man, kämpe.

Tiarui, m., finnes förut allenast på en enda runsten i Uppland (Liljegren 401) och i den ännu fornare formen *Tirui* (således med ännu obrutet *i*, för *ia*, i rotstafvelsen). Detta namn är troligen det samma som det hos Isländingar ej sällan förekommande *Tiörvi*, (t. ex. en prest med detta namn dog på Island 1299¹⁾), ehuru detta, förmodligen orätt, skrives *Tiörfi*. Hvad *Tiarvi* eller *Tirvi* betyder

¹⁾ Íslenskir Annálar, s. 174.

vet jag icke; men det tyckes nästan vara en med *v* afledd substantiv-form af en adjektiv-stam *tir*, *tiar*, *tiör*, *tier* eller *ter*, hvilken ändande *v* framkommer i böjningarna, liksom *mióvi* af *miór*. Upplysande är trälnamnet *Hösvir*, (Rigsmål, 12), Run. *Hasvi* eller *Haosvi* (Liljegren 381 och 380), den grå (gråklädde eller smutsige?), af *hüss*, hvaraf *hüsvan*, acc. sg. m., ses i Snorra Edda (1848) s. 418, hvilket ord möjligen återfinnes i det Sv. hyssjig, gråduskig, Gotl. *ysugur*, gråaktig. Härmed kan ock jämnföras namnet *Sölvi*, Run. *Salvi* (Liljegr. 748 och 897), som troligtvis är befryndadt med *söl* (g. *sölva*), n. pl.¹, ett slags ätlig sjötång af mörk färg. *Sölvi* kunde således ursprungligen, liksom *Hösvir*, vara ett trälnamn, som betydde den, som samlar hem *söl*-tång, eller ock den mörke, smutsige, då Isl. *söla*, nedsöla, smutsa. Då det omtalade ytterligare bestyrker det kända förhållandet, att trälnamnen ofta hafva till grundbetydelse något mörkt, smutsigt, fult, styggt, eller utmärka den, som utför låga sysslor, så skulle man härigenom möjligtvis kunna blifva ledd till förklaring af namnet *Tirvi*, *Tiarvi*, *Tiörvi*. Det skulle nämligen kunna härledas af Isl. *tiara*, tjära, Dal. *tiör*, f., och således betyda: den som sysslar med tjärubrännning, den med tjära besuddlade, den smutsige eller mörkbrune. Att det, ehuru ifrån begynnelsen ett trälnamn, likväl kan hafva öfvergått till ett bondenamn, är väl icke så utan exempel, att det kan hindra den här försökta förklaringen. Slutligen vill jag anmärka, att detta *Tiarvi* eller *Tirvi* icke må förblandas med ett annat mycket vanligt runstens-namn *Tirfr*, *Tiarfr* l. *Tierfr*, som hör till Isl. *djarfr*, djärf,

¹) Af denna rot är väl också namnet *Saloo-rain* el. *-raio*, ett farligt undervattens ref söder ä Gotland, så kalladt antingen efter den derpå groende tången, eller af den deraf orsakade mörka färgen (?). Den tångart, som på Island och Färöarna har detta namn, finnes dock ej vid Gotland.

och *dirfast*, *djärfvas*, och således är derifrån alldeles rotskildt.

3) Runsten, som står vid allfarvägen på den stora skogen Uringe Malm, på gränsen mellan Grödinge socken i Svartlösa härad och Vesterhanninge socken i Sotholms härad. Stenen står upprest, men är något bakåt lutande, med framsidan vänd åt vägen. Inskriften är för det mesta tydlig, utom det att 2 eller 3 runor icke kunna urskiljas i det första ordet, hvilket gör det okänneligt, samt att ett stycke är bortslaget ur brädden, hvadan 6, högst 7, runmynder försvunnit från början af runradens senare hälft. Meningen fordrar likväl bestämdt, att de sistnämnda mynderna varit : $\mathfrak{R}aisa$, och det är således allenast det näst förut gående ordet, som blifver osäkert, enär en, högst två, runor deraf gått förlorade.

Herr R. DYBECK, *Runas* utgifvare, fann äfven i fjor denna runsten, jämnte den härefter följande, och har venkapligen tillsändt mig en afskrift deraf, med tillägg, att han tagit henne i hast, och att hon således vidare borde efterses. Afskriften öfverensstämmer i det mesta med närvarande ritning, men genom tidens knapphet har icke så stor fullständighet kunnat uppnås.

Inskriften lyder sålunda (Tab. XI):

: *... \mathfrak{tNR} : \mathfrak{tNY} : \mathfrak{rtrr} : \mathfrak{tNY} : $\mathfrak{h}|\mathfrak{t}(\mathfrak{r})\mathfrak{YR}$: \mathfrak{tNY} :
 $\mathfrak{N}|\mathfrak{t}|\mathfrak{tNYR}$: \mathfrak{tNY} : $\mathfrak{r}|\mathfrak{t}|\mathfrak{t}$ $\mathfrak{t}|\mathfrak{h}|\mathfrak{t}$: $\mathfrak{h}|\mathfrak{t}|\mathfrak{t}$: $\mathfrak{p}|\mathfrak{t}|\mathfrak{t}$:
 $\mathfrak{t}|\mathfrak{r}|\mathfrak{t}$: $\mathfrak{N}|\mathfrak{t}|\mathfrak{Y}|\mathfrak{r}$: $\mathfrak{r}|\mathfrak{t}|\mathfrak{r}$: $\mathfrak{h}|\mathfrak{t}$:

D. ä. H... AUR AUK KARL AUK SIHHIALMR
 AUK UIHHIALMR AUK KAINI . . LITU RAISA
 STAIN $\mathfrak{P}INna$ AFTR UINMAR FA $\mathfrak{P}uR$. $\mathfrak{S}In$.

Isländska: *H... aur ok Karl ok Sighialmr ok Vighialmr (l. Vēhialmr?) ok Geini..(?) lētu reisa stein þenna eftir Vinmar, föður sinn.*

D. ä. H...aur och Karl och Sighjalm och Vighjalm och Geini.. läto resa sten denna efter Vinmar, fader sin.

Här förtäljes således, att 5 söner, eller 4 söner och en dotter, hafva låtit resa stenen öfver sin fader; och allt är således lätt att reda, utom förste sonens och det sista barnets namn, om hvilket senare man ej en gång vet, huruvida det är son eller dotter.

H...aur, m.; om hvad detta första namn skall betyda, kan jag ej ens hysa en osäker förmodan, all den stund något dylikt namn, som börjar med *H* och ändar med *aur*, icke förekommit mig inom den Fornnordiska litteraturen. Då jag icke har någon anledning att tro, att de såsom säkra uppgifna runorna skulla vara oriktigt lästa, så måtte mellan *a* och *u* något vara öfverhoppadt af runristaren. Men äfven med detta antagande, kan jag endast gissa på ett möjligt *Hraþur*, för *Hraþþur*, hvilket skulle motsvara ett Isl. *Hraðþórr*, af *hraðr*, snabb, hurtig, och *þórr*. Eljest kunde man äfven tänka på en felristning för *Haukr*, ett på några runstenar stående namn; men det är mindre troligt, enär en lucka finnes mellan *H* och *a*. — *Karl* är på runstenar ett vanligt namn.

Sihialmr, m.; angående detta namn stadnar man i någon ovisshet, om dermed menas ett Isl. *Sighiálmr* eller *Síhiálmr*. Men då formen *Sikhialmr* redan är känd från två Svenska runstenar (Liljegr. 32 och 36), torde denna också här vara menad; helst man bara behöfver göra den tillåtne dubblingen af *h* för att få *Sikhialmr*, d. ä. *Sighialmr* (segerhjälm). För att göra formen *Síhiálmr* antaglig, nödgas man taga *-hiálmr* för ett adjektivum, hvadan det skulle betyda: den städse (*sí*) hjälmade, — men detta är här föga troligt, ehuru en liknande sammansättning finnes i *Sítiafr* (Liljegr. 116), Isl. *Sídiarfr* (?).

Vihialmr, m.; troligen för *Vihhialmr*, och således svarande mot ett Isl. *Vighiálmr*, stridens hjälm. Namnet

Öfverkommer dessutom med de två formerna *Vihialmr* och *Vihielbr*, för *Vibielmbr* (Liljegr. 850 och 955). Formen *Vi-hialmr* templets hjälm, helgedoms-beskyddare, vore emellertid också tänkbar, af *vi*, Isl. *vè*, helgedom.

Kaini.. är icke lättare att återställa än det första *H...aur*; men det är mera lockande att söka att utgrunda, då det endast kan sakna en eller högst två slutrunor. All den stund gissningar icke alltid äro förkastliga inom vetenskapen, tillåter jag mig att här att framställa en och annan sådan. Ordet, för att till en början endast taga det såsom det står, måste på Isl. motsvaras af ett *keini* eller *geini*; men då knappast något enda Isl. ord börjar med *kein*, så lemnuar jag detta. Med stafvelsen *gein* begynner ej håller något enda Isl. ord, så vidt jag vet, utom *gein*, imperf. af *gína*, gapa (? vara girig, glupsk). Af detta verbum skulle man emellertid kunna tänka sig utledt ett *geinir*, med betydelsen den gapande, glupske (inhians), eller den, som äggar till glupskhets, hvilket sålunda vore danadt alldeles i de Nordiske kämpanamnens anda. En dermed analog och likbetydande form vore *geini* (då ingenting strider emot, att icke ordet kan stå fullständigt på stenen). Emot dessa gissade Isl. former¹ svara regelmätigt Runformerna *Kainir* och *Kaini*. En annan utväg vore, att antaga ordet för befreundadt med

¹) Efter samma regel äro bildade: Isl. *rennir*, påskyndare, som låter ränna (Ol. Tryggv. Sag., k. 57), af *renna*, v. a., och detta af *renna*, *rann*, v. n.; *beitir* l. *beiti*, förföljare, som låter bita, af *beita*, v. a., jaga, af *bita*, *beit*, v. a., bita; *neytir*, nyttjare (Har. Hærf. S., k. 6), af *neyta*, v. a., nyttja af *niótá*, *naut*, v. a., njuta; och likaså *skelfir*, som skakar, injagar skälfvän, af *skelfa*, v. a., af *skialfa*, *skalf*, v. n., skälfvä. Så skulle nu också ett Isl. *geinir* l. *geini*, närmast utgå från ett möjligt Isl. *geina*, v. a., göra gapande, ägga till glupskhets, af *gína*, *gein*, *gapa*, *glupa* (vara glupsk?).

Isl. *kænn*, klok, erfaren, behändig, (D. *kjön*), eller dristig? jfr. T. *kühn*. Men detta kan här icke antagas, då rotvokalen är æ, icke æ (ty man må icke låta sig narras af det oriktiga Isl. skriftsättet *kænn*), och man således af flere skäl icke i runspråket kan vänta ett *kain*, utan snarare *kon*, *kun*, el. *kunr*.¹ Men ännu finnes en tredje möjlighet till en förklaring af detta mörka ord. På Gotland bestå öfver hälften af alla gårdsnamnen af Fornnordiska mansnamn, ställda i genitiv, hvaraf man ser, att det är någon gammal egares namn, som öfvergått till gårdens. Derföre kan också gårdsnamnet ännu i dag genast förvandlas till egarens, genom att låta det återgå till den gamla nominativen. Ändar sig gårdsnamnet på *-s* (har stark böjning), får mansnamnet *-ur*, men ändar det sig på *-a* (har svag böjning), får det ändelsen *-en*, emedan den gamle nominativen varit *-i*. Exempelvis vill jag anföra några gårdsnamn: Airiks, Aimunds, Audungs, Dans, Gairvalds, Gauks, Haralds, Hardings, Hugraifs, Ka-ungs, Lauks, Rangvalds, Rings, Roalds, Rolaiks, Siglaifs, Sigräifs; Ainbjænna, Gumbalda, Hallfreda, Hälga, Sigvalda, Ugglausä. Bönderne, som ega dessa gårdar, benämnas städse: Airikur, Aimundur, Audungur, Danur, Gairvaldur, Gaukur, Haraldur, Hardingur, Hugraivur, Ka-ungur, Laukur, Rangvaldur (Isl. *Rögnvaldr*), Ringur, Roaldur, Rolaikur, Siglaivur,

¹) Detta är så mycket vissare som detta adj. redan förut är funnet på en runsten (Liljeg. 797). Der läses: Hulfästr lit braut ruþia aftr lkul i Eþi auk Ura, vina sina kuna uk vaska, d. ä. Isl. *Holmfastr* (l. *Hollfastr*?) lét braut ryðia eftir Jökul i Eiði ok Orra, vini sína kænä ok vaska. — Jag upptager detta här, för att rätta ett misstag hos Dieterich (Runensprachsch., s. 38), som öfversätter *vina kuna* med „schöne Gattin” och således tager *vina* för adj. och *kuna* för subst. Men oafsedt, att det då skolat vara *vina kunu*, så vore det dessutom underligt att bruka *vask*, strenuus, fortis, om en qvinna.

Sigraivur; Ainbjännen, Gumbalden, Hallfreden, Hälgen, Sigvalden, Ugglausen. De sista 6 namnen skulle motsvaras af de Isl. namnen: Einbiarni, Gumbaldi, Hallfredi, Helgi, Sigvaldi, Ugglasi, — om de alla funnes. Af denna sista art vill jag ännu framhålla två namn, hvilka möjligen kunna upplysa vårt Kaini, nämligen *Gaibjænna* och *Gaistæda*, i hvilka den första delen är den vokaliska roten Gai. Uregaren till det första har således hetat Gaibiarni, och till det andra *Gair* (i acc. *Gai*), hvilket blifvit satt framför ortbenämningen *staþr* eller *steþi*, — liksom t. ex. Gotl. *Tängel-gards*, är Isl. *Þengilsgarðr*. Här hafva vi således en Nordisk ordrot *gai*, som visserligen är okänd i Isl.¹⁾, men der borde heta *gei* och i runspråket *kai*, d. ä. Gai, och denna rot anser jag mig, till följe af det sagda, med lika rätt kunna antaga som den föga vanligare Gain l. Kain, helst då vi icke hafva ordet i någon annan, än i dess härvarande stympade skepnad. Ja, jag gör detta så mycket hellre, som jag dymedelst tror mig komma till en, om icke säker, dock sannolikare förklaring af ordet, än med antagandet af roten *Gain*. Den återstående delen af det afbrutna ordet blifver då Gaini..., d. ä. *Y†††*..., och derutanför kan icke hafva fått rum mer än en, högst två runor; ja, det är så föga utrymme, ätt ordet äfven mycket väl kan vara fullständigt, så att der har stått: *Y†††(† : †††† : R)††††*. Men då skadan går så nära emot †, att dettas topp till och

¹⁾ Man må icke förblanda henne med Isl. *geirr*, Run. *Kair!* Uti det Isl. sago-namnet *Geigaðr* är väl första stafvelsen *geig*, af *geigr*, räddhoga; ännu mera afsläpset är *Gýlaugr*, hilkens stavelse *gý*, väl återfinnes i runnamnen *Ku-friþr*, *Ku-lifr*, *Ku-tirfr*, m., *Kulauk* l. *Gilauk*, f. (Isl. ? *Gýlaug* ?), m. f., och hvilka således ej skola börja med *Kuþ* l. *Kun*, såsom en och annan förut oriktigt antagit. Kan detta *Ku*, *Gý*, vara det mythiska *Gó*, f., (= Isl. *kú*, ko ?) ? Endast *Ku*, f. ?, finnes ock (Liljegr. 640).

med är afskuren, så kan man tänka sig, att det varit antingen Γ eller Δ , i stället för Γ , och då det icke kan hafva varit Γ , återstår att försöka med Δ , hvilket allt för väl skulle kunna fylla rummet. Ordet skulle således varit $\Gamma\Delta\Gamma\Delta$, d. ä. Gai-nu, hvilket skulle motsvara ett Isl. *Gei-ný* och således vara ett qvinnonamn, för hvilket antagande intet är tillinders på detta ställe. Likväl måste det anmärkas, att, så vanlig ändelsen *ný* är uti Isländska qvinnonamn, så finnes tillförne intet enda exempel derpå anmärkt å någon runsten¹. Med allt detta vet jag icke, hvad det dunkla ordet Gai l. *Gei* betyder. Möjligen kan det förklaras genom något Forntyskt ord, som jag icke känner, och hvilket jag ej håller nu kan uppleta, af brist på hjelpemedel. Hade jag icke så svårt att tro på en felläsning, så kunde der möjligtvis stå Kairi, hvilket vore mansnamnet *Geiri* (Landnáma), eller ock kunde det stå för qvinnonamnet Kairvi, d. ä. *Geirvè*, hvilket förut läses på två runstenar (Liljegr. 2, 1305),

Uinmar l. Vinmar, acc. sg. m., ett förut okänt runstensnamn, hvilkets första ord vin äfven för öfrigt är så sällsynt i rent Nordiska namn, att det hittills endast funnits i Venurþ, acc. (Liljegr. 1347), Isl. *Vinurðr* l. *Vinvörðr* l. *Vanvörðr* (?) eller t. o. m. *Vèniððr*! (icke: *Vinorð*, „Freundwort“, Dieterich), samt i det ovanliga *Vinoman*, acc. (Liljegr. 527). Någon felläsning för t. ex. *Vihmar*, d. ä. *Végmarr* (jf. Liljegr. 258), kan jag så mycket mindre antaga, som mina båda källor hafva þ, icke *.

fap̃r si har runristaren satt för fap̃ur sin, i anseende til utrymmets knapphet.

Sluteligen kan anmärkas, att tveskrifna runor i denna inskrift förekomma ej mindre än 3 gånger, likväl städse

¹) Såvida ej det en enda gång (Liljegr. 853) förekommande *Irni*, f., skulle vara *Irñj* l. *Arnñj* l. *Arññj*, d. ä. *Arinnj*.

i olika ord, nämligen: auk Karl, huk L. auk Kaini och þina¹ aftr. Detta är temmeligen ovanligt, åtminstone på de äldre Svenske runstenar, som ännu icke börjat att bruka stungna runor; ty på slika insparade man då oftast den ena runan, såväl när en sådan egentligen skulle stå dubbel midt i ordet, som när ett ord slutade med samma runa, hvarmed det följande började, t. ex. i den så ofta förekommande formeln: Kuþ hialbi hon sal u kuþs muþir, d. ä Guþ hialbi hans salu uk kuþs muþir.

4) Runsten på Grödinge kyrkogård, liggande jämnt med marken utanför södra kyrkodörren. Han är den minsta af de här anförda och är genom fottramp så nött, att vissa runor endast med möda och ej med full säkerhet kunna läsas (de äro på afbildningen svagare uppdragna, samt här nedan inneslutna i parentes eller utmärkta med kursiv stil), några få kunna alldeles icke urskiljas, särdeles der ett litet stycke är bortslaget ur stenens brädd. På denna sten finnes intet korstecken. — Inskriften lyder (Tab. X. a.):

†R(1)NFR †N(Y) . (þ†)NFR : †N(Y) : (4Y4)†1† : †NY .
[...] †R . þ†1R . R14†N . 4†1† : þ1†4† : 1Y†1R :
(. . R)†1† Y†þNR 4†.

D. ä.: ARhILFR AUK ÞALFR AUK SIKSTAIN
AUK . . . AR ÞAIR RISTU STAIN ÞINSA IFTIR
. . . RALT FAÐUR SIN.

Isländska: *Arhiúlfr* (l. *Arulfr*?) ok *Þialfr* ok *Sigsteinn* ok [?] *Gunn*/arr, þeir ristu stein þenna eftir [Ha]rald föður sinn.

D. ä.: Arhjalp (l. Arulf) och Thjalf och Sigsten och (Gunn)ar de ristade (l. reste) sten denna efter (Ha)rald fader sin.

¹) Enligt Dybeck; men den äldre uppteckningen har þini aftr, då qvisten på a väl är något otydlig.

Arilfr, m., står utan tvifvel för Arhilfr. Efter runan i icke är alldeles tydlig, kunde man väl äfven formoda, att der i stället menats Arulfr, men rummet mellan R och l tyckes vara för trångt för ett n. Arhilfr är ett förut alldeles okänt mansnamn; ja, slutordet hilfr förekommer ej ens som masculinum, utan finnes blott i kvinnonamnen Raknilfr (Liljegr. 378), Aselfi, acc. (Liljegr. 530) och Hilf(r), nom. (Liljegr. 1182), de första utan h. Men ingenting kan hindra oss ifrån att antaga en masculin namnändelse på hilfr, *hiálpr*, lika väl som en feminin på hilfr, hilf el. hiálp, enär vi hafva både *Guðlaugr*, *Guðleifr*, m., och *Guðlaug*, *Guðleif*, f., m. fl.¹. Förstafvelsen ar, som visserligen icke är så vanlig uti Isl. och Norska namn, förekommer deremot så mycket oftare å runstenar. Detta ar är troligen det samma som Isl. *ár*, adv., arla, först, och *árr*, m., magnat, sändebud; och om ordet lägges framför ett namn, så får detta betydelsen af något ypperligt, förnämligt, såsom uti Arfastr, Arkil, Armuntr, m., Arkerþr, f. Möjligtvis ingår denna rot äfven i namnet *Ari* och i *Arhiálmr*, samt i det dunkla *arin-greypr* (Atlakviða, 1, 3, 16); men hvad jag anser alldeles säkert är, att det är samma rotstafvelse, som finnes i ordet ära, samt uti namnet Arier, hvilket de uräldsta Sanskritfolken och deras afkomlingar Iranerne städse tillade sig som en hedersbenämning. Om icke *arn* (uti t. ex. *Arngeirr*) stode så nära örn, så skulle man nästan vilja räkna äfven detta hit; ja, hvi skulle t. o. m. icke *ari* och *örn*, örn, foglakonungen, kunna höra till denna förnäma stam?

¹) Att Arhilfr här är manligt och icke kvinnligt, derför borgar oss det efterföljande þair; ty eljest skulle der stått þau l. þau, n. Står kanske det en enda gång och dock något osäkra Arilr, m. (Liljegr. 38) för Arilfr l. Arhilfr?

Þalfr, m.; då de två första runorna icke äro rätt tydliga, är det möjligt, att här stått Þialfr, med hvilket det dock möjligen är samma ord. Detta namn, jämte dess biformer Þialfar och Þialfi, läses temmeligen ofta på runstenar, särdeles Svenska; men sporas föröfrigt icke förr än så långt tillbaka som i mythen om Thor och hans följesven Þialfi. Förhåller det sig riktigt med det af Björn Haldorsson anförda *þiulf*, n., så är dessa namns betydelse det samma som: arbetare, träl — och således ett mycket godt trälnamn. Kunde man åter tänka sig ordet såsom från början sammansatt, så kunde det kauske vara hopkommet af *Þý-álfr* eller *Þý-ulfr*, träl-son eller från trälätt kommen stridsman. Ja, den endast på Danske runstenar och en Östgötsk förekommande formen *Þulfr* och *Þolfr* är verkligen inbjudande till en slik forklaring. Eller skulle *Þalfr* stå för *Þalafr* (Liljegr. 1599; finnes ej hos Dieterich), som kunde motsvara ett Isl. *Þúlafr*, jf. *Ólafr*, då på kanske hör till samma rot som Isl. *þá*, f. = *þeyr*, m., tő, hvartill hör ett hittills okänt Isl. verbum *þá*, v. a., tőa, uppsmälta (förtära, ödelägga?); jfr. versen i Olof Tryggv. Saga, kap. 28: *Tein-hlautar tíra Týr vildi þá för Gauta*. Troligen har en biform *þeya*, Sv. tőa, hört till *þá*, liksom *heya* till *há*.

Sikstin, antager jag utan tvekan stå för Sikstain, d. ä. Isl. *Sigsteinn*, m., då orden *þair* och *s(t)ain* utvisa, att stenen är bland dem, som helt och hållet tilhöra de oförsvagade tveljudens tidsålder. *Sigsteinn*, den segrande Sten, är väl icke så vanligt i det vestra Skandinavien, men destomera andra namn med förstafvelsen *Sig*.; på runstenar ses det deremot ofta.

...ar. Då det här bortslagna stycket icke är större, än att 3, allra högst 4, runmynder der kunnat rymmas,

så är det nästan säkert, att der stått *Kunar*¹, m., d. ä. *Gunnarr*. Då detta troligen är det samma som det äldre Tyska *Gunta-häri*, *Gunt-heri* (Günther), så betyder det väl: kampferrskare, stridsherre; men vid slutstafvelsen kunde man väl ock komma att tänka på det ofvan omtalade ar, uti *Arhilfr*. — Af andra namn kan man här endast tänka på *Sturkar*, Isl. *Styrkárr*, eller *Vikar* (Liljegr 1301, 1314), d. ä. Isl. *Vekárr*, hvilket i Runensprachsch. göres til gen. sg. af *Viki*, d. ä. *Vígi*.

ristu, 3 pl. ipf. af Run. *rista*, *raist*, *ristum*, *ristin*, *rista*. Det vore likväl tänkeligt att *ristu* stode för *raistu*, då det komme af Run. *raisa*, *resa*, — efter som dessa ord ofta äro svåra att åtskilja.

sain, felristning för *stain*, *sten*.

þinsa, acc. sg. m., denne. *Ehuru* formen *þansi* endast några få gånger förekommer (Liljegr. 478, 830, 876, m. fl.) och *þinsa* är vida vanligare, så anser jag dock den förra vara mera äkta, och sammansatt af acc. *þan* l. *þann* och det oböjliga suffixet *si* (troligen af samma rot som nominat. *sá*, *sú*). Detta *si* ses också i *þaimsi*, d. sg. m. (Liljegr. 1323), *þatsi* (Liljegr. 895, 896) och *þausi*, acc. n. och troligen plur. Då *a* såsom slutljud var vanligare i acc., lät man deraf småningom förleda sig att antaga formen *þinsa*, *þansa* och *þensa*, hvaraf slutligen vard *þenna*, *denna*. På liknande sätt hafva äfven flere andra former i detta pronomen blifvit förderfvade, t. ex. *þatsi* till *þetta*. På den allra sista tiden åtnöjde man sig icke ens med att hafva det neutrala *t'et* inne uti ordet, utan fordrade det äfven i slutet, och så fick man i Dalskan

¹⁾ Namnet *Kunar* står på en mängd Upplandsstenar, (t. ex. Liljegr. 19, 439, 529, 659, 761), men är utelemnadt af Dieterich, som för öfrigt ställer de andra förekommande *Kunor*, *Gunnar*, under det afkortade (?) *Kunr*.

sitt *ittað*, och monne icke äfven ett motsvarande *þettað* nu stundom höres på sjelfva Island? — en form som emellertid i sig sjelf icke är stort orimligare än på sin tid *þinsa* för *þansi*.

..ralt. All den stund utrymmet icke medgifver mer än 2, högst 3, runors dervaro, kan här icke gerna hafva stått något annat än Haralt, sg. m. Hvad det i Norden så allmänna namnet Haraldr betyder vet jag icke, då både stafvelsen *har* och *aldr* till bemärkelsen äro lika dunkla. Troligen sammanhänger det med det i nyare tider åter inkomna ordet härold. Några hafva trott sig kunna antaga ett gammalt Germaniskt verbum *haran*, *hara*, *ropa*. Stafvelsen har börjar dessutom följande Runstensnamn: Harvarþr, Harvaltr, Harulfr, Harþur (*Har-þórr* el. *Harð-þórr*?) och Harsteiñ (eller är det Harþstein? jfr. Liljegr. 85). Man skulle dock vid denna förklaring äfven kunna tänka på det förut omtalade ar l. hari i *Gunnarr*, *Guntahari*. Skulle i slutordet *-aldr* dölja sig haldr, sedan Isl. *höldr*, storbonde? Namnet *Veþralti*, m. (Liljegr. 675, 21) synes ej håller strida häremot.

5) Runsten nära Löfstalunds gård eller Skälby i Grödinge socken, vid allmänna landsvägen, som går derifrån till Södertelje. — På de tre redan behandlade runstenarne äro inskrifterna nästan hela och oskadda, men på de tvänne följande är detta, ty värr, icke fallet. Så har från denna runsten ett stort stycke blifvit afslaget och med detta hafva flere ord af inskriften, troligen för alltid, gått förlorade. Stenen är annars tjock och klumpig, så att han derigenom nedsunkit så djupt, att en mängd jord måste bortgräfvast, för att inskriftens nedersta del skulle kunna läsas. Äfven denna sten har senare blifvit funnen och afritad af Hr. R. Dybeck, och denna afritning har

han nyligen meddelat mig, en välvilja för hvilken jag är särdeles tacksam, då det alltid är en stor fördel att hafva flere, oberoende af hvarandra gjorda teckningar af samma föremål. Dessutom är denna sten redan omnämnd af Liljegren (Runurkunder Nr. 818 a], i Tillägget, s. 292), utan likväl att något af inskriften anföres. Inskriften är så lydande (Tab. X. b):

: #4Y+HTR : R+H+I : H+H+I : D+H+I : I+H+I : *R+H+H(N) :
YH ' — H : D+H+H+I : H+H+H+H+H : H+H+H+H :
H+H+H+I : #4Y+HTR : YH+H : (H)+H+H+I .

D. ä. OSKAUTR RAISTI STAIN ÞINSI IFTIR
HIRNFASTU (?) MU — S UK AFTIR UIAFU
KUNU SINA KAIRÐI OSKAUTR KUML ÞAUSI.

Isländska: *Asgautr reisti stein þenna eftir Arnföstu* (l. *Herföstu*) *móþur sína, dóttur N. N.'s; ok eftir Vöðfu* (l. *Vefu, Vælfu?*), *konu sína, gerði Ásgautr kuml þau.*

D. ä. Asgaut reste sten denna efter Arnfast el. Harfast mo[der sin, dotter N. N.'s; efter Viala (el. Vefa el. Vialf), hustru sin, gjorde Asgaut kummel el. märken dessa.

Oskautr l. Askautr, Isl. Ásgautr, m.; bägge formerna äro förut kända (den förre Liljegr. 1441, och den senare 994). Förstafvelsen *ás* var mycket älskad i Nordiska namn och medförde väl betydelsen af något ypperligt, högt, från gudarne utgånet. *Gautr* är ett af Odens namn, betydande den gjutande, alstrande, aflande, skapande; sedan blef det ett mannanamn (jfr. Liljegr. 528, 958 1614, m. fl.), som från begreppet gud gick öfver till att beteckna kämpe, hjälte.

1) Härefter har säkerligen följt: *ÐNR : H+H+H*, och derpå troligen: *H+H+H* : och sist ett namn, t. ex. *H+H+H+H+H*, hvaraf endast *H* finnes kvar; ty just så mycket kan ungefärligen hafva rymts i luckan. Jfr. Liljegr. 397 och 1062, der en liknande mening läses.

Hirnfasu. På den första ritningen står Airifasu¹, hvilket troligen hör vara åtminstone Airifastu; men då intet runstensnamn har något Airi (utom endast det besynnerliga Airu, acc. sg. m., Liljegr. 1441 (förbigånget i Dieter. Runenspr.), så följer jag här hällre Dybecks läsning, som har Hirnfas.... (deri *z* dock icke är rätt säkert), och vet ej bättre, än att antaga det stå för Irnfastu, med förutskrifvet oväsentligt *h*; liksom i *hristi* (Liljegr. 29, 771, m. fl.) för *risti*, eller *Haklati* (Liljegr. 1233) för *Aklati*, d. ä. *Anklanti*, (England), m. fl. Detta Irnfastu är acc. sg. af Irnfast, f., hvilket är en förtunnad form af Arnfast, som väl förut icke är känd, men hvartill dock finnes det motsvariga Arnfastr, m. (Liljegr. 33), som t. o. m. jämte sig har öfvergångsformerna Ernfastr och Irnfastr (Liljegr. 366 och 352). Eljest finnas såsom namn både Run. Fastr, Fasti, m., och Fasta, f., samt flere sammansatta med fast både före och efter. Ut i Isl. källor äro slika namn deremot mycket sällsynta, t. ex. *Sigfastr*, m., *Fastný*, f. (Landn. s. 203, 242). Irn-, Arnfast, f., skulle låta på Isl. *Arnföst*. Men Irnfast kunde möjligen icke komma af *arn*, *örn*, utan af *irn* (med obrutet *i*) för Isl. *iárn*, järn, och således vara ett Isl. *iárnföst* (jfr. *iárngerðr* i Landn. och Sturlunga). Slutligen kunde man äfven falla på, att Hirnfast, Airifast, stode i stället för Hirifast och detta för Harifast, jfr. Hariulfr (Liljegr. 783), Isl. *Heriulfr* l. *Heriolf*, af *herr*, Got. *harjis*, här. Hvad ändelsen fast angår, så hänger hon troligen samman med Isl. *fastr*, *föst*, *fast*, adj., fast, ihärdig; men man kunde äfven tänka på Isl. (skald.) *fasti* och *fastr*, m., eld

¹) Der står egentligen bara Airifas, men det af ristaren först uteglömda *h* har han sedan utmärkt genom ett snedt streck, som utgår från nedra stolpen uti *h*.

(glans?). Denna ändelse finnes såsom qvinnlig i flere runstensnamn, t. ex. Iofastu, acc. (Liljegr. 216), Jufur-fast, (Liljegr. 92, 121, 306, 418, 433, 439) nom. acc., hvilket senare Dieterich gör till masc., ehuru de alla troligen äro fem., åtminstone är det fallet med de 2 sista.

mu Här har utan allt tvifvel stått: muþur sina, och derefter: tutur, dotter, hvarpå Oskauts moder-faders namn moste hafva följt; — see Not.¹ till sid. 237.

Uiafu l. Viafu, acc. sg., af ett Viafa (l. Viafr?), f. Om detta högst ovanliga namn kan jag endast framkasta lösa gissningar. Funnes ett Isl. *afa* (= *amma*), f., far-moder, motsvarande *afi*, m., farfader, så kunde man möjligen antaga ett förloradt Isl. *Vè-afa*, ehuru med föga stor sannolikhet¹. Likväl finnes roten *af* uti Isl. forn-namnet *Af-valdr* af *Afvaldsnesi* (Landn., s. 121, 348). Eller skulle Viafu vara Vefu (med till *ia* brutet i?) och betyda väfverska, af *vefa*? — men man borde då snarare väntat Vafu. Den sista tillflykten är att antaga, att ristaren uteglömt en runa, så att der egentligen skulle stå Vi-alfu, af en nomin. *Vialf*, f., d. ä. Isl. *Vèðlf*, jfr. *Ropalf*, f. (Liljegr. 1592), d. ä. Isl. *Hróðalf*, hvilka bägge vore möjliga Isl. qvinnonamn, jfr. Isl. *Þóralfr*, m., (Isl. Annál.) och *Þuralfr* (Liljegr. 1535). På detta sätt blefve alla svårigheter lätt häfna, och man kunde så mycket hällre vara höjd för detta antagande, som ett Vi-alfi, m. verkligen finnes på en Småländsk runsten (Liljegr. 1283).
kairþi l. kiarþi, ipf. af kiara, göra.

¹) Det på flere Danske runstenar förekommande *Abi* (Liljegr. 1425, 1447, 1497) är troligen icke Isl. *afi*, utan bör väl rättare skrivas *Abbi* (jfr. *Abi(s)* sun, och *Æbbis* sun, af nom. *Abbir*, Liljegr. 1837, 1840), d. ä. Dansk Ebbe, hvilket troligen är slägt med Isl. *abbast* och *amast*, kifvas, Sv. dial. *abba*, förtreta, jfr. Gotl. *ampa*, *ampla*, Isl. *ambla*, äfhas.

kuml, acc. pl., af kuml. l. kumbl, äfven kubl, n., Isl. *kuml*, *kumbl*, *kufi*. Man antog fordom, att ordets egentliga betydelse var kummel, backe, stenhög, hvartill man kanske ock till en del förleddes af ordets likhet med Lat. *cumulus*; men urbetydelsen är säkert: tecken, något som visar sig högt och tydligt genom sin storlek eller glans. Derföre kan det stå i Guðrúnar-hvöt 7: *Guðrún valdi konunga kumbl or kerum*, vidare finnes *kumbla-smiðr* (Atlakviða 24), troligen vapensmed, den som gör *herkuml*, härtecken. Denna ordets urbetydelse lefver också ännu på min fäderneö, Gotland, der *kymbel*, n., betyder hvarje slags igenkänningsmärke, hvarmed man märker boskap, bohags- eller redskapsting, och häraf har man der sedan utbildat *kymbla*, v. a., märka, inskära, inbränna bomärke. Att det Nord. *kuml* sedan fått betydelsen: hög, kummel, kommer kanske deraf, att vissa vid kusterna uppstaplade stenkummel utgjorde sjömärken eller landkänningar för seglare. Det på runstenar så ofta förekommande kuml är således alldeles liktydigt med merki och har icke afseende på något upplagdt stenkummel, utan stundom på sjelfva inskriften, minnesmärkena, stundom på hela stenen såsom ett synligt märke. I förra fallet står ordet derföre också oftast i plur., alldeles såsom merki, ehuru man icke alltid kan se det, af brist på något dithörande bestämningsord, emedan både kuml och merki såsom neutra hafva sing. och plur. lika. — Att kuml på detta ställe verkligen är plur., ses af det åtföljande pronomen.

(þ)ausi. På Rudbecks och Sörenssons ritning läses endast ausi, men då Dybeck på sin angifver et knäkrökt streck just framför *a*, så kan det icke vara något tvifvel om, att här må läsas det af sammanhanget fordrade þausi, acc., pl. n., dessa. Om detta ords forklaring får jag hänvisa till tolkningen af þinsa här ofvan (s. 235).

6) Runsten i Grödinge socken å hyen Öster-bröta egor, midt i en skog, der nu ingen annan väg framgår, än en gångstig. Han är mycket hög och derjämte temmeligen tunn, och hans ställning är så starkt lutande framöfver, att det ej var möjligt att afrita hanom efter skala. I denna sin framlutande ställning hvilar han med hela tyngden på en liten underliggande rund sten, som dymedelst bortskymmer några runor af inskriften (ty värr just på ett särdeles viktigt ställe!), hvilka icke kunna läsas förr än stenen blifver upprest, och hvartill vid afritningen inga medel funnos. Utom denna lucka, som man framdeles kan hoppas se fylld, är, i tvänne ord, den öfre delen bortslagen af 6 runmynder, tillika med ett stycke af den öfverste kanten; men lyckligtvis kan man genom meningen med fullkomlig visshet sluta sig till, hvilka de varit. Inskriftens slut är äfven borta, emedan hon utlöper åt venster, der stenen lidit stort men. Inskriften är ristad i en orm som slingrar sig i två öglor i form af en 8, och i den öfversta af dessa synes ett korstecken, liksom äfven orden äro åtskilda af små kors. Der läses (Tab. XI):

+ N|*Y+R + (N|↑) + R+(H+) + H+I+ + D|I(H)+ + ↑↑ +
I+RND+ + Y+* + +N . . . +H+I+ + +N+ + BNDNR + Y+ . . .

D. ä. UIHMAR LIT RAISA STAIN ÞINSA AT
IARUNÞA MAH AU(K?) . . . A SIN AUK BRUÞUR
KA . . .

Isländska: *Vígmarr lét reisa stein þenna at Jörunda, mag ok . . . a sinn ok bruður Ka . . . l. Gei . . . l.: ok Búþórr ge(rði) . . .*

D. ä. Vigmar lät resa steinen åt Jarunde måg och . . . sin och broder Ka . . .; eller: och Bothor gjo(rde) . . .

Uihmar l. Vigmar, m., Isl. *Vígmarr*, om det funnes, af *víg*, n., kamp, envige, el. *vigr*, f. (Bj. Hald.), spjut, och ändelsen *marr*, som antingen betyder häst, eller ock kommer

af *mærr*, adj., fräjdad, berömd; i detta fall borde man skrifu *Vígmærr*, *Valdimærr*, *Grammærr*, m. fl. Å runstenar har man hittills bara en gång anmärkt *Vihmar* (Liljegr. 258), icke: *Vikmar* (Dieterich, s. 37).

lit raisa. Man kan med fullkomlig säkerhet af sammanhanget sluta, att här så moste läsas, ehuru man blott ser stafvarnes fötter af runorna $\uparrow\uparrow$ och $\dots\uparrow\uparrow$.

sain, ristfel för stain, sten, alldeles såsom ofvanföre (s. 235) på stenen å Grödinge kyrkogård.

þina, acc. sg. m., denne, af runristaren sjelf, som det synes, rättadt till þinsa, genom att låta ett streck nedlöpa snedt till höger ifrån qvisten paa \uparrow , och hvarigenom det hela får en viss snarlikhet med ett samstafva $\uparrow\uparrow$, eller mera liknande ett: $\uparrow\uparrow$. Denna rättelse är af vigt att märka sig, emedan hon bevisar, att stenen tillhör en tidsålder, då suffixet -si ännu icke hopsmultit med þan eller þin till det nyare þina, d. ä. þinna, Isl. och ännu nyare Run. þenna.

Iaruþa, acc. sg. m., af Iaruþi, möjligen för Iarunti, en biform till Iaruntr (Liljegr. 484, 539, m. fl.) eller Iuruntr (Liljegr. 294, 720, m. fl.), hvilket får stöd af formen Iarutr (Liljegr. 1355, 352), ehuru man snarare skulle väntat *t*, än *þ*, för det föregående, ehuru icke ut-satta *n*. Run. Iaruntr är (utan omljud) det samma som Isl. *Iörundr*, hvilka båda moste hafva utgått från ett (obrutet) Iruntr, en form, som man nästan borde finna på någon runsten, liksom man der eger både: *Ikul*, *Ikil* och *Iukul*, Isl. *Iökull*, af *iökull*, isbräde, glacière, eller kanske rättare: ispigg, glittrande spjutspets¹. Rotstafvelsen

¹) De första missförstår Dieterich alldeles, då han förer dem till roten *ing*; ej håller torde *lukul*, Isl. *iökull*, m., isberg, svallis, stamma „aus den Lappländischen” (för hvilken Hyperboreiska tunga denne författare tyckes hysa en särdeles storkärlek); ty eljest kan man knappt fatta, huru det kunnat blifva så vida

ir, uti Iruntr, kunde föra oss till ar, uti det ofvan omtalade Arhilfr, och till Isl. *ár*. Men att döma endast efter Run. Iuruntr, hvärtill äfvan finnes en motsvarande Isl. form *lörundr*, tyckes det att man borde dela ordet i *Ió-rundr*, och denna delning understöddes äfven af *Iórunn*, f., hvilket leder till Isl. *ió(r)*, m., Got. *aihv(s)*, häst, samt *rundr* och *runn*, antingen af *renna*, *rann*, *runnum* (hvaraf Isl. *runnr*, m., buske, trä; man), eller af *hrinda*, *hratt*, *hrundum*, störta, således i bägge fallen: en som låter löpa, gifver stöt framåt, påskyndar. Eger det grund, att det i Sæm. Edd. (Völuspá 14) förekommande ordet *Iöruvellir*, pl., kommer af ett Fornisl. *iara*, f., strid, så är det icke omöjligt, att vi just deri hafva den rätta roten till såväl det Run. *Iaruþi*, som till *Iaruntr*, *Iruntr* och Isl. *lörundr*, med betydelsen: den stridande, stridbare. Dvärgnamnet *Iari*, (Völusp. 13) hör väl också hit.

mah, d. ä. mag, acc. sg. af magr, Isl. *mágr*, m., måg, svåger, svärfader och i allmänhet man i svågerlag, ett ord, som ofta ses på runstenar.

au.... (*k* el. *t*)asin. Vore icke luckan i insriften, som döljes af den förut (s. 241) omtalade stödstenen, så liten, sa skulle man lät hafva gissat på, att det skulle vara, mak au(*k filaka*)a sin, eller också: mak au(*k frit*)a sin; då frita är frinta, acc. sg. m., af frinti, Isl. *frændi*, frände. Ingendera förklaringen är god, då på ingen annan

utspridt inom och utom Skandinavien. Ännu i dag är i Dalarne *ikkil*, m., istapp, liksom det Engelska *ice-icle* (bägge ännu obrutna!). Man får således vid förklaringen af detta ord icke tänka på ett helt isberg eller Alpernas glättscher, utan på de liksom blanka spjut från bergens kanter nedhängande ispiggarne. Ut i ordet är alltså det spjutlikt hvassa och glänsande grundbetydelsen; jfr. igelkott. Run. *Iukulfast*, betyder väl derföre: spjutfast, och ej: „fest wie ein glättscher” — så groft tillskuro icke våre förfäder sina bilder.

bekant runsten finnes och man knappt kan tänka sig bruket att kalla en person på samma gång *mág* och *fèlaga*, *måg* och stallbroder, och ännu svårare är det att antaga detta om *mág* och *frænda*, *måg* och frände, hvilka äro nästan liktydiga ord, ehuru ej fullkomligt. För utrymmets skull, passade dock det sista bättre än det förra, då det innehåller en runa mindre; ty i luckan kunna icke få rum mer än 3 eller 4, allra högst 5 mynder. Dock, denna gåta torde snart kunna blifva löst af en kommande forskare, och jag vill derföre icke spilla vidare gissning derpå.

buþur; jag tror så mycket hållre, att detta blott är ett ristfel för bruþur, som ett dylikt äfven läses på en annan runsten (Liljegr. 1316), nämligen: eftir Ketil boþur sin. Bruþur är acc. sg. af bruþir, m., Isl. *bróðir*, broder; meningen blifver då: Vigmar lät resa denna sten åt Jarunde, *mág* (? och frände el. kamrat) sin, och broder Ka s, d. v. s. att Jarunde var Vigmars *måg* och Ka s broder. Men ehuru jag anser detta antagande för det sannolikaste, så vill jag dock icke neka, att ju ej saken äfven kunde ses på annat sätt. Det vore nämligen icke omöjligt, att Buþur kunde vara ett namn och stå här alldeles fullständigt, varande subjekt i en ny sats, sålunda: Vigmar lät resa denne sten åt Jarunde, *mág* . . . sin, och Bothor gjo(rde kummel åt t. ex. broder sin, nl. Jarunde, el. dyl.). Buþur, m., skulle motsvaras af ett Isl. *Búþórr* eller t. o. m. ett *Búðþórr*, ja, ett *Bótþórr*, af *bú*, n., bo, *búð*, f., bod, eller *bót*, f., bot (och detta sista är i synnerhet vanligt i runstensnamn, t. ex. Butmuntr, Butraifr, Botulfr, m., Butvi l. Buþvi (!), f.). Namnen Buþur, Buþþur l. Butþur äro hittills visserligen icke funna på någon runsten; men det ligger intet orimligt i dem, så mycket mindre som en ung Gotl. runsten

(Liljegr. 1741) har namnet *Bostan*¹, troligen bara ristfel för *Bostain*, d. ä. äldre Run. *Bustain*, och då det Isl. *Búi* och Svenska *Bo* visa, att denna ordrot länge brukats i Nordiska namn, om ock mera sällan i den allra äldsta forntiden. Dessutom ega vi alldeles liknande namnbildningar uti runstensnamnen: *Hushjörn* och *Huskarl* (Liljegr. 325 och 265, 432).

ka...., detta ord skulle, efter min först framställda mening, utgöra begynnelsen till ett namn i genit., t. ex. *Kairmuntar*, *Kars*, *Kara*, m., *Kairlaukar*, *Kairviar*, f., eller något annat. Enligt den andra förslagsmeningen skulle det åter vara *karpi*, gjorde, ipf. af det mångformiga *kara*, *karva*, *kiara*, *kira*, m. m., göra.

Om det var skäl att antaga, att den i början af denna afhandling först behandlade Gotländska runinskriften är ifrån den nära nog yngsta runstenstiden, så tor man med lika stor sannolikhet få anse de sist beskrifne 5 Södermanländske runstenarne tillhöra de allra äldste i Sverige, dock falla de utan tvifvel inom kristna tiden, enär 4 af dem bära korstecken. För deras ålderdom talar, efter min tanke, först språkets fornrenhet, i ty att ej allenast alla forna böjningsändelser äro bibehållna, utan äfvan att ändelsen -si el. -sa icke lidit af bortfall eller sammansmältning uti pron. *þinsi*, *þinsa*, *þausi*, utom i mer än en enda inskrift, äfvensom att den förmodligen äldsta formen *auk*, och, städse nyttjas, utom en gång *uk*, — och der ser det ändock nästan ut som att det bara gjorts för att spara på utrymmet, då mynderna deromkring stå mycket hopträngda och man underlätit att utsätta prickar mellan orden

¹) Efter hvad jag sjelf sett; — Liljegren och, efter honom, Dieterich hafva oriktigt *Bostaan*.

på flere ställen. Sedan är det ett viktigt bevis för deras ålder, att i alla dessa 5 inskrifter ej en enda stungen ruda finnes.

Det man vid hvarje ny runskrifts uppdagande först spanar efter är naturligtvis, om runspråkets, ty värr, så fattiga ordförråd dervid kan vinna någon tillväxt. Vanligtvis äro dock inskrifterna så ordknappa och deras innehåll städse följande en och samma formel, att något ord, som förut icke anmärkts å någon runsten, sällan är att vänta. Endast i fråga om namnen, manliga och qvinnliga, kan man hoppas att finna något nytt, ehuru äfven i den helt nya ordstammar sällan uppdyka. Man får derföre vara glad, om man kan hitta nya sammansättningar af förut kända beståndsdelar, då uti dessa namn i alla fall hufvudstoden af de äldsta Nordiska ordrötterna ligger förborgad. Ju flere olika skiftningar man upptäcker i deras sammansättningar, desto klarare lär man sig nämligen att inse deras äldsta grundbetydelse. Det är äfven en vinning, om man hos ett redan bekant ord finner en kasualböjning, som förut icke varit sedd.

Det kan derföre vara på sitt ställe att i korthet omnämna den tillökning, kunskapen om runspråket vunnit genom de här första gången framdragna runinskrifterna. De alldeles nya orden äro få och tillhöra alla den Gotländska indskriften på ljuskronan i Hväte, hvilken tillika innehåller ett nytt ortnamn. De 5 Södermanländske stearne äro särdeles rika på namn, i ty att de deraf hafva ej mindre än 19 eller 20. Af dessa äro likväl 5 ofullständiga eller osäkra, utom att man med någorlunda sannolikhet kan sluta sig till åtminstone ett af dem: (Ha)ralt och kanske (Kun)ar. Bland de 15 säkra namnen äro icke mindre än åtminstone 8 alldeles nya. Jag anför desse tillkomlingar här uti nominativus, och ställer jämte dem de Isl. ord, som svara eller skulle svara emot dem:

a) På Gotland:

fyrst, adv., Isl. *fyrst*, först; — förut finnes endast fyrsta, adj. def., en enda gång (Liljegr. 1952), såvida icke det på en Bornholmsk runsten (Liljegr. 1482) förekommande furst skulle vara detta adv.; men meningen är der icke rätt klar. Ordet är uteglömt hos Dieterich.

kruna, f., Isl. *krúna* l. *króna*, krona.

þarf, f., Isl. *þörf*, tarf, nödtorft, behof.

vari, dat. sg. fem., Isl. *várri*, åt vår; — detta pronomen finnes förut icke i denna kasus. — þairi, dat. sg. fem., Isl., *þeirri*, åt den, förekommer endast en gång, också på Gotland (Liljegr. 1696).

Greniumr, dat, troligen af ett Grenar, pl. fem., nu Gräne, en gård i Hväte socken på Gotland.

b) I Södermanland:

Arhilfr, m., Isl. *Arhjálfr*.

Hirnfast, f., skall troligen vara Irn-, Arnfast, Isl. *Arnöst*.

Iarupi l. Iarunti, m., Isl. *Iörundi*.

Sikhialmr, m., Isl. *Sighiálmr*.

Siki l. Sigi, m., Isl. *Sigi*, *Siggi* (l. *Sinki*?).

Viafa (l. Vialf?), Isl. *Véafa* l. *Væalf*.

Vikhialmr, m., Isl. *Vighiálmr* (l. *Vèhidlmr*?)

Vinmar, m., Isl. *Vinnarr*.

Utaf de redan kända namnen finnes Tiarvi, m., förut bara en gång, näml. under den äldsta formen Tirvi (Liljegr. 401), Isl. *Tiörvi*; Vigmar likaledes en gång (Liljegr. 258); och Þalfr, m., är förmodligen det samma som Run. Þulfr, Þolfr; eller äro alla dessa hopdragningar af det ofvan anförda Þalafr (Liljegr. 1599), Isl. *Þúlafr* l. *Þúleifr*? De återstående Karl, m., Oskautr, m., Sikstain, m., och Þorkil, m., äro vanliga så väl på runstenar som uti Isländska skrifter. — Ut i det, ty värr, ofullständig kaini.. ligger utan tvifvel ett nytt namn, antingen Isl. *Geini*,

Geinir, m., el. *Geinj*, f.; och om icke *Buþur* står för *bruþur*, så skulle också detta vara nytt, motsvarande ett Isl. *Bóþórr*, m., hvilket allt endast kan upplysas af möjligen nya runstensfynd.

Till hvad här ofvan (s. 246) yttrades, att hufvudstoden af de äldsta Nordiska ordrötterna ligger förborgad i namn, må tilläggas, att detta icke får tagas så inskränkt, som att det allenast gällde om menniskonamn. Nej, äfven i de Nordiska ortnamnen slumrar en mängd af kanske de uräldsta, ja, t. o. m. för-skandinaviska ord; men de äro af den nyare tungan ofta förändrade till nästan okännelighet. Såsom exempel vill jag bara nämna de bägge i så många Svenska ortnamn förekommande orden *garn* och *kind*, — t. ex. *Tullgarn*, *Vänngarn*, *Östergarn*, och *Kind*, *Hammarkind*, *Östkind*, *Vestkinde*, m. fl. — Detta ämne förtjenade i sanning en omfattande undersökning.

Till sluts kan jag icke underlåta att fästa uppmärksamheten på det glädjande uti, att icke mindre än 5 nye och förut okände runstenar således blifvit funne inom en enda ganska inskränkt egnd, och det uti en af de tätast bebyggda delar af det gamla Svithjod. Ty om man å ena sidan med bedröfvelse förnimmer de härjningar, som tidens tand och vår egen oaktsamhet låtit öfvergå dessa, särdeles för Sverige, så dyrbara minnesmärken från forntiden; så gifver dessa lyckliga fynd oss å den andra sidan ett grundadt hopp om, huru mycket som ännu i denna sak kan vinnas genom en ny och noggrann undersökning. Men en dylik undersökning måste då anställas snart, och ledas med sakkunskap, kraft och kärlek!

Anmärkn: Läsaren behage att rätta ett förvillande tryckfel, som insmugit sig mot slutet af min föregående artikel om *Ålskogsstenarne* på Gotland. Der står nämligen, s. 206 rad. 12: "som vi ege från Nordens förskriftliga tid" — Läs: som vi ege från Nordens för-handskriftliga tid.

Köpenhamn d. 1 Juli 1853.

**OM NÅGRA NORDISKA METALL-LEGERINGARS
SAMMANSÄTTNING, AF N. J. BERLIN.**

Såsom bidrag till utredandet af sammanhanget mellan de antika bronsernas sammansättning och ålder, tillåter jag mig att härmed framlägga resultaten af den kemiska undersökning, hvilken jag anställt på åtskilliga Nordiska fornlemningar af brons. Material för undersökningen har blifvit mig benäget meddeladt hufvudsakligen från Museum for Nordiske Oldsager i Kjöbenhavn.

Nr. 1. Reflad Hufvudring af Brons. Kiöb. Olds. Nr. 5631.

Tenn	8. 31
Koppar	90. 88
Nickel	0. 36
	<hr/> 99. 55

Nr. 2. Fragment af en sikelformad Knif. Från Brons-åldern. Kiöb. Olds.

Tenn	11. 89
Koppar	87. 76
Nickel.....	0. 27
	<hr/> 99. 92

Nr. 3. Fragment af ett skålformadt Spänne från Jernåldern. Kiöb. Olds. Nr. 5500.

Bly.....	3. 77
Zink.....	11. 00
Koppar	84. 44
Silfver	0. 66
	<hr/> 99. 87

Nr. 4. Fragment af en Spjutspets, funnen i Fyen. Vide Antiqu. Ann. IV S. 561.

250 OM NÅGRA NORD. METALL-LEGERINGARS SAMMANSÄTTN.

Tenn	9. 94
Koppar	88. 16
Jern	0. 47
Nickel	0. 80
	<hr/> 99. 37

Nr. 5. Fragment af en Ring, som har tjent som Hårsmücke. Kiöb. Old. Nr. 5976.

Tenn	9. 86
Koppar	89. 57
Nickel och jern ..	0. 57
	<hr/> 100. 00

Nr. 6. Bronsnål, funnen med andra Bronssaker i en Hög på Broholms mark i Fyen. Kiöb. Olds. Nr. 2927.

Tenn	8. 10
Koppar	91. 33
Nickel	0. 57
Spår af silfver ...	
	<hr/> 100. 00

Nr. 7. Fragment af en Bronsbarre. Kiöb. Olds. Nr. 4774.

Tenn	22. 85
Koppar	76. 16
Nickel och zink ..	0. 99
	<hr/> 100. 00

Nr. 8. Bronsbarre, funnen vid Lindholmen i Skåne. Ur Prosten J. Bruzelii samling.

Tenn	8. 35
Zink	4. 31
Koppar	87. 11
Jern	0. 34
	<hr/> 100. 11

Nr. 9. Fragment af en Bronsbarre. Från Stockholms Antiquariska Museum.

Zink	11. 72
Bly	18. 49
Koppar	69. 96
Jern	0. 29
Silfver	0. 13
	<hr/> 100. 59

Nr. 10. Fragment af ett kar af Brons, funnet tillika med en Celt, en Ingus och några sönderbrutna Spiralringar vid Mergelgräfvning vid Byen Riserup på Falster. Kiöb. Olds. Nr. 9406.

Tenn	9. 15
Koppar	89. 40
Silfver	1. 45
Spår af nickel ...	
	<hr/> 100. 00

Nr. 11. Ett stycke af ett Bronssvärd, funnet tillika med en Guldarmring i en Hög vid Lödderup på Mårsö i Limfjorden. Vide Antiqu. Ann. IV. S. 469.

Tenn	14. 30
Koppar	85. 25
Nickel	0. 45
	<hr/> 100. 00

Nr. 12. Ett stycke af en Bronssåg, hvarpå man ännu icke har uthuggit tänder, funnet i en hög i Nimtofte socken, Randers Amt. Kiöb. Olds. Nr. 3409.

Tenn	6. 01
Koppar	93. 00
Silfver	0. 43
Nickel och jern ..	0. 56
	<hr/> 100. 00

Nr. 13. Fragment af en Spjutspets. Kiöb. Olds. Nr. 4138.

Tenn	6. 65
Koppar	92. 46

Nickel och jern .. 0. 89

Spår af silfver ...

100. 00

Nr. 14. Fragment af en Pincette. Kiöb. Olds. Nr. 4717.

Tenn 5. 47

Koppar 93. 92

Nickel och Jern .. 0. 61

100. 00

Nr. 15. Fragment af en Knif. Kiöb. Olds. Nr. 6964.

Tenn 12. 60

Koppar 86. 55

Nickel och jern .. 0. 85

100. 00

Nr. 16. Fragment af en Pincette. Kiöb. Olds. Nr. 7276.

Tenn 6. 06

Koppar 93. 61

Nickel 0. 33

100. 00

Nr. 17. Fragment af en Lur, funnen i en torfmosse på Falster. Kiöb. Olds. Nr. 9434.

Tenn 10. 61

Koppar 88. 90

Nickel och jern... 0. 49

100. 00

Nr. 18. Bleck af metall. Fragment funnet i Ungern. Kiöb. Olds. Nr. 6420.

Tenn 6. 78

Koppar..... 92. 79

Nickel 0. 43

100. 00

Nr. 19. Fragment af en sköldplåt. Kiöb. Olds. Nr. 10932.

Tenn	15. 73
Koppar	83. 79
Nickel	0. 48
	<hr/>
	100. 00

Nr. 20. Fragment af en sköldplåt. Ur Prof. Nilsons samling.

Tenn	13. 03
Koppar	86. 97
	<hr/>
	100. 00

Nr. 21. En spjutspets, funnen i Skåne. Ur Prof. Nilsons samling.

Tenn	11. 75
Koppar.....	86. 19
Jern och nickel...	1. 18
	<hr/>
	99. 12

Nr. 22. Bronsbitt, som stelnat i gjuthålet, hvarigenom den smälta metallen gjutits in i formen. Funnen i Skåne. Ur Prof. Nilsons samling.

Tenn.....	6. 93
Koppar.....	92. 08
Silfver	0. 69
	<hr/>
	99. 70

Nr. 23. En Pålsta, som är funnen i närheten af Bregentved i Själland. Kiöb. Olds. Nr. 2704.

Koppar	96. 73
Tenn	1. 73
Nickel	1. 11
Silfver	0. 55
	<hr/>
	100. 12

Nr. 24. Ett 23 tum långt Bronssvärd, som är funnet vid ett jordskred nära vid hyen Nforat i pro-

254 OM NÅGRA NORD. METALL-LEGERINGARS SAMMANSÄTTN.

provinsen Etávah emellan floderna Ganges och Jumnal.
Kiöb. Olds. Nr. 4705.

Koppar100

Jern }
Tenn } spår.

Nr. 25. En 14 tum lång Brons-lansspets, som är funnen vid ett jordskred nära vid byen Nitoraf i provinsen Etávah mellan floderna Ganges och Jumnal. Kiöb. Olds. Nr. 4706.

Koppar100

Tenn }
Jern } spår.
Bly }

NÅGRA MATERIALIER FÖR BEDÖMANDET AF
SAMMANHANGET MELLAN DE ANTIKA BRON-
SERNAS SAMMANSÄTTNING OCH ÅLDER,

AF N. J. BERLIN.

Antalet af kemiska undersökningar på de metallblandningar, hvaraf man i forntiden förfärdigade vapen och prydnader, är redan så stort, att man snart bör kunna draga någorlunda säkra slutsatser om sammanhanget mellan dessa metallblandningars ålder och deras sammansättning, så i qualitativt som quantitativt hänseende. Att ett sådant sammanhang verkligen eger rum, synes ganska troligt, då man besinnar, att de i blandningarna ingående metaller blifvit på olika tider upptäckta, efter hand framställda i renare skick och allmännare, samt sålunda mindre dyra.

Emellertid bör härvid mycken varsamhet iakttagas, om man icke vill utsätta sig för förhastade och grundlösa slutsatser.

För att i någon mån bidraga till detta ämnes närmare utredande har jag här nedan sammanfört de analyser å antika bronser, hvilka kommit till min kännedom och dervid följt den ordning, att de af koppar och tenn bestående först anföras efter tennhalten, och slutligen de, i hvilka zink ingår, efter zinkhalten. Den lilla halt af silfver, som understundom förekommer, men är alldeles tillfällig, är utsatt i en särskild kolumn; den sista kolumnen upptager under ett siffertal de främmande metaller, hufvudsakligen jern, nickel och någongång kobolt, hvilka såsom föroreningar åtföljt den i bronzen ingående kopparn. Att de i många analyser saknas, torde icke härröra deraf, att de varit alldeles frånvarande, utan deraf, att de icke blifvit bestämda. Noga taget upplysa de ingenting.

Ehuruval de antika mynten i sin sammansättning i allmänhet visa en betydlig olikhet med den till vapen och prydnader använda bronzen, likasom de sinsemellan äro betydligt olika, har jag dock bifogat en särskild tabell, upptagande analyser af sådana antika mynt, hvilkas ålder kunnat med någorlunda säkerhet bestämmas. De upplysningar om andra bronsers ålder, de kunna lemna, äro icke många, men möjligen dock af något värde, t. ex. för tidsbestämmelsen, då zink började sammansmältas med koppar.

Till slut torde få anföras dels några anmärkningar om de i bronserna ingående metallernas förekommande och tiden, då hvar och en af dem sannolikt blifvit allmännare känd, dels några af de slutsatser, hvartill man af det anförda synes vara berättigad.

TAB. I. ANTIKA VAPEN OCH PRYDNADER.

1. Chirurgiskt instrument ur en Fornhellenisk graf.....
2. Spegel, lampor, musik-instrument ur en annan dylik
3. Lansspets, funnen i Irland
4. Framea, funnen i Meklenburg (Hünengrab).....
5. Broche, funnen i Meklenburg (Wendisch-Kirchh.)...
6. Knifblad, funnet i Danmark
7. Naglar på ett Svärd, funna i Mark-Brandenburg....
8. Pincette, funnen i Danmark
9. Celt, funnen i Danmark.....
10. Säg, funnen i Danmark (Randers Amt).....
11. Pincette, funnen i Danmark.....
12. Lansspets, funnen i Danmark
13. Metallbleck, funnet i Ungern.....
14. Fragment ur ett gjuthol, funnet i Sverige (Skåne) ..
15. Knifblad, funnet i Danmark
16. Ring på Demeurnan, funnen på Rügen (Jasmund)..
17. Bronsnål, funnen i Danmark (Fyen)
18. Svärd, funnet i Irland
19. Refflad hufvudring, funnen i Danmark
20. Böjlig ring, funnen med Rom. mynt vid Rheims....
21. Kär, funnet i Danmark (Falster).....
22. Celt, funnen i England.....
23. Verktyg, funnet i ett kalkbrott i Frankrike (Nogent)
24. Brons, funnen i Frankrike (Pont-Sainte-Maxence) ...
25. Svärd, funnet i England
26. Trekantig skena, funnen i Danmark
27. Urna, funnen på Rügen.....
28. Pincette, funnen i Danmark.....
29. Celt, funnen i England.....
30. Ring till hårprydnad, funnen i Danmark.....
31. Spjutspets, funnen i Danmark (Fyen).....
32. Framea, funnen i Meklenburg (Kegelgrab).....
33. Celtiskt vapen, (funnet i England?)
34. Svärd, funnet i Irland
35. Ring på en urna, funnen på Rügen
36. Ring, tvärstrimmig, funnen i Danmark
37. Lur, funnen i Danmark (Falster).....
38. Brons, funnen i Frankrike (Cherbourg).....
39. Svärd, funnet i Mark-Brandenburg
40. Forngrekisk vapenrustning, funnen på Sicilien
41. Spiralvriden skena, funnen i Danmark.....
42. Svärd, funnet i Danmark.....

ÖM DE ANTIKA BRONSERNAS SAMMANSÄTTN. O. ÅLDER. 257

Analytikern.	Koppar.	Tenn.	Bly.	Zink.	Silf- ver.	Främ. Met.
(1) Landerer ¹ .	100.	»	»	»	»	»
(2) Landerer ..	100.	»	»	»	»	»
(3) Phillips ² ..	99. 71	»	»	»	»	0. 29
(4) v. Santen ³ .	98. 64	1. 19	»	»	0, 75	»
(5) v. Santen ..	97. 32	1. 96	»	»	»	0. 72
(6) Berzelius ⁴ .	97. 94	2. 06	»	»	»	»
(7) Hünefeld ⁵ .	97. 75	2. 25	»	»	»	»
(8) Berlin ⁶	93. 92	5. 47	»	»	»	0. 61
(9) Berzelius ..	94. 49	5. 51	»	»	»	»
(10) Berlin	93. 00	6. 01	»	»	0. 43	0. 56
(11) Berlin	93. 61	6. 06	»	»	»	0. 33
(12) Berlin	92. 46	6. 65	»	»	»	0. 89
(13) Berlin	92. 79	6. 78	»	»	»	0. 43
(14) Berlin	92. 08	6. 93	»	»	0. 69	»
(15) Berzelius ..	92. 75	7. 25	»	»	»	»
(16) Hünefeld ..	92. 00	8. 00	»	»	»	»
(17) Berlin	91. 33	8. 10	»	»	»	0. 57
(18) Phillips ...	91. 79	8. 17	»	»	»	»
(19) Berlin	90. 88	8. 31	»	»	»	0. 36
(20) Klaproth ⁷ .	91. 00	9. 00	»	»	»	»
(21) Berlin	89. 40	9. 15	»	»	1. 45	»
(22) Phillips ...	89. 93	9. 19	»	»	»	0. 57
(23) Moëssard ⁸ .	90. 52	9. 48	»	»	»	»
(24) Moëssard ..	90. 44	9. 56	»	»	»	»
(25) Phillips ...	89. 69	9. 58	»	»	»	0. 33
(26) Berzelius ..	90. 35	9. 65	»	»	»	»
(27) Hünefeld ..	90. 33	9. 67	»	»	»	»
(28) Berlin	90. 30	9. 70	»	»	»	»
(29) Phillips ...	90. 18	9. 81	»	»	»	»
(30) Berlin	89. 57	9. 86	»	»	»	0. 57
(31) Berlin	88. 16	9. 94	»	»	»	1. 27
(32) v. Santen ..	90. 00	10. 00	»	»	»	»
(33) Pearson ⁹ ..	90. 00	10. 00	»	»	»	»
(34) Phillips ...	89. 62	10. 02	»	»	»	0. 44
(35) Hünefeld ..	89. 97	10. 03	»	»	»	»
(36) Berzelius ..	88. 81	10. 60	»	»	»	0. 59
(37) Berlin	88. 90	10. 61	»	»	»	0. 49
(38) Moëssard ..	89. 29	10. 71	»	»	»	»
(39) Klaproth ..	89. 00	11. 00	»	»	»	»
(40) Klaproth ..	89. 00	11. 00	»	»	»	»
(41) Berzelius ..	88. 88	11. 12	»	»	»	»
(42) Berzelius ..	88. 75	11. 25	»	»	»	»

43. Forngrekisk qvinnofigur
44. Lansspets, f. i Sverige (Skåne)
45. Broche, f. i Meklenburg (Wendisch Kirchh.)
46. Sikelformig knif, f. i Danmark
47. Dolk, f. i Danmark
48. Brons, f. i Frankrike (Pont-Sainte-Maxence)
49. Celtiskt vapen, (f. i England?)
50. Svärd, f. i Danmark
51. Knif, f. i Danmark
52. Urna, f. i Meklenburg (Kegelgrab)
53. Sikelformig knif, från Rügen
54. Blecket på en sköld, f. i Sverige (Skåne)
55. Armring, f. i Meklenburg (Kegelgrab)
56. Dolk, från Egypten
57. Celtiskt vapen, (f. i England?)
58. Grekisk vas, ur en graf i Neapel
59. Svärd, f. jemte en guldring i Danmark
60. Sikelformig knif, f. i Mark-Brandenburg
61. Svärd, f. vid Stralsund
62. Svärd, f. på Rügen
63. Svärd, f. på Rügen
64. Framea, f. på Rügen
65. Sköldbleck, f. i Danmark
66. Svärd, f. i Meklenburg (Kegelgrab)
67. Svärd, f. i Sverige (Skåne)
68. Broche, f. i Meklenburg (Kegelgrab)
69. Brons, f. i Frankrike (Rom. lägret vid Bresle)
70. Antik hjälm, f. i Citadellet på Corfu
71. Brons, f. i Frankrike (vid Aëna, de l'Oise)
72. Spegel, f. i Meklenburg (Kegelgrab)
73. Likkista, ur en Tschudisk graf i Altai
74. Brons, f. i Frankrike (Rom. lägret vid Bresle)
75. Diadem, f. i Meklenburg (Kegelgrab)
76. Pilspets, ur en Egyptisk graf
77. Bronsbarre, f. i Danmark
78. Kommandostaf (utländsk), f. i Meklenburg
79. Yxa (Romersk), f. i Frankrike (vid Elbeuf)
80. Likkista, ur en Tschudisk graf i Altai
81. Bronsring, ur en Gallo-Romersk graf (350 e. Chr.) ..
82. Celt.
83. Celt, f. i Irland
84. Celt, f. i Irland

Analytikern.	Koppar.	Tenn.	Bly.	Zink.	Silf- ver.	Främ. Metall.
(43) Göbel ¹⁰ ...	88.54	11.46	»	»	»	»
(44) Berlin	86.19	11.75	»	»	»	1.18
(45) v. Santen..	88.15	11.85	»	»	»	»
(46) Berlin	87.76	11.89	»	»	»	0.27
(47) Berzelius..	88.02	11.98	»	»	»	»
(48) Moëssard..	88.02	11.98	»	»	»	»
(49) Clarke ⁹ ...	88.00	12.00	»	»	»	»
(50) Berzelius..	87.44	12.56	»	»	»	»
(51) Berlin	86.55	12.60	»	»	»	0.85
(52) v. Santen..	87.36	12.64	»	»	»	»
(53) Klaproth ..	87.00	13.00	»	»	»	»
(54) Berlin	86.97	13.03	»	»	»	»
(55) v. Santen .	86.90	13.10	»	»	»	»
(56) Vauquelin ⁹ .	85.00	14.00	»	»	»	1.00
(57) Pearson...	86.00	14.00	»	»	»	»
(58) Klaproth ..	86.00	14.00	»	»	»	»
(59) Berlin	85.25	14.30	»	»	»	0.45
(60) Klaproth ..	85.00	15.00	»	»	»	»
(61) Hünefeld ..	85.00	15.00	»	»	»	»
(62) Hünefeld ..	84.80	15.20	»	»	»	»
(63) Hünefeld ..	84.78	15.22	»	»	»	»
(64) Hünefeld ..	84.78	15.22	»	»	»	»
(65) Berlin	83.79	15.73	»	»	»	0.48
(66) v. Santen..	84.16	15.84	»	»	»	»
(67) Hjelm ¹¹ ...	84.00	16.00	»	»	»	»
(68) v. Santen..	84.00	16.00	»	»	»	»
(69) Moëssard..	82.80	17.20	»	»	»	»
(70) Davy ¹² ...	81.50	18.50	»	»	»	»
(71) Moëssard..	81.24	18.76	»	»	»	»
(72) v. Santen..	80.40	19.60	»	»	»	»
(73) Göbel.....	80.27	19.66	»	»	»	»
(74) Moëssard..	80.29	19.71	»	»	»	»
(75) v. Santen..	78.08	21.92	»	»	»	»
(76) Göbel.....	77.60	22.20	»	»	»	»
(77) Berlin.....	76.16	22.85	»	»	»	0.99
(78) v. Santen..	74.80	24.08	»	»	1.12	»
(79) Moëssard..	74.90	25.10	»	»	»	»
(80) Göbel.....	73.00	26.74	»	»	»	»
(81) Salvétat ¹³ .	75.55	23.52	0.47	»	»	»
(82) Fresenius ⁹ .	92.09	6.70	0.69	»	»	»
(83) Phillips ...	90.68	7.43	1.28	»	»	»
(84) Phillips ...	83.61	10.79	3.20	»	»	»

85. Bronsring, ur en Gallo-Rom. graf (350 e. Chr.)...
86. Armring, f. i Meklenburg (Wend. Kirchh.).....
87. Beslagsring på en urna, f. i Meklenburg (Wend. Kirchh.).
88. Etruskisk-Grekisk spegel, f. i en graf i Neapel ...
89. Brons, f. i Aalborgs Amt, sannolikt från 10 årh. e. Chr.
90. Brons, från samma ställe
91. Brons, från samma ställe
92. Romersk Crater, f. i Meklenburg
93. Fibula, f. i Herculanum
94. Gallo-Romersk yxa, f. i Frankrike.....
95. Bronsbarre, f. i Sverige (Skåne)
96. Spänne från jernåldern, f. i Danmark
97. Bronsbarre, f. i Sverige
98. Rom. vigter, f. vid Palfur i Ryska Östersjöprov. ...
99. Den dertill hörande vågskålen
100. Rom. vågskålar, f. vid Ascheraden i Rysk. Öst. prov.
101. Vågbalken dertill.....

Dessutom följande i Ryska Östersjö-provinserna, funna:

102. Bronstråd från Hasau i Kurland
103. Bronstråd från Ascheraden
104. Kedja från Kasephten
105. Fibula från Kasephten
106. Handring från Dünaburg
107. Ring af en fibula från Ösel.....
108. Fibula från Ascheraden
109. Bronsperlor från Segewolde
110. Kedja från Ösel.....
111. Ring från Fianden
112. Mindre handring från Kremon.....
113. Fibula från Ronneburg i Liffland.....
114. Brons-stilett från Ascheraden
115. Handring från Kasephten.....
116. Fibula från Alt-Kusthof.....
117. Bronskedja, väfd med ull, från Kasephten.....
118. Handring från Ascheraden.....
119. Bronskedja, väfd med ull, från Acheraden.....
120. Större handring från Kremon
121. Ring från Kremon

¹⁾ Buchners Repertorium der Pharmacie, Nr. 69. 1841. (Hos Göbel, v. infra). — ²⁾ J. A. Phillips: Untersuchungen einiger

Analytikern.	Koppar.	Tenn.	Bly.	Zink.	Silf- ver.	Främ. Met.
(85) Salvétat ..	79.93	15.73	3.50	»	»	»
(86) v. Santen.	89.44	6.32	4.24	»	»	»
(87) v. Santen.	83.60	10.80	5.60	»	»	»
(88) Klaproth .	62.00	32.00	6.00	»	»	»
(89) Forchh. ¹⁴	74.71	0.99	2.17	19.09	»	3.04
(90) Forchham.	67.13	9.24	3.39	20.39	»	0.11
(91) Forchham.	70.29	0.91	0.74	28.03	»	0.03
(92) v. Santen.	71.20	15.60	13.20	»	»	»
(93) Göbel....	93.04	6.14	»	0.82	»	»
(94) Girardin ⁹ .	77.77	19.61	1.18	1.44	»	»
(95) Berlin ...	87.11	8.35	»	4.31	»	0.34
(96) Berlin ...	84.44	»	3.77	11.00	0.66	»
(97) Berlin ...	69.96	»	18.49	11.72	0.13	»
(98) Göbel....	80.95	»	5.25	13.86	»	»
(99) Göbel....	79.45	2.25	1.31	16.95	»	»
(100) Göbel....	76.45	3.51	»	20.03	»	»
(101) Göbel....	76.50	2.45	»	20.30	»	»
(102) Göbel....	82.55	10.39	0.60	6.34	»	»
(103) Göbel....	85.75	4.78	1.50	7.50	»	»
(104) Göbel....	91.00	»	»	9.00	»	»
(105) Göbel....	83.50	»	3.19	13.35	»	»
(106) Göbel....	80.30	0.75	3.51	15.40	»	»
(107) Göbel....	65.00	4.29	14.93	15.62	»	»
(108) Göbel....	78.18	1.64	4.03	16.13	»	»
(109) Göbel....	78.14	2.36	1.25	17.25	»	»
(110) Göbel....	79.13	2.04	1.42	17.36	»	»
(111) Göbel....	78.25	1.50	0.75	18.25	»	»
(112) Göbel....	75.50	2.50	3.50	18.25	»	»
(113) Göbel....	78.30	2.12	0.14	18.36	»	»
(114) Göbel....	78.75	1.25	0.75	18.50	»	»
(115) Göbel....	79.50	0.75	0.25	18.50	»	»
(116) Göbel....	79.50	1.25	0.75	19.00	»	»
(117) Göbel....	78.50	1.83	0.75	19.19	»	»
(118) Göbel....	79.00	1.75	1.25	19.25	»	»
(119) Göbel....	77.75	1.25	0.50	19.50	»	»
(120) Göbel....	73.50	2.75	4.25	19.50	»	»
(121) Göbel....	77.50	1.50	1.00	20.00	»	»

Münzen und Waffen der Alten (in Ann. der Chemie und Pharmacie
Bd. 81 p. 206, ur Lond. Chem. Soc. Quart. Journ. IV. 252). —

^{*)} von Santen: Chemische Analyse antiker Metalle aus heidnischen Gräbern Meklenburgs. Schwerin 1844. (Ur Lisch's Jahrbücher, 9. Jahrg.). — ^{†)} Berzelius: Undersökning af metallmassan i några fornlemningar. (I Ann. for Nordisk Oldkyndighed, 1836-37, p. 104). — ^{‡)} Hünefeld und Picht: Rügens metallische Denkmäler. (Hos Göbel, v. infra). — ^{§)} N. J. Berlin: Om några Nordiska metall-legeringars sammansättning. — ^{||)} Klaproth: Chemische Beiträge, Bd. VI. — ^{¶)} A. Moëssard: Analyse verschiedener alten Broncestücke, welche im Departement de l'Oise gefunden wurden.

TAB. II. ANTIKA MYNT.

1.	Romersk As 500 f. Chr.
2.	Dylik
3.	Romersk Semis 500 f. Chr.?
4.	Dylik
5.	Romersk Quadrans
6.	Hiero I 478 f. Chr.
7.	Dylikt.....
8.	Forn-Attiskt mynt.....
9.	Forngrekiskt mynt, f. på Sicilien.....
10.	Attiskt mynt.....
11.	Dylikt.....
12.	Dylikt.....
13.	Dylikt.....
14.	Mynt från Olbia.....
15.	Dylikt
16.	Dylikt
17.	Syracusanskt mynt.....
18.	Neapoliton
19.	Kentoripinon
20.	Brettion
21.	Mamertinon
22.	Philip II af Macedonien 346 f. Chr.
23.	Densammes
24.	Alexander d. store 335 f. Chr.....
25.	Densammes
26.	Densammes
27.	Philip III 323 f. Chr.
28.	Philip V 200 f. Chr.
29.	Ptolomæus VI 220 f. Chr.
30.	Ptolomæus-mynt (VIII?)
31.	Ptolemæus X 70 f. Chr.....

(1 Erdmanns Journal Bd. 37, p. 255, ur Comptes rendus XXI. 1277). — ⁹⁾ F. J. Otto: Lehrbuch der Chemie. 2te Aufl. Braunschweig 1849. 2. Bd. p. 832. — ¹⁰⁾ F. Göbel: Über den Einfluss der Chemie auf die Ermittlung der Völker der Vorzeit. Erlangen 1842. — ¹¹⁾ Kongl. Vet. Acad. Nya Handl. för Apr.-Jun. 1797. p. 98. — ¹²⁾ Frorieps Notizen 13. (Hos Göbel, v. supra). — ¹³⁾ Salvétat: Analyse zweier antiker Bronzen. (1 Erdmanns Journal Bd. 52, p. 63, ur Ann. de Chimie et de Physique XXX. 361). — ¹⁴⁾ Mémoires des Antiquaires du Nord 1840-1844, p. 114.

Analytikern.	Koppar.	Tenn.	Bly.	Zink.	Silf- ver.	Främ. Met.
(1) Phillips ¹ ..	69. 69	7. 16	21. 82	»	»	1. 04
(2) Göbel ²	79. 30	6. 55	14. 13	»	»	»
(3) Phillips ...	62. 04	7. 66	29. 32	»	»	0. 60
(4) Göbel.	83. 10	5. 68	11. 16	»	»	»
(5) Phillips ...	72. 22	7. 17	19. 56	»	»	0. 86
(6) Phillips ...	94. 15	5. 49	»	»	»	0. 32
(7) Klaproth ³ ..	87. 20	4. 87	7. 45	»	»	»
(8) Mitscherlich ⁴	88. 46	10. 04	1. 50	»	»	»
(9) Dizé ⁵	97. 50	2. 50	»	»	»	»
(10) Phillips ...	88. 37	9. 95	0. 63	»	»	0. 91
(11) R. Wagnet ⁴	83. 62	10. 85	5. 53	»	»	»
(12) Ulich ⁴	87. 89	11. 58	»	»	»	0. 27
(13) Heldt ⁴	88. 81*	9. 61	»	»	»	1. 18
(14) Göbel.	90. 00	9. 82	»	»	»	0. 18
(15) Göbel.	94. 00	5. 89	»	»	»	0. 11
(16) Göbel.	98. 00	1. 75	»	»	»	»
(17) Klaproth ..	83. 02	6. 08	10. 80	»	»	»
(18) Klaproth ..	69. 20	8. 90	21. 60	»	»	»
(19) Klaproth ..	85. 60	8. 30	6. 50	»	»	»
(20) Klaproth ..	84. 10	4. 65	10. 80	»	»	»
(21) Klaproth ..	84. 60	7. 60	7. 10	»	»	»
(22) Göbel.	85. 35	13. 10	1. 42	»	»	»
(23) Göbel.	83. 80	14. 74	1. 42	»	»	»
(24) Phillips ...	86. 78	12. 99	»	»	»	0. 06
(25) E. Schmid ⁴	95. 96	3. 28	0. 76	»	»	»
(26) R. Wagner ⁴	86. 76	10. 24	2. 31	»	»	»
(27) Phillips ...	90. 27	9. 43	»	»	»	»
(28) Phillips ...	85. 15	11. 12	2. 85	»	»	0. 42
(29) Göbel.	90. 75	9. 25	»	»	»	»
(30) Göbel.	85. 55	6. 95	7. 45	»	»	»
(31) Phillips ...	84. 25	15. 64	»	»	»	»

32.	Macedoniskt Konungamynt
33.	Attiskt mynt från Romerska tiden.....
34.	Pompejus 55 f. Chr.
35.	C. Cæsar Dictator 45 f. Chr.
36.	Atiliernas familj 42 f. Chr.
37.	Julius & Augustus 40 f. Chr.
38.	Augustus & Agrippa 30 f. Chr.
39.	Divus Augustus Pater 29 f. Chr.
40.	Cassiernas familj 23 f. Chr.
41.	Cæsar Augustus & Germanicus 19 e. Chr.
42.	Tiberius 30 e. Chr.
43.	Caligula 37 e. Chr.
44.	Claudius 41 e. Chr.
45.	Densamme.....
46.	Nero & Drusus 54 e. Chr.
47.	Nero 60 e. Chr.
48.	Vespasianus 70 e. Chr.....
49.	Densamme.....
50.	Titus 79 e. Chr.....
51.	Trajanus 98 e. Chr.....
52.	Densamme.....
53.	Adrianus 120 e. Chr.
54.	Faustina jun. 165 e. Chr.
55.	Samosata 212 e. Chr.
56.	Victorinus sen. 262 e. Chr.
57.	Densamme.....
58.	Tetricus sen. 267 e. Chr.
59.	Densamme.....
60.	Claudius Gothicus 268 e. Chr.....
61.	Densamme.....
62.	Densamme.....
63.	Tacitus 275 e. Chr.....
64.	Densamme.....
65.	Densamme.....
66.	Probus 275 e. Chr.
67.	Densamme.....
68.	Densamme.....
69.	Licinius 311 e. Chr.....
70.	Constantinus Magnus 323 e. Chr.
71.	Justinianus I 527 e. Chr.
72.	Basilus 867 e. Chr.....

¹⁾ J. A. Phillips, vide supra. — ²⁾ F. Gübel, vide supra. —
³⁾ Klaproth, vide supra. — ⁴⁾ Zusammensetzung einiger Alt-

Analytikern.	Koppar.	Tenn.	Bly.	Zink.	Silf- ver.	Främ. Met.
(32) O. Monse ⁴	87.93	11.44	»	»	»	»
(33) Mitscherlich ⁴	76.41	7.05	16.54	»	»	»
(34) Phillips ...	74.17	8.47	16.15	»	»	0.28
(35) Göbel.....	81.75	5.89	1.70	10.50	»	»
(36) Phillips ...	68.69	4.86	25.43	»	»	0.11
(37) Phillips ...	79.13	8.00	12.80	»	»	»
(38) Phillips ...	78.45	12.96	8.62	»	»	»
(39) Klaproth ..	100.00	»	»	»	»	»
(40) Phillips ...	82.26	»	»	17.31	»	0.35
(41) Klaproth ..	79.30	»	»	20.70	»	»
(42) Göbel.....	87.00	9.80	3.10	»	»	»
(43) Klaproth ..	100.00	»	»	»	»	»
(44) Klaproth ..	77.80	»	»	22.00	»	»
(45) Göbel.....	72.20	»	»	27.70	»	»
(46) Klaproth ..	80.10	»	»	19.90	»	»
(47) Phillips ...	81.07	1.05	»	17.81	»	»
(48) Klaproth ..	81.30	0.83	1.10	16.30	»	»
(49) Klaproth ..	100.00	»	»	»	»	»
(50) Phillips ...	83.04	»	»	15.84	»	0.50
(51) Klaproth ..	84.02	0.77	»	15.20	»	»
(52) Klaproth ..	80.55	3.01	»	16.40	»	»
(53) Phillips ...	85.67	1.14	1.73	10.83	»	0.74
(54) Phillips ...	79.15	4.97	9.18	6.27	»	0.23
(55) Phillips ...	70.91	6.75	21.96	»	»	»
(56) Phillips ...	95.37	0.99	»	»	1.60	»
(57) Phillips ...	97.13	0.10	»	»	1.76	1.01
(58) Phillips ...	98.50	0.37	»	»	0.76	0.46
(59) Phillips ...	98.00	0.50	»	»	1.15	0.05
(60) Phillips ...	81.60	7.41	8.11	»	1.86	»
(61) Phillips ...	84.70	3.01	2.67	»	7.93	0.31
(62) Göbel.....	80.75	7.77	11.36	»	»	»
(63) Phillips ...	86.08	3.63	4.87	»	4.40	»
(64) Phillips ...	91.46	»	»	»	5.92	2.31
(65) Göbel.....	92.00	2.80	5.53	0.70	»	»
(66) Phillips ...	90.68	2.00	2.33	1.39	2.24	0.61
(67) Phillips ...	94.65	0.45	0.44	»	3.22	0.80
(68) Göbel.....	92.15	3.50	3.65	0.60	»	»
(69) Göbel.....	83.75	7.77	7.82	0.66	»	»
(70) Göbel.....	87.50	7.14	4.26	0.91	»	»
(71) Göbel.....	100.00	»	»	»	»	»
(72) Göbel.....	100.00	»	»	»	»	»

griechischen Bronzemünzen. I Erdmanns Journal Bd. 40 p. 371. —

⁴) Rozier: Observations sur la physique. 1790. Hos Göbel.

Vid bedömandet af dessa analytiska resultat, är det nödigt att erinra sig den ordning, hvori de metaller, som konstituera de olika bronsblandningarne, blifvit bekanta, de former, hvarunder de i naturen uppträda, och de ställen, hvarest de först och i största mängd blifvit anträffade.

KOPPAR. Till följe af sitt sätt att förekomma och sina egenskaper, var denna metall den, som först af alla förarbetades till vapen och verktyg; ty den förekommer, i gediget tillstånd, ej sällan i så stora stycken, att dessa genast kunna hamras, i annat fall sådan, att den blott behöfver utsmältas ur bergarten. Detta bevittnas äfven af våra äldsta historiska böcker och af hvad som ännu sker hos flera vilda folkslag. Först sednare har man lärt att utsmälta koppar ur dess malmer, och sannolikt först ur röd kopparmalm (kopparoxidul) och kolsyrad kopparoxid (Malachit och kopparlasur), hvarur metallen lättast kan vinnas. Den gedigna kopparn så väl som dessa malmer förekomma, utom i Indien och Orienten, mest i Siberien, England, Ungern och på några ställen i Tyskland och Frankrike; i den Skandinaviska Norden förekomma de så sällsynt, att det knappt är sannolikt, att koppar här blifvit utsmält förr än man lärt den konstigare smältningen ur kopparkis, hvilket knappt torde hafva skett före jernålderns inträde. Falu koppargrufva i Sverige erhöll sina gamla privilegier förnyade år 1347.

TENN. I afseende på tiden då denna metall blifvit bekant har man i sednare tider¹ velat draga i tvifvel, huruvida det i Gamla Testamentet förekommande ordet *bedil*, hvilket i den äldsta Grekiska öfversättningen (i 3. årh. f. Chr.) blifvit återgifvet med *χασσίτερος*, verkligen skulle beteckna tenn. Samma tvifvelsmål har man framkastat om betydelsen af ordet *χασσίτερος* hos Homerus,

¹) Kopp: Geschichte der Chemie Bd. IV p. 126.

Herodotus och Aristoteles. Det är väl möjligt att *bedil* betecknat äfven något annat än tenn, emedan det stundom finnes öfversatt äfven med $\mu\omicron\lambda\upsilon\beta\theta\omicron\varsigma$, men att det i andra fall betecknat en från guld, silfver, koppar, jern och bly skild metall, det synes af 4:de Mos. 31. 22, hvarest dessa metaller uppräknas jemte *bedil* (och i den Grekiska öfversättningen jemte *kassiteros*).

De äldsta vapen och prydnader af brons bestå af endast koppar och tenn. Att bronsen icke bereddades genom nedsmältning af koppar med tennmalm (såsom sednare messing af koppar och zinkmalm) derom vittnar följande uttryck af Aristoteles (i 4:de årh. f. Chr.) i dess bok „de mirabilibus auscultationibus”: „man berättar, att den Mossinösiska kopparn är ganska glänsande och ljus, icke derföre att tenn (kassiteros) blifvit tillsatt, utan emedan en derstädes förekommande jord blifvit sammansmält dermed”. (Mossinösierna bodde vid Svarta hafvet). Tennet var således känt förr än brons, och på Aristoteles' tid benämndt *kassiteros*.

Tennet förekommer väl aldrig gediget, men ur dess enda malm, tennoxiden, kan metallen med lätthet erhållas. Malmen förekommer hufvudsakligen i Ostindien (Banca, Malacca), England, Spanska Gallicien och i några trakter af mellersta Tyskland. I den Skandinaviska Norden förekommer tennmalm så sparsamt, att tenn aldrig der kunnat utsmältas.

BLY anses hafva varit känt sedan urminnes tider. Troligtvis har det i början stundom blifvit förvexladt med tenn; att det sednare förekommit sammansmält med tenn, som dermed blifvit förfalskadt, synes följa af några yttranden hos Plinius.

ZINK. Man vet icke med säkerhet att denna metall i isolerad tillstånd varit bekant i Europa före 15:de seklet, då den samma omtalas af Basilius Valentinus. Sannolikt

har den tidigare varit känd i China. Emellertid visste man långt förut att bereda den blandning af koppar och zink, som benämnes *messing*, *Aurichalcum*, genom den förre metallens nedsmältning med zinkmalm (gallmeja, *cadmia*), ehuru väl den härigenom erhållna blandningen icke ansågs innehålla någon främmande metall, utan endast betraktades såsom ett ljusare slag af koppar. Tiden för *messingens* första beredning skulle man möjligen, med stöd af *Aristoteles'* ofvan anförda yttrande, kunna utsätta till 4:de seklet f. Chr.; men i analyserade bronser finner man icke zink uppträda förr än i de Romerska mynten vid Christi födelse.

Det *SILFVER*, som någon gång i ringa mängd ingår i vapen och prydnader af brons, är en oväsentlig inblandning, härrörande antingen från kopparn eller ock från bly, då detta finnes närvarande. Likaså härröra de små portioner *jern* och *nickel* från en deraf förorenad koppar.

Att koppar och tenn varit hvar för sig kända, innan man började göra de förre hårdare genom tillsats af det sednare, eller innan man började smälta och förarbeta brons, synes af alla anledningar vara säkert. Med afseende på de bronsers ursprung, som anträffas i den Skandinaviska Norden, framställa sig med anledning deraf tvänne frågor till besvarande, nemligen: 1° har denna brons blifvit af sina beståndsdelar sammansmält inom landet? och 2°, om så icke är, har bronzen i oförarbetadt tillstånd införts i landet för att der arbetas, eller hafva vapen och prydnader af brons blifvit i fullfärdigt tillstånd införda?

Då hvarken koppar eller tenn vid denna period utsmältes inom landet, hvilket vi förut sökt visa vara troligt, ej heller oförarbetad koppar eller tenn i oblandadt skick blifvit funna bland andra fornlemningar, synes man berättigad att besvara den första frågan med Nej. Hvad den andra frågan angår, hafva visserligen bronsbarrer, ehuru sällsynta, blifvit träffade i jorden, och man skulle

derpå kunna grunda påståendet om införseln af brons i oarbetadt skick; men dessa bronsbarrer visa, antingen genom sin höga tennhalt eller genom en halt af zink en sammansättning, som icke träffas hos bronsålderns vapen och prydnader, hvarföre de sannolikt under jernåldern blifvit införda. Emellertid visar det sig af funna gjutformor och af bronsbitar ur gjuthålen, att bronspjeser blifvit inom landet förfärdigade. Materialet för dessa arbeten har då sannolikt varit redan införda bronspjeser, hvilka blifvit skadade eller utnötta. Måhända kan man häri söka en bland orsakerna till den likhet i form och sirater, som anträffas hos de i olika länder funna vapen och prydnader från bronsperioden; de hafva från början blifvit med samma, mera kultiverade folk utförda till andra länder, der de vunnit burskap, så att vid deras omarbetning samma form bibehållits.

Från de ofvan anförda analyserna å bronser från olika tider och länder synes man för det närvarande berättigad att draga följande slutsatser:

1° Vapen och verktyg af koppar hafva, inom samma land eller folk, haft en högre ålder, än dylika af brons.

2° Den egentliga bronsålderns bronser bestå af koppar och tenn, utan någon annan inblandning, än spår af de metaller, hvilka förorenat kopparn. Tennhalten varierar hufvudsakligen mellan 6 och 15 procent, dock innehålla de flesta bronser omkring $\frac{1}{10}$ af sin vikt tenn, en sammansättning, som hufvudsakligen öfverensstämmer med den i sednare tider brukliga kanonmetallen.

3° Om den olika tennhalten skulle i någon mån vara betingad af den olika tillgången på tenn under olika tider, skulle man häraf kunna göra den slutsats, att en brons är desto äldre ju mindre tenn den innehåller (t. ex. Tab. I n. 6 & 8); detta är likväl icke så tillförlitligt som det

synes säkert, att bronser med en tennhalt af mer än 16 procent äro af ett yngre datum.

4° Bly, hvilket svårligen med endast koppar kan sammansmältas till en homogen massa, förekommer deremot ganska sällan jemte koppar och tenn i vapen och verktyg, emedan det väl gör en sådan blandning mera lättgjuten, men deremot mjukare. Oftare förekommer bly med koppar och tenn i mynt, och med koppar och zink i sednare bronser, hvilka mest tjenat till prydnader.

5° Zink träffas icke i bronsålderns produkter. Den börjar först framträda i de Romerska mynten ungefär vid början af vår tideräkning, och anträffas sedan hufvudsakligen i prydnader, ytterst sällan i vapen, men hvilka alla äro af ett sednare datum. Om således zinkhalt i en metallblandning angifver ett nyare ursprung, är det likväl icke gifvet, att detta skall vara Romerskt, såsom Göbel och Kruse velat påstå, då, ehuru zink påträffas i de flesta Romerska bronser af en sednare tid, zinkhaltig koppar kunnat äfven af andra folk beredas.

6° Vid bedömandet af bronsers ålder efter deras sammansättning, får man icke förbise, att ett i förra tider så dyrbart ämne som brons icke bortkastades, då vapnet eller verktyget var skadadt eller förbrukadt, utan att det en eller flera gånger blifvit omgjutet eller omarbetadt, samt dervid kunnat erhålla den form och de sirater, som tillhört en sednare tid. Sålunda kunna bland jernålderns lemnningar träffas prydnader af den äldre bronsens sammansättning, men försedda med de sirater, som tillhöra jernåldern.

7° Den brons i oarbetadt tillstånd (bronsbarrer), hvilken blifvit anträffad i Sverige och Danmark, har en sammansättning, som angifver ett sednare ursprung än bronsåldern.

8° Vid förfärdigandet af bronspjeser har man redan i forntiden förstått att genom hastig afkylning göra bronsen

smidbar, hvilket bevisas af de tunna, hamrade sköldbleck, som stundom blivit anträffade.

9° De i Ryska Östersjöprovinserna funna och af Göbel analyserade prydnader af brons äro af ett sednare datum och hafva i sin sammansättning (liksom äfven i sin form) intet gemensamt med den Skandinaviska Nordens prydnader under bronsåldern.

10° De Grekiska och Romerska mynten bestå dels af ren koppar, dels af koppar och tenn med eller utan tillsats af bly. Först under Kejsaretiden börja de innehålla zink, och det i så öfvervägande mängd, att den lilla halten af tenn och bly tydligen inkommit genom äldre, med den zinkhaltiga kopparn hopsmälta mynt. Först under de trettio Tyrannernes tid börjar silfver uppträda i de Romerska koppar- och bronsmynten till den mängd, att man deraf kan se detsamma vara uppsåtligen inblandadt.

BEMÆRGNINGER OM EN DANSK RUNESTEEN FRA DET ELLEFTE AARHUNDREDE, FUNDEN MIDT I LONDON; VED C. C. RAFFN.

LUNDÚNABORG er allra borga mest ok ágæzt of öll Norðrlönd, London er den störste og berömteste af alle Borge i de nordiske Lande. Saaledes hedder det allerede i Ragnar Lodbroks Saga¹. Nordboers Besög hos Kong Athelstan, som residerede i London, omtales i Egilssaga og de norske Konge-Sagaer². Den Gang var alt i flere

¹) Fornaldar Sögur Norðrlanda 1 p. 289. — ²) Egils saga Skallagrímssonar c. 65, p. 467; Olafs saga Tryggvasonar c. 8—9; Fornmanna Sögur 1, p. 16—17.

Aarhundreder de Danskes Herredömmet i Northumberland og andre Dele af England, navnlig i Norfolk og Suffolk, af stor Betydning. Efterat Knud den Store havde indtaget London og senere tiltaget sig Eneherredömmet, vandt det en lignende Betydning i hele England, der varede i mange Aar. En stor Deel Nordboer, især Danske, vare naturligviis den Gang nedsatte i England i betydelige Stillinger, navnlig ogsaa i London.

Det er et Monument, oprettet upaatvivlelig af tvende af disse, vi her nærmere skulle omtale.

Vi skyldte vort Selskabs i London boende, for dets Anliggender særdeles nidkjære Medlem John Brown, at vi blive i Stand til at give en nøiagtig Meddelelse om dette Fund. Han henvendte sig nemlig, strax efterat Fundet var blevet bekjendt i London, til Mr. James T. Knowles junior, Architect, ved hvis foretagne Arbeider Stenen var fremkommen, som med største Beredvillighed ikke alene meddelte os en omstændelig Beretning om Fundet, men ogsaa sendte Selskabet den høist velkomne Forøring af en Afstøbning af Stenen, hvormed man sættes i Stand til at foretage en sikrere Undersøgelse af Indskriften.

Ved Brev af 11te Decbr. 1852 sendte han vort Selskab Afstøbningen af dette høist interessante Runemonument, som opgroves forrige August midt i London, („in the heart of the city of London” som han udtrykker sig). I sin Skrivelse tilføier han: „Skulde jeg ved Udførelsen af mine Arbeider som Architect træffe flere saadanne Levninger fra Oltiden som den der er Gjenstand for nærværende Meddelelse, vil jeg føle en særdeles Tilfredsstillelse ved at oversende Beretning desangaaende til dem og saaledes at kunne paa nogen Maade fremme Formaalet for den skandinaviske Archæologie”.

London var fra Byens første Tider deelt, i Retning fra Nord til Syd, ved en smuk Bæk med godt Vand, der kom fra de Norden for Byen beliggende Marker, gennemskar den Staden omgivende Muur og løb midt igennem Byen ud i Themsen. Lige til det 13de Aarhundrede var London inddeelt i 24 Qvarterer, af hvilke 13 laa paa Østsiden og 11 paa Vestsiden af den nævnte Bæk, der formedelst dens Løb gennem Murene (*wall*) kaldtes Wallbrooke. De paa Vestsiden liggende Qvarterer tiltoge meget mere end de paa Østsiden, hvorfor det ene af dem, Farringdon, som var betydelig udvidet ogsaa ved Bygninger udenfor Portene, blev ved en Parlamentsact i Aaret 1393 deelt i to Qvarterer, det ene udenfor Murene, det andet og ældre indenfor samme. I dette Qvarter „Farringdon ward within the walls” var St. Pauls Kirke med tilhørende Kloster og øvrige Bygninger beliggende paa samme Plads, som denne Kirke og nærmeste Omgivelser endnu indtage. Kirken omgaves, som den endnu omgives, af St. Pauls Kirkegaard, der dog nu for en stor Deel er tagen til Bebyggelse for Privathuse, saa at man nu ved dette Navn alene betegner en Gade eller oval Plads, der er omgivet af Huse. Cathedralkirken grundlagdes først omtrent ved Aaret 610 af Ethelred, Konge af Kent, som skjenkede Landgods til St. Pauls Kloster. Blandt de Konger, som i den nærmest følgende Tid rigeligst begavede denne Kirke, nævnes Athelstan, Edgar, Knud den Store, Edvard Confessor og Vilhelm Erobreren.

I Aaret 1086 brændte St. Pauls Kirke i den store Ildebrand, som fortærede, tilligemed den, den største Deel af Byen. Biskop Mauricius lagde da Grundvolden til en ny St. Pauls Kirke, en Bygning af saa betydeligt Omfang, at Folk den Gang troede den aldrig kunde ventes fuldført. For at sikre den mod Ild, opførtes den paa Steenbuer, en indtil den Tid i England ubekendt Bygnings-

maade, der var indført fra Frankrig, ligesom ogsaa Stenene hentedes fra Caen i Normandiet. Mauricius's Eftermand i Bispedømmet, Richard Beamor udvidede Kirkens Territorium ved paa egen Bekostning at lægge til samme flere store Gader og Stræder. I det 14de Aarhundrede omgaves Kirkegaarden med en Muur. Omtrent midt paa Kirkegaardens nordre Deel var det berømte Kors med der anbragte Prædikestol, som holdtes for en af Nationens mærkværdigste og høitideligste Pladse, hvor gjennem Aarhundreder de anseteste Theologer og største Lærde havde prædiket og hvor ogsaa høitidelige Statsforhandlinger vare foretagne. Efter en Parlaments-Beslutning nedbrødes dette Kors i Aaret 1643. St. Pauls Cathedral ødelagdes atter i Londons store Ildebrand 1666 og opførtes igjen i Aarene 1675 til 1710, svarende til sin forrige Betydning. Den nye St. Pauls Kirke er den største og pragtfuldeste i den protestantiske Christenhed og ved Opregningen af Kirkebygningerne i Europa anføres den bestandig umiddelbar efter St. Peterskirken i Rom.

Talrige Monumenter vidnede om de i den ældre Kirke begravne. Erkenwalde, Biskop af London, var begravet i den gamle Kirke ved Aaret 700 og hans Legeme førtes over i den nye Kirke i Aaret 1140. Øst-Saxernes Konge Sebba begroves ogsaa i den gamle Kirke og flyttedes til den nye, ligeledes Vest-Saxernes Konge Ethelred¹. Saavel i Harald Haardraades som i Edvard den Helliges Saga berettes det, at Kong Edvard døde i London og blev begravet i Pauls Kirke (*var jarðaðr í Páls kirkju*),

¹) Jvfr. „The history and antiquities of London, by Thomas Allen, vol. III, London 1828”; og især „A Survey of London, conteyning the Original, Antiquity, Increase, Modern Estate, and Description, written in the year 1598 by John Stow; a new edition by William J. Thoms, London 1842”.

og tilføies der at han strax efter sin Død forherligedes ved Mirakler, og han laa der i Jorden, lige til den hellige Erkebiskop Thomas tog ham op og lod ham lægge i et anseeligt Skriin. I Harald Haardraades Saga berettes endvidere, at Harald Godvinson, som derefter udraabtes til Konge, blev den 8de Dag i Julen 1066 salvet i St. Pauls Kirke (*var vígðr konúngs vígslu í Páls kirkju*)¹.

De forudskikkede Bemærkninger ville tjene til at betegne Localiteten. Vi ville dernæst indføre Hr. Knowles Meddelelse om Fundet.

Clapham Park December 1852.

RUNE-GRAVSTEEN FRA ST. PAULS KIRKEGAARD², LONDON.

Den Steen, af hvis monumentale Afdeling den hermed følgende Astøbning er en nøiagtig Efterligning, blev opdaget ved Opgravning efter Grundvold for Messrs Cook Sønner & Co.'s nye Pakhuus paa Sydsiden af St. Pauls Kirkegaard, i August Maaned dette Aar.

I en Dybde af noget mere end 20 Fod fra Overfladen, naaede man den naturlige Grundflade, bestaaende af en compact mørkeguul sandsteenagtig Sand, som bedækker et Lag af Kiselsteens-Gruus. Paa Overfladen af denne Sand fandtes den udhugne Steen, og ved dens nordre Side var der udgravet en lang ildegjort Fordybning, hældende fra Syd til Nord med en Vinkel af 16° til 20°, og denne indeholdt et Menneskeskelet. Hovedskallen med næsten alle Benene blev kastet i den nye Udhulning og saaledes begravet igjen; men femur og tibia af det ene Been

¹) Haralds saga harðráða c. 112, Fornmanna Sögur VI, 396; Saga Játvarðar konúngs hins helga c. 6, Annaler f. nord. Oldk. og Hist. nærv. Bind p. 30. — ²) *Church-yard*, et Navn paa en Gade, eller rettere den Række Huse paa begge Sider, som danne en oval Figur omkring St. Pauls-Kirken.

tilligemed tibia af det andet bleve heldigviis opbevarede, og disse ere nu i min Besiddelse og gjemmes for det Britiske Museum.

Selve Stenen er af en meget skjör Oolith sandsynlig af Bath-Oolith. Dens Dimensioner ere: 1 Fod $10\frac{1}{2}$ Tomme bred; 2 Fod $4\frac{1}{2}$ Tomme lang; da $10\frac{1}{2}$ Tomme af den nederste Deel vare nedgravne i Jorden, var Tykkelsen 4 Tommer ved den överste Deel og 5 Tommer ved den nederste nedgravne og kun grovt tilhuggede Ende. Den nöiagtige Störrelse af den indhuggede Deel er $18\frac{1}{2}$ Tomme den ene Vei og $13\frac{1}{2}$ Tomme den anden.

Det vil bemærkes at Pladen er sünderbrudt i 4 Stykker, det femte Stykke blev kastet i en af de opfyldte Grave, men dets Tab er af ingen Vigtighed, eftersom hele den nederste Deel af Stenen er kun grovt tilhugget paa den mest kluntede Maade, og denne havde öiensynlig været nedgravet i Jorden.

Kanten af Pladen viser, ved den Maade hvorpaa dens tilhuggede Overflade ender (det vil sige hele den Deel af Stenen, som ei var nedgravet), den Heldings-Vinkel, under hvilken denne antiqve Hoved-Steen blev opstillet. Denne var omtrent 30° , idet Stenens indhuggede Front daannede en stump Vinkel med Jordens Overflade af næsten 60° .

Sculpturens överste Overflade har været bedækket med en meget mørkeblaa Farve, som endnu er ret kjendelig paa Originalen. Runerne ere dybt indhuggede.

Den Afstöbning, som ledsager denne Meddelelse, kan man forlade sig paa som en tro Afskrift og et paalideligt Facsimile af saa meget af dette interessante Monument, som den indeholder. Det övrige kan klart opfattes af efterfølgende Skitse (jfr. den her tilföiede Afbildning af Stenen).

P. S. Man kan gjøre den Bemærkning, at, hvorvel Rune-Inscriptionen bliver betragtet som ufuldstændig af

adskillige engelske Lærde — saa opdages dog aldeles intet Spor af nogensomhelst anden Skrift paa Pladen — hvis Fuldendthed og fuldstændige Opbevaring føre til den sikre Slutning, at ingen videre Indskrift nogensinde før fandtes derpaa. Og hvad det tabte Stykke angaaer, saa maa det, som allerede er bemærket, have været aldeles utilhugget — og saaledes nedgravet at det aldrig kom til syne.

Jeg vilde ogsaa hendrage Opmærksomheden — som noget der er aldeles afgjørende — paa Slutnings-Linien, paa Pladens Kant, som, da den er en Fortsættelse af den krumme Linie paa Stenens Front, synes at tilkjendegive Skriftens Fuldstændighed i den Retning.

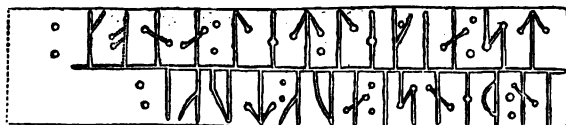
JAMES T. KNOWLES.

Efter den meddelte Afstøbning give vi her (tab. XII) en Afbildning af Stenen, seet fra Siden, saa at ogsaa den derpaa anbragte Runeindskrift bliver synlig. Iøvrigt fremstiller denne Afbildning hele Pladen i en Sjettedeels Størrelse, saaledes som den forefandtes. Kun den øverste Deel af Forsiden er udhugget med Forestillinger i Relief indenfor en Indfatning, der foroven i begge Hjørner er prydet med Arabesker. Der forestilles paa Pladen en phantastisk firføddet Dyrfigur; det med tvende tilbagestaaende Takker forsynede Hoved er tilbagevendt og har to Hugtænder og fremstaaende Tunge; Kløerne have en særegen krummet Form. Forunderlige Bøininger og Snoringer ere anbragte over Dyrets bageste Deel samt tværs over og mellem dets Hale og Bagbeen. En mindre Dragefigur er anbragt foran den større Dyrfigur og med den bageste Deel, der ender sig i en tvedeelt Hale, snoet ind imellem det store Dyrs krydslagte Forbeen.

Lignende Forestillinger af Dyr finder man paa ikke faa Runestene her i Norden; man sammenligne især

f. Ex. de svenske Runestene, som ere afbildede i Bautil Nr. 383, 595, 639, 642, 644, 758, 760, 956, 968, og med Hensyn til Snoningerne især Nr. 560, 649, 653, 660 med flere. Vi gjenkjende de samme Motiver og den samme Kunstsmag, som Monumenterne fra Jellinge fremvise, saavel de i Thyres Høi fundne Oldsager, for en stor Deel bestaaende af Snitværk, som i Særdeleshed Kong Gorm den Gamles Mindesteen¹.

Runeindskriften er anbragt paa Kanten til Venstre i samme Udstrækning som Forestillingen paa Siden, hvilket lader antage at den er fuldstændig. Den er indhugget i to ved en Tværstreg afdelte Linier, saaledes at Slutningslinien begynder ved den Ende, hvor den første Linies sidste Rune staaer, og man maa vende sig for at læse den, hvad man i gammel græsk Skrift pleier at kalde $\beta\omicron\upsilon\sigma\tau\rho\omicron\phi\eta\delta\omicron\nu$. Vedstaaende Afbildning viser Indskriftens Stilling og Characterer:

Udtrykt med latinske Bogstaver læses denne Indskrift saaledes:

KONA : LET : LEGIA : ST

: IKUL : XUV : ISNI : NI

KONA; den første Rune er noget beskadiget, men sees dog tydelig at være Y, eftersom Begyndelsen af Tværstregen foroven er bestemt. Af den anden Rune er kun Hovedstaven tilbage; men foran denne er afskallet et Stykke af Stenen, saa at det maa ansees rimeligt at der har staaet 4. Der kan ikke have staaet N, da den bevarede

¹) man sammenholde den næste Artikel i nærværende Bind.

Stav, der maatte have været den bageste af dette Bogstav, gaaer heelt op til Kanten. *Kona*, der som Fællesnavn betyder en Kvinde eller Hustru, kunde vel, ligesom *Kuna* i enkelte svenske Runestene (Liljegren 431, 1317), være et Kvindenavn; imidlertid antager jeg det dog for rimeligere at \uparrow fra det følgende Ord her maa, tænkt fordoblet, føies til det foregaaende Ord, saa at vi maa læse Navnet *KONAL* eller egentlig *KONALL*. Det var nemlig en Regel, som sædvanlig iagttoges i Runeindskrifter, at man ikke satte samme Bogstav to Gange ved Siden af hinanden men kun een Gang og antog det fordoblet. Man kunde synes at det havde været rimeligere at have føiet \uparrow til Navnet og udeladt det i det følgende Gjærningsord *LÈT*, imprf. af *lāta*, men Runeristeren har vel anseet den her fulgte Fremgangsmaade for tydeligere. Som overeenstemmende Exempler anføres Vedyxestenen (L¹ 211, B² 404): *kuþ hjalbi hōs al uk uþs muþir*, d. e. *kuþ hjalbi hōns salu uk kuþs muþir*; Löfstadstenen (L 141, B 477): *Kardar : auk : utirik*, d. e. *Kardar auk Kutirik*; Tjursåkerstenen (L 441, B 99): *Sibi : auk : irmuntr*, d. e. *Sibi auk Kirmuntr*; Häringe-stenen (L 264): *Þurbiurn : auk : nutr . . . hon salu kuþs*, d. e. *Þurbiurn auk Knutr . . . hōns salu uk kuþs*; Högelbystenen (L 816, B 685): *auk : uþmuþ*, d. e. *auk Kuþmuþ*.

LEGIA; der staaer egentlig *Y*, men af Afbildningen vil bemærkes, at her den Deel af Stenen mellem Hoved-Staven og Tværstregen foroven er afskallet, og har høist rimelig en Prik været anbragt i Aabningen, hvorved denne Afskalling lettere har kunnet foranlediges. Naar *Y* tænkes fordoblet, bliver det *LBEGJA* efter almindelig islandsk Skrivemaade.

STIN for *stein*, acc. af *steinn*, en hyppig forekommende Skrivemaade af Ordet.

¹⁾ J. G. Liljegren, *Runarkunder*, Stockholm 1833. — ²⁾ Baultil m. Anm. af J. Göransson, Stockholm 1750.

ÞENSI, en Form, som ogsaa jevnlig forekommer for *acc. þenna* af *þessi*, f. Ex. paa Söderby-Stenen (L 1356), Larfs-Stenen (L 1390).

AUX; saaledes skrives denne Conjunction sædvanlig i Runeindskrifterne.

TUKI, et ofte forekommende nordisk, navnlig dansk Mandsnavn.

Denne Indskrift bliver altsaa efter Olddanskens senere anvendte sædvanlige islandske Skrivemaade: **Konáll** lét leggja stein **þensi** (*þenna*) ok **Túki**, d. e. Konal og Tuke lode lægge denne Steen.

KONÁLL er et islandsk eller oldnordisk Mandsnavn af irsk Oprindelse. „Oct Conaill”, otte Konall blev dræbte i Slaget ved Magh Rath i Aaret 637¹. Fortællingen om dette Slag er fra Slutningen af det 12te Aarhundrede; Ud-giveren O'Donovan tilføier i en Note: Conall er endnu i Brug blandt enkelte Familier som et Mands Egennavn, men almindeligst som et Familienavn, i hvorvel det ikke synes rimeligt at Familienavnet O'Connell udledes fra det, eftersom dette er en angliciseret Form fra det irske O'Conghail. Familien Conall nedstammer fra Conall Gulban, Søn af Niall of the nine hostages, Eneherre over Irland i det 4de Aarhundrede². Een af de Helgene, som dyrkedes paa den skotske Ö Arran, hed ogsaa St. Conall³.

¹) Jvfr. *The Banquet of Dun na n'gedh and the Battle of Magh Rath, an ancient historical tale*, edited by J. O'Donovan, published by the Irish Archaeological Society, Dublin 1842 p. 290—291. —

²) Jvfr. *The Circuit of Ireland*, by Muirheartach Mac Neill, Prince of Aileach; a poem, written in the year 942 by Cormacan Eigeas, chief poet of the North of Ireland, edited by J. O'Donovan, published by the Ir. Arch. Soc., Dublin 1841 p. 50. — ³) See A chorographical description of West or H-lar Connaught, by O'Flaherty, edited by J. Hardiman, publ. by the Ir. Arch. Soc.,

I vort Nordens, navnligens Islands, Oldskrifter, er **KONÁLL** et oftere forekommende Navn. Landnámabók anfører alene sex Personer, der bære det.

Berses Sønner Thormod den Gamle og Ketil droge fra Irland til Island og toge i Besiddelse hele Akranes paa Sönderlandet mellem Örrida-aa og Kalmans-aa; de vare irske; Kalman var ogsaa irsk, efter hvem Aaen er opkaldt, og boede først paa Katanes. Thormod var Fader til Berse og Geirlaug, som var gift med Önund breidskegg, deres Søn var den bekjendte Tungu-Odd. Ketils Søn var Jörund den Christne, som boede paa Jörundarholt paa Akranes, senere benævnt Gardar. Edna var en Datter af Ketil Bersason; hun var gift med en Mand paa Irland, som hed Konáll, deres Søn var Asolf alskik; han udvandrede til Island og landede i Osar i Östfjordene. Han var vel christen og vilde ikke have Omgang med Hedningerne og ikke modtage Spise af dem. De droge tolv sammen östenfra, indtil de kom til Thorgeir den Hördskes Gaard i Holt under Öfjeldene og opsatte der deres Telt. Der byggede Asolf sig en Skaale under Öfjeldene paa det Sted, som nu hedder den östligste Asolfs Skaale; man var begjerlig efter at vide, hvad han havde til Föde, og man bemærkede da i Skaalen mange Fiske. Der løb en Aa tæt ved Asolfs Skaale; det var i Begyndelsen af Vinteren, Aaen blev strax fuld med Fiske. Thorgeir besværede sig over at de benyttede hans Fiskeplads. Asolf drog da bort derfra og byggede sig en anden Skaale, senere kaldet Midskaale, længere vesterpaa ved en anden Aa, som benævnes Ir-aa, eftersom de vare irske Mænd. Da de nu kom til denne Aa, var den strax opfyldt af Fiske, saa at Folk syntes

Dublin 1846 p. 75. Det bemærkes at et „Castle Connell” omtales i Jacobi Grace Kilkenniensis Annales Hiberniæ, ed. by the Rev. R. Butler, publ. by the Ir. Arch. Soc. Dublin 1842 p. 83.

ikke at have seet saadant Under, men nu vare alle Fiske borte af den østligere beliggende Aa. Da jøge Herredets Behoere dem bort derfra, og Asolf drog nu længere vest paa, hvor han byggede den vestligste Asolfs-Skaale; men det gik her paa samme Maade. Bønderne ansaae dem for trolldkyndige, ihvorvel Thorgeir paaastod at de vare brave Mænd. Om Vaaren droge de bort og vesterpaa til Akranes til Asolfs Frænde Jörund. Denne indbød ham til at forblive hos sig; men da han ønskede ikke at være hos andre Folk, lod Jörund opføre et Huus for ham paa Indre-Holm; derhen bragte de ham Spise, og der var han, saalænge han levede. Der blev han ogsaa begravet, og hvor hans Gravsted er, opførtes en Kirke. Han holdes for at være en meget hellig Mand, om hvem ogsaa Legender berettes¹.

Den ovennævnte Kalman var af syderøisk Slægt; han udvandrede til Island, landede i Hvalfjord i Sydferdingen og nedsatte sig ved Kalmansaa, men tog siden Land i Besiddelse vestenfor Hvitaa mellem denne og Fljot, hele Kalmanstunga, hvor han bosatte sig. Kylan hed Kalmans Broder, hans Søn var Kare, som havde Stridigheder med Karle paa Karlastad, der var frigiven af Rolf paa Geitland; denne Karles Fader hed Konáll og var upaatvivlelig ogsaa en Irlænder². Dette Navn kan, som ovenanført, antages at være fra Irland kommet til Island, hvor saavel i som efter Landnamstiden flere bære det. Saaledes hed Ölver Barnakarl's Sønnesøn Konáll, hvis Datter Alfdís den Bareyske ægtede den berømte Landnamskone Aude den Grundriges Sønnesøn Oleif feilan, Søn nemlig af hendes Søn Thorstein Rød, der havde været Konge over en Deel af Skotland men var falden i et Slag imod Skotterne³. Samme Navn

¹) Landnámabók I, 15, Isl. Sögur I p. 49—52. — ²) Landn. III, 1, Isl. Sögur I p. 64—65. — ³) Landn. II, 19· V, 11, Isl. Sögur I p. 116, 309.

bar ogsaa en Søn af Ketil fra Hørdaland i Norge og denne Konals Sønnesøn, Sokkes Søn, hed igjen Konáll. Stamfaderen Ketil Thorsteinson hoede i Reykjadal paa Nordlandet, hvor den danske Mand Nattfare, der i Aaret 863 var fulgt ud med Islands første Opdager Gardar Svavarson, havde, et Decennium før Nordmanden Ingolf kom til Landet, nedsat sig og tilkjendegivet sin Besiddelses-tagen af Districtet ved Mærker paa Træerne, men hvorfra Ketils Broder Einar havde fordrevet ham, saa han maatte tage sin Bopæl i den efter ham opkaldte Nattfaravig. Man træffer saaledes Navnet Konáll saavel paa Sönder- og Vesterlandet som paa Nordlandet i Landnamstiden, og det har ogsaa i den følgende Tid vedligeholdt sig i Landet. I den mærkelige Præstefortegnelse af 1143, affattet for det forestaaende Bispevalg og indeholdende Navnene paa nogle ansete Præster, som vare indfødte i Island, forekommer paa Nordlandet Bjarne Conalsson¹. I Beretningen om Slaget paa Videnes 1208 mellem Biskop Gudmund Arason og Kolbein Tumason nævnes blandt de Mænd, der understøttede Biskoppen og strede tappert paa hans Side, Konáll Sokkason, uden Tvivl, efter Navnene at dømme, der gjerne vedligeholdt sig i Familien, en Descendent af den ovennævnte Mand af samme Navn². I Beretningen om Eyulf Thorsteinsons Angreb paa Gissur Thorvaldson paa Flugumyre i 1253 nævnes blandt Eyulfs Vaabenfæller Ragnhildes Sønner Brynju-Hallr og Konáll³.

Ogsaa her i selve Scandinavien finder man Navnet Konáll anvendt i en tidlig Periode; det forekommer saaledes i Indskriften paa en Runesteen i Upland, paa Trockhammar-Stenen i Skå Sogn, Färentuna Herred (L 356, B 286): Kiulakr : lit : raisa : stain : iftir : kvih svain sin :

¹) Isl. Sögur I p. 384 og facsimilet tab. iij. — ²) Sturlunga Saga II p. 5, 6, 12. — ³) Sturlunga Saga III p. 164.

ᚱᚢᚢᚰ (KUNAL), der efter den sædvanlige Retskrivning maatte hedde: Kjalákr lét reisa stein eftir kvikan svein sion Kunál, d. e. Kjalak lod reise denne Steen efter sin raske Svend Kunal.

Navnet TÓKI var allerede fra ældgamle Tider anvendt i Danmark saavel som i andre Dele af Norden. Blandt Harald Hildetands Kæmper i Slaget paa Brovallahede nævnes i Sögubrot af Skjöldunga Saga¹ en Tóki og blandt de flere, som Saxo fortrinsviis anfører som ypperlige i dette Slag, var ogsaa denne „Toki Jumensi provincia ortus (fra Jum eller Jom)”². Saavel Saxo som andre historiske Skrifter anføre baade tidligere og senere flere Personer af dette Navn.

Meget hyppig forekommer ogsaa det samme Navn i Runeindskrifter saavel i Danmark som i Sverige, og skrives det der stundum ᚱᚰᚱ, men oftest, aldeles som i Londoner-Stenen, ᚱᚱᚱ, der i nyere Dansk er gaaet over til Tyge (Tycho). Sjældnere forekomme Formerne ᚱᚱᚱᚱ og ᚱᚱᚱᚱ. Vi ville her indskrænke os til at nævne alene tre af de Runestene i Sverige, paa hvilke dette Navn forekommer. I Angarns Sogn, Vallentuna Herred i Upland, ligger en Steen (L 969, B 94) til Erindring om en Tukir, som omkom i Grækenland; i Högby Sogn, Göstrings Herred i Östergötland findes en (L 1180, B 882), som en Þukir har sat efter sin Fætter Asur, der ogsaa døde i Grækenland. Paa Kaga-Stenen, Hanekinds Herred i Östergötland (L 1145, B 850) læses : Ruþr : risti : stin : þansi : eftir; Tuki : bruþur : sin : sar : varþ : tribin : a : I lāti : trikr : arþa : kuþr :, efter sædvanlig Skrivemaade: Rútr (Hrútr) risti stein þenna eftir Tuki, bróður sinn, sá er varð drepinn á Englandi (á Íkianti eller á Eylandi), drengur harðla góðr, d. e. Rut ristede denne Steen efter sin Broder Tukir,

¹) Fornaldar Sögur Norðrlanda, ed. C. C. Rafn, 1 p. 379. —

²) Hist. Danica, rec. P. E. Müller I. p. 379.

som blev dræbt i England, en meget brav Mand. Paa Runestene i Danmark finder man dette Navn endnu hyppigere, og er der Formen $\mathfrak{T}\mathfrak{N}\mathfrak{I}$ almindeligst. Paa Hjarup-Stenen, Upåkra Sogn, Bara Herred i Skåne (L 1439, W 154¹) læses: Nafni : risþi : stin : þisi . iftir : Tuka : broþur sin han : varþ : vistr : tuþr : d. e. Nafne ristede denne Steen efter sin Broder Tuke, han døde i Vesterleden, altsaa paa de britiske Øer. I Hellestad Kirkemuur, Torna Herred, ligeledes i Skåne, forekommer Navnet Tuki (*gen.* og *acc.* Tuka) paa tre Stene (L 1440-1442, B 1164, 1172) fem Gange og nævnes en $\mathfrak{T}\mathfrak{N}\mathfrak{I}$: $\mathfrak{F}\mathfrak{H}\mathfrak{R}\mathfrak{Y}\mathfrak{H}$: $\mathfrak{H}\mathfrak{H}\mathfrak{T}$, Tuki Kurms sun d. e. Toke Gormsson. Paa Bregninge Stenen, Musse Herred paa Laaland (L 1490, W 262) nævnes tvende Tuke'r. Aars-Stenen i Aalborg Amt har tvende Indskrifter, den ene i Fornyrðalag, over Høvdingen Valtoke, $\mathfrak{N}\mathfrak{T}\mathfrak{T}\mathfrak{N}\mathfrak{Y}\mathfrak{T}$ (*acc.*), et Navn dannet af *valr*, en Hög eller en Valplads, og *Tuki*, ligesom Valbrandr, Valborg². Thordrup-Stenen, Hundborg Hoved, Thisted Amt, (L 1507, W 293) nævner en Tuku, $\mathfrak{T}\mathfrak{N}\mathfrak{Y}\mathfrak{H}$ (*acc.*), ligesom Navnet *anðres*, ligeledes i *acc.*, Tuko, $\mathfrak{T}\mathfrak{N}\mathfrak{Y}\mathfrak{H}$ paa Falsberga-Stenen, Valby Sogn, Trögds Herred i Upland (L 688, B 615). Tillidse-Stenen i Sønder Herred paa Laaland (L 1609, W 252-253), ligesom Stäby-Stenen i Östmo Sogn i Södermanland (L 834, B 673), har Navnet Toki $\mathfrak{T}\mathfrak{N}\mathfrak{Y}\mathfrak{I}$, aldeles som Oldskrifterne, og et Røggelsekar (L 1960) i Museet for nordiske Oldsager i Kjöbenhavn: Toke. Ellers forekommer Tuki. Den Tuki smíþr, som omtales paa Runestenen ved Kirkedøren i Grendsteen i Viborg Amt (L 1513, W 313) er mulig den samme, hvem en nylig paa Hörning Mark i Skanderborg Amt funden, hidtil ubekjendt, Runesteen skyldes, paa hvilken læses : Tuki : smíþr : riþ : stin : ift : Þurgisl : Knþmutar :

¹) O. Worm, *Monumenta Danica*. — ²) Finn Magnusens Undersøgelse i *Ant. Tidsskrift* 1843-1845 p. 182-185 og tab. V.

sun : is : hanum : kaf : kuþ : uk : frialsi , efter sædvanlig Skrivemaade: Tóki smiðr reit stein eftir Þorgisl Guðmundarson , is honum gaf guð ok frjálsi , d. e. Toke Smed ristede Runerne paa Stenen efter Thorgils Gudmundson , som gav ham Gud (omvendte ham til Christendommen) og Frihed. Foruden paa tidligere bekendte forekommer Navnet **THV** ogsaa paa tvende nylig fundne , den ene i Gylling By i Nærheden af Horsens , den anden paa Fjellerad Mark i Gunderup Sogn , Aalborg Amt.

Blandt de danske Tokere ere imidlertid de , der tilhøre den berømte fyenske Slægt , de i Historien mærkeligste¹. **TÓKI Á FRÓNI** havde med sin Kone Thorvör tvende Sønner Áki eller Aage , som dræbtes af Harald Blaatauds Mænd , fordi man frygtede hans Magt , og Palner eller Palne. Palnes Søn var den berømte Palnatoke i Fyen , en af den Tids mægtigste Mænd i Danmark. Han gjorde , omtrent i Aaret 956 , et Tog til England og kom til Bretland eller Wales , hvor han ægtede Olöf , en Datter af Stefner Jarl ; han fik da Jarlsnavn og det halve af Stefner Jarls Rige , hvis Bestyrelse han overdrog til Björn den Bretske , Olöfs Fostbroder , der havde raadet til Giftermaalet. Med sin Kone havde han Sønnen Aage (*Aki*) , der var Fostbroder til Kong Haralds Søn Svend Tveskæg , hvem Palnatoke understøttede imod hans Fader. Palnatoke besøgte jævnlig sin Svigerfader i Bretland , men opholdt sig dog i længere Tid for det meste i Danmark. Efter Styrbjörns Død blev han Høvding i Jomsborg og gav Jomsvikingerne Love. Efterat han (i 985) havde dræbt Harald Blaataud , og Svend Tveskæg var udraabt til Konge , reiste han igjen til Bretland , hvor hans Svigerfader var død , hvis Rige han nu tog i Besiddelse. Da han , ledsaget af Björn den Bretske , efter

¹) Jvfr. *Jómsvíkinga Saga* c. 14 flg. , *Fornmanna Sögur* 11 p. 43 flg.

Svend Tveskægs Indbydelse, var tilstede ved det af denne (i 988) foranstaltede Gravøl efter Faderen, var Halvdelen af hans Mandskab Danske og den anden Halvdeel Britter. Paa dette Gravøl vedkjendte Palnatoke sig Haralds Drab og drog derefter igjen tilbage til Bretland og herjede efter Olöfs Död i flere Somre paa Skotland og Irland. Hans Sønnesön, den unge Vagn Aageson (Akason) var optagen i Forbundet i Jomsborg og deeltog med Jomsvikingerne i Slaget i Hjørungavaag 995, hvor han toges til Fange men skjenkedes Livet. Han havde en Sön, som hed Aage og var Hövding paa Bornholm († 1020) og denne igjen en Sön Vagn († c. 1050), hvis Sön Aage ogsaa var Hövding paa Bornholm († 1080).

Grev Pallig eller Paling, upaatvivlelig Palne, som var gift med Gunnbild, en Datter af Harald Blaatand, kom fra Danmark til England, hvor han med sin Kone gik over til Christendommen. Han holdt snart med det ene, snart med det andet af de da i England stridende Partier. Han blev rigelig begavet med Jordegods, Guld og Sölv af Kong Ethelred, men, da Kongen hadede de i Landet værende Danske, lod ogsaa denne sig bestemme til at tage sine Landsmænds Parti. Efter Kong Ethelreds Befaling, udstædt til de forskjellige Landskaber i England, at myrde alle der boende Danske uden Hensyn til Stand, Alder eller Kjøn, udförtes dette skrækkelige Blodbad paa St. Briccii Dag, den 13de November, 1002. Blandt de ved denne Leilighed myrdede var ogsaa Grev Palne og hans Hustru Gunnbild samt deres spæde Sön. Denne Palne var höist rimelig, hvilket Suhm ogsaa antager, en Sön af Palnatoke, opkaldt efter dennes Fader. Derfor synes at tale saavel Navnet som Svogerskabet og den Betydning, denne Mand vandt i England strax ved hans Ankomst i dette Land;

¹⁾ Suhms Hist. af Danmark 3 B. S. 337 fig., 350-351.

og neppe har han eller Broderen undladt, efter den Tids almindelige Skik, at opkalde en af sine Sønner efter sin berømte Fader. At en saadan Toke ikke nævnes i vore nordiske Oldskrifter, kan have sin rimelige Grund i den Omstændighed, at han er bleven opdragen i England og er forbleven der bosiddende. Antager man en saadan Toke født i 990 og en Søn af ham, hvem man har givet det i Familien hyppige Navn Aage, 30 Aar derefter i 1020, saa vilde i Aaret 1050 Faderen have været 60 Aar gammel og Sønnen 30 Aar.

Omtrent fra dette Aar, eller i alt Fald fra eet af Aarene 1046-1060, er et Gavebrev af Biskop Ealdred (*Wigornensis ecclesiæ episcopus*) til Munkene ved vor Frue St. Mariæ Kirke i Worcester (*Uigornaceastre*), ifølge hvilket han skjenker til denne Kirke et Landgods (*rus*), kaldet *Deotinctun*, tilligemed en dertil liggende Landsby *Ælfsigestun*. Dette Landgods havde Kongens meget mægtige og rige Hirdmand (*præpotens et dives minister regis*) Toke for sin Levetid besiddet frit for alle Afgifter med Undtagelse af de Kongelige, men han havde før sin Død ved Testament skjenket det til Biskoppen formedelst det mellem dem bekræftede Venskab og for sin Sjæls Fred; men hans Søn ved Navn Aage (*Aki*), en mægtig Mand og ligeledes Kongens Hofsinde, vilde gjøre Faderens Testament ugyldigt og tilbagefordrede Landgodset som sig tilhørende ifølge hans Arveberettigelse efter Faderen. Da imidlertid saavel Kongen som Leofric Jarl og denne Provinds's øvrige ypperste Mænd bifaldt og samtykte Gaven, havde Aage mod et Vederlag af 8 Mark reneste Guld overdraget ham det, frigjort saavel fra hans Fordring som fra hvilkensomhelst Fordring, der kunde grunde sig paa Arveberettigelse, og ved et ved Vidner bekræftet skriftligt Document bestemt, at Biskoppen skulde kunne uden nogen Modsigelse give eller sælge det til hvemsomhelst han vilde.

Dette mærkelige Document er underskrevet af Kong Edvard og Dronning Eadgid, af selve Biskop Ealdred, af Høvedsmændene Leofric, Ælfgar og Odda, og af Hirdmændene Owine, Wagen, Berthric Ælfgarson, Atsor og Osgod. Af de her nævnte Vidner er Wagen (Vagn) rimeligviis af selv samme Slægt, og, ligesom Odda, Adzer (Özur) og Asgaut, af dansk Herkomst.

Det er upaatvivlelig den samme her nævnte Toki, der ogsaa anföres i en Deel andre Documenter fra den nærmest foregaaende Tid, saaledes i et af Knud den Store af 1019, hvor han nævnes: Toga minister, i et af samme 1033: Tokig miles, i et af Biskop Ædelnod i 1033: Tokig, i et af Hardeknud 1042 ligeledes: Tokig miles, i et af Eadweard 1042: Toky minister, i et af Eadweard 1043: Þokig minister. Sönnur upaatvivlelig af denne Toke: Care (Kári), Ulf og Askyl nævnes i Documenter af 1046 og 1060². Vi have her en Toke fra den Tid, den i London fundne Runesteen kan antages at være, og er det vist ikke usandsynligt, at det er netop ham, som nævnes i dens Indskrift.

De puncterede Runers Anvendelse i Indskriften, †, som forekommer tre Gange, og ƿ, der rimeligviis maa læses saaledes i det tredie Ord, henviser til en noget senere Tid, end den de ældste bevarede Runeindskrifter tilhøre, og passer godt for den her angivne Tidsalder.

En Særegenhed ved Runerne er ogsaa de paa Bistavene eller Tværstregerne anbragte Prikker. Aldeles lignende findes paa den ene af Sjonhem-Stenene paa Gulland

¹) See Codex diplomaticus ævi Saxonici; opera Johannis M. Kemble, Londini t. IV. 1846, p. 75, 138-139; 141-143; t. VI. 1848 p. 194, 195, 197. Jvfr. The Saxon Chronicle ed. John Ingram p. 284-285, hvor der ved Aaret 1079 nævnes en Tokig Viggodes sun.

(L 1592) ifølge en mig af Carl Säve velvilligen meddeelt, nylig af hans Broder P. A. Säve udført Tegning; og kan denne Indskrift, som omtaler en Mand, der blev dræbt i Valachiet, rimeligviis ogsaa antages at være fra det samme Aarhundrede. Paa disse Sjonhem-Stene findes Slangefigurer med Slyngninger, der ligne dem, som ere anbragte paa og ved de paa Londoner-Stenen forestillede Dyr. Som ovenanført, findes de samme Motiver paa Gorm den Gamles Mindesteen ved Jellinge, der egner sig til at fremstilles til Sammenligning.

De her ommeldte Documenter ere udgivne i „Codex diplomaticus aevi Saxonici opera Johannis M. Kemble”. Da dette vigtige Værk er sjældent her i Norden, har jeg troet det hensigtsmæssigt at vedføie her fire af disse Documenter, af hvilke de tvende angelsaxiske meddeeltes med Oversættelse af George Stephens. De to første af disse Documenter vedkomme Donationer af Kong Knud den Store til St. Pauls Monasterium eller Kirke i London, det tredie af Erkebiskop Ædelnod anmelder en testamenterisk Bestemmelse af Tokigs (rimeligviis den samme Tokes) Frænde Wulfnad, og det fjerde er ovenmeldte Actstykke af Biskop Ealdred, vedkommende det Testament, hvorved Kongens mægtige og rige Hofsinde Toke overdrog Biskoppen Landgodset Deotinctun med tilliggende Landsby Ælfsigestun.

MCCCXIX. CNUT, omtrent 1033 (t. VI p. 183).

† Ic Coud cyng gréte míne biscores and míne eorles and ealle míne þegenas on ðán scíran ðær míne preóstas on sanctes Paules mynstre habbað land inne freóndlice; and ic cíðe eów ðæt ic wylle ðæt híg beón heóra saca hére and sócna weorð, tolles and teámes, binnan tíð and búton tíð, and swá full and swá forð swá híg hæfdon on

æniges cynges deage fyrmest on ællan þingan, binnan burh and bútan; and ic nelle geðafian ðæt nán man æt ænigum þingan heom misbeóde. And ðyses is tó gewitnesse, Ægelnóð arcebiscop, and Ælfríc arcebiscop, and Ælwi biscop, and Ælfwine biscop, and Dудuce biscop, and Godwine eorl, and Leófríc eorl, and Osgod Clape, and Þored, and óðre genoge. God hine áweorge ðe ðis áwænde.

d. e. Jeg Knud Konge hilser mine Biskopper og mine Jarler og alle mine Undersaatter i den Shire (Provinds), hvor mine Præster til St. Pauls Domkirke eie Landgods; og jeg forkynder at jeg vil at de skulle være Herrer over disses Jurisdiction og Asylret, deres Told og Appellret i alle Henseender, og dette i en saa fuld Udstrækning som de besade dem i nogen Konges Tid, fremst for alle Ting baade uden Borg og inden; og jeg vil ei taale at nogen-somhelst foruretter dem i nogen Henseende. Og herpaa ere Vidner Ægelnod Erkebiskop og Ælfric Erkebiskop og Ælwi Biskop og Dудuce Biskop og Godwin Jarl og Leofric Jarl og Osgod Clape og Thored og endvidere flere. Gud ham forbande, som dette vil hindre!

MCCCXX. CNUT, omtrent 1033 (t. VI p. 183).

† In nomine domini dei saluatoris nostri Ihesu Christi! Ego Cnudus Anglorum rex concedo tibi Ælfwino episcopo, pro meae animae remedio, sciens michi in futuro prodesse saeculo quicquid in praesenti uita largitus fuero, omnes terras iuris mei uel antecessorum meorum ad augmentum monasterii beati Pauli apostoli, gentium doctoris, quod positum est in ciuitate Lundoniae, omnes has terras consentiens confirmaui, testantibus episcopis et comitibus et istius terrae principibus. Si quis uero harum terrarum condonationem contradicere praesumpserit a Paradisiaco consortio exul existat. Amen.

MCCCXXI. **ÆDELNÓÐ**, omtrent 1033 (t. VI p. 184).

† **HER** swutelíað on ðisse Cristes béc **Ædelnóðes** arcebisceopes forword and Tokiges embe ðæt land æt **Healtúne**; ðæt wæs ðæt Tokig com tó **Hrisbeorgan** tó ðám arcebisceop sýððan **Æðelflæd** his wíf forðfaren wæs, and cýðde him **Wulfnóðes** cwyde ðæt he ðæt land becweden hæfde intó Cristes cyrcean æfter his dæge and his wifes, and bæd ðone arcebisceop ðæt he ðæt land habban móste his dæg; and æfter his dæge ðæt hit lage intó Cristes cyrcean mid eallum þingum ðe he ðæron getilian mihte unbesacen, and cwæð ðæt he wolde ðám biscope þances kepan and his mannum. And se arcebisceop him ðæs tíðude, and sæde ðæt he riht wið hine gedón hæfde, ðæt he sylf him for ðám cwyde secgean wolde, ðeh he hit ær ful georne wiste. And ðises wæs tó gewitnysse, **Æðelstán** æt **Bleddehlæwe**, and **Leófwine** his sunu, and **Leófric** æt **Eaningadene**, and feala óðra góðra cnihta, ðeh we bi ealle ne nemnon, and eall ðæs arcebisceopes hired ge gehádude ge læwede¹.

d. e. Her forkyndes i denne Christi Bog Erkebiskop **Ædelnods** og Tokigs Forord om dette Landstykke ved **Healtun** (? **Halton** i **Buckinghamshire**). Det var at Tokig kom til **Hrisbeorg** (? **Risborough** i **Buckinghamshire**) til Erkebiskoppen, efterat hans Kone **Æðelfled** var død og tilkjendegav for ham (sin Faders eller ældre Broders) **Wulfnods** testamentariske Bestemmelse, at han havde testamenteret dette Landstykke til Christs Kirke efter sin og sin Kones Død; og bad han Erkebiskoppen at han (Tokig) maatte besidde dette Landstykke, saa længe han levede, men at det efter hans Død skulde uden Indsigelse tilfalde Christs Kirke tilligemed alle derpaa i hans Besiddelsestid skete Forbedringer; og lovede han at han

¹) Cfr. Nr. MCCCXXXVI, Eadsige arcebisceop 1045-1052.

vilde vedligeholde det for Biskoppen og hans Mænd uden Betaling. Heri samtykte Erkebiskoppen, og sagde at han havde handlet ret i selv at gjøre ham bekendt med dette Testamente; ihvorvel han vidste det godt forud. Og hertil vare Vidner Ædelstan af Bleddehlæw (? Bledlow i Buckinghamshire), og Leofwin hans Søn, og Leofric af Eaninggaden, og flere andre gode Mænd, ihvorvel vi nævne dem ikke alle, og Erkebispens hele Hird, haade Klerke og Lægfolk.

DCCCXV. EALDRED, 1046-1060 (t. IV p. 138—139).

Regnante in perpetuum rege regum domino nostro Ihesu Christo! Ego Ealdredus Wigornensis aecclesiae episcopus, quandam telluris partem, scilicet rus quod ab incolis Deotinctun vocatur cum alio uiculo ad illud pertinente qui Ælfsigestun nominatur, tres, uidelicet, hidas terrarum in duabus, ut prædixi, uillulis, cum licentia domini mei regis Eaduardi, pro remedio animae meae et ipsius domini mei, deo et sanctae dei genetrici Mariae condono ad usus fratrum deo seruientium in aecclesia ipsius sanctae et perpetuae uirginis Mariae in Uiigornaceastre; ut habeant et possideant iure aecclesiastico perpetua haereditate, cum saca et socno, tolle et teame, reeditibus et campis, pascuis et pratis, et cunctis utilitatibus ad praenotatam uillam pertinentibus. In ciuitate etiam Uiigorna curtem unam ad eam pertinentem, ut habeant et pacifice utantur, et quamdiu fides christiana in Anglia permanserit, his donationibus minime careant. Hanc terram Toki, praepotens et diues minister regis, iure haereditariae successionis, liberam ab omni seruitio humano, praeter regale, quod dumtaxat toti patriae commune est, quamdiu uixerit, tenens, mihi, ob amicitiam inter nos confirmatam et pro animae suae remedio moriens testamento donauit. Sed cum filius suus Aki nomine, potens et ipse minister regis, patris testamentum

irritum facere uolens, eam parentum successione ad suum ius reclamasset, fauente et consentiente ipso domino meo rege, et Leofrico comite et caeteris optimatibus huius provinciae attestantibus, datis sibi .viii. marcis auri purissimi, liberam a sua et ab omni parentelae suae haereditaria proclamatione, eam mihi reddidit, et scripto coram testibus firmato reconsignauit, ut libere eam possem dare seu uendere cuicumque uellem absque ullius contradictione. Unde et ego cum licentia ipsius domini mei regis, deo et sanctae dei genetrici, ad aecclesiam quae sita est, ut praediximus, in Uigornaceastre, ita eam liberam trado sicut ipse eam liberam ipse tenebat et ego eam liberam ab eo accepi, tam a seruitio uillae episcopalis Breodune, ad quam dicebatur antiquis temporibus pertinere debuisse, licet hoc nullius iam uiuentis hominis memoria posset recolere, quam a caeteris cuiuscumque hominis seruitiis, praeter, ut diximus, regis, iuxta morem patriae. Sit autem, ut praediximus, haec terra libera a Breodune, ab omni seruitio tam aecclesiastico quam saeculari et episcopali etiam, cum saka et socne, tolle et teame, ciricsceatte, et decimis, et omnibus redditibus, ita ut nullus successorum meorum, aut eorum praepositi, ad Breodune quicquam seruitii de hac terra, nec de pertinentibus ad eam, habeant reclamare, quia iniustum est.

† Ego Eaduuardus rex Anglorum donationem hanc mea licentia factam signo crucis munio. † Ego Eadgid regina Anglorum consensi. † Ego Ealdredus episcopus consensi. † Ego Leofricus dux consensi. † Ego Ælfgarus dux consensi. † Ego Odda dux consensi. † Ego Owine minister. † Ego Wagen minister. † Ego Berhtric Ælfgares sunu. † Ego Atsor minister. † Ego Osgod apud Heailea.

I England henlede des Opmærksomheden først paa dette Monument ved en med Træsnit oplyst Meddelelse desangaaende af Hr. Knowles i „Illustrated London News.”

August 28, 1852 (Nr. 576, vol. XXI p. 157), hvori han omtaler at han agtede at lade tage en Afstøbning af Stenen, som han havde bestemt at offerere til Antiquarernes Selskab i London „i den Forvisning”, som han udtrykker sig, „at nationale Monumenter fra Oldtiden frembyde en dobbelt Interesse, naar de opdages i de ældste Dele af vor Hovedstad”. Af en Beretning fra dette Selskab sees, at Hr. Knowles's Meddelelse afgaves i dets Møde Thorsdagen den 20de Januar 1853 og til denne föiede Selskabets Medlem W. D. Sawl Esq. nogle Bemærkninger om Runeindskriftens Indhold. Han havde desangaaende skrevet til to Venner i Lancashire, som godt forstode sig paa Indskriftens Characterer og Sprog; disse havde været enige om at læse det første Ord *INA*.

Som det synes, havde man den Gang i dette Londoner Selskab ikke bemærket, at allerede i Morning Chronicle af September 18, 1852 havde denne Tidendes Correspondent i Kjøbenhavn, foranlediget ved Meddelelsen i „Illustrated London News” leveret Bemærkninger om Stenen og dens Indskrift, der med Undtagelse af det første Navn ingen Vanskelighed frembyder. Dette første Navn har han, efter den tidligere Afbildning, læst *EINA* og meent kunde maaskee være *EINAR*, et vel bekjendt oldnordisk Navn. Vi ville ikke nægte vore Læsere den Tilfredsstillelse i øvrigt af hans Bemærkninger her at kunne læse følgende: „Denne uskatteerlige Oldtidslevning er en nordisk Runesteen, upaatvivlelig dansk, opreist over nogen Høvdings Grav. Den fantastiske Dragefigur ligner flere paa andre scandinaviske Monumenter og har en paafaldende Overeensstemmelse med Forestillinger, der forekomme paa mange af de gamle Guldbracteater, som ere fundne hist og her i de nordiske Lande.”

„Dette Monument er eneste i sit Slags, den eneste danske Runesteen der er bekjendt at eksistere i England, og skylder sin Bevaring den Omstændighed, at den har

været nedgraven i Jorden. Runernes Character med videre viser at Indskriften ikke hører til den allerældste Art og heller ikke til den alleryngste. Jeg skulde være tilbøielig til at hense den til det 10de eller 11te Aarhundrede. Muligen vilde fortsatte Udgravninger have bragt flere lignende Skatte for Lyset eller i det mindste selve Gravens Indhold. Man kan vist vente, at selve Stenen strax vil blive offereret til vort National-Museum, hvor den passende vil begynde Rækken af britiske Gravmonumenter med Indskrifter. Dansken maa have været et mægtigt Element i vor oldengelske Stamme, naar den Nations Hövdinger kunde ligge i vor Hovedstad uforurettede og med deres nationale Erindringer om sig. Der er intet paa Stenen, som kan lede os til at antage, at den her begravne eller hans Venner have været Christne. Skulde det Britiske Museum nægtes dette prægtige Monument, som jeg dog ikke kan bringe mig selv til at troe, burde man i det mindste drage Omsorg for at der tages en nøiagtig Afstøbning af Stenen, førend Overfladen beskadiges ved Tilfælde eller Luftens Paavirkning."

Det Haab, som Correspondenten her udtaler, synes ikke at være gaaet i Opfyldelse, eftersom en Beretning om Mødet i det Archæologiske Institut af 4de Februar 1853 ommelder, at man forgjeves har gjort Forsøg paa at erhverve denne mærkværdige Oldtidslevning for det Britiske Museum, og at den nærværende Eier havde besluttet at beholde Stenen ophængt i sit Varelager formodentlig for at vække Kjöbernes Opmærksomhed.

Med Hensyn til den ovenmeldte Yttring, at der er intet paa Stenen, som henviser til at den begravne eller hans Venner, som reiste Stenen, vare Christne, da forholder det sig vistnok med Hensyn til Forestillingerne saa, men derved maa dog bemærkes, at den samme Smag, som tilhørte den seneste Periode af Hedenolden her i

Norden, vedligeholdt sig ind i Christendommens første Tider, hvorom talrige, tildeels ogsaa den christelige Guds-tjeneste vedkommende, Levninger vidne. Med Indskriften derimod turde vel Forholdet stille sig noget anderledes, da man vel kan antage, at Anvendelsen af de puncterede Runer henvise til en Tid, da Christendommen var udbredt i Norden og det latinske Alphabet der kjendt.

Af de ovenanførte Meddelelser vil det sees, at vi skyldte Hr. Knowles's Interesse for den nordiske Archæologie, at saavel Antiquarernes Selskab i London som vort Selskab her i Kjøbenhavn har erholdt paalidelige Afstøbninger af dette dansk-britiske Monument.

Nogle af eet af vort Selskabs Medlemmer THORLEIF GUDM. REFF meddelte Bemærkninger om denne Runesteen antages at være af Interesse som afgivende yderligere Oplysninger, og tilføies derfor her.

Rune-Indskriften paa denne Steen er overmaade klar og tydelig; blot med Undtagelse af de to allersførste Bogstaver, eftersom Stenen paa dette Sted er sønderbrudt. Vel var jeg dog i Begyndelsen, saalænge jeg intet andet havde at holde mig til end Tegningen i "Illustrated London News" tilbøielig til at antage at "Morning Chronicle's" Correspondents Læsemaade endogsaa af disse to Bogstaver, var den rigtige, ihvorvel den Omstændighed, at Navnet Eina, som ikke lettelig forekommer i noget nordisk eller keltisk Sprog, ikke er gunstig for samme; men nu troer jeg det kan ansees for sikkert, at Etatsraad Rafn har ved Hjælp af Afstøbningen, som naturligviis er accuratere end Tegningen, udfundet den rette Læsemaade, saa at man bør læse: KONA : LET : etc., hvilket, ifølge Rune-Indskrifternes bekjendte Bogstav-Karrighed, er at opfatte, som om det var skrevet KONAL : LET. etc. Om ingen

af de övrige Bogstaver kun der næres mindste Tvivl, ikke en Gang om Bogstavet † i Ordet þensi, skjönt Stenen her synes at være lidt beskadiget.

Indskriften er arrangeret βουστροφηδόν, og hvert af dens syv Ord adskilt fra det efterfølgende med tydelige to Punkter : afskreven med latinske Bogstaver faaer den et saadant Udseende:

KONA : LET : LEKIA : ST

: IKUL : XUV : ISNEÐ : NIÐ

Heraf sees nu tillige at Indskriften — i det mindste for dens eget Vedkommede — er aldeles heel, og at slet intet mangler i den; thi den begynder ved Randen, eller Grændsen af Stenens bearbejdede eller tilhuggede Deel og den omdreiede Linie naaer igjen næsten til samme Rand, saa at her ikke er Plads for et eneste Ord til. Heller ikke er der Plads for nogen Linie, da Indskriften saa temmelig udfylder hele den Margin, som er levnet udenfor Sculpturen. Saaledes er Mr. Knowles's Paastand om Indskriftens Integritet fuldkommen beviist.

Mr. Knowles kalder denne Steen en *Hovedsteen* (head stone), fordi, ifölge hans Beskrivelse, den har været opreist paa samme Maade, i skraa vertical Retning, som saadanne Stene eller Tabletter endnu ofte opreises paa engelske og andre Kirkegaarde ved Hovedet af en Grav.

I sin förste Meddelelse til „Illustrated London News” har Mr. Knowles intet meldt om det Menneske-Skelet, som han udförligt omtaler i Brevet til det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskabs Secretair. Maaskee kan man deraf slutte, at Skelettet först senere er blevet opdaget.

Indskriften indeholder aldeles intet, som antyder at den er en Mindesteen efter en afdöd Person: den Omstændighed, som snarest skulde tilkjendegive dette, er Stillingen, i hvilken Stenen er opreist; dog kan denne Stilling næppe betragtes som noget afgjörende Beviis, da

Hensigten med en saadan Stilling ikke var nogen anden, end at Indskriften mere skulde falde i Øiet og læses lettere. Hvis denne Steen skal kaldes en Mindesteen efter en Afdød, saa maatte det være i Ordets uegentligste Betydning, siden den aldeles intet melder om den afdøde Person, om hvilken den skulde minde.

Kun i det Tilfælde at Konal og Tuke i deres levende Live havde ladet Stenen tilbugge, og saa befalet, at den skulde opreises ved Hovedet af deres Grav efter deres Død, kunde den siges at være et, men dog temmelig utydeligt Slags af Mindesteen efter dem. Dog vilde dette være et nyt Factum i Runemonumenternes Historie.

I ethvert Tilfælde afviger den foreliggende Indskrift fra den sædvanlige Indskrifts Formel. Det hedder ikke her, som sædvanlig „N. N. *reiste* denne Steen“, men „*lod lægge* denne Steen“, hvorvel Stenen ifølge Mr. Knowles's Forklaring rettere kan siges at være *reist* end *lagt*.

Maaskee blev denne Hoved-Steen opreist ved Hovedet af en anden liggende Steen, som indeholdt den Begravedes Navn, og da vilde Verbet *leggia* referere sig til den horizontale Steen, og ei til selve Stenen, hvorpaa vor Indskrift findes. Noget lignende forekommer endnu den Dag i Dag ved engelske Grave. I dette Tilfælde vilde nærværende Indskrift ikke være noget andet end en Tillægs- eller Hjelpe-Indskrift.

Denne sidste Conjectur vinder noget Sandsynlighed, naar vi betænke Stedet, hvor Stenen er funden. Paa den foreliggende Hoved-Steen findes nemlig aldeles intet, som er christeligt; og dog bliver man vist let enig om, at den ikke vel kan være ældre end fra det 10de eller 11te Aarhundrede. Men en virkelig Gravsteen, *opsat i London* i denne Periode, maatte nødvendigviis være christelig. London var fuldkommen christen længe før det 10de Aarhundrede. At denne Stad flere Gange blev taget af indbrydende

Hedninger, kan her næppe komme i Betragtning. Hedningernes Occupation var aldrig langvarig og slet ikke saa sikker, at de kunde tænke paa at opføre hedenske Monumenter. Og hvis de havde gjort dette, vilde da saadanne Monumenter ret længe have faaet Lov til at staae? Naar vi derimod forudsætte, at denne Indskrift kun er en Tillægs-Indskrift og denne Steen kun en Hoved-Steen, og at der foruden den maa have været en anden horizontalt liggende Gravsteen, saa maa vi tillige antage, at denne nu tabte Steen indeholdt den Afdödes Navn, den sædvanlige Bön for hans Sjæl, Korsets Tegn o. s. v.

Det vil maaskee befindes at være mest sandsynligt at dette Monument skriver sig fra Knud den Stores Tid. Men i saa Tilfælde maatte det egentlige Gravminde være ganske christeligt og den Christendom, som savnes paa denne *Hoved-Steen*, maatte da findes paa den egentlige Gravsteen i en udførligere Indskrift, til hvilken den nærværende da maatte betragtes som et blot Supplement.

Verbet *legga*, som tilvisse er usædvanligt, forekommer mig at indeholde en Beviisgrund for denne Conjectur.

THORL. GUDM. REPP.

Af de ovenfor indførte Artikler vil det bemærkes, at baade en engelsk og en islandsk Lærd, hvis Stemmer have Vægt, have yttret den samme Formening, som Betragtning af Forestillingerne paa Stenen og Indskriftens Undersøgelse, saavel i palæographisk Henseende som i Henseende til Sprog og Indhold, have ledet mig til, nemlig at det er et dansk Mindesmærke vi have for os, hidrørende fra det 11te Aarhundrede, omtrent fra Knud den Stores Tidsalder.

Denne Formenings Grund vil imidlertid vinde større Fasthed og dens Betydning større Klarhed ved Monumentets Sammenligning med et i næste Artikkell omhandlet

analogt dansk Mindesmærke, hvis Tidsalder kan nogenlunde bestemt angives og med flere danske Indskrifter af samme Categorie.

BEMÆRKNINGER OM GORM DEN GAMLES OG THYRE DANABODS MINDESTENE I JELLINGE;

VED C. C. RAFFN.

NORDENS OLDSPROG og flere Grene af den nordiske Oldtidsvidenskab vilde upaatvivlelig vinde Oplysninger, som fremtidige Granskere ville skatte høit, hvis man kunde blive i Stand til at revidere og paa ny udgive de hidtil bekjendte Runeindskrifter og føie dertil de ikke saa ganske faa senere opdagede samt ledsage dette hele Apparat med Indices til Veiledning saavel i sproglig Henseende som ogsaa i historisk, geographisk og archæologisk. Nærværende Annaler og Antiquarisk Tidsskrift ere passende Bevaringssteder for dette Slags Oldskrifter og passende Organer for deres yderligere Oplysning. Vi ville bestræbe os for at tilfredsstille en vel begrundet Forventning ved i de nærmest følgende Bind, ligesom i dette, at optage Bidrag i denne Retning. — Hvor ønskeligt vilde det ikke være, om det lod sig udføre, at disse Bidrag kunde omsider danne en saavidt muligt fuldstændig Samling af de hidtil opdagede nordiske Runeindskrifter. En nidkjær Medarbejder i Sverige, Mag. Carl Säve, Docent i Oldnordisk ved Universitetet i Upsala, har lovet at levere Bidrag til Bearbejdelsen af den svenske Afdeling, der i Omfang vel kan antages at være fjorten Gange større end alle de øvrige tilsammentagne. En anden svensk Medarbejder, Hr. Richard Dybeck, har paa antiquariske Reiser i flere Provindser i Sverige allerede samlet værdifulde Materialier til Afbenyttelse for dette Æmmed og lover at fortsætte sine Bestræbelser

i denne Retning. Til den danske Afdeling har man allerede værdifulde Forarbejder og Samlinger. Den norske Afdeling frembyder færre Vanskeligheder, fordi de i Norge værende Runeindskrifter Antal ikke er stort og de fleste findes i Omegnen af Christiania - Fjorden. Vor dygtige norske Medarbejder, P. A. Munch, som i nærværende Annaler (i Bindet for 1850, p. 273—287) har gjort os nøiere bekendte med de paa Man og Syderøerne værende Runestene, paatager sig gjerne Bearbejdelsen af de i Norge bevarede. De hidtil paa Færøerne, Island og Grønland opdagede Monumenter af denne Classe ere ikke talrige. Hvad der her foreløbig kan tilkjendegives er, at Bestræbelser, som gaae ud paa at oplyse de nordiske Runemindesmærker, kunne, ganske i Overeensstemmelse med vort Selskabs Plan og Formaal, fra sammes Side vente redbon Bistand, og at Beskrivelser af disse Monumenter, oplyste ved Afbildninger, forsaavidt saadanne skulde finde hensigtsmæssige, ville, til Granskeres fremtidige Afbenyttelse, blive optagne i Selskabets archæologiske Tidsskrifter.

Et saadant første Afsnit, hvis Værd Kjendere ville paaskjønne, af en Beskrivelse over nyopdagede Runemonumenter i Sverige er optaget i nærværende Bind. Ved Bemærkninger meddelte om enkelte deels nyopdagede, deels tidligere bekendte, danske Runemonumenter bestræber jeg mig for at levere ogsaa et lidet Bidrag til denne Green af den nordiske Oldtidsvidenskab. Jeg har derved alene sat mig til Opgave at levere Indskrifterne saa nøiagtige og fuldstændige, som det har været mig muligt, men ingenlunde lagt Vind paa at tilføie udførlige philologiske og historiske Undersøgelser.

Den nuværende Landsby Jelling, som i Oldtiden benævntes JALÁNGR og den Gang, da den dog vel først som en enkelt Gaard, endog i lang Tid var et Kongesæde, havde langt større Betydning end nu, ligger i Jylland halv-

anden Miil i Nordvest fra Kjöbstaden Veile i Tyrild Herred, Veile Amt. Den hører til de Byer, hvis Navne tidligst forekomme i Fædrelandets Oldhistorie. De islandske Sagaer nævne den allerede i Frode Fredegods Dage; der herskede den Gang, hedder det¹, en almindelig Fred over hele Landet; Ran og Tyveri vare aldeles hævede, saa at en Guldring laa i mange Aar paa den alfare Vei paa Jalangs Hede (*at gullhrúgr lá marga vetr d þjóðleið á Jalánga-heiði*). Senere, i det 2det eller 3die Aarhundrede, opholdt sig ifølge Saxo² her paa Gaarden Jalang (*villa Jalanga*) Kong Vermund Frodason.

Jalang nævntes saaledes langt tilbage i den forhistoriske Tid som en Kongsgaard og var det endnu ved den historiske Tidsalders Begyndelse, thi her boede i Slutningen af det 9de og i den første Hælfte af det 10de Aarhundrede Danmarks berømte Konge GORM DEN GAMLE, der først forenede de danske Stater under sit Herredømme, og med ham hans ikke mindre navnkundige Dronning THYRE med det betegnende Tilnavn DANABOD eller de Danskes Frelse, og her bleve de begge efter deres Død høilagte efter hedensk Skik, eftersom Christendommen først indførtes i deres Søns, Harald Blaatands, Regjeringstid. Svend Aagesen beretter, at denne lod sine Forældre jorde paa hedensk Vlis i tvende hinanden lignende Høie som herlige Gravmæler ved Kongsgaarden i Jelling (*tumulis gemellis et paribus, quasi illustribus mausolæis, secus regis curiam in Jelling*)³, og Saxo anfører ligeledes, at Harald stødte sin Moder Thyres Lig med stor Pragt til Jorden ikke langt fra hendes Mands Gravsted, hvor nu Kirken staaer imellem begge Ægtefællers ved hinanden liggende Gravhøie (*ubi nunc sacrarium perspicere est duorum conju-*

¹) Fornmanna Sögur 11 p. 413 i det første der indførte Sögubrot jfr. Snorra Edda t. 1 p. 376, Skáldskaparmál o. 43. — ²) Hist. Dan., ed. Mülleri p. 163. — ³) Langebek, Script. rer. Dan. I, p. 51.

gum socialibus bustis intersitum)¹. Disse tvende Gravhøie, der ere af en overordentlig Størrelse, svarende til de Personers Betydning, over hvilke de vare opførte, ere endnu talende Vidnesbyrd fra hin fjerne Tid, og ligger Gorms Høi sønden for Kirkegaarden men Thyres norden for samme. Tilfældige Arbeider, som foretoges i 1820, foranledigede en nøiere Undersøgelse af Dronningens Gravhøi, som afgav et høist interessant antiquarisk Udbytte².

Tvende Runestene, som vi her nærmere ville omtale, stode tidligere, hvilket ogsaa deres Indskrifter antyde, paa disse tvende Gravhøie, men de ere nu begge, den paa Kongens Høi allerede i 1586, efter Foranstaltning af den daværende Lehnsmænd paa Koldinghuus Casper Markedanner til Sögaard, henflyttede til Kirkegaarden.

Allerede Ole Worm har i Monumenta Danica 1643 (p. 331—341) meddeelt Afbildninger af begge Stene og har tilføiet Fortolkning af Indskrifterne, der imidlertid trængte til yderligere Berigtigelse, hvortil Bidrag leveredes navnlig ved en af S. Abildgaard 1771 udført Afbildning og ved en senere, 1811, af M. F. Arendt tagen Afskrift.

Særdeles værdifulde Oplysninger har Finn Magnussen, der selv i 1821 besøgte Stedet og undersøgte Indskrifterne, om disse og tvende andre de samme Monumenter vedkommende meddeelt i Antiquariske Annaler³, og R. Rask, som senere, i Juli 1823, ogsaa tog selve Indskrifterne i Öiesyn, föiede dertil enkelte yderligere Bemærkninger. Dette Apparat giver ypperlig Veiledning. Tillige har jeg benyttet de af Adam Müller udførte fortrinlige Afbildninger i større Maalestok, der ere bestemte for den af hans Fader bearbejdede Udgave af Saxo, hvilke bleve mig af Professor Velschow, der har

¹) l. c. p. 496. — ²) See Antiquariske Annaler IV, 1 p. 64 og fig.; jfr. nærv. Annaler 1840—1841, p. 167—176. — ³) IV, I, p. 100—123, 267—271.

overtaget denne Udgaves Fuldførelse, velvilligen laante¹. Derhos har jeg, for om muligt at supplere Indskriftens Fortolkning, brevvetet med Stedets Præst Hr. Seminarieforstander Carl Emil Kemp, der har jevnført den tagne Copie med selve Indskrifterne paa Stenene og bestræbt sig for at skimte enkelte af de Træk, der ikke havde været gjen-givne. Hans Meddelelser have afgivet Bidrag til Monu-menternes fuldstændigere Oplysning.

THYRE DANEODS MINDESTEEN I JELLINGE.

THYRE DANEOD, Gorm den Gamles Dronning, var ifølge de islandske Skribenter en Datter af Klakk-Harald, Jarl over Jylland (*af Jótlandi*)² eller Holsteen, (*rød fyrir Hollsetulandi*)³, vel især over Angeln. Saxo derimod siger at hun var en Datter af den engelske Kong Edelred (*Anglorum regis Edelradi filia*)⁴. Suhm søger at forene disse Beretninger ved at antage hendes Fader Harald for en Søn af Gurmund eller Guthrum, dansk Konge i Ost-Angeln, hvorved Thyres engelske Herkomst vilde bekræftes. Rime-ligere hidrører Faderens Navn hos Saxo fra Misforstand af Angli, som man har udlagt ved Englændere istedenfor Angler. De gamle historiske Skrifter ere enige i at prise hendes fortrinlige Egenskaber, hendes Skjønhed, hendes Klogskab og Mandhaftighed. Svend Aagesens Skildring af disse⁵ stemmer ganske med Islændernes Angivelser.

¹) Disse Tegninger ere allerede udførte i smukke Kobberstik af P. C. Schbler. Archivsecretair A. Strunk var saa beredvillig at meddele mig til Afbenyttelse de forskjellige Tegninger og Aftryk, som bevarer i det antiquarisk-topographiske Archiv, blandt hvilke han især fremhæver som „meget gode“ de for Illustreret Danmarks Historie af A. Fabricius efter Adam Müllers Afbildninger af M. Petersen reducerede og raderede Blade. — ²) Snorre Hk. 1 p. 79; Fornmanna Sögur 1 p. 2, 115—116. — ³) Jónsvíkinga Saga c. 2, Forum. S. 11 p. 3—8. — ⁴) Hist. af Danmark 2 p. 438. — ⁵) Sven. Agg. hist. reg. Danie, Langebeks Script. rer. Dan. 1. p. 28.

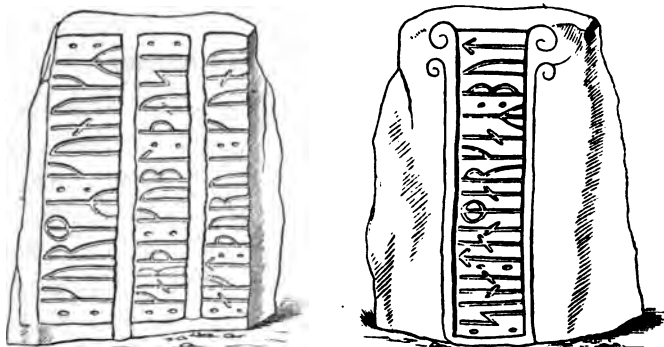
Saxo kalder hende *Dania majestatis caput* og Svend Aagesen *regni decus* eller *decus Daciae*. Annalerne benævne hende med det Navn, hun endnu sædvanlig bærer, DANABÓT, de Danskes Frelse, ligesom hendes ældste Søn Knud, Guld-Haralds Fader, førte Tilnavnet *Danaást*, de Danskes Kjærlighed. I de islandske Sagaer derimod, saavel hos Snorre som i Olaf Tryggvasons Saga og i Jónsvíkínga Saga, fører hun det selv samme Tilnavn som paa Jellinge-Stenen: DAN-MARKABÓT¹. Dette skjønne Tilnavn, Danmarks Pryd, Frelse eller Forbedrerinde, skal hun have faaet, fordi hun ved sin Fremsynethed og kloge Raad frelste Landet i Uaar².

Den særskilte Mindesteen over Thyre Danebod er af Granit, 5 Fod høi og 3 Fod bred. Den forreste Side, som er flad, har tre Runelinier. Den anden Side er buget og har ligesom tre Flader, og paa den midterste af disse findes

¹) Dette, „Danmarkebot“, forekommer ogsaa i en anonym Forfatters Genealogia regum Danie og i Capiteloverskriften hos Svend Aagesen, Scr. rer. Dan. 1 p. 22, 48. — ²) Dette Navn stemmer saaledes i Betydningen, ligesom i Henseende til Sammensætningens sidste Ord, med det Tilnavn, man gav Harald Haarfagers Datter Olöf, nemlig *Arbót*, *annonæ-levatrix*, fordi hun ved sine vise Foranstaltninger forbedrede Aaringerne eller frelste Landet i Uaar, *gerði mönnum arbót*, som man derom dengang udtrykte sig (Fornm. Sögur 2 p. 74). Forbedring i Klædedragt benævnes *búningsbót* i Áns saga bogsveigis c. 2, Fornaldar Sögur Norðrlanda 2, p. 329; saaledes betyder ogsaa *hugarbót* Sindsforbedring eller Tröst (see Sv. Egilssons Lex. pöðt. ant. lingvæ sept. under *bót* p. 71). I Olaf Kyrres Tid anvendtes i Nidaros en stor Klokke til at sammenkalde Gillebrødrene, hvilken benævntes *Bæjarbót*, der udlægges Byens Pryd (*oppidi ornamentum*, see Fornm. Sögur 6 p. 440). At Verbet *bæta* har en lignende Betydning sees af Eymundar Saga (c. 1, Fornm. S. 5 p. 267, Ant. Russes t. 2 p. 174), hvor det siges om Olaf Haraldson og Eymund Ringson, at disse to Fostbrødre i deres Ungdom vønnede sig til alle de Ildretter, *er karlmann bætti*, som prydede en Mand.

Indskriftens Slutning, een Linie i bred Indfatning ligesom i Baand.

De her vedföiede Afbildninger fremstille den fuldstændige Indskrift paa begge Sider¹⁾:

Med latinske Versalier bliver denne Indskrift at læse saaledes: KURMR: KUNŪKR: KARFI: KŪBL: FAUSI²⁾:

¹⁾ Paa den forreste Side ere nu ved Afstødning enkelte Træk beskadigede; denne Beskadigelse fandtes ikke i Worms Tid, hvis Afbildning har disse Runer fuldstændige, men derimod i Abildgaards 1771. Den her meddelte Afbildning viser ved fulde Streger hvad der endnu er synligt af disse Runer. For Nøiagtigheds Skyld tilføies iøvrigt her Pastor Kemps Bemærkninger derom: „I anden Linie er af anden Rune Hovedstaven og den venstre Deel af Tværstregen tydelig, den høire Deel derimod næsten udslettet; den tredie Rune er saa at sige ganske udslettet, den fjerde Rune sees tydelig nok. Af tredie Linies anden Rune sees Hovedstaven tydelig, Tværstregerne derimod ere næsten udslettede; af den tredie Rune er den venstre Hage næsten udslettet, Hovedstaven og høire Hage ere derimod tydelige.” — ²⁾ Den 11te Rune i første Sides anden Linie havde Adam Müller givet med en Tværstreg paa Hovedstaven (†), medens derimod Worm og Abildgaard her have alene N. Jeg antog denne Tværstreg, som maatte antyde et †, der ikke her kunde passe, for en tilfældig Ridse i Stenen, og bad derfor Pastor Kemp nøie at eftersee denne Rune, om der fandtes nogen Tværstreg paa

AFF: ÞURVI: KUNU: SINA: TANMARKAR: BUT.

Omskreven efter sædvanlig islandsk Orthographie: Gormr konúngr gerði kumbl þetta (þessi) eftir Þyri, konu sína, Danmarkarbót, d. e. Kong Gorm gjorde denne Høi over sin Kone Thyre Danmarks Pryd.

GORM DEN GAMLES MINDESTEEN I JELLINGE.

KONG GORMS MINDESTEEN er ligeledes af Granit; dens Grundflade danner en Trekant, hvis ene Side med Hoveddelen af Indskriften har forneden en Brede af 8 Fod 10 Tommer, den anden, hvorpaa en phantastisk Dyrefigur, 5' 2" og den tredie, hvorpaa en Christusfigur, 5', altsaa den hele Steen 19' i Omkreds forneden. Stenen, hvis Høide over Jorden er 8' 2" gaaer pyramidalsk op i en Spids. Paa den anden Side er foroven til venstre et stort Stykke borte, omtrent 1' i Høide, 13" i Længde og 8" i Brede eller Dybde.

Paa den første Side findes den største Deel af Indskriften i fire ved dobbelte Tværstreger fra hinanden adskilte Linier. Tværstregerne udvikle sig for Eaderne i Snoninger, der fortsættes ovenfor Indskriften. Den her i Texten p. 318 tilføjede Afbildning fremstiller denne Side af Stenen med Hoveddelen af Indskriften, der fortsættes og fuldføres paa de tvende andre Sider.

dens Hovedstav, hvilken i saa Fald rimelig kunde være vendt den modsatte Led, betegnende \dagger , ei \ddagger . Hr. Kemp bemærker at der staaer tydelig \mathfrak{N} og aldeles sikkert at den første Stav ikke har Tværstregen for \ddagger , ihvorvel man kan skjelne Grunden til at denne Rune er tegnet saaledes, da der neden for Stavens Midte findes en tilfældig Ridse i Stenen. Om derimod denne Runes forreste Stav har ovenover denne tilfældige Ridse, altsaa paa Stavens Midte, en den modsatte Vei vendende Tværstreg (\ddagger), tør han ikke bekræfte og heller ikke benægte, da der virkelig „sees Spor af en saadan Streg“.

Paa den anden Side, af hvilken en Afbildning her meddeles tab. XIII, sees et phantastisk firføddet Dyr, der har nogen Overeensstemmelse med det paa Londoner-Stenen fremstillede, hvis lignende Kløer dog ere noget mere udførte; det har, ligesom dette, en fremstaaende omböiet Tunge men opreiste Takker. Halen ender sig i en firdeelt Svands; omkring Dyrets Hals, Krop og Hale er snoet en fuldstændig Slangefigur med Hoved og Hale.

Den anden Side adskilles fra den tredie af en Slags dobbelt gothisk Söile, der er dannet af tvende Snoninger. Disse udvikle sig i fortsatte Slynngninger og Snoninger, der tjene som Indfatning af de paa de tvende Sider anbragte Forestillinger. Underneden denne Indfatning fortsættes Indskriften med een Linie paa den anden Side og sluttet ligeledes med een Linie paa den tredie.

Paa den tredie Side, som er her afbildet tab. XIV, forestilles en skægget Mandsfigur med en ved Kors betegnet Glorie omkring Hovedet. Denne er upaatvivlelig en Christusfigur; dens aabne Arme synes ikke at være udstrakte men kun betegnende. Den er iført en snævert sluttende kort Kjole, og Benene synes at være ubedækkede. Slynngninger, der have Lighed med Slangesnoninger, skjönt dog intet Slangehoved her er synligt, omgive Figuren til alle Sider og omfatte tillige saavel Kroppen som Armene.

Indskriften paa den første Side er ved de ovenanførte tidligere Undersøgelser bragt til næsten fuldstændig Klarhed¹. Ordene († eller) ††: †† i 4de Linie, som tidligere vare urigtig aftegnede (hos Worm ††††), læste, ligesom Arendt tid-

¹) Ved den 16de Rune i anden Linie Φ bemærkes, at Adam Müllers Tegning her forneden har to smaa Hager, som skulde antyde Λ ; disse have hverken Worms eller Abildgaards Afbildninger, og de maa derfor antages tilføiede i en senere Tid, upaatvivlelig af en Rune-Dilettant, der ikke har forstaaet Oldsprogets Former; de have altsaa ingen Værd og maa udelades.

ligere, Finn Magnusen, efterat Indskriften var rensset, upaatvivlelig saaledes rigtig, og Adam Müller har ligeledes gjen-givet dem i sin Tegning, ligesom Pastor Kemp har, efter min Anmodning, netop nøie efterseet disse Ord og derved gjort den Bemærkning, at der mellem det forangaaende Navns Slutningsruner R og Begyndelsesbogstavet I er en paa den nedenstaaende Afbildning bemærket Udspaltning i Stenen, rimeligviis foranlediget ved et Skilletegn, som der har været anbragt. Midtstregen i det andet Ords Slutningsruner A er nu aldeles usynlig, og Figuren viser sig som A. Af disse Ord gav Finn Magnusen den Fortolkning at Iþ er det relative Pronomen is, es, der siden gik over til at blive es, og HþA, sóA, Imperfectum af *sverja*, sværge. Han formente nemlig at der sigtedes til den Ed, Kong Harald høitidelig aflagde om at antage og befordre den christne Tro. Rask, som bemærker: „Der kan ingen Tvivl være om Læsemaaden Iþ: HþA“, har rimeligviis ogsaa bifaldt denne Fortolkning af den, da han ikke ytrer nogen derfra forskjellig Anskuelse. En anden Sprogforsker¹ har fortolket det andet af disse Ord ved sA, sig, der altsaa skulde svare til *sér* efter sædvanlig islandsk Skrivemaade. En tredie ogsaa fortrinlig Sprogforsker² formener at Iþ er Verbet es, er. Det er vistnok utvivlsomt at de nævnte Ord i Runeindskriftens Tidsalder kunne have været og virkelig have været anvendte i de af disse Granskere angivne Betydninger. Udtryksmaaden forekommer mig dog ikke ved nogen af dem ganske rimelig, og jeg vil til nøiere Overveielse fremsætte en fjerde Forklaring, som man neppe heller strax vil skjænke sit Bifald, men som dog har det for sig, at den

¹) Danmarks Historie i Hedenold af N. M. Petersen 2 p. 153.

— ²) Kortfattet Fremstilling af den ældste nordiske Runeskrift af P. A. Munch, p. 38.

SKULTI FARA TIL IKLANÞS, efter almindelig Retskrivning: „sá er varð dauðr á Jótlandi en skyldi fara til Englands”.

Det kunde ogsaa være tænkeligt at der oprindelig ikke har staaet **††**, som dog er en noget tvivlsom, neppe i ældre Runeindskrifter forekommende, Form, uagtet man vel senere finder **†**, men alene: **†**, som oftere træffes, f. Ex. paa den ene Steen i Nykirke Sogn, Jónákens Herred i Södermanland (L 895, B 771), som tvende Brødre havde rejst til Erindring om deres Broder Svire eller Sverre, som døde i England: **†** : **†** : **†** : **†** : **†** : **†** d. e. **AS VARÞ TAUTR O IKLANTI**, efter almindelig Skrivebrug „es varð dauðr á Englandi”. For at betegne at det følgende Ord var en tilføjet Forklaring af det alt staaende forældede Ord, har Runeristeren forlænget Skilletegnet (:) til en Streg og udhugget et nyt Skilletegn foran, der har foranlediget den omtalte Udspaltning. Arendt allerede har læst disse to Ord **†** : **†** og antager at den foregaaende Streg er en mislykket Rune, der ikke skulde medtages ved Læsningen; han har bemærket at dens Afstand fra den følgende Character er lidt større end sædvanlig. Uden at antage noget Tidsforløb inden den paafølgende Slutnings Indristning kunde man ogsaa antage at den her ommeldte Misristning af **†** istedenfor **†** har foranlediget Risteren til strax at tilføje **†**, for at Meningen sikrere skulde kunne fattes.

De 4 sidste Runer i fjerde Linies Slutningsord ere temmelig utydelige i Tegningen og have af flere været ansatte for ulæselige. Imidlertid har Hr. Kemp gjentagne Gange under fordelagtig Belysning tydelig kunnet see disse Runer og, naar Belysningen faldt skarpt paa dem, kunnet sikkert forfølge Trækkene, om hvis Læsning der vistnok ingen Tvivl kan være.

Indskriften i Linien underneden Dyrefiguren paa den anden Side er ogsaa tidligere læst og utvivlsom¹.

I Slutningslinien under Mandsfiguren paa tredie Side har man derimod alene gjengivet det første Ord, den første Rune af det andet Ord og Slutningsordet; af de midterste 8 eller 9 Runer bleve kun enkelte svage Træk med Usikkerhed bemærkede.

Vor første Runolog og efter ham vor første nordiske Sprogforsker har, som ovenfor bemærket, hver især underkastet selve Monumentet en nøiagtig Undersøgelse, men ingen af dem har dristet sig til at udfylde Lacunen og, saavidt mig bekjendt, heller ingen anden før eller efter dem. Noget vovelig og uden stort Haab om et gunstigt Resultat syntes derfor et Forsøg paa at udfinde hvad der har staaet at maatte blive. Imidlertid forekom det mig, især da dette Mindesmærke hører til vore allervigtigste her i Danmark, at man ikke burde meddele denne Indskrift uden at gjøre et fornyet Forsøg. Lærdom og Skarpsind til at fortolke en vanskelig Text er ikke altid forenet med Æde til at skimte halvt-udslidte eller forældede Træk; hertil kommer at man ved fortsat, ofte gjentagen Betragtning af en saadan næsten halvt-udslettet Indskrift under forskjellig Belysning, ikke alene naar den er beskinnet af Sollyset men ogsaa efter Solnedgang, dog muligen kan have den Tilfredsstillelse at skimte enkelte forhen ubemærkede Træk. Det gaaer i den Henseende med forvittret Lapidarskrift

¹) Alle Runerne i denne Linie ere tydelige og den sidste har baade Worm, Abildgaard og Adam Müller gjengivet som V, men da den i A. Fabricius's Illustreret Danmarks Historie meddelte Radering her har † med Tværstregen noget lavere end paa den foregaaende Rune, eftersaa Hr. Kemp denne Linies Slutningsrune og bemærker at der staaer „aldeles tydelig V uden at der er mindste Spor af nogen Tværstreg over Linien, hverken forsætlig eller tilfældig“.

ligesom med de udslidte eller afblegede Skrifttræk i Skindbøger og paa gamle Papirsblade, hvor man ved oftere gjentagne Forsøg stundum kan læse meget endog med Sikkerhed, som man første Gang havde anseet fuldkommen ulæseligt.

Foranlediget af saadan Betragtning anmodede jeg Pastor Kemp om at gjøre gjentagne Forsøg paa at spore enkelte Træk. Med største Beredvillighed ydede han mig denne væsentlige Bistand, som jeg meget paaskjønner. Han betragtede Indskriften til forskjellige Tider paa Dagen og under forskjellige Belysninger, ogsaa efter Solnedgang, hvorefter han meddelte mig de Træk, som han troede med Sikkerhed at have opdaget. Jeg havde tidligere ikke vovet nogen Gisning, men i den Tanke, at det andet Ord, der sikkert saaes at begynde med et \uparrow , maatte være et Verbum, bad jeg ham dernæst at eftersee, om Ordet ikke kunde være $\uparrow N$; jeg tænkte nemlig at der maatte staae $tók$ (til), naar det ikke kunde være $N\uparrow$ (lét). Han beskrev nøie hvert synligt Træk og bragde det til Vished, at denne Gisning ikke kunde være rigtig, og jeg lededes derefter ved de betegnede og beskrevne Træk til en anden Fortolkning.

Linien Indskrift dels saaes, dels skimtedes at være som den her gjengives:

: $\uparrow N \uparrow$: $\uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow N$ | $\uparrow \uparrow$: $\uparrow R | \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow$
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 og følgende.

Runerne 1—4 ere aldeles tydelige og allerede af Worm, Abildgaard og Arendt gjengivne. Arendt har dog kun af 4, 5, 6 gjengivet det överste Parti $\uparrow \uparrow$ og, ligesom Abildgaard, af de nærmest fölgende til Slutningsordet aldeles intet. Sögende, som ovenanført, et Verbum i denne Linie, forespurgte jeg mig dog, om ikke den første Rune kunde være \uparrow , men fik den Oplysning at der aldeles ingen Tvivl var om at denne Rune maatte læses \uparrow .

Runen 5 havde Hr. Kemp betegnet som | „fuldkommen tydelig“, ligesom Worm ogsaa havde givet den; men jeg

bad ham, efter at jeg havde fattet Meningen, at eftersee, om der ikke skulde findes den antydede Tværstreg, og han svarede derpaa at der kan føles og tildeels sees en svag Fordybning eller Afskygning i Stenen som en Tværstreg, men at Indskriften paa dette Sted ikke gaaer meget dybt ind i Stenen. Først senere saae jeg at ogsaa Adam Müller havde paa sin Tegning svagt antydet den samme Tværstreg.

Tværstregen over 6 (†) er ganske tydelig, og allerede Worm har her den selvsamme Rune.

Af Runen 7 (†), som Worm har læst l, er Hovedstaven aldeles tydelig og Tværstregen kan temmelig sikkert baade sees og føles, saa at der om samme ikke kan være nogen Tvivl. Derimod skjønnes der ikke at være noget Skilletegn efter.

Runen 8 viser sig kun som en Streg, hvorfra dog kun den nederste Deel er aldeles tydelig; ganske utydelige Spor sees eller tildeels føles af opadgaaende Tværstreger, saaledes som antydet. Med Sikkerhed kunde denne Rune ikke af Hr. Kemp læses. Worm har givet den som ʝ, har altsaa kun seet een opadgaaende Tværstreg, uagtet han har formodet, at det maatte være ʝ.

Runen 9 er temmelig tydelig at see; istedenfor n har Worm her †: , men sin Læsning af denne og de 4 nærmest følgende Runer (†††ʝ) har han anseet for usikker. De tvende Runer, som skulde følge nærmest efter, nemlig Nr. 10 og 11, ere aldeles usynlige, da Stenen der kun er en tabula rasa; det er aldeles umuligt at opdage mindste Spor af nogen Rune paa Pladsen. For en tredie Rune her, Nr. 12, er der kun liden Plads, men en saadan Rune synes dog at vise sig som l, (eller maaskee som †, ikke som †). Runen 13 er tydelig at see som †, uagtet dog Adam Müller kun har vovet at gjengive en yderst svag Tværstreg til høire n. Runerne 14 og følgende ere, som tidligere bemærket, aldeles tydelige.

For at have en Forestilling om Forholdet, bemærkes, at hele Linien udgjør 3' 9"; fra Rune 4 til 13, begge inclusive, 1' 8½"; fra Rune 8 til 13, begge inclusive 1' 1".

Efter de saaledes meddelte Oplysninger skulde man vist ikke ansee det for en meget vovet Gissning at supplere Pladserne 10 til 12 *NY* og at læse hele Linien:

: AUK : TANAFULKIT : KRISTNO :

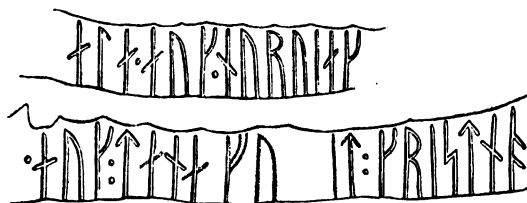
KRISTNO kan ikke være Substantivet, der hedder *kristni* og er foeminin; men det kunde være Adjectiv i Dativ neutrum, og det foregaaende Substantiv maatte da ogsaa være Dativ, følgelig Pladsen 10 til 12 kun udfyldes med de to Runer *NY*, hvilket, som ovenfor bemærket, vel kan passe efter Pladsens Brede, og dernæst maatte Slutningsrunen i Ordet ikke læses som *↑* men som *l*, uagtet den dog forekommer at være tydeligt *↑*. Imidlertid, om man ogsaa kunde læse saa, skjønner jeg ikke at deraf kan udbringes nogen rimelig Mening.

Antager man derimod *YRIHTT* for Verbets Infinitiv præsens, ledes man til en Fortolkning, der, saavidt jeg skjønner, kan have Sandsynlighed for sig. Et saadant Antagende bestyrkes ved det selvsamme Infinitivs sikre Forekomst i en anden Runeindskrift, nemlig paa Frösö-Stenen i Jämteland (L 1085, B 1112, W 522), hvor der siges om Austmod Gudfastson (*ANHTYTHA YNDYHTTALAHT*) at **HT NT YRIHTT HTHTT*: HON LIT KRISTNO IOTALONT, hvor saaledes *þ* i flere Ord forekommer istedenfor det sædvanlige *t* eller *d*: „hann lèt kristna Jämtaland". Iøvrigt bemærkes at Runen *þ* i danske saavel som svenske Runestene oftere bruges for *t* til at betegne samme a-Lyd, der vistnok her er Tilfældet ligesom i Ordet *HTA* ovenfor, naar den af mig foreslaaede Fortolkning antages.

Naar denne Læsning hylles, bemærker man at der i Slutningslinien intet Verbum findes, hvoraf Infinitivet KRISTNO kan afhænge; man henvises saaledes til det paa Indskriftens

Hovedside sidst forekommende Verbum *VANN*; *vinna* betyder overvinde, erobre, bemægtige sig, *superare, occupare, potiri*, og det har her i denne Betydning de to Objecter „Danmaurk ala” og „Nurviag”, ligesom der paa en Runesteen paa Lunds Gjerde, Valbo Sogn i Gestrikland (L 1050, B 1100) siges om Ibiurn, at han „vant Selalant ala”; dernæst betyder det ogsaa udrette, opnaae, fuldføre, *efficere, patrare, assequi*, og i denne Betydning staaer det her med Infinitivet i Slutningen; *VANN KRISTNA* er det samme som *kristnaði*, aldeles ligesom, for blot at nævne et Par Exempler af mange, i Vegtamskviða i den ældre Edda (IV 5—6, der dog er tagen af en Papirsafskrift og maaskee mindre autentisk) *vann at vinna eið* er det samme som *vann eið* og i Skáldhelga-rímur, som høre til de ældste Digte af denne Digtart (I 52, Grönlands historiske Mindesmærker 2 p. 458) *vann leita* er det samme som *leitaði*. I Rekstefja, som Skjalden Hallarsteinn i det 11te Aarhundrede forfattede om Kong Olaf Tryggvason (str. 11, Scripta historica Islandomm vol. III p. 250) siger han om denne at han „*vann kristnat Ísland, Grænaveldi ok Eyjar*”, kristnede Island, Grönland og Öerne, hvor altsaa Verbet *vann* forekommer i den selvsamme Betydning med Participiet. Det er troligt at Runeristeren netop har villet anvende denne Participform, der saaledes sees at være brugt aldeles i samme Forbindelse og Betydning i eller nær ved hans Tidsalder, hvortil der dog ikke har været Plads i Linien, og har han derfor maattet indskrænke sig til at udtrykke det samme med Infinitivet.

Efterat have forudskikket disse Bemærkninger, vil jeg her vedføie en Afbildning af Indskriftens Hovedside i formindsket Maalestok og derunderneden i samme Forhold, for at fremstille hele denne mærkelige Indskrift samlet paa eet Sted, de tvende Slutningslinier fra de andre Sider.

Den hele Indskrift læser jeg, ifølge hvad jeg ovenfor har forklaret, saaledes, udtrykt med latinske Versalier:

**HARALTR : KUNŪKR : BAÐ : GAURUA : KUBL :
 FAUSI : AFT : KURM : FAÐUR : SIN : AUK : AFT :
 ÞIURUI : MUÐUR : SINA : SA : HARALTR : [AS :
 SOR : UAN . TANMAURK : ALA : AUK : NURUIAK :
 AUK : TANAFULKIT : KRISTNO.**

Omskrevet efter den for Olddansen senere indførte almindeligste islandske Skrivemaade, bliver denne Indskrift at læse saaledes, hvorved imidlertid maa bemærkes, at mange af de ældste islandske Haandskrifter have Ordene „baþ, gaurva, faþur, danmaurk” skrevne tildels eller aldeles som i Runeindskriften:

Haraldr konúgr bað göra kumbl þetta (þessi)¹ eftir Gorm, föður sinn, ok eftir Þyri, móður sína, sá Haraldr es (s: sá er) vann Danmörk alla ok Norveg ok Danafólkit kristna.

D. e. Kong Harald lod gjøre denne Høi efter sin Fader Gorm og efter sin Moder Thyre, den Harald som vandt (blev Herre over) hele Danmark og Norge og (udførte det Værk) at kristne (d. e. kristnede) Danefolket.

Det maa ved Kong Gorms Mindesteen bemærkes, at Forestillingerne paa dens anden og tredie Side ere udførte ganske i den samme Smag som bemærkes i de i Thyre Danebods Gravhøi fundne Gjenstande, hvorved saaledes Runestenens Udførelse henvises til samme Tidsalder.

¹) I Gróugaldr i den ældre Edda (str. 1) forekommer det sammensatte Ord „kumbl-dys”; *dys* svarer i Betydning til det græske *σλος*, opkastet-Høi, *agger*, og det persiske *diz*, en Høi (jfr. det svenske *dös*, en Høstak); *kumbl* betyder vel oprindelig en Dyng (cumulus), navnlig en Steendyng, Steensætning; *kumbl-dys* er da en Steen-Dysse og, ligesom senere *kumbl* særskilt, en over en steensat Grav opført Gravhøi; „kumbl þausi” antager jeg her brugt i plur. med denne Betydning i collectiv Forstand, og at der ligeledes i Indskriften paa Thyre Danebods Mindesteen (ovenfor p. 307) maa læses „kumbl þausi” og ikke þusi, forklaret þusi = þonsi, acc. sing. masc., da *kumbl* er neutr. Paa samme Maade finder man Ordet i collectiv Forstand anvendt i Flertal paa andre Runestene: L 1383, 1265, 1264 og paa Löfstalund-Stenen (ovenfor p. 237, jfr. p. 235): kübl þausi, þisi, þesi; medens det dog ogsaa stundum forekommer i sing.: L 895, 896: kuml þatsi og L 331: kübl þita.

**TILLÆG TIL DE HISTORISKE EFTERRETNINGER
OM SÖBORG, AF C. F. WEGENER.**

(Jfr. nærværende Annaler 1851 S. 215—376).

Kjøbstenen Söborg førte i det sextende Aarhundrede et Segl, hvori man saae et Slot med tre Taarne, idetmindste paa den ene Side omgivet af en Brandmuur. Forsaavidt man torde antage, at denne Afbildning maatte give en Slags Prospect af selve Slottet, vilde Seglet være et ganske interessant Bidrag til dets Historie. Da der nu i det Kongelige Geheimearchiv (Saml. Christianus IIus Nr. 43) bevares et af Borgermestre, Raadmænd og Borgerskab i Söborg den nittende August 1519 udstedet Brev, hvis Segl endnu er i nogenledes uskadt Stand, saa meddeler man her dette.

Det utrykte Brev, hvortil dette Segl hører, meddeles tilligemed samme.

Vij Burgemestre, Roedmend oc menighedt wdij Söborgh
kendis oc wittarlicth göre met thette wort opne breff, ath he-

derlig mand her knudt matensön, wor keriste nadige herris Cappellann, haffuer nw wæreth hoess oss och handlet met oss om then Scise oc giffuit oss hans nadis willij tiil kende ther om. Tha haffue wij alle welwilleghen Indgoet, Samtöcth oc fulburd Same Scise wd at giffue oc holle widt machth met alle puncte oc artickle, som hanss nadis breff oc scriffther paa giordt Inneholler oc wduise i alle made, Som gode tro vndersate höör ath göre. Ath saa er i sandhed oc tiil ydermere witnesburdh Trycke wij wort byss Signete nedhen paa dette wort apne breff. Giffuit i Söborigh fredaghen neath effther wor ffrue dag assumptionis, Anno dñi mdxix.

Originalen er Papir med Seglet paatrykt i grönt Vox. Randindskriften, som deels er beskadiget, deels ganske ulæselig, kan man dog neppe være i Tvivl om: SIGILLVM COMMVNITATIS SYOBURGENSIS.

RÄTTELSEN till de tre Svenska afhandlingar i Annalerna,
nr. 130—248.

S. 139, L. 20: eget *læs* egt. S. 141, L. 32: hafva kunna *læs* kunna hafva. S. 147, L. 14: bara *l.* bana. S. 149, L. 11: *foire l. föire*. S. 159, L. 15: 13—14 *l.* 10—11. S. 188, L. 26: R|'↑ *l.* R|'↑|. S. 206, L. 12: förskriftliga *l.* för-handskriftliga. S. 219, L. 20: Guta-lag *sinni l. Guta-lag senni och sinni*. S. 222, L. 30: det förnämsta målet *l.* ett af de förnämsta målen. S. 225, L. 15: *Isl. söla l. Isl. söla* är. S. 226, L. 23: Tab. XI *l.* Tab. IX. S. 231, L. 23: *Veniödr l. Veniödrödr*. S. 233, L. 32: gång och *l.* gång förekommande och. S. 237, L. 17: *þau l. þessi*. S. 243, L. 4: Jörundr *l.* Jörundr; L. 15: Jörundr *l.* Jörundr; L. 20: in-skriften *l.* inskriften. S. 246, L. 11: i den *l.* i dem.

INDHOLD AF AARGANGEN **1852.**

	Side
1. Saga Játvarðar konungs hins helga, udgiven efter islandske Oldböger i Grundtexten med dansk Oversættelse af C. C. Rafn og Jon Sigurdsson	3.
(hertil tab. I Facsimile af Skindbogen Nr. 5 i fol. i det Kongelige Bibliothek i Stockholm.)	
2. Geographiske Oplysninger om de i Sagaerne forekommende skotske og irske Stedsnavne, ved P. A. Munch	44.
3. Nogle Bemærkninger om „málaspjót“, „málajárn“ og de beslægtede Ord af Gisle Brynjulfsson	103.
4. Hvor stod Lyrskovslaget? af J. J. A. Worsaae	122.
5. Om Gotlands äldsta fornlemningar; af Carl Säve (föredraget i Sällskapetets möte den 26te Augusti 1852; med grundteckningar tab. III och IV)	130.
6. Alskogs-stenarne på Gotland; af Carl Säve (med afbilder tab. V—VII a)	171.
7. Nyfunna Svenska runinskrifter; af Carl Säve	207.
I. Runinskrift & en gammal Ljuskrona i Hväte kyrka på Gotland tab. VII b.	
II. Runstenar från Södermanland: i Salems socken tab. VIII, Grödinge socken tab. IX—XI (jfr. Rättelserne S. 321).	
8. Om några nordiska metall-legeringars sammansättning, af N. J. Berlin	249.
9. Några materialier för bedömandet af sammanhanget mellan de antika bronsernas sammansättning och ålder, af N. J. Berlin	254.
10. Bemærkninger om en dansk Runesteen fra det ellefte Aarhundrede, funden midt i London; ved C. C. Rafn (med Afbildning tab. XII)	271.
11. Bemærkninger om Gorm den Gamles og Thyre Danabods Mindestene i Jellinge; ved C. C. Rafn (med Afbildninger tab. XIII—XIV)	301.
12. Tillæg til de historiske Efterretninger om Søborg, af C. F. Wegener	320.

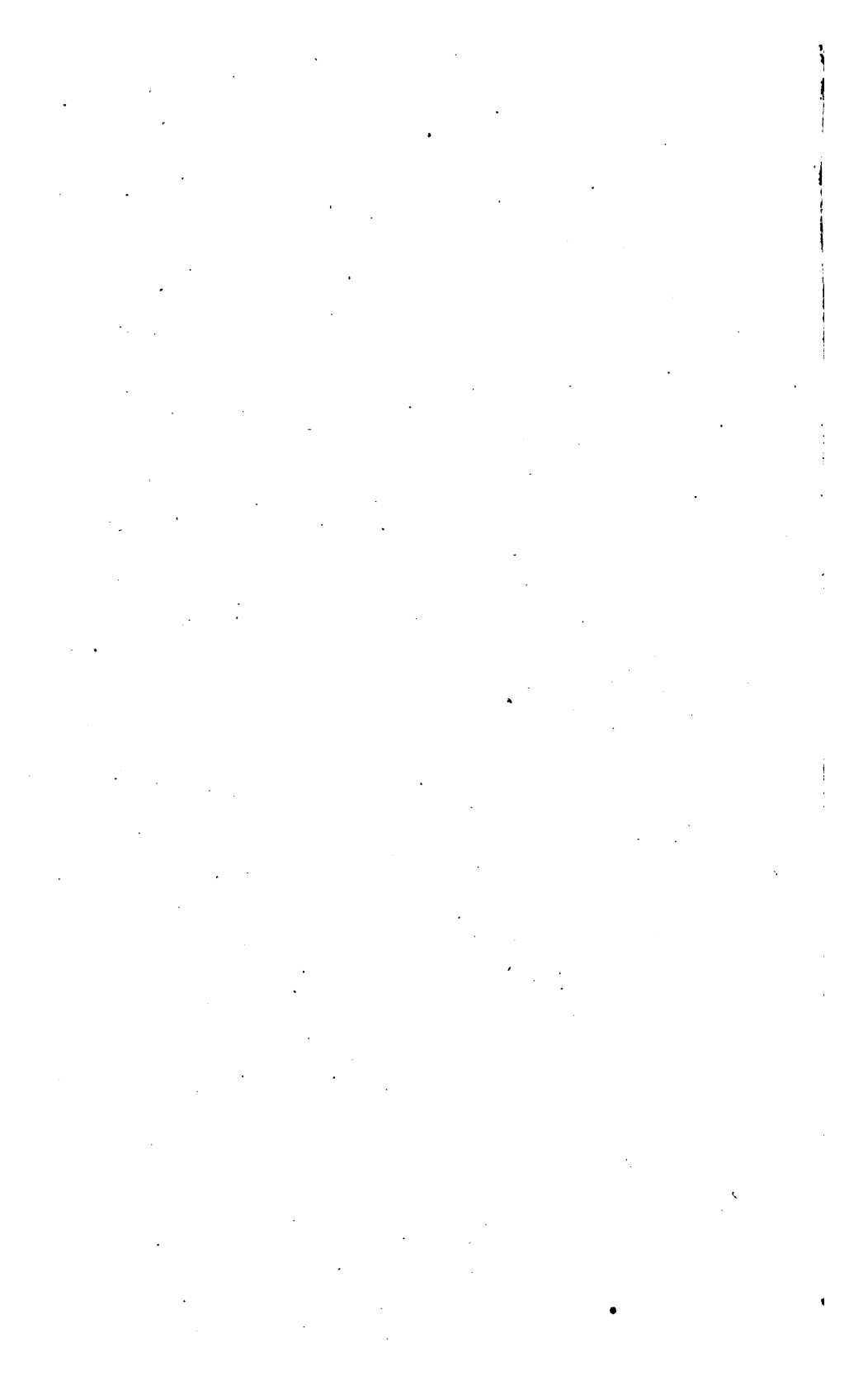
UDSICHT OVER AFBILDNINGERNE.

- Tab. I. Facsimile af Játvarðar saga konungs hins helga, af den islandske Skindbog Nr. 5 i fol. i det kongelige Bibliothek i Stockholm (jfr. S. 8, 10—12).
- Tab. II. Facsimile af Ósvalds saga konungs hins helga, af den islandske Skindbog Nr. 3 i fol. i det Kongelige Bibliothek i Stockholm. (Denne Saga udgives i Annalerne for 1854, og henvises betrøffende denne Oldbog til de Udgaven der forudskikkede Bemærkninger).
- Tab. III. a) Fliskummel Stori Haug og Grafskepp vid Landsnæsa på Fårö, Gotland, jfr. S. 143. b) Kummel af gråsten och kalkflisor vid Aines-Torpet på Fårö, jfr. S. 143. c) Stenkretsar vid Skallu-Haug på Lang-akur, Fårö, jfr. S. 143—144.
- Tab. IV. a) Stensättningar på Gål-Rum i Alskog, Gotland; jfr. S. 145—146. b) Skeppsättningar vid Aikes Myr i Lau, Gotland; jfr. S. 150.
- Tab. V. Alskoga-Stenen på Gotland; jfr. S. 171 fig., 195 fig.
- Tab. VI. Tjängvide-Stenen i Alskogs socken på Gotland; jfr. S. 174 fig., 186 fig.
- Tab. VII. a) Runraden på Tjängvide-Stenen, Gotland; jfr. S. 186 fig. b) Runinskrift å en gammal Ljuskrona i Hvåte kyrka på Gotland; jfr. S. 215 fig.
- Runstenar från Södermanland:
- Tab. VIII. Runsten i Salems socken nära Tumba pappersbruk; jfr. S. 223 fig.
- Tab. IX. — på Uringe Malm i Grödinge socken; jfr. S. 226 fig.
- Tab. X. a) — på Grödinge kyrkogård; jfr. S. 232 fig. b) — nära Skälby i Grödinge socken; jfr. S. 236 fig.
- Tab. XI. — å Öster-bröta egor i Grödinge socken; jfr. S. 241.
- Tab. XII. Dansk Runesteen, funden i August 1852 paa St. Pauls Kirkegaard i London; jfr. S. 271—301.
- Tab. XIII—XIV. Kong Gorm den Gamles Mindesteen i Jellinge; jfr. S. 301—319.

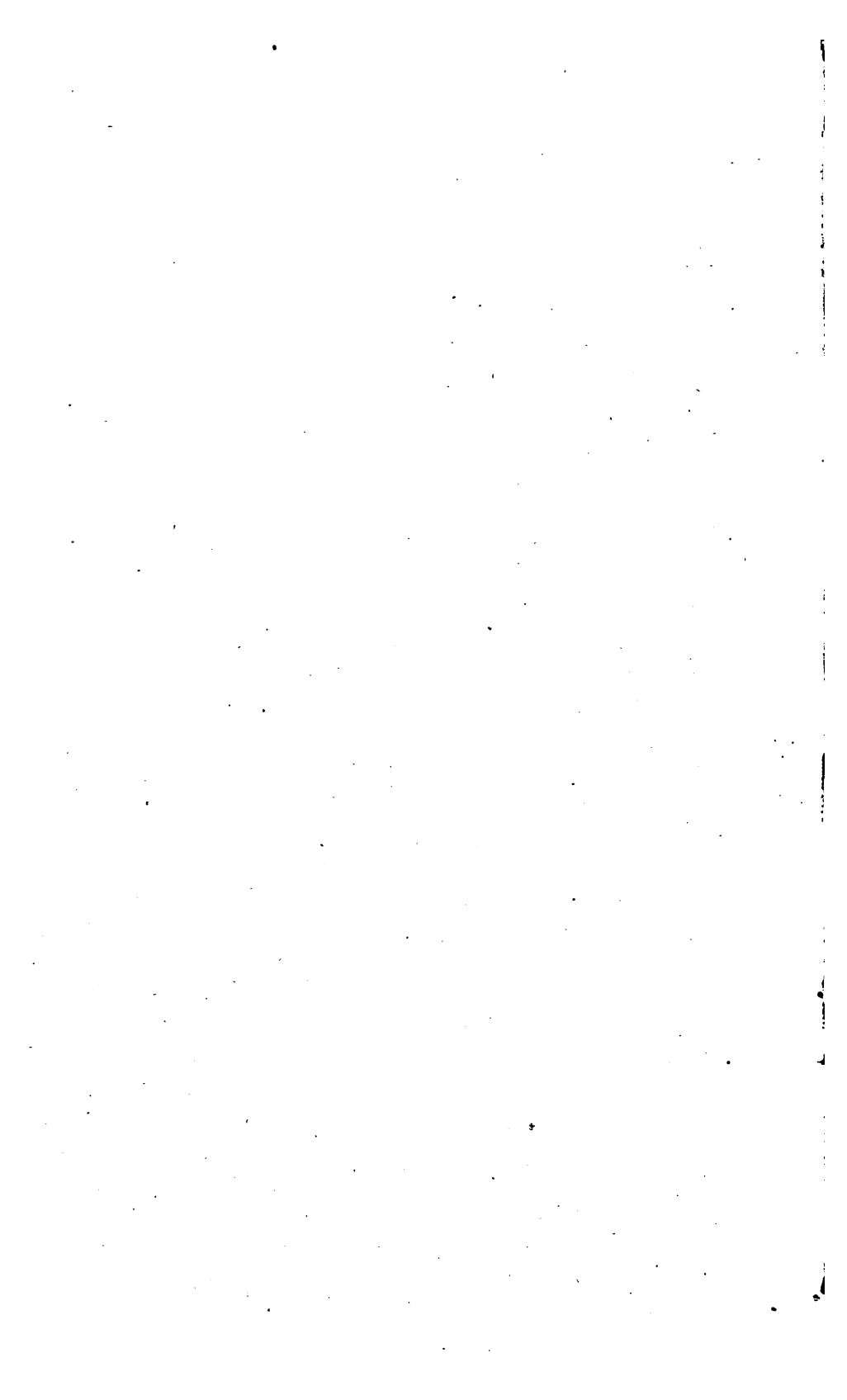
*I Texten findes indsatte Afbildninger af følgende
Gjenstande:*

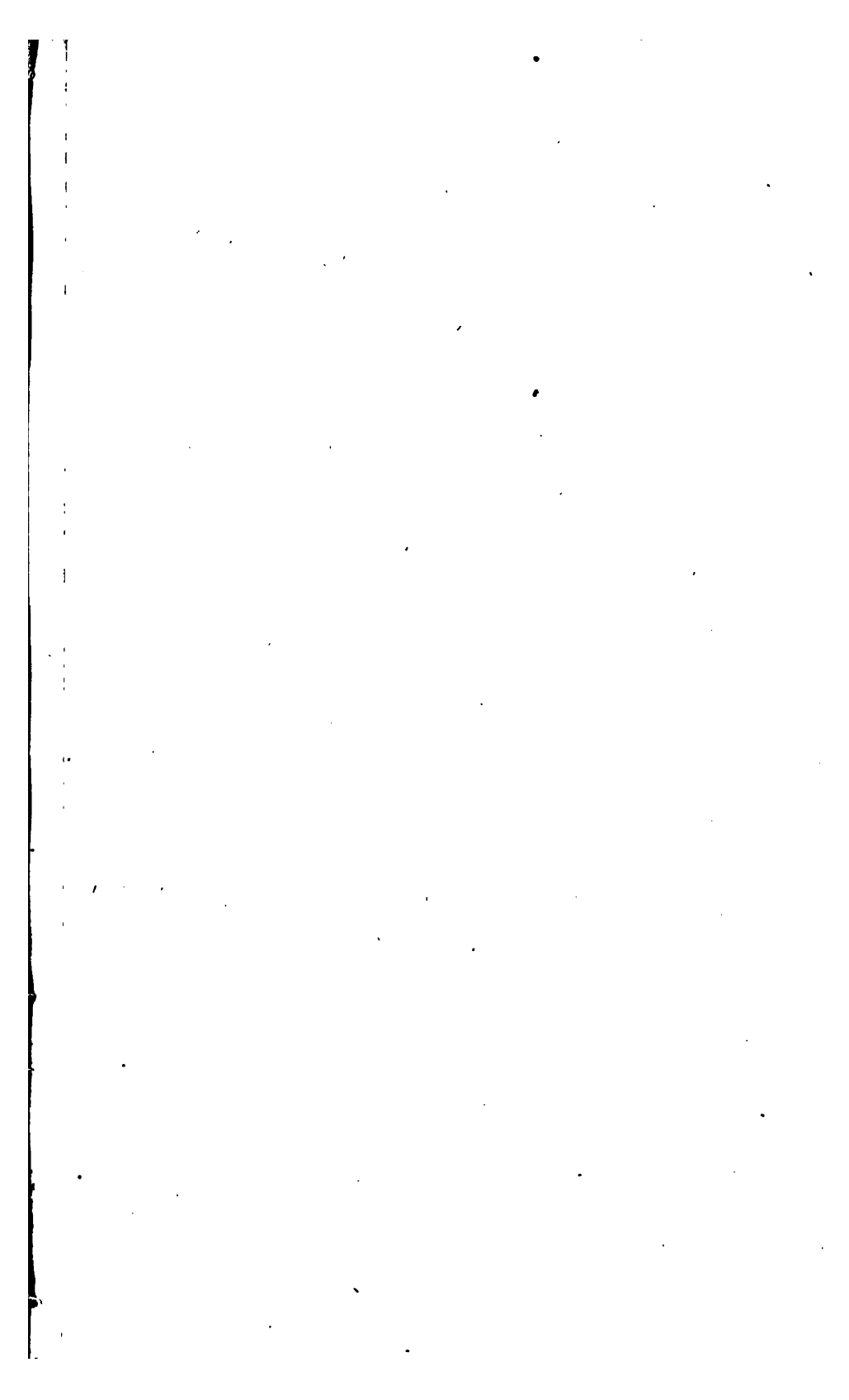
- S. 137. Bautasten i Gothem mellan Nybingels och Bengtebingels, Gotland.
 - S. 139. Ett toppgröpt kummel i Nöli hagin SO om Landsnäsa på Fårö, Gotland. Gråstenskummel vid Tjäliders i Boge, Gotland.
 - S. 140. Stenkista utanför et gråstenskummel vid Gandarfve, Gotland.
 - S. 142. Grafkummel af Kalksten (Fliskummel med den öppnade grafkistan) vid Tjäliders i Boge på Fårö.
 - S. 149. En stor dubbel stenkrets nedom Mattsarfve gård i Lau.
 - S. 150. En stor skärf sten af en skeppssättning mellan Aikes-myr och Mattsarfve i Lau.
 - S. 153. Skeppet på skogen Braidfloar i Levide.
 - S. 155. Skepp vid Friggårds och Landsnäsa på Fårö.
 - S. 157. Tunneformig stensättning i Hablingbo.
 - S. 158. En styckevis stensatt jordvall af aflångt fyrkantig form uti Kauparve-äng i När.
 - S. 278. Indskriften paa den i August 1852 paa St. Pauls Kirkegaard i London fundne danske Runesteen.
 - S. 307. Dronning Thyre Danabods Mindesteen i Jellinge.
 - S. 318. Kong Gorm den Gamles Mindesteen i Jellinge, den förste Side med Hoveddelen af Indskriften og Slutningen af samme fra de tvende andre Sider.
 - S. 320. Kjöbsteden Söborgs Segl under et Brev fra Byens Borgermeutre, Raadmænd og Borgerskab af 19de August 1519.
-

1.
 Rikardar hertoga ap norðmændi. Hon var hylster
 rópur er kallast var diabol hñlet hertoga dom &
 geðs þ heranna þ hñbely þannar ellþi þegar
 æ unga allra helga þu & rþað þ klaustra at u
 ría ob þa munda at elba er hñm þotto helgatter ob
 lifstamaet. Þva & agerar obmuler at gíora þ
 er v þauk & þurpug þ hñpdi þannan afall tñ
 almannas gñs þ hñm þannu & hñm þeðlagna ma
 þ þorugufu þ þmñt noet gñs uana þ þa ma
 rian þ mest þer þla sem hñm emþanþan þottu.
 þottu. Þ þoþm ewangla s sem gñzlu m þell þ
 rena þpnaþar er þ hñlt alla ama cepu þ þu
 þegla þupþoþ m at þer þuar mþnar þemþpe
 þ þer til eigmbuþa þuua eþt aþra þellþþemþ
 þu apþer þottolst alla ama daga. Eþ eþ þ
 er rópur mofur þuþ þs er lñ þagdi þa þil
 at r þot hertoga dom þnorðmændi. Valahm. t.
 hñt er kallast þaþþand. Eñ þ uþo eigmbomþon
 & þet mod þs þuñþillu þot eigmbuþs & uþt
 aþaðaðe þs. Eþ aller hertogar þ norðmændi þ þ
 uþu þuþu þuñ & uar þ þ þaþþand kallast sem aller
 þu þottu. Þer gñzlu þ þm þmñt uþahm.
 þaþ þ þalluñ þuñ mñlþe gñpui ap þlañe &
 þeo gñpui at gñp þuñ þottu ama oþaðal
 þe. Þ þ þm hertogþuñ þom til gñpuiant at maþ
 unþþna & þalade til þnar þuþiga & þallade
 þ þ þna amio. þa lñ þungþm. ær ertu uallav
 o er þuþþgæ at eþ þomþ ap þga at unnu.
 uþa gñpaz emþ þaþ þa reidd þell þuñ un
 gñ hertogþi & þot þ þær þeþe & þell þaþal uar
 & uar þna uar þott s maþaði e er þaþ þe
 tua at auþþopne þþop þuþan aþett em & reþ

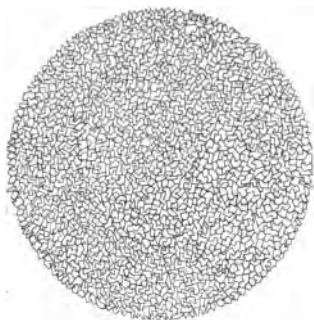
Gaudon & suere þa apt m̃ so þu. en sez h̃n kō.
 hei. bathnade h̃m ei at he lldz þ̃ biōte. ne m̃ la
 h̃m vid nalgas at hamazt & gaga ap vithi e h̃n
 pi vitha at dott h̃n ṽ j b̃u. ept þ̃ læt h̃n boda
 t̃ l̃n avllō l̃nō um̃ am̃d̃ h̃oyd̃igw̃ & læt t̃ ṽ
 m̃ þ̃m ordṽ at þ̃u sic kōnez. Jnā p̃m̃ m̃ so
 uila th̃gt̃ sez h̃ṽ gæthe ap stād kōt̃. & sez þ̃ei
 e t̃ l̃am̃e kōnez allest̃ þ̃ortṽ þ̃i þ̃a ept̃ avfurd
 lde h̃gi & þ̃ṽdu h̃n um̃ eyne ey Gaudō h̃g̃ gūg̃
 a lād ṽp̃ m̃z allē l̃ar polk en þ̃ ṽ lo m̃gt̃ at at h̃n
 h̃ayde þ̃h̃m þ̃e m̃ ṽ avfualldz h̃g̃ h̃ayde Eni þ̃ei
 at Gaudō þ̃em noch l̃angt̃ up̃ m̃ ey h̃ez h̃n h̃p̃ of
 uallōz sic & dōt̃et̃ s̃m̃ h̃ia h̃m verdz h̃n abap̃lga
 veidz & kallar sez h̃n m̃ m̃ avualld h̃g̃ m̃ þ̃m
 ordṽ. þ̃u h̃m otazthe om̃. þ̃u & þ̃m̃ p̃yl̃ñu he
 þ̃a thet̃ m̃ dōt̃ j b̃ṽttu med plærd & ṽṽd̃ h̃p̃
 & þ̃ þ̃ skollō verdz þ̃i at þ̃olā dāṽdā. þ̃a s̃ṽar
 avualldz. ep̃ ei m̃ bet̃ epe ṽ d̃a þ̃a e m̃ þ̃ ei m̃
 mot̃he þ̃o at l̃athe l̃ip̃ m̃at̃ þ̃ m̃ skap̃a & h̃e l̃ag
 a t̃qu sk̃p̃l̃d̃ & e þ̃i þ̃ ed beztha rad Gaudō at
 þ̃u th̃ab̃ h̃e l̃agat̃ & t̃et̃ m̃ l̃anangd̃. þ̃a h̃e w̃
 d̃izt̃ Gaudō & th̃ob̃t̃ þ̃a m̃z þ̃m̃ m̃l̃ozztha &
 m̃þ̃all m̃ liegia s̃m̃d̃ & m̃z þ̃ l̃id̃aztha þ̃a m̃t̃et̃
 avdō s̃tt̃ l̃id̃ so m̃g̃ at h̃n ṽat̃d̃ p̃p̃ ṽt̃ien & olva
 lldz m̃atte l̃ath̃a ṽ h̃n g̃ṽo sez h̃n ṽillde & m̃kte
 l̃id̃. t̃ Gaudō. ñṽe t̃o kōet̃ þ̃i Gaudō at e ṽl̃
 at þ̃u l̃at̃ þ̃i t̃ nape j h̃ṽ x̃ elleñ. s̃k̃t̃o ṽep̃ 6
 avdō s̃ṽar & l̃ag d̃izt̃ allō sk̃p̃l̃de l̃ig̃ l̃ath̃a s̃k̃t̃.
 ñe avfualldz h̃g̃ þ̃igi þ̃ ap̃ l̃m̃g̃d̃e so h̃n m̃e s̃ia
 l̃p̃z s̃ia h̃n m̃ag̃t̃ at h̃n g̃r̃p̃i avllō l̃m̃ṽ polke

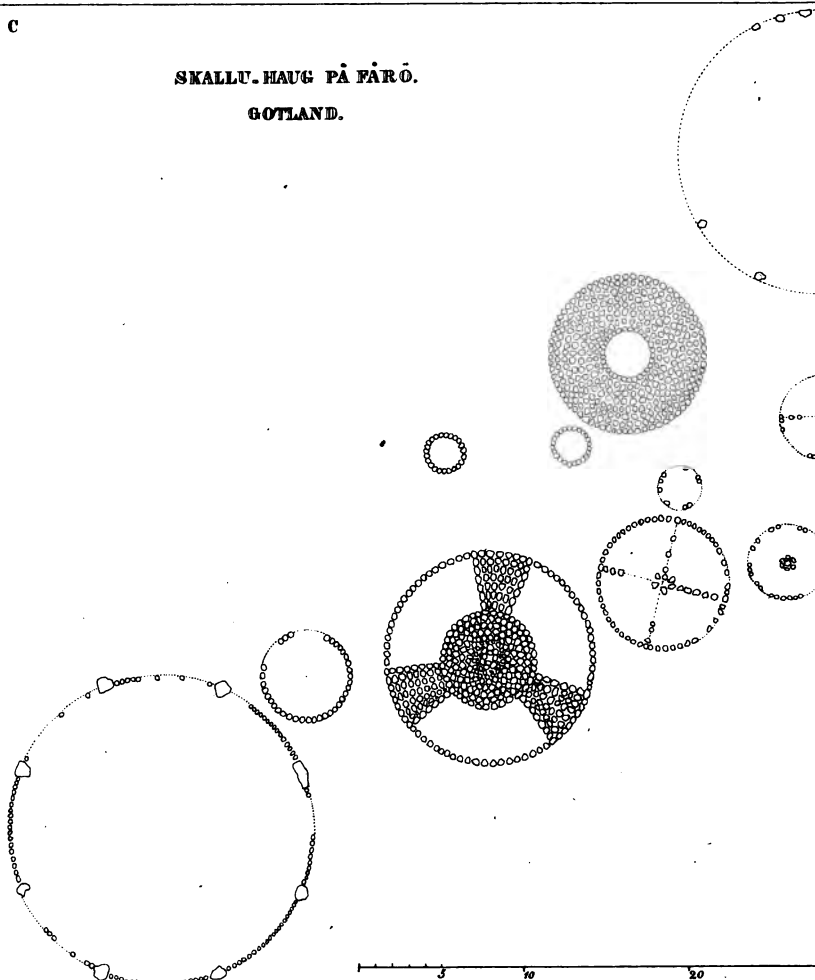
a

**STORI HAUG
GOTLA**

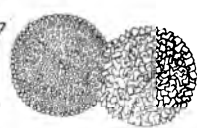
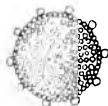
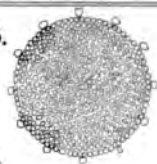
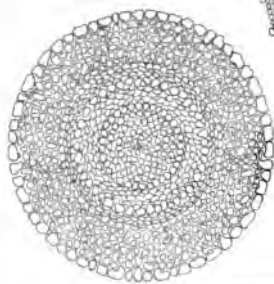
c

**SKALLU-HAUG PÅ FÄRÖ.
GOTLAND.**

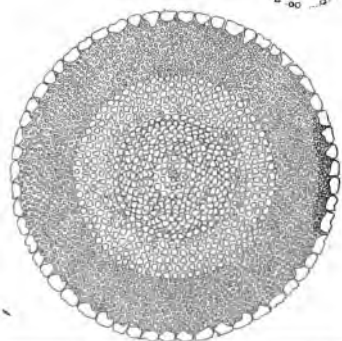
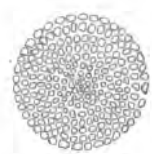
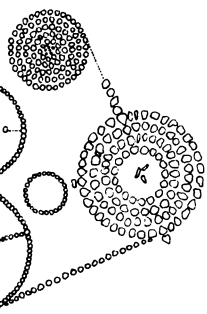
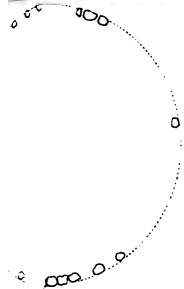
HAUSPÅ FÄRÖ.
ÖTLAND.

b
VID AINES-TORPET PÅ FÄRÖ.
GOTLAND.

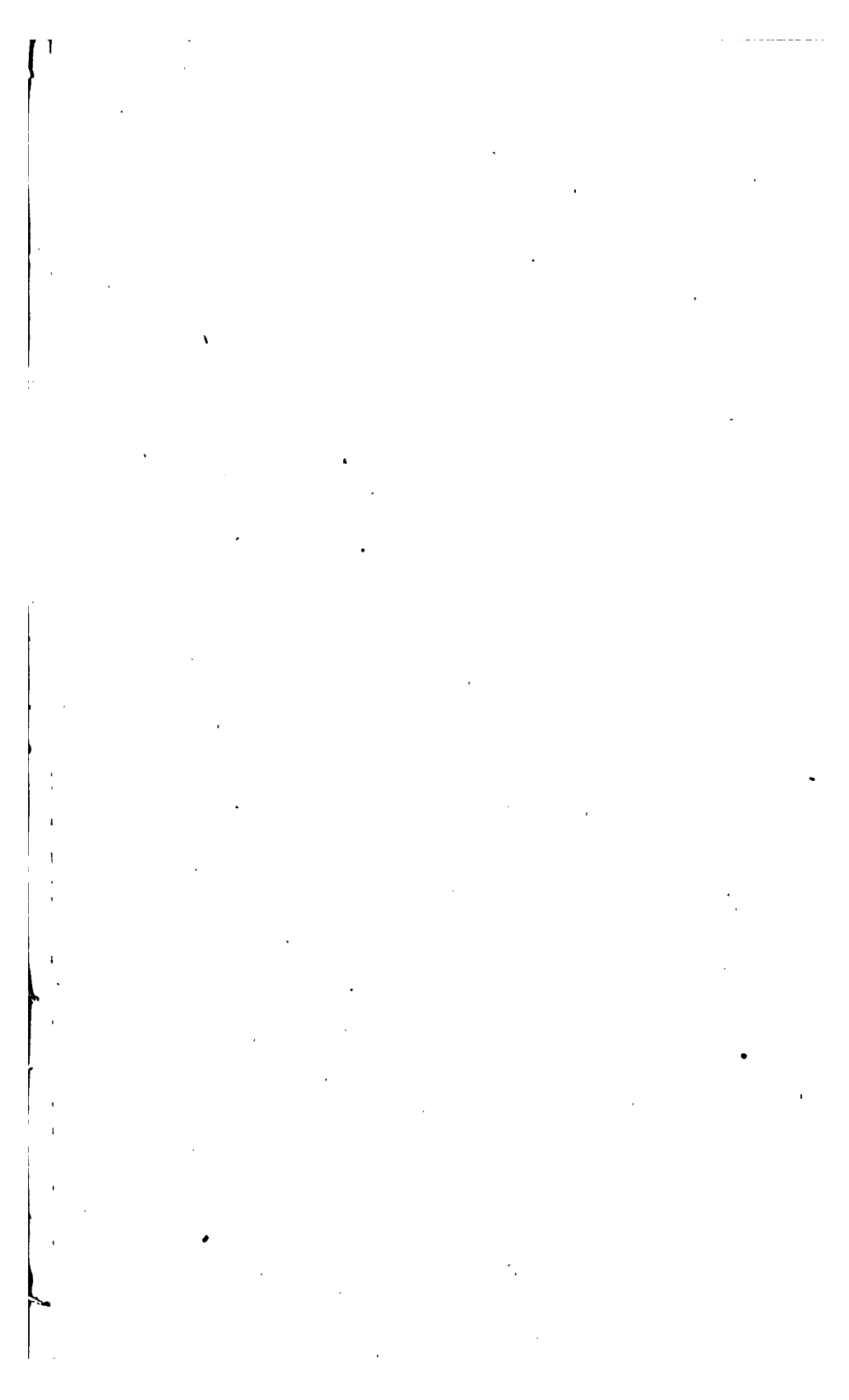
Väg

20 30 40 50 60 So. Al.

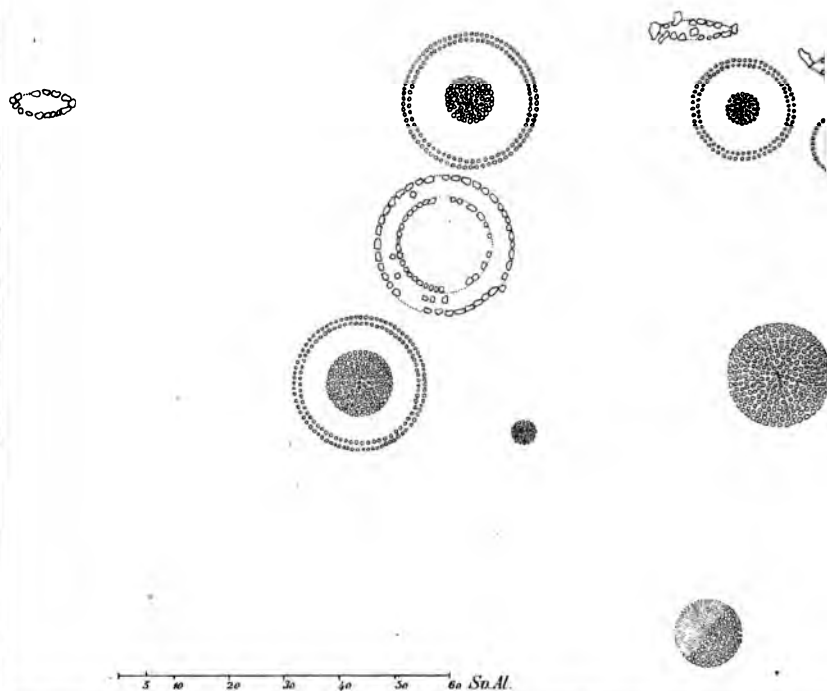
30 40 50 So. Al.

a

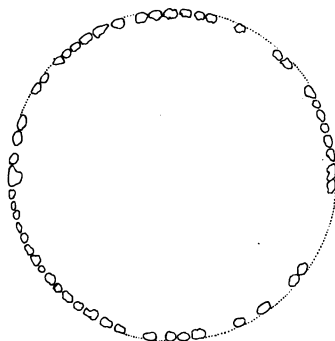
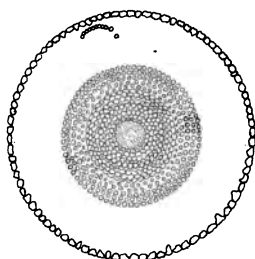
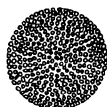
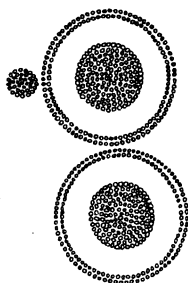
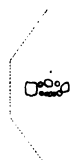
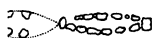
GÅL-RUM I ALSKOG.
GOTLAND.

b

VID AIKES-MYR I LAU.
GOTLAND.

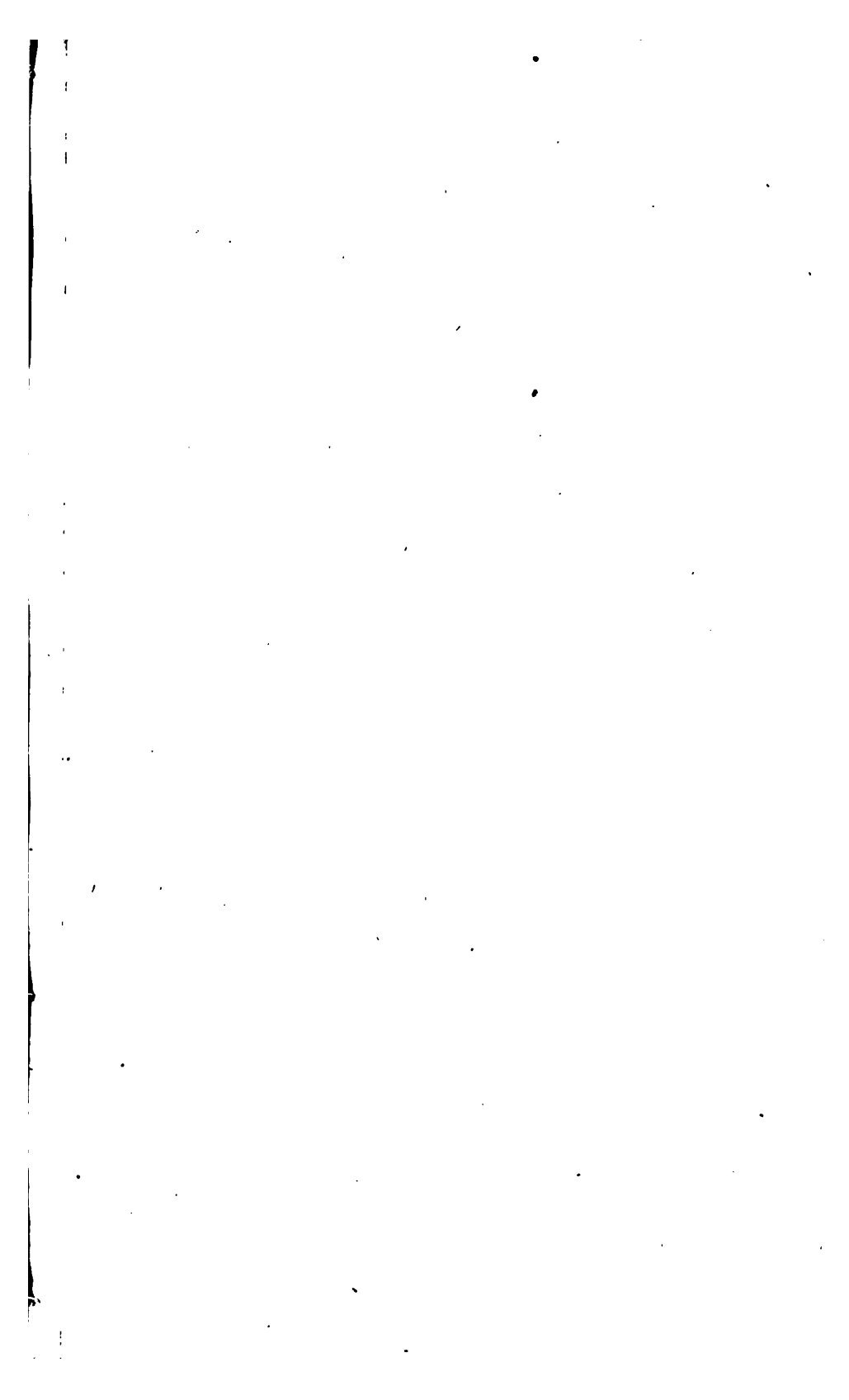

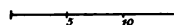
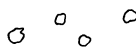
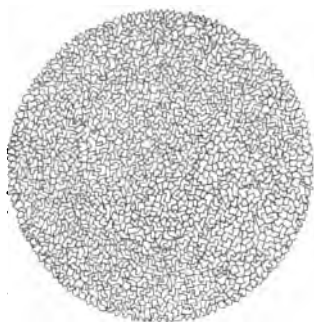
Gaudon & suere þa apt m̃ so þṽ. en sez h̃n kō.
 heī. bathnade h̃m ei at heildz þ̃ biōte. ne m̃ la
 h̃m vid nalgā at hamaz & gaga ap vithi e h̃u
 pi vitha at dot h̃us ṽ jbtu. ept þ̃ læt h̃n boda
 t̃ l̃n avllō l̃nū umṽ am̃t̃ h̃oydgrū & læt t̃o ṽ
 m̃ þ̃m ordo at þ̃u sic kōner. Jnā p̃m̃t̃ m̃ so
 m̃la thigt̃ sez h̃ṽ gæthe ap stād bōt̃. & sez þ̃ei
 e t̃ l̃am̃t̃ kōner allest̃ þ̃oþṽ þ̃i þ̃a ept̃ avfurd
 l̃de h̃gi & þ̃ṽdu h̃n ynd̃ eyne ey Gaudō h̃g̃ gūg̃
 a lād ṽp̃ m̃z alle l̃at̃ polb̃ en þ̃ ṽ lo m̃gt̃ at̃ at h̃n
 h̃ayde þ̃m̃a þ̃em̃ e avfualldz h̃g̃ h̃ayde en þ̃eg̃
 at gaudō þ̃em̃ nocht̃ l̃angt̃ upp̃ m̃ eỹ h̃ez h̃n h̃p̃ of
 vualldz sic & dōt̃et̃ sm̃ h̃u h̃m̃ verdz h̃n abap̃lga
 verdz & kallaz sez h̃n m̃m̃ a ofualld̃ h̃g̃ m̃ þ̃m̃
 ordo. þ̃u h̃m̃ otazthe oṽm̃. þ̃u & þ̃m̃ p̃p̃l̃m̃ h̃e
 þ̃a thet̃ m̃ dōt̃ j̃b̃ṽttu med p̃lærd̃ & ynd̃ h̃p̃
 & þ̃ p̃ skoll̃d̃ verdz þ̃ṽat̃ þ̃ola dāda. þ̃a s̃ṽar
 ofualldz. ep̃ ei a bet̃ epe ṽ d̃a þ̃a e m̃a þ̃ eim̃
 mot̃he þ̃o at l̃athe l̃ip̃ m̃at̃ þ̃ m̃ skap̃a & h̃ealag
 a t̃qũ sk̃yll̃d̃ & e þ̃i þ̃ ed̃ bezth̃a rad̃ Gaudō at
 þ̃u th̃ab̃ h̃ealaga t̃ & t̃et̃ a l̃anangd̃. þ̃a h̃e w̃
 d̃izt̃ Gaudō & th̃ob̃t̃ þ̃a m̃z þ̃m̃ m̃l̃oz̃th̃a &
 m̃þ̃all̃ a h̃eg̃ia f̃ind̃ & m̃z þ̃ l̃id̃azth̃a þ̃a m̃it̃e
 audō s̃tt̃ l̃id̃ so m̃g̃ at h̃n ṽat̃d̃ ỹp̃ ṽnen & ofva
 ll̃d̃z m̃atte l̃ath̃a ṽ h̃n g̃io sez h̃n ṽill̃de & m̃kte
 l̃id̃. t̃ gaudō. ñu e t̃o b̃oet̃ þ̃i gaudō at̃ e ṽl̃
 at̃ þ̃u l̃at̃ þ̃ i b̃i nape j̃h̃ṽ & elleg̃. sk̃ṽo ṽep̃ 6
 audō s̃ṽar & l̃ag̃d̃izt̃ all̃d̃ sk̃yll̃de l̃ig̃ l̃ath̃a l̃b̃i
 ñe avfualldz h̃g̃ þ̃igi þ̃ ap̃ l̃m̃g̃d̃e so h̃n m̃e s̃ia
 l̃p̃z s̃ia h̃us m̃agt̃ at̃ h̃n g̃r̃pi avll̃ṽ l̃m̃ṽ polke

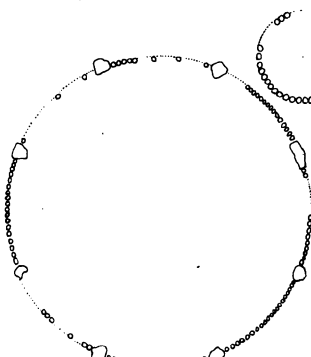
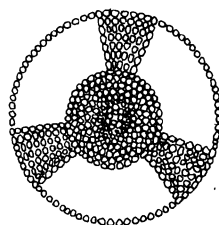
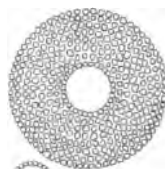
a

STORI HAUG
GOTLAND

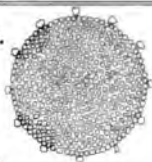
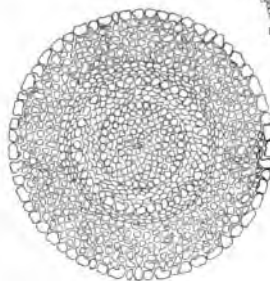
c

SKALLU-HAUG PÅ FÄRÖ.
GOTLAND.

PÅ FÄRÖ.
D.

b
VID AINES-TORPET PÅ FÄRÖ.
GOTLAND.

V. 16

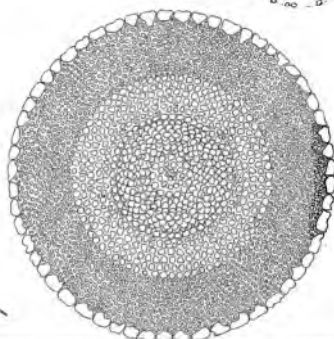
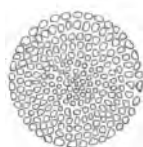
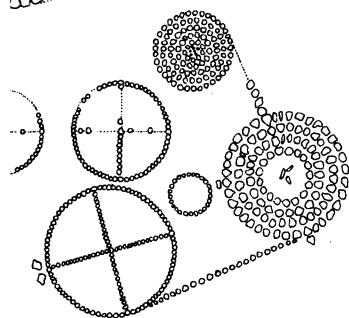
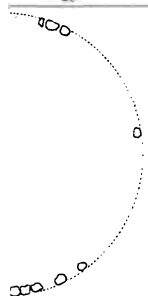
20

30

40

50

60 *St. Al.*

30

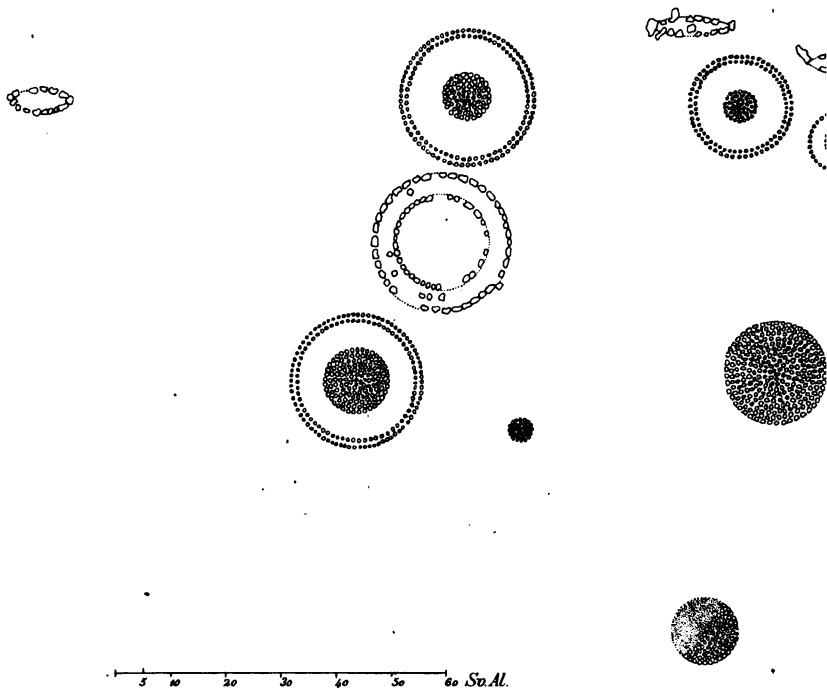
40

50 *St. Al.*

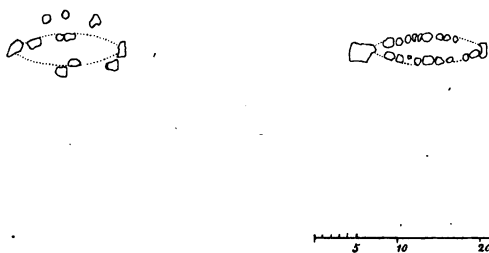
a

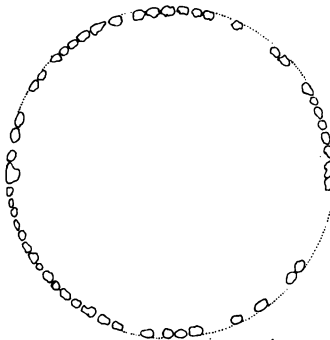
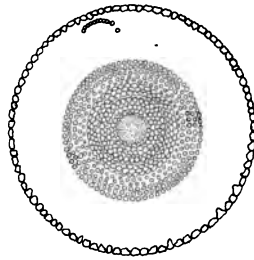
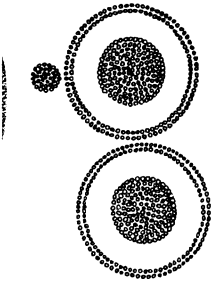
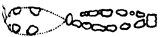
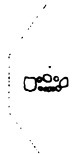
GÅL.RUM I ALSKOG.
GOTLAND.

b

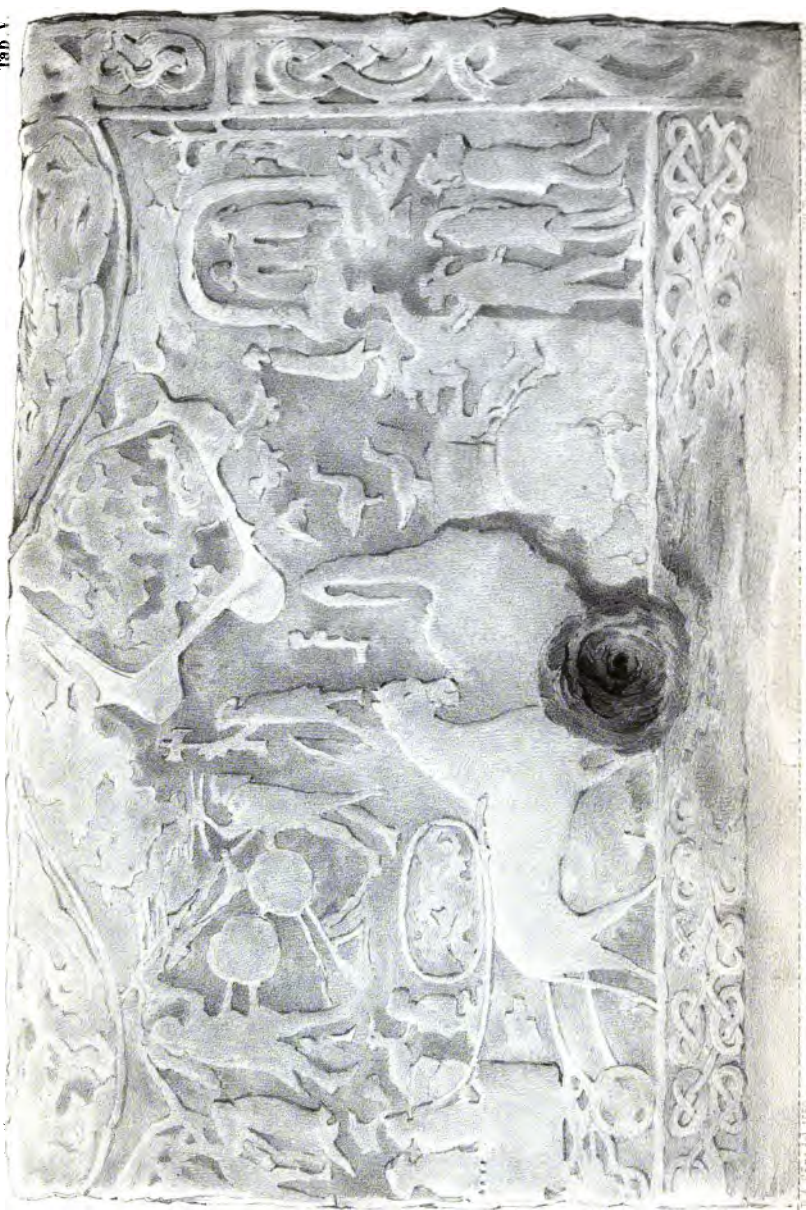
VID AIKES.MYR I LAU.
GOTLAND.

Tab. V.

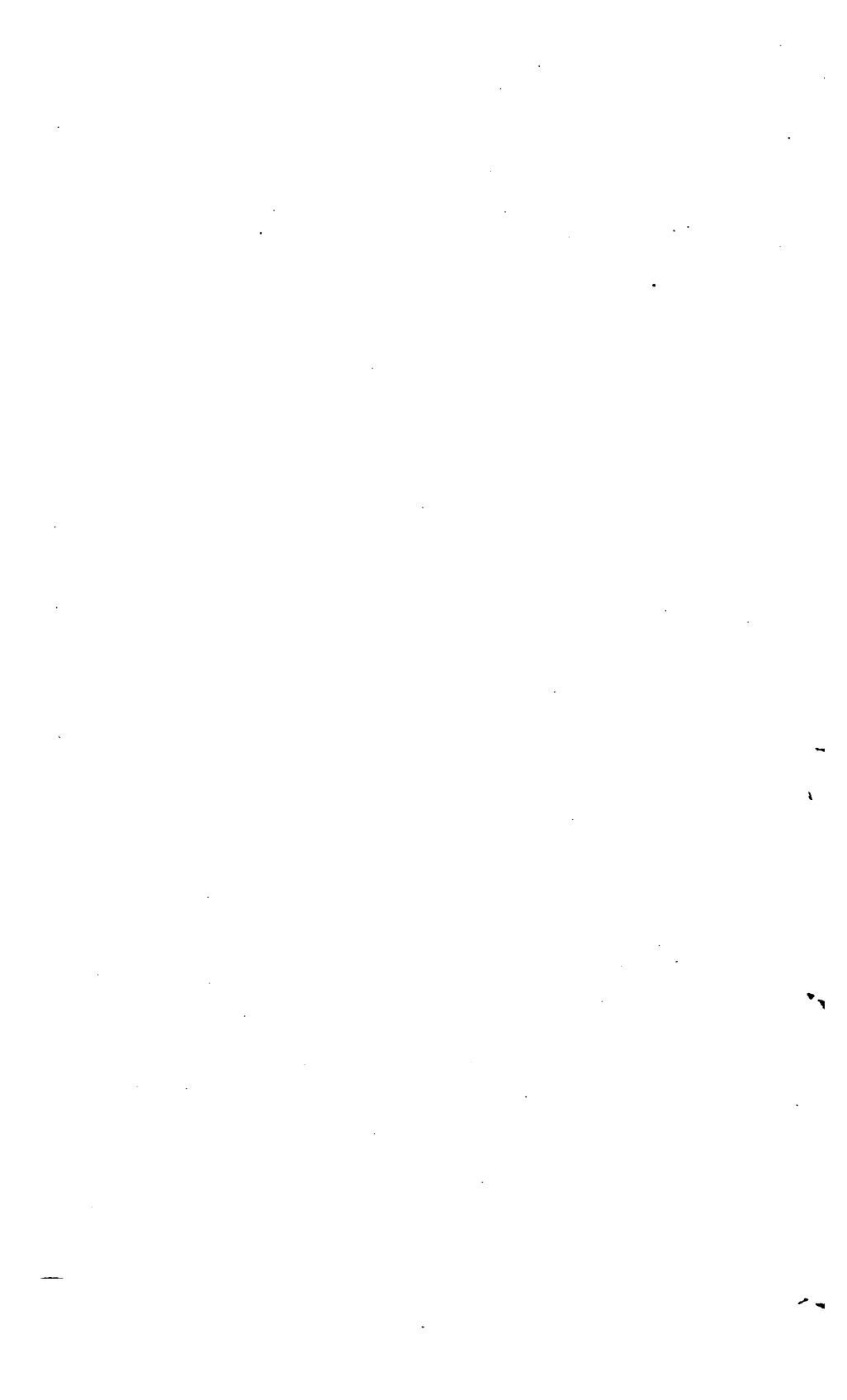

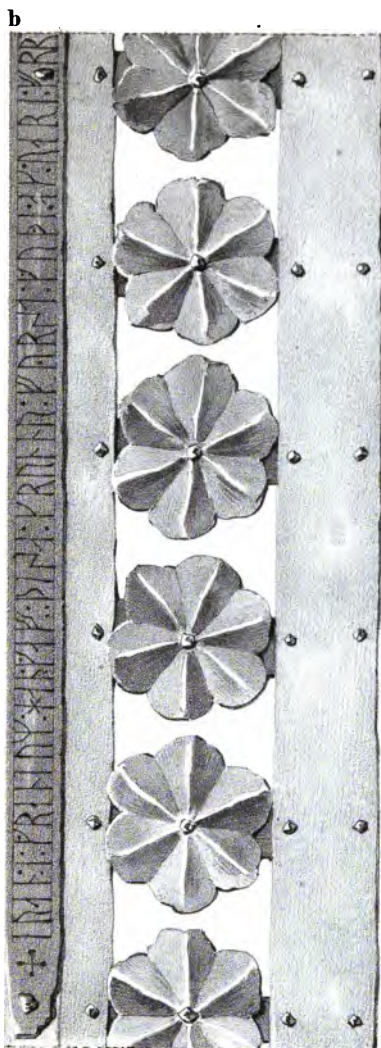
ALSKOGS-STENEN PÅ GOTLAND.

TJÄNGVIDE-STENEN
I ALSKOGS SÖCKEN PÅ GOTLAND.

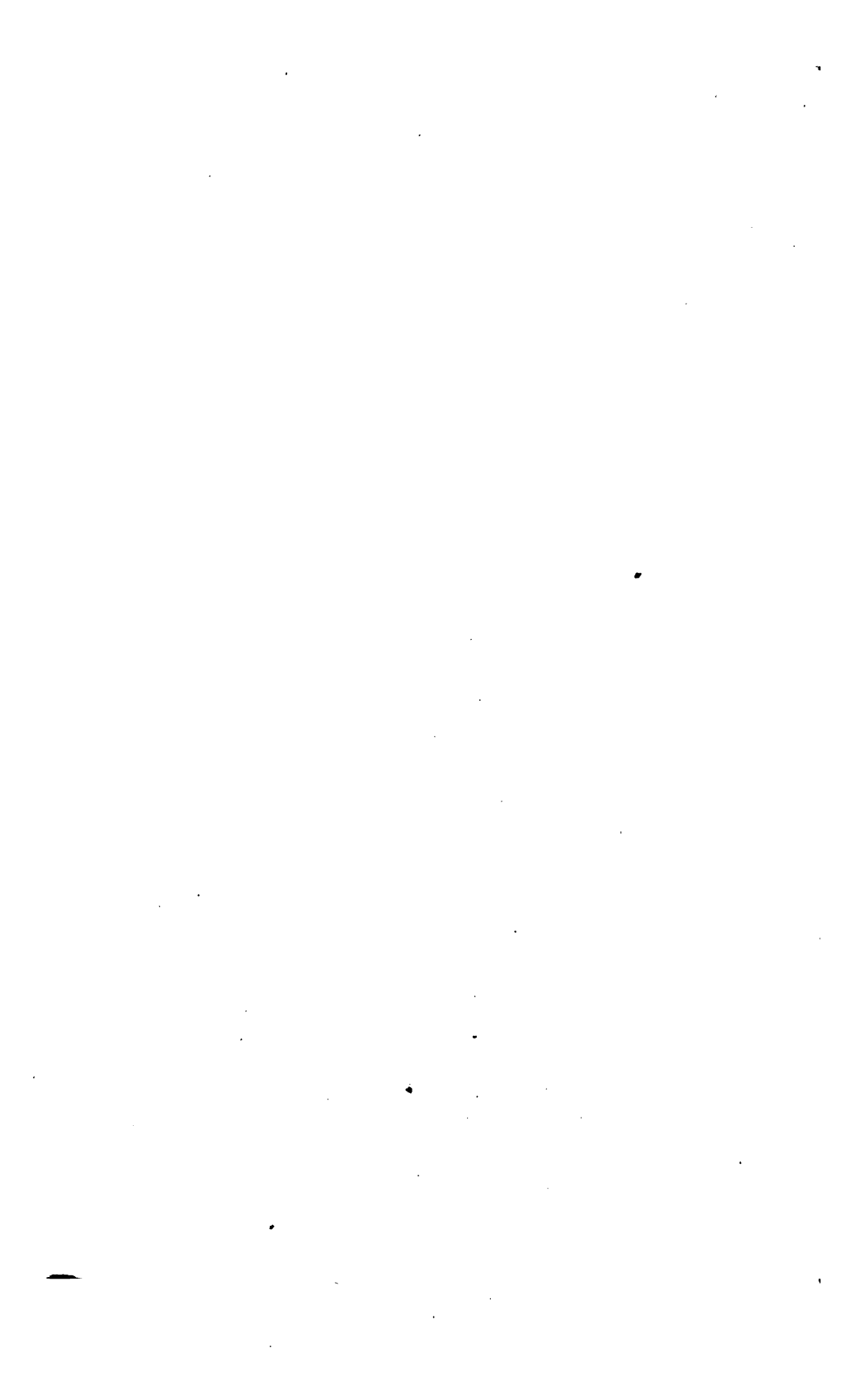

P. A. Sæve del. 1852

PÅ EN LJUSKRONA I HVÄTE.
GOTLAND.

W. Inghel & L. Monzani / *Journal of Macroeconomics* 24 (2002) 111–124

**RUNRADEN PÅ TJÄNGVIDE-STENEN.
GOTTLAND.**

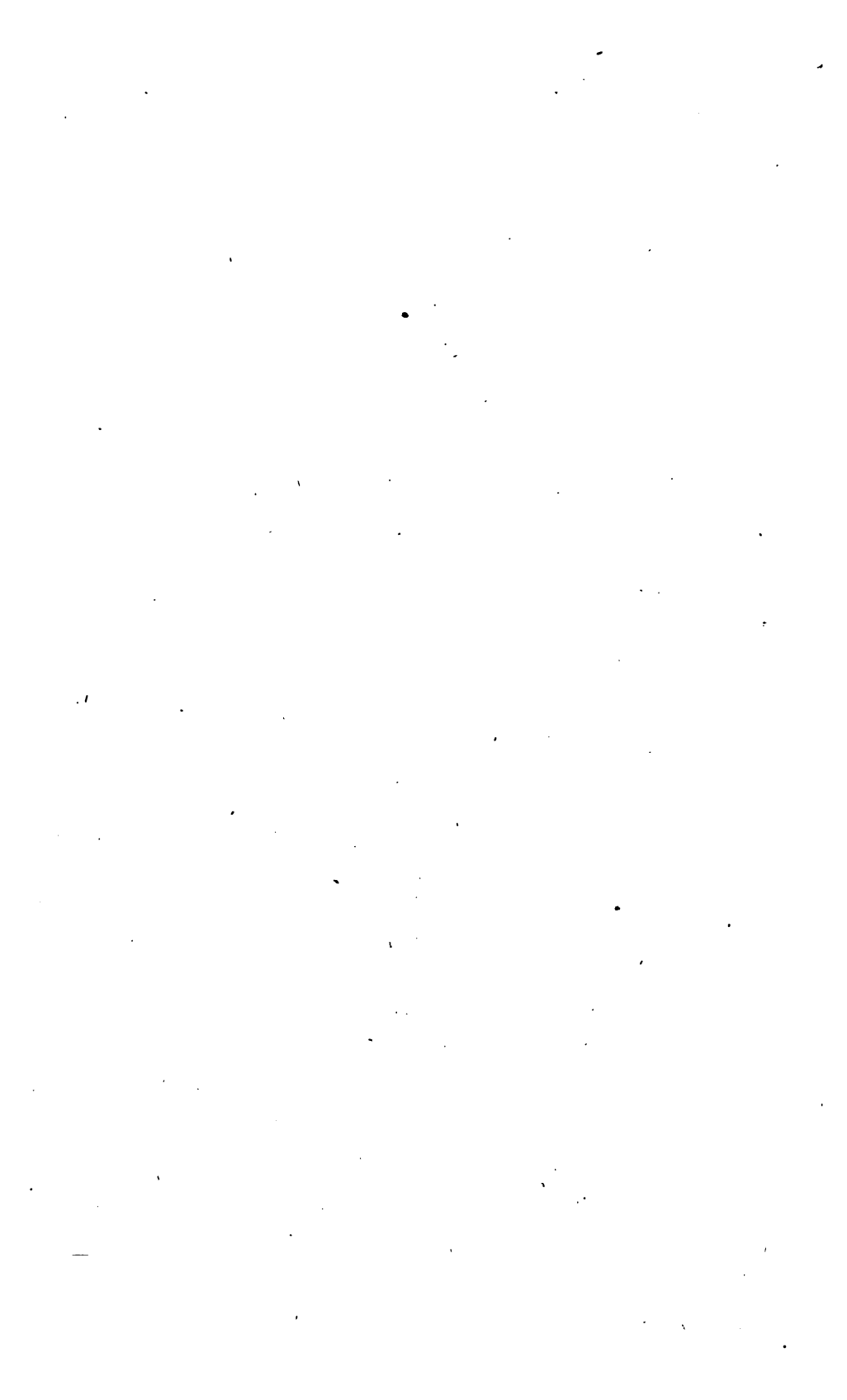

SALEMS SOCKEN. SÖDERMANLAND.

GRÖDINGE SOCKEN. SÖDERMANLAND.

a.

Tab

b.

GRÖDINGE SOCKEN. SÖDERMANLAND.

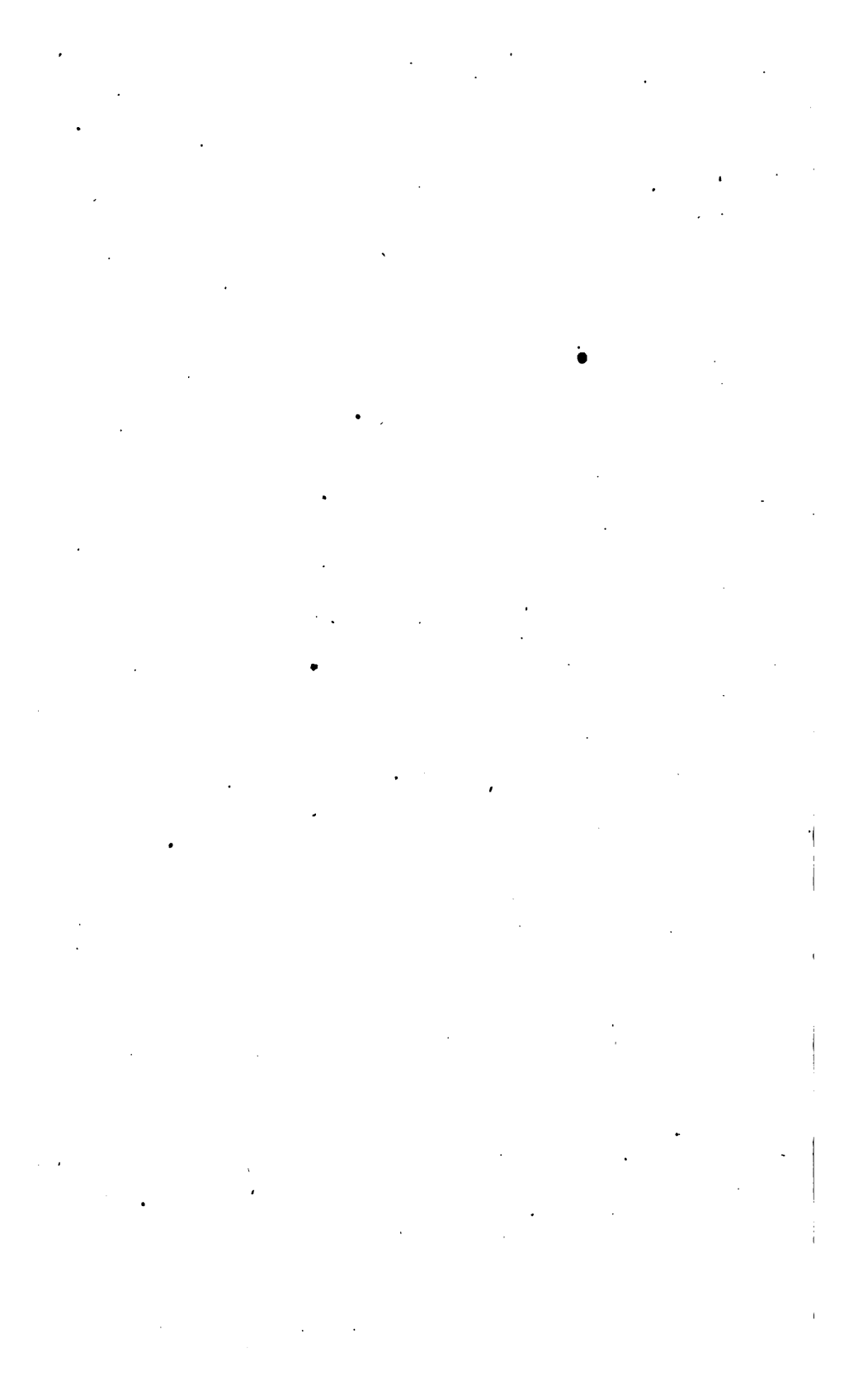

GRÖDINGE SOCKEN. SÖDERMANLAND.

FUNDEN PAA
ST PAULS KIRKEGAARD I LONDON.

GORM DEN GAMLES MINDESTEN.

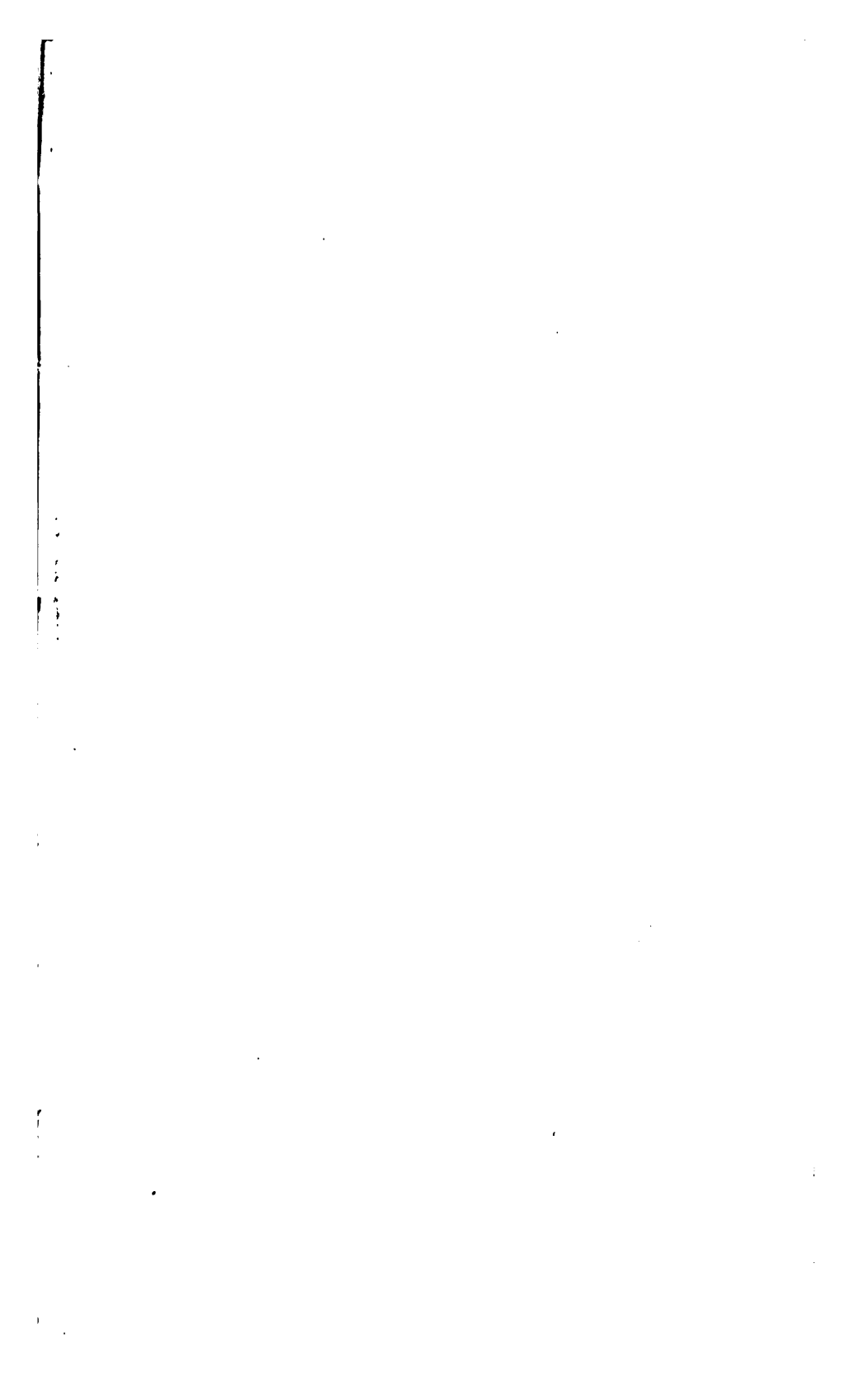

GORM DEN GAMLES MINDESTEEN.

Spred in Oshumok to Lewis at 1742

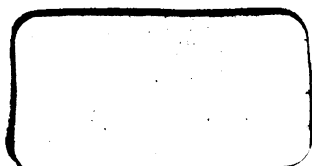
WS

1872

JUN 1 1965

GORM DEN GAMLES MINDESTEEN.

Spred in Air from 0 to 2 to 4 in. not 1772

sm

1772

JUN 1 1965

